MemoriiJurnale

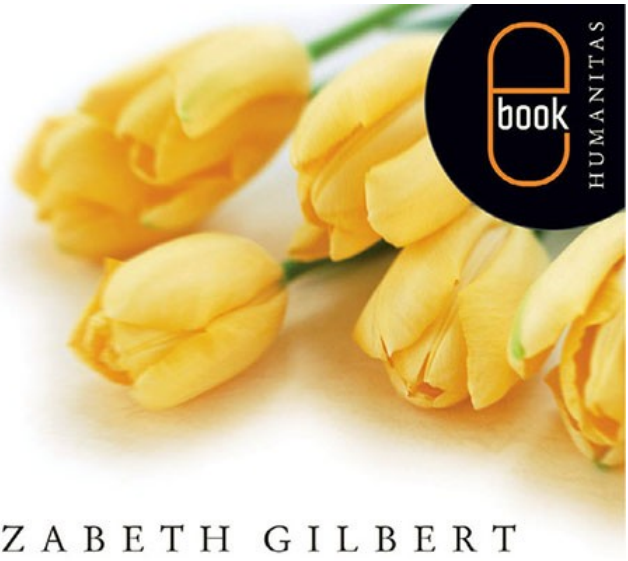

ebook HUMANITAS

ELIZABETH GILBERT

și am spus da

o poveste de iubire

Continuarea bestsellerului

mănâncă roagă-te iubește

Cuprins

Cuvânt către cititor
Capitolul unu. Căsătoria şi surprizele
Capitolul doi. Căsătoria şi aşteptările
Capitolul trei. Căsătoria şi istoria
Capitolul patru. Căsătoria şi dragostea oarbă
Capitolul cinci. Căsătoria şi femeile
Capitolul şase. Căsătoria şi autonomia
Capitolul şapte. Căsătoria şi subversiunea
Capitolul opt. Căsătoria şi ceremoniile
Mulţumiri

Elizabeth Gilbert (n. 1969 în Waterbury, Connecticut; studii de ştiinţe politice la New York University) a devenit celebră odată cu apariţia volumului autobiografic *Mănâncă, roagă-te, iubeşte* (2006), megabestseller internaţional (10 milioane de exemplare publicate în lume, traduceri în 30 de limbi) apărut în româneşte la Humanitas în 2008 (60 000 de exemplare publicate până la începutul lui 2011), ecranizat în 2010, cu Julia Roberts şi Javier Bardem în rolurile principale. Volumul de povestiri *Pelerinii* (1997; Premiul Pushcart şi nominalizare pentru Pen/Hemingway Award în 1998), apărut şi el în româneşte (Humanitas, 2010), reprezintă debutul ei literar. Au urmat romanul *Stern Men* (2000; în curs de apariţie la Humanitas sub titlul *Bărbaţii de pe punte*), volumul non-fiction *Ultimul bărbat american* (2002; Humanitas, 2009), finalist în competiţia pentru două premii importante – National Book Award şi National Book Critics Award –, volumul autobiografic deja menţionat şi continuarea lui, cartea de faţă, cu titlul original *Committed. A Skeptic Makes Peace with Marriage*, devenită curând bestseller în Statele Unite.

A fost colaboratoare la diverse publicaţii, printre care ediţia americană a revistei *GQ*, articolele ei primind două nominalizări pentru National Magazine Award. Un articol din 1997, „The Muse of the Coyote Ugly Saloon”, bazat pe experienţa autoarei ca angajată într-un bar newyorkez, a stat la baza filmului *Coyote Ugly*. În 2008, revista *Time* a inclus-o în topul celor mai influenţi 100 de oameni din lume.

Elizabeth Gilbert locuieşte împreună cu soţul ei, José Nunes, într-un orăşel din New Jersey; lucrează în prezent la un nou roman.

ELIZABETH GILBERT

ŞI AM SPUS DA

COMMITTED

2010, Elizabeth Gilbert

Humanitas, 2011 (ediţia print)
Humanitas, 2014 (ediţia digitală)
ISBN: 978-973-50-4321-6 (epub)
EDITURA HUMANITAS

Para J.L.N. – o meu coroa

Nu există ceva mai riscant decât căsătoria.
Dar nu există nimic mai fericit decât o căsnicie fericită.
Benjamin Disraeli, 1870, într-o scrisoare de felicitare către fiica Reginei Victoria, Louise, cu ocazia logodnei acesteia

Cuvânt către cititor

Acum câţiva ani am scris o carte intitulată *Mănâncă, roagă-te, iubeşte*[1], în care povesteam călătoria făcută de mine în jurul lumii, de una singură, în urma unui divorţ dificil. Când am scris acea carte aveam treizeci şi ceva de ani, şi tot ce s-a întâmplat în jurul ei a reprezentat pentru mine un pas uriaş într-o direcţie cu totul nouă. Înainte de *Mănâncă, roagă-te, iubeşte*, eram cunoscută în cercurile literare (dacă eram cunoscută în vreun fel) drept o femeie care scria cu precădere pentru şi despre bărbaţi. Lucrasem ani întregi ca ziaristă la reviste adresate bărbaţilor, precum *GQ* şi *Spin*, folosind paginile lor pentru a explora masculinitatea din toate unghiurile posibile. La fel şi în cazul personajelor din primele mele trei cărţi (atât de ficţiune, cât şi de nonficţiune)[2], care erau toate personalităţi super-macho: cowboy, pescuitori de homari, vânători, camionagii, şoferi de tir, pădurari…

Pe vremea aceea mi se spunea adesea că scriu ca un

1 *Eat, Pray, Love* a apărut la Viking Press, parte a grupului Penguin SUA, în 2006. Traducerea românească, aparţinând Alexandrei Ghiţă – care semnează acum Alexandra Baciu –, a fost publicată la Humanitas în 2008. (*N.ed.*)

2 Volumele de ficţiune sunt *Pilgrims* / trad. rom. *Pelerinii*, Houghton Mifflin, 1997 / Humanitas, 2010 şi *Stern Men* / trad. rom. *Bărbaţii de pe punte,* Houghton Mifflin, 2000 / în pregătire la Humanitas; cartea de nonficţiune este biografia *The Last American Man* / trad. rom. *Ultimul bărbat american*, Viking, 2002 / Humanitas, 2009. (*N.ed.*)

bărbat. Ce-i drept, nu ştiu prea bine ce înseamnă să scrii „ca un bărbat”, dar cred că, de obicei, remarca voia să fie un compliment. Cu siguranţă eu aşa am luat-o pe atunci. Pentru unul dintre articolele din *GQ* am mers atât de departe, încât m-am dat drept bărbat timp de o săptămână. M-am tuns scurt, mi-am turtit sânii, mi-am băgat în pantaloni un prezervativ umplut cu seminţe pentru păsări şi mi-am lipit un smoc de păr sub buza de jos – încercând astfel să personific şi să înţeleg cumva ademenitoarele mistere ale masculinităţii.

Ar fi cazul să adaug aici şi altceva: fixaţia faţă de bărbaţi se extindea şi în viaţa mea privată. Lucru care a generat adesea o mulţime de complicaţii.

Ba nu – a generat *mereu* o mulţime de complicaţii.

Prinsă între complicaţiile amoroase proprii şi obsesiile profesionale, eram atât de absorbită de subiectul masculinităţii, încât n-am dedicat nici o fărâmă de timp examinării feminităţii. Sigur este că n-am petrecut nici măcar o clipă examinându-mi *propria* feminitate. Din acest motiv, dar şi din cauza unei indiferenţe generale faţă de propria mea stare de bine, nu m-am familiarizat niciodată cu mine însămi. Aşa că, pe la treizeci de ani, când am fost doborâtă de un uriaş val de depresie, nu aveam nici un mijloc de a înţelege sau exprima lucrurile care mi se întâmplau. Primul care a cedat a fost corpul meu, urmat de căsnicie, după care – de-a lungul unei perioade teribile şi înspăimântătoare – mi-a cedat şi psihicul. Asprimea masculină nu-mi oferea nici o consolare într-o astfel de situaţie; singura scăpare din labirintul acela emoţional a fost să-mi descopăr eu însămi un drum înăuntrul lui. Divorţată, îndurerată şi singură, am lăsat în urmă totul şi am pornit într-o călătorie de introspecţie care a durat un an, hotărâtă să mă examinez pe mine însămi la fel de amănunţit pe cât o făcusem cândva cu evazivul cowboy american.

După care, pentru că sunt scriitoare, am scris o carte despre toate astea.

După care, pentru că viaţa este uneori de-a dreptul

stranie, acea carte a devenit un super-mega-bestseller internaţional, iar eu m-am pomenit deodată – după un deceniu în care scrisesem exclusiv despre bărbaţi şi masculinitate – etichetată drept autoare de *chick-lit*. Nu sunt complet lămurită nici măcar ce anume înseamnă *chick-lit*. Dar sunt destul de sigură că o astfel de caracterizare nu e deloc un compliment.

În orice caz, acum oamenii mă întreabă tot timpul dacă am prevăzut vreodată că avea să se întâmple astfel. Vor să ştie dacă, în perioada în care am scris *Mănâncă, roagă-te, iubeşte*, am anticipat cumva cât de mare avea să devină într-o bună zi cartea asta. Nu. Mi-ar fi fost absolut imposibil să anticipez ori să plănuiesc o reacţie atât de copleşitoare. În perioada în care am scris-o am îndrăznit doar să sper că o să fiu iertată că scriu o carte de memorii. Nu aveam decât o mână de cititori, e adevărat, dar erau cititori fideli, cărora le plăcuse mereu tânăra hotărâtă care scria povestiri tranşante despre bărbaţi super-masculini care făceau lucruri supermasculine. Nu anticipasem faptul că acei cititori aveau să aprecieze o cronică destul de emoţională, scrisă la persoana întâi, despre o femeie divorţată aflată în căutarea vindecării psiho-spirituale. Dar sperasem că vor avea generozitatea de a înţelege că avusesem nevoie să scriu această carte din motive care mă priveau personal, iar apoi toată lumea va trece peste asta şi ne vom vedea de treburile noastre.

Dar lucrurile nu s-au petrecut aşa.

(Şi, ca să fie clar: nici cartea pe care o ţineţi acum în mână nu este o povestire tranşantă despre bărbaţi supermasculini care fac lucruri supermasculine. Să nu se spună că nu aţi fost preveniţi!)

O altă întrebare pe care oamenii mi-o adresează mereu în ultima vreme este cum anume mi-a schimbat viaţa *Mănâncă, roagă-te, iubeşte.* Îmi este greu să răspund, tocmai pentru că impactul a fost de-a dreptul uriaş. O analogie utilă, din copilăria mea: când eram mică, părinţii m-au dus la Muzeul American de Istorie Naturală din New York. Ne aflam în Sala Oceanelor. Tata a arătat

către tavan, la mulajul în mărime naturală al unei balene albastre, suspendat deasupra capetelor vizitatorilor. Încerca să-mi explice cât de mari erau dimensiunile acelei creaturi gargantueşti, însă eu nu reuşeam să văd balena. Stăteam chiar sub ea şi mă uitam exact la ea, dar nu puteam înţelege balena. Mintea mea nu avea nici un mecanism cu ajutorul căruia să înţeleagă ceva atât de mare. Nu reuşeam să văd decât tavanul albastru şi uimirea de pe chipurile tuturor celorlalţi (era clar că acolo se petrecea ceva deosebit!), dar nu reuşeam să percep balena propriu-zisă.

La fel mă simt uneori şi când vine vorba despre *Mănâncă, roagă-te, iubeşte*. Pe traiectoria acelei cărţi a existat un punct începând de la care nu am mai reuşit să-i asimilez în mod raţional dimensiunile, aşa că am renunţat să mai încerc şi mi-am concentrat atenţia asupra altor proiecte. Grădinăritul m-a ajutat mult; când ai nevoie să vezi lucrurile în perspectivă, nimic nu se compară cu înlăturarea melcilor de pe tulpinile de pătlăgele roşii.

Aşa stând lucrurile, trebuie spus că mi-a fost destul de greu să-mi închipui cum aş mai putea vreodată să scriu din nou cu dezinvoltură după acel fenomen. Nu vreau să mă prefac nostalgică după obscuritatea literară, dar înainte îmi scrisesem toate cărţile cu convingerea că aveau să fie citite de foarte puţini oameni. Sigur că, în mare parte, această convingere a fost mereu deprimantă. Însă, dintr-un punct de vedere decisiv, îmi oferea o consolare: dacă m-aş fi făcut de ruşine într-un mod atroce, măcar n-aş fi avut prea mulţi martori. În orice caz, chestiunea nu mai era academică: aveam dintr-odată milioane de cititori care aşteptau următorul meu proiect. Oare cum se poate scrie o carte care să satisfacă milioane de oameni? Nu voiam să devin chiar o codoaşă, dar nici nu voiam să-i trec complet cu vederea pe toţi acei cititori inteligenţi, pătimaşi, în majoritate femei – mai ales după toate lucrurile prin care trecuserăm împreună.

Nepreaştiind cum să continui, m-am apucat totuşi de lucru. Într-un an, am scris o primă variantă completă a

cărţii pe care o ţineţi în mână chiar acum – lungă de cinci sute de pagini –, dar, după ce am terminat, mi-am dat seama că ceva nu era în regulă. Vocea nu părea să fie a mea. Vocea nu părea să fie a nimănui. Vocea părea că iese dintr-un megafon, că este prost redată. Am pus deoparte acel manuscris, la care nu aveam să mă mai uit vreodată, şi m-am întors în grădină ca să mai sap, să plivesc şi să chibzuiesc.

Vreau să clarific aici un lucru: în perioada aceea în care nu reuşeam să-mi dau seama cum trebuie să scriu – sau cel puţin nu reuşeam să-mi dau seama cum să scriu în mod natural –, nu a fost vorba de o *criză* propriu-zisă. În celelalte privinţe, viaţa era cu adevărat frumoasă, iar eu eram îndeajuns de recunoscătoare pentru satisfacţia şi succesul câştigate din greu ca să nu fabric cine ştie ce calamitate din acel puzzle pe care-l aveam în faţă. Pentru că era vorba, într-adevăr, de un puzzle. Începusem chiar să mă întreb dacă nu cumva eram terminată ca scriitoare. A înceta să mai fiu scriitoare nu părea să fie cea mai rea soartă posibilă, dacă asta mi-ar fi fost într-adevăr soarta, dar deocamdată nu puteam spune dacă era aşa sau nu. A trebuit să petrec multe ceasuri în grădina cu roşii ca să pot desluşi ceva din toate astea.

În final, am descoperit o anume consolare în recunoaşterea faptului că nu aş fi putut – nu *pot* – să scriu o carte care să satisfacă milioane de cititori. În orice caz, nu în mod deliberat. Adevărul este că nu ştiu cum se scrie la cerere un bestseller iubit de public. Dacă aş fi ştiut cum să scriu la cerere bestselleruri iubite, vă asigur că le-aş fi scris de la bun început, fiindcă asta mi-ar fi făcut viaţa mai comodă şi mai uşoară cu mult timp în urmă. Dar lucrurile nu funcţionează aşa – sau cel puţin nu pentru scriitori ca mine. Noi nu putem scrie decât cărţile pe care simţim nevoia să le scriem, sau cele pe care suntem în stare să le scriem, cărţi cărora trebuie apoi să le dăm drumul în lume, recunoscând că orice urmează să se întâmple cu ele nu mai e treaba noastră.

Aşa că, dintr-o mulţime de motive personale, cartea

pe care am simţit nevoia s-o scriu în acest moment al vieţii mele a fost exact *această* carte – încă un volum autobiografic (cu inserţii socio-istorice drept bonus!) despre eforturile mele de a mă împăca în cele din urmă cu complicata instituţie a căsătoriei. Subiectul cărţii nu s-a aflat niciodată sub semnul întrebării; doar că, multă vreme, mi-a fost greu să-mi găsesc vocea. În final, am descoperit că singura modalitate în care puteam scrie din nou era să limitez drastic – cel puţin în imaginaţia mea – numărul persoanelor *pentru care* scriu. Aşa că am reînceput de la zero. Nu am scris *Şi am spus da*, în această versiune, pentru milioane de cititori. În realitate, am scris-o pentru exact douăzeci şi şapte de cititoare. Ca să fiu cât mai exactă, numele celor douăzeci şi şapte sunt: Maude, Carole, Catherine, Ann, Darcey, Deborah, Susan, Sofie, Cree, Cat, Abby, Linda, Bernadette, Jen, Jana, Sheryl, Rayya, Iva, Erica, Nichelle, Sandy, Anne, Patricia, Tara, Laura, Sarah şi Margaret.

Aceste douăzeci şi şapte de femei formează micul, dar extrem de importantul meu cerc de prietene, rude şi vecine. Vârstele lor variază de la douăzeci şi un pic până la nouăzeci şi ceva de ani. Una dintre ele se întâmplă să-mi fie bunică; alta este fiica mea vitregă. Una este cea mai veche prietenă a mea; alta este cea mai nouă prietenă a mea. Una este căsătorită de curând; alta îşi doreşte enorm de mult să se căsătorească; câteva s-au recăsătorit de curând; una este nespus de recunoscătoare că nu s-a căsătorit niciodată; alta tocmai a încheiat o relaţie de aproape un deceniu cu o femeie. Şapte dintre ele sunt mame; două (în momentul scrierii acestor rânduri) sunt însărcinate; restul – dintr-o varietate de motive şi cu o mare paletă de sentimente însoţitoare – nu au copii. Unele sunt gospodine; altele sunt femei de carieră. Vreo două, spre lauda lor, sunt gospodine *şi* femei de carieră. Cele mai multe sunt albe; câteva sunt negrese; două s-au născut în Orientul Apropiat; una e scandinavă; două sunt australience; una este din America de Sud; alta este *cajun*. Trei sunt credincioase practicante; cinci sunt complet

neinteresate de orice chestiune legată de divinitate; cele mai multe nu au idei clare privind spiritualitatea; celelalte au reuşit cumva, în timp, să-şi negocieze propriile înţelegeri cu Dumnezeu. Toate aceste femei au un simţ al umorului peste medie. Toate, în anumite momente ale vieţii lor, au suferit pierderi sfâşietoare.

De-a lungul anilor, am stat de vorbă cu una sau alta dintre aceste persoane dragi în faţa unei ceşti de ceai sau a unui pahar cu băutură, întrebându-ne despre tot felul de lucruri privind căsnicia, intimitatea, sexualitatea, divorţul, fidelitatea, familia, responsabilitatea şi autonomia. Cartea de faţă a fost construită pe scheletul acestor conversaţii. În timp ce puneam cap la cap diversele pagini ale istorisirii, mă pomeneam vorbindu-le de una singură prietenelor, rudelor şi vecinelor mele – uneori răspunzând la nişte întrebări vechi de zeci de ani sau punând chiar eu întrebări noi. *Şi am spus da* n-ar fi putut niciodată să existe fără influenţa şi inteligenţa acestor douăzeci şi şapte de femei extraordinare, şi le sunt infinit recunoscătoare pentru prezenţa lor colectivă. Simplul fapt de a mă afla în aceeaşi încăpere cu ele a însemnat, ca de fiecare dată, o experienţă educativă şi reconfortantă.

Elizabeth Gilbert

New Jersey, 2009

CAPITOLUL UNU
Căsătoria şi surprizele

Căsătoria este o prietenie recunoscută de poliţie.
Robert Louis Stevenson

Într-o după-amiază târzie din vara lui 2006, mă aflam într-un mic sat din nordul Vietnamului. Şedeam lângă o vatră afumată în compania câtorva localnice a căror limbă nu o vorbeam, încercând să le pun întrebări legate de căsătorie.

Călătoream de câteva luni deja de-a lungul Asiei de sud-est alături de bărbatul care urma să-mi devină soţ. Presupun că termenul corect pentru un astfel de om ar fi „logodnic", dar nici unul din noi nu se simţea prea în largul lui cu acest cuvânt, aşa că nu-l foloseam. De fapt, nici unul din noi nu era prea în largul lui cu noţiunea de căsătorie. Căsătoria nu intrase niciodată în planurile noastre şi nici nu era ceva dorit de vreunul din noi. Şi totuşi, în planurile noastre intervenise providenţa – şi de aceea ne preumblam acum la întâmplare prin Vietnam, Thailanda, Laos, Cambodgia şi Indonezia, făcând în acelaşi timp eforturi repetate – chiar disperate – de a ne întoarce în America şi a ne căsători.

Bărbatul în cauză era pe atunci de doi ani iubitul meu, dragostea mea: îl voi numi în paginile acestea Felipe. Felipe e un domn brazilian blând şi tandru, cu şaptesprezece ani mai în vârstă ca mine, pe care l-am cunoscut într-o altă călătorie (o călătorie pe care chiar o programasem), făcută de mine în jurul lumii acum câţiva ani, în încercarea de a-mi obloji sufletul rănit. Spre sfârşitul acelei călătorii îl întâlnisem pe Felipe, care locuia de ani buni liniştit şi singur în Bali, îngrijindu-şi şi el inima rănită. Ce a urmat a fost atracţie, apoi o perioadă de curtare lentă, apoi – spre marea uimire a amândurora – dragoste.

Aşadar, reticenţa noastră faţă de căsătorie nu avea nici o legătură cu absenţa dragostei. Din contră, Felipe şi

cu mine ne iubeam cu pasiune. Ne făceam, fericiţi, tot felul de promisiuni, convinşi că vom rămâne împreună pentru totdeauna. Ne juraserăm până şi fidelitate eternă, deşi doar între noi. Problema era că amândoi supravieţuiserăm unor divorţuri dificile şi fuseserăm sfârtecaţi lăuntric atât de rău de experienţele noastre dinainte, încât simpla idee a căsătoriei legale – cu *oricine*, chiar şi cu nişte persoane drăguţe ca noi înşine – ne umplea de groază.

Evident, de regulă, cele mai multe divorţuri sunt destul de dificile (Rebecca West observa că „să divorţezi este aproape întotdeauna o ocupaţie la fel de veselă şi de folositoare ca spartul unor porţelanuri de valoare”), iar divorţurile noastre nu făcuseră excepţie. Pe o scară cosmică a nocivităţii divorţurilor de la unu la zece (în care unu echivalează cu o separare amiabilă şi zece echivalează cu… o execuţie în toată regula), probabil că mi-aş nota propriul divorţ cu vreo 7,5. Nu s-a lăsat cu sinucideri sau crime, dar, pe de altă parte, ruptura a fost cel mai urât act posibil dintre doi oameni care, altminteri, erau cât se poate de bine-crescuţi. Şi s-a prelungit mai mult de doi ani.

Cât despre Felipe, prima lui căsnicie (cu o australiancă inteligentă, o intelectuală) se încheiase cu aproape un deceniu înainte de întâlnirea noastră din Bali. La vremea respectivă, divorţul lui se desfăşurase destul de civilizat, dar pierderea soţiei (şi a accesului la casă, la copii şi la aproape douăzeci de ani de viaţă care se duceau odată cu ea) lăsase în sufletul acestui om bun o umbră persistentă de tristeţe, dominată de regrete, senzaţia de izolare şi de nesiguranţă financiară.

Aşa că experienţele noastre ne-au lăsat pe amândoi secătuiţi de puteri, răvăşiţi lăuntric şi complet suspicioşi în legătură cu bucuriile oferite de sfânta taină a căsătoriei. La fel ca oricine care a trecut vreodată prin valea de umbră a divorţului, Felipe şi cu mine învăţaserăm pe propria piele un adevăr tulburător: că orice intimitate poartă cu ea, ascunse undeva, dedesubtul minunatelor suprafeţe ale începuturilor, premisele catastrofei absolute. Mai învăţaserăm şi că în instituţia căsătoriei este mult mai

uşor să intri decât să ieşi. Neîngrădit de lege, partenerul necăsătorit poate ieşi oricând dintr-o relaţie nesatisfăcătoare. Dar tu – persoana căsătorită legal care doreşte să scape de dragostea damnată – vei descoperi repede că o parte semnificativă a contractului tău marital aparţine statului şi că, uneori, statului îi ia foarte mult timp până să-ţi acorde permisiunea de a pleca. Astfel, te poţi pomeni foarte uşor prins luni şi chiar ani întregi într-o legătură legală lipsită de iubire, în care ajungi să te simţi cam ca într-o clădire incendiată. Clădire incendiată în care tu, prietene, eşti încătuşat de un calorifer din pivniţă, incapabil să te eliberezi, în timp ce fumul te năpădeşte din toate părţile şi grinzile se prăbuşesc…

Îmi pare rău dacă vi se pare că sunt lipsită de căldură.

Vă împărtăşesc toate aceste gânduri neplăcute doar ca să explic de ce Felipe şi cu mine am făcut, încă de la începutul poveştii noastre de dragoste, un pact puţin obişnuit. Ne-am jurat din toată inima să nu ne căsătorim niciodată, în nici o circumstanţă. Ne-am promis chiar şi să nu ne amestecăm niciodată banii sau bunurile, pentru a evita astfel potenţialul coşmar de a trebui să împărţim din nou un depozit de explozibili personali, cu ipoteci comune, acţiuni, proprietăţi, conturi bancare, electrocasnice şi cărţi preferate. Odată făcute aceste promisiuni în modul cel mai solemn, am purces amândoi în parteneriatul nostru compartimentat cu mare grijă, cuprinşi de un mare sentiment de linişte. Pentru că, aşa cum promisiunea reprezentată de logodnă reuşeşte să înfăşoare alte cupluri într-un sentiment de protecţie, jurământul nostru de a nu ne căsători *niciodată* ne învăluise pe amândoi în siguranţa emoţională de care aveam nevoie pentru a ne mai încerca o dată norocul în dragoste. Şi acest angajament al nostru – golit în mod conştient de angajamentul oficial – era miraculos de eliberator. Ne făcea să ne simţim de parcă am fi descoperit Pasajul prin Nord-Vest către Intimitatea Perfectă, acel lucru care, după cum scria García Márquez, „seamănă cu dragostea, dar este lipsit de problemele

dragostei”.

Aşa că asta am şi făcut până în primăvara lui 2006 – ne-am văzut de treabă, construindu-ne împreună o viaţă fin divizată, plină de satisfacţii şi lipsită de constrângeri. Şi am fi continuat să trăim fericiţi până la adânci bătrâneţi în acelaşi fel dacă n-ar fi apărut un obstacol extrem de supărător.

Pe fir a intrat Departamentul de Securitate Internă al Statelor Unite.

Problema era că Felipe şi cu mine – deşi aveam o mulţime de asemănări şi de bucurii în comun – nu aveam în comun şi naţionalitatea. El era cetăţean australian de origine braziliană şi, pe vremea când ne cunoscuserăm, locuia în Indonezia. Eu eram americancă şi, cu excepţia călătoriilor făcute, îmi trăisem cea mai mare parte a vieţii pe Coasta de Est a Statelor Unite. Nu prevăzuserăm la început nici o posibilă problemă legată de iubirea noastră fără patrie, deşi, privind în urmă, probabil că ar fi trebuit să anticipăm unele complicaţii. Aşa cum spune un vechi proverb: un peşte şi o pasăre se pot îndrăgosti, dar unde să locuiască? Salvarea noastră, credeam noi, era faptul că amândoi eram călători agili (eu eram o pasăre care se putea scufunda, iar Felipe, un peşte care putea să zboare), astfel că, în primul an al poveştii noastre de iubire cel puţin, am trăit practic în aer – scufundându-ne şi zburând peste oceane şi continente ca să fim împreună.

Din fericire, vieţile noastre profesionale ne erau de ajutor în acest aranjament atât de iute de picior. Ca scriitoare, eu îmi puteam lua serviciul cu mine oriunde. Ca importator de bijuterii şi pietre preţioase care îşi vindea mărfurile în Statele Unite, Felipe trebuia oricum să călătorească mereu. Tot ce trebuia să facem era să ne coordonăm deplasările. Aşa că eu zburam în Bali; el venea în America; amândoi mergeam în Brazilia; ne întâlneam din nou în Sydney. Am acceptat o slujbă temporară la Universitatea Tennessee, unde am predat tehnici literare, şi timp de câteva luni stranii am locuit împreună într-o cameră neîngrijită dintr-un vechi hotel din Knoxville.

(Apropo, recomand *acel* mod de a locui oricui vrea să testeze adevăratele niveluri de compatibilitate dintr-o relaţie nouă.)

Trăiam sacadat, mereu pe picior de plecare, de cele mai multe ori împreună, dar în continuă mişcare, ca nişte martori într-un ciudat program internaţional de protecţie. Relaţia noastră – deşi tinzând spre echilibru şi calmă la nivel personal – reprezenta o continuă provocare logistică şi, dacă mai puneam la socoteală şi multele zboruri internaţionale, devenise a naibii de costisitoare. În plus, era traumatizantă din punct de vedere psihologic. La fiecare reîntâlnire, Felipe şi cu mine trebuia să ne reînvăţăm unul pe celălalt. La aeroport trăiam de fiecare dată momentul acela plin de nervozitate în care-l aşteptam să apară, întrebându-mă: *Oare o să-l mai cunosc? Oare el o să mă mai cunoască?* După primul an, am început amândoi să tânjim după ceva mai stabil, Felipe fiind cel care a făcut marea mutare. A renunţat la căsuţa lui modestă, dar încântătoare din Bali şi s-a mutat cu mine într-o casă minusculă pe care o închiriasem de curând la periferia Philadelphiei.

Deşi să dai Bali pe suburbiile din Philly poate părea o alegere ciudată, Felipe a jurat că i se urâse de mult cu viaţa de la tropice. E prea uşor să trăieşti în Bali, unde fiecare zi este o copie plăcută şi plicticoasă a celei dinainte, se plângea el. Îşi dorea deja de ceva timp să plece, a insistat, chiar înainte de a mă cunoaşte pe mine. Bun, să te plictiseşti de paradis ar putea să pară ceva imposibil de înţeles cuiva care n-a trăit niciodată cu adevărat în paradis (mie una ideea mi s-a părut un pic extravagantă), însă, cu trecerea anilor, decorul de vis din Bali ajunsese într-adevăr să-i pară lui Felipe cumplit de monoton. N-am să uit niciodată una dintre ultimele seri fermecătoare pe care le-am petrecut împreună în căsuţa lui din Bali – aşezaţi afară, în picioarele goale şi cu pielea înrourată de aerul cald de noiembrie, bând vin şi privind marea de constelaţii care sclipea deasupra câmpurilor de orez. În timp ce boarea parfumată făcea palmierii să

foşnească şi aducea de departe muzica abia sesizabilă a unei ceremonii dintr-un templu, Felipe s-a uitat la mine, a oftat şi mi-a spus pe un ton decis:

— Tare mi s-a urât de tot rahatul ăsta. Abia aştept să mă întorc în Philly.

Aşa că iată-ne stabiliţi în toată regula în Philadelphia (oraşul gropilor înfrăţite[3]

)! Adevărul este că regiunea ne plăcea mult amândurora. Căsuţa noastră închiriată era aproape de sora mea şi de familia ei, a căror apropiere fizică devenise de-a lungul anilor vitală pentru fericirea mea. În plus, după toţi anii de călătorii în locuri îndepărtate pe care îi adunaserăm amândoi, ne simţeam bine şi chiar energizaţi de faptul că locuim în America, o ţară care, în ciuda tuturor minusurilor sale, continua să fie *interesantă* pentru amândoi: genul de loc alert, multicultural, aflat în continuă evoluţie, înnebunitor de paradoxal, provocator din perspectivă creativă şi plin de viaţă prin definiţie.

Aşa că Felipe şi cu mine ne-am stabilit cartierul general acolo, în Philadelphia, şi am exersat cu un succes care ne-a dat curaj primele noastre adevărate momente de viaţă casnică. El îşi vindea bijuteriile; eu lucram la proiecte literare care presupuneau să stau într-un singur loc şi să strâng informaţii. El gătea; eu aveam grijă de peluză; din când în când, unul din noi pornea aspiratorul. Lucram bine împreună în aceeaşi casă, împărţindu-ne sarcinile zilnice fără ciondăneli. Ne simţeam ambiţioşi şi productivi şi optimişti. Viaţa era frumoasă.

Dar aceste episoade de stabilitate nu puteau dura niciodată prea mult. Din cauza restricţiilor lui de viză, intervalul maxim de timp pe care-l putea petrece Felipe legal în America, înainte de a trebui să se retragă, pentru o vreme, în altă ţară, era de trei luni. Aşa că el lua din nou avionul, iar eu, în răstimpul în care lipsea, rămâneam singură cu cărţile şi cu vecinii mei. După câteva

3 Numele de origine grecească „Philadelphia“ se poate traduce prin „dragoste frăţească“, dar oraşul Philadelphia e bine-cunoscut şi pentru gropile din asfalt, o mare problemă locală. (*N.t.*)

săptămâni, se întorcea în SUA cu o altă viză de nouăzeci de zile şi ne reluam viaţa casnică împreună. Faptul că aceste perioade de câte nouăzeci de zile împreună ni se păreau aproape perfecte pentru noi este dovada gradului de nelinişte cu care priveam amândoi relaţiile pe termen lung; până aici se puteau extinde planurile de viitor pe care le puteau face doi supravieţuitori de divorţuri tumultuoase fără să se simtă prea ameninţaţi. Iar uneori, când programul meu o permitea, plecam şi eu la el în perioadele dintre două vize.

Aşa se explică de ce ne întorceam într-o bună zi împreună în Statele Unite dintr-o călătorie de afaceri în străinătate, ca să aterizăm – din cauza ciudăţeniei biletelor noastre ieftine şi a unui zbor de legătură – pe Aeroportul Internaţional Dallas/Fort Worth. Am trecut prima de Imigrări, mişcându-mă cu uşurinţă în coada conaţionalilor mei, cetăţeni americani reîntorşi în ţară. Ajunsă în siguranţă de cealaltă parte, l-am aşteptat pe Felipe, care se afla într-o lungă coadă de străini. L-am văzut apropiindu-se de funcţionarul de la Imigrări, care a început să studieze cu atenţie paşaportul australian, gros cât o Biblie, al lui Felipe, scrutând fiecare pagină, fiecare ştampilă, fiecare hologramă. În mod normal nu erau atât de vigilenţi, şi începusem să mă îngrijorez, căci totul dura prea mult. Priveam şi aşteptam, ciulind urechea după sunetul acela atotputernic din cursul oricărei traversări de frontieră reuşite: acel *bum* dens, solid, pe care-l face ştampila vizei de intrare în ţară. Dar sunetul n-a mai venit.

În schimb, funcţionarul de la Imigrări a ridicat receptorul şi a dat un telefon discret. Câteva momente mai târziu a apărut un tip îmbrăcat în uniforma Departamentului de Securitate Internă al Statelor Unite, care mi-a luat iubitul cu el.

Oamenii în uniformă de la aeroportul din Dallas l-au interogat pe Felipe timp de şase ore. Timp de şase ore, cu interdicţia de a-l vedea sau de a pune întrebări, am stat într-o sală de aşteptare a Departamentului de Securitate Internă – un spaţiu şters, cu lumină de neon, plin de

oameni îngrijoraţi proveniţi din toată lumea, cu toţii încremeniţi de frică la fel ca mine. Habar n-aveam ce-i făceau acolo lui Felipe sau ce îl întrebau. Ştiam că nu încălcase nici o lege, dar acest gând nu era atât de liniştitor pe cât v-aţi putea închipui. Erau ultimii ani din mandatul prezidenţial al lui George W. Bush: nu prea era un moment istoric în care să stai relaxat ştiindu-ţi iubitul de origine străină ţinut în custodia statului. Încercam să mă calmez cu ajutorul cunoscutei rugăciuni a misticei Juliana de Norwich, din secolul al XIV-lea („Totul va fi bine, şi totul va fi bine, şi toate lucrurile vor fi bine”), dar nu credeam nici un cuvânt din rugăciune. Nimic nu era bine. Nici măcar un singur lucru.

Din când în când, mă ridicam de pe scaunul meu de plastic şi încercam să storc vreo informaţie de la funcţionarul de Imigrări din spatele geamului antiglonţ. Dar acesta îmi ignora rugăminţile, recitându-mi de fiecare dată acelaşi răspuns:

— Domnişoară, când vom avea ceva să vă spunem despre prietenul dumneavoastră (*your boyfriend*), vă vom anunţa.

Într-o astfel de situaţie, daţi-mi voie să spun, probabil că nu există nici un alt cuvânt în limba engleză care să sune mai şubred decât *boyfriend*. Până şi felul expeditiv în care funcţionarul rostise acel cuvânt arăta cât de puţin impresionat era de relaţia mea. De ce Dumnezeu ar oferi vreodată un angajat al statului informaţii despre un biet *prieten*? Îmi doream să-i pot explica mai bine lucrurile funcţionarului de la Imigrări, să-i spun: „Ascultă, bărbatul pe care l-ai reţinut aici este mult mai important pentru mine decât ai putea măcar încerca să-ţi imaginezi”. Dar, chiar şi în starea mea de tulburare, mă îndoiam că asta ar putea ajuta cumva. Mai mult, mă temeam că, dacă împing lucrurile prea departe, aş putea declanşa nişte repercusiuni neplăcute la capătul unde se afla Felipe, aşa că, neajutorată, m-am retras. Abia acum îmi dau seama că ar fi trebuit să fac efortul de a suna un avocat. Dar nu aveam un telefon la mine şi nu voiam să-mi abandonez

postul din sala de aşteptare, şi nici nu cunosc vreun avocat în Dallas, şi oricum era sâmbătă după-amiază, aşa că la cine aş fi putut apela?

Într-un final, după şase ore, a apărut un poliţist care m-a condus prin nişte holuri, printr-un labirint subteran de mistere birocratice, într-o cameră mică şi slab luminată în care se găsea Felipe împreună cu funcţionarul de Securitate Internă care-l interogase. Amândoi arătau la fel de obosiţi, dar numai unul din cei doi bărbaţi era *al meu* – iubitul meu, cel mai familiar chip din lume pentru mine. Vederea lui m-a făcut să mă doară în piept de atâta dor. Voiam să-l ating, dar am simţit că nu era voie, aşa că am rămas în picioare.

Felipe mi-a zâmbit obosit şi mi-a spus:

— Draga mea, vieţile noastre sunt pe cale să devină mult mai interesante.

Înainte să apuc să răspund, funcţionarul care-l interogase s-a grăbit să preia controlul situaţiei şi al tuturor explicaţiilor.

— Domnişoară, mi-a spus, v-am adus aici, în spate, ca să vă explicăm că de-acum înainte n-o să-i mai permitem prietenului dumneavoastră să intre în Statele Unite. Îl vom ţine în închisoare până când vom putea să-l trimitem cu avionul în Australia, fiindcă are paşaport australian. După care n-o să se mai poată întoarce în America.

Prima mea reacţie a fost una fizică. M-am simţit de parcă tot sângele din corp mi se evaporase instantaneu şi, pentru o clipă, ochii mei au refuzat să mai focalizeze. În secunda următoare, mintea a început să-mi funcţioneze. Am trecut rapid în revistă criza gravă şi neaşteptată. Cu mult înainte de a ne fi cunoscut, Felipe îşi câştiga deja pâinea în Statele Unite, unde făcea vizite scurte de câteva ori pe an, importând legal pietre preţioase şi bijuterii din Brazilia şi Indonezia, pe care le vindea pe pieţele americane. America a primit mereu cu braţele deschise oameni de afaceri străini, ca el, care aduc în ţară mărfuri şi bani şi care fac comerţ. Iar lui Felipe îi mersese bine în

America. Cu veniturile obţinute aici de-a lungul a câteva decenii, îşi dăduse copiii (acum adulţi) la cele mai bune şcoli private din Australia. America era centrul vieţii lui profesionale, chiar dacă nu trăise niciodată aici până de foarte curând. Dar tot stocul lui de marfă era aici, ca şi toate contactele lui. Dacă nu s-ar mai putea întoarce niciodată în America, mijloacele lui de trai ar dispărea complet. Nemaivorbind că şi eu trăiam aici, în Statele Unite, şi că Felipe dorea să fie cu mine, şi că – datorită familiei şi muncii mele – eu voiam să mă întorc tot timpul în America. Iar Felipe devenise parte din familia mea. Fusese îndrăgit de părinţii mei, de sora mea, de prietenii mei, de lumea mea. Deci cum ne-am putea continua viaţa împreună dacă el va avea interdicţie permanentă? Ce-o să facem? (*Unde vom dormi eu şi cu tine?* spune un vers al unui trist cântec de dragoste wintu[4]. *La marginea zdrenţuită şi căzută a cerului? Unde vom dormi eu şi cu tine?*)

— Pe ce bază îl deportaţi? l-am întrebat pe funcţionarul de Securitate Internă, încercând să par autoritară.

— Domnişoară, nu e vorba de o deportare propriu-zisă. (Spre deosebire de mine, funcţionarul nu trebuia să încerce să pară autoritar, pentru el era ceva natural.) Doar că îi refuzăm intrarea în Statele Unite pe baza faptului că în ultimul an a vizitat prea des America. Nu şi-a depăşit niciodată perioada de viză, dar din toate plecările şi venirile astea reiese că locuieşte cu dumneavoastră în Philadelphia pe perioade de câte trei luni, după care pleacă din ţară doar ca să se întoarcă în Statele Unite imediat după.

Era greu să-l contrazici, din moment ce Felipe exact aşa făcea.

— Şi ăsta-i vreun delict? am întrebat.

— Nu chiar.

— Nu chiar sau nu?

— Nu, domnişoară, nu-i un delict. Tocmai de-aia nu-l

4 Trib de amerindieni din nordul statului California. (*N.t.*)

arestăm. Dar viza de trei luni pe care guvernul Statelor Unite o oferă cetăţenilor din ţările prietene nu este destinată vizitelor consecutive pe termen nelimitat.

— N-am ştiut asta, am spus eu.

Atunci a intervenit şi Felipe.

— Domnule, de fapt, un funcţionar de la Imigrări din New York ne-a spus cândva că pot intra în Statele Unite de câte ori vreau atâta timp cât nu depăşesc niciodată perioada de nouăzeci de zile a vizei.

— Nu ştiu cine v-a zis, dar nu e adevărat.

Auzindu-l pe funcţionar spunând toate astea, mi-am amintit de avertismentul pe care Felipe mi-l dăduse cândva în legătură cu trecerile de frontieră: „Draga mea, nu le lua niciodată în glumă. Ţine minte mereu că în orice zi, din orice motiv, oricare paznic de frontieră din lume poate să decidă că nu vrea să te lase să intri.”

— Ce-aţi face dumneavoastră dacă aţi fi acum în situaţia noastră? l-am întrebat.

E o tehnică pe care am învăţat, cu timpul, s-o folosesc ori de câte ori mă pomenesc în impas în faţa unui asistent nepăsător de la vreun serviciu Clienţi sau a unui birocrat apatic. Când îţi construieşti fraza în felul acesta, inviţi persoana care deţine întreaga putere să se oprească o clipă şi să se pună în locul tău, persoana complet lipsită de putere. E un mod subtil de a solicita empatie. Sinceră să fiu, de cele mai multe ori nu ajută deloc. Dar de data asta eram dispusă să încerc orice.

— Păi, dacă prietenul dumneavoastră mai vrea să se întoarcă vreodată în Statele Unite, va trebui să-şi asigure un tip de viză mai bun, mai sigur. În locul dumneavoastră, eu l-aş ajuta să-l obţină.

— Bine, şi atunci, am întrebat, care e cea mai rapidă cale prin care putem să-i obţinem un tip de viză mai bun şi mai sigur?

Funcţionarul de Securitate Internă s-a uitat la Felipe, apoi la mine, apoi din nou la Felipe.

— Sincer? Voi doi ar trebui să vă căsătoriţi.

Mi-a stat inima, aproape că i-am auzit bătăile

oprindu-se. De cealaltă parte a micii încăperi, am auzit inima lui Felipe stând odată cu a mea, într-un perfect tandem al disperării.

Retrospectiv, pare incredibil că am fost luată prin surprindere de fraza aceea. Pentru numele lui Dumnezeu, nu mai auzisem până atunci de căsătorii făcute pentru cartea verde? Poate că la fel de incredibil pare şi faptul că – dat fiind caracterul urgent al circumstanţelor – sugestia de a ne căsători mi-a provocat nelinişte, nu uşurare. La urma urmei, ni se oferise o variantă, nu-i aşa? Şi totuşi, propunerea mă luase prin surprindere. Şi mă duruse. Îmi scosesem atât de complet noţiunea de căsătorie din minte, încât fusesem şocată să aud această idee rostită cu voce tare. Mă simţeam tristă şi lovită pe neaşteptate, şi împovărată, şi izgonită dintr-un colţ de importanţă fundamentală pentru fiinţa mea, dar, mai presus de orice, mă simţeam *captivă*. Simţeam că eram amândoi captivi. Peştele care sare şi pasărea care se scufundă fuseseră prinşi în plasă. Iar naivitatea mea, nu pentru prima dată în viaţă, din păcate, mă lovise peste faţă ca o palmă udă: *Cum de fusesem atât de ridicolă încât să-mi închipui că aveam să reuşim să ne trăim la nesfârşit vieţile după bunul nostru plac?*

Un timp, nimeni n-a mai spus nimic; până când responsabilul cu interogatoriile de la Securitatea Internă, privindu-ne feţele tăcute şi mohorâte, ne-a întrebat:

— Iertaţi-mă, oameni buni, dar care-i problema?

Felipe îşi scoase ochelarii şi se frecă la ochi – semn, ştiam eu dintr-o lungă experienţă, de epuizare totală. Oftă, apoi spuse:

— Of, Tom, Tom, Tom…

Nu-mi dădusem seama până atunci că cei doi ajunseseră să-şi spună pe nume. Deşi mă gândesc că se ajunge şi la asta după un interogatoriu de şase ore. Mai ales când cel interogat este Felipe.

— Nu, serios, acum – care-i problema voastră? întrebă funcţionarul Tom. E evident că voi locuiţi deja împreună. E evident că ţineţi mult unul la celălalt, nu

sunteţi nici unul căsătorit cu altcineva…

— Ce trebuie să înţelegi, Tom – explică Felipe aplecându-se spre el şi vorbind într-un mod familiar care nu se potrivea deloc cu decorul instituţional în care ne aflam –, este că eu şi Liz am trecut amândoi prin nişte divorţuri tare, tare rele.

Funcţionarul Tom scoase un sunet slab – un soi de „o…” uşor şi plin de compasiune. Apoi îşi scoase şi el ochelarii şi se frecă şi el la ochi. M-am uitat instinctiv la al treilea deget al mâinii lui stângi. Nici o verighetă. Acel deget gol de la mâna lui stângă şi reacţia reflexă de compasiune obosită m-au făcut să pun un diagnostic rapid: divorţat.

Din acest moment, discuţia noastră a luat o turnură suprarealistă.

— Păi, aţi putea totuşi să semnaţi un contract prenupţial, sugeră funcţionarul Tom. Adică, dacă vă faceţi griji că aţi putea trece din nou prin toate mizeriile financiare dintr-un divorţ. Iar dacă e vorba de probleme legate de relaţie, poate ar fi o idee bună să vă duceţi la un consilier marital.

Ascultam uluită. *Oare chiar primeam sfaturi maritale de la un reprezentant al Departamentului de Securitate Internă al Statelor Unite? Într-o cameră de interogatoriu? În pântecele Aeroportului Internaţional Dallas /Fort Worth?*

Mi-am recăpătat vocea, apoi am propus următoarea soluţie sclipitoare:

— Domnule funcţionar Tom, ce-ar fi dacă aş găsi o modalitate prin care să-l *angajez* pe Felipe, în loc să mă mărit cu el? N-aş putea să-l aduc în America în calitate de angajat, în loc de soţ?

Felipe se ridică în picioare şi exclamă:

— Iubito! Ce idee grozavă!

Funcţionarul Tom ne aruncă fiecăruia câte o privire nedumerită. Îl întrebă pe Felipe:

— Chiar ai prefera ca femeia asta să-ţi fie şefă, nu soţie?

— Sfinte Doamne, da!

Simţeam cum funcţionarul Tom se abţine aproape fizic să întrebe: „Ce soi de oameni mai sunteţi şi voi?” Dar era un profesionist desăvârşit, aşa că n-a spus nimic de genul ăsta. Doar şi-a dres glasul şi a continuat:

— Din păcate, propunerea pe care tocmai aţi făcut-o nu e legală în această ţară.

Felipe şi cu mine ne-am pleoştit din nou, încă o dată în tandem perfect şi într-o tăcere deprimantă.

După un lung răstimp petrecut în felul acesta, am vorbit din nou.

— Bine, am spus, învinsă. Hai să terminăm cu chestia asta. Dacă mă căsătoresc cu Felipe chiar acum, chiar aici, la dumneavoastră în birou, îl lăsaţi să intre astăzi în ţară? N-aveţi prin aeroport vreun preot care ar putea să ne căsătorească?

În viaţă există momente în care chipul unui om obişnuit poate căpăta o aură de cvasidivinitate, şi exact asta s-a petrecut în acele clipe. Tom – funcţionar texan de la Securitatea Internă, un tip hârşit, cu insignă şi burtă – mi-a zâmbit cu o tristeţe, o bunătate, o compasiune luminoasă complet nelalocul lor în camera aceea stătută şi dezumanizantă. Începuse deodată să arate el însuşi ca un preot.

— A, nuuu… spuse el cu blândeţe. Mă tem că lucrurile nu pot merge aşa.

Amintindu-mi acum de toate astea, evident că-mi dau seama că funcţionarul Tom ştia deja ce ne aşteaptă pe mine şi pe Felipe mult mai bine decât am fi putut şti noi înşine. Ştia foarte bine că obţinerea unei vize de logodnă din partea Statelor Unite, mai ales în urma unui „incident de graniţă” asemenea celui în cauză, nu avea să fie deloc simplă. Funcţionarul Tom putea să prevadă toate problemele ce aveau să ne năpădească: de la avocaţii din trei ţări care urmau să întocmească toate documentele legale necesare, până la rapoartele poliţiei federale ce trebuiau obţinute din fiecare ţară în care locuise vreodată Felipe; până la vrafurile de scrisori personale, fotografii şi

alte obiecte intime pe care eram acum obligaţi să le predăm pentru a dovedi că relaţia noastră este reală (inclusiv, înnebunitoare ironie, dovezi precum conturi bancare comune – lucruri pe care ne chinuiserăm din răsputeri să le păstrăm *separate*); până la amprentele noastre digitale; până la vaccinuri; până la radiografiile pulmonare pentru screeningul de tuberculoză; până la interviurile de la ambasadele americane din străinătate; până la dosarul din armata braziliană al lui Felipe, pe care trebuia să-l recuperăm cumva, la treizeci şi cinci de ani după îndeplinirea stagiului militar; până la însuşi răstimpul nesfârşit pe care Felipe era acum obligat să-l petreacă afară din ţară cât timp se derula acest proces; până la – mai rău decât orice – oribila nesiguranţă de a nu şti dacă toate aceste eforturi aveau să fie sau nu de ajuns, cu alte cuvinte, de a nu şti dacă Guvernul Statelor Unite (asumându-şi în această privinţă rolul unui tată sever şi de modă veche) urma să-l accepte vreodată pe acest bărbat drept soţ al meu, fiica naturală păzită cu posesivitate.

Aşadar, funcţionarul Tom ştia deja toate astea, iar faptul că îşi exprimase compasiunea pentru lucrurile prin care urma să trecem era un gest de bunătate neaşteptat, într-o situaţie altminteri dezastruoasă. Iar faptul că, înainte de acest moment, nu-mi închipuisem niciodată că aş putea să laud în scris sensibilitatea vreunui membru al Departamentului de Securitate Internă nu face decât să arate cât de stranie devenise întreaga situaţie. Aici ar mai trebui să adaug că funcţionarul Tom a făcut pentru noi încă un gest plin de bunătate (asta înainte de a-i pune lui Felipe cătuşele şi de a-l duce la închisoarea din Dallas, unde l-a lăsat peste noapte în compania unor delincvenţi adevăraţi). Gestul pe care l-a făcut funcţionarul Tom a fost următorul: ne-a lăsat pe mine şi pe Felipe singuri în camera de interogatoriu timp de două minute întregi, astfel că ne-am putut spune la revedere în intimitate.

Când nu ai decât două minute pentru a spune la revedere persoanei pe care o iubeşti şi când nu ştii când vă veţi mai revedea, efortul de a spune şi a face şi a stabili

totul dintr-odată te poate paraliza. În cele două minute petrecute singuri în camera de interogatoriu, am făcut un plan grăbit, pe nerăsuflate. Eu urma să mă duc acasă la Philadelphia, să mă mut din casa închiriată, să pun totul la păstrare, să găsesc un avocat de imigrări şi să pun în mişcare întregul demers legal. Felipe, evident, urma să meargă la închisoare. Apoi avea să fie deportat în Australia – chiar dacă nu era vorba despre o „deportare" legală propriu-zisă. (Vă rog să mă iertaţi că folosesc cuvântul „deportare" în paginile acestei cărţi, dar încă nu ştiu sigur cum trebuie să denumesc situaţia în care o persoană este aruncată afară dintr-o ţară.) Cum Felipe nu mai avea nimic în Australia, nici locuinţă, nici perspective pecuniare, urma să facă pregătiri pentru a merge cât mai repede într-un loc mai ieftin – probabil Asia de sud-est –, iar eu aveam să plec după el în acel colţ de lume, după ce puneam lucrurile în mişcare pe partea mea. Iar acolo aveam să petrecem împreună această perioadă de aşteptare nesigură.

În timp ce Felipe scria numerele de telefon ale avocatului, ale copiilor lui majori şi ale partenerilor lui de afaceri, ca să-i pot înştiinţa pe toţi despre situaţie, eu mi-am golit geanta, căutând disperată lucruri pe care să i le dau pentru a-i face mai uşoară şederea în închisoare: gumă de mestecat, toţi banii mei lichizi, o sticlă cu apă, o fotografie cu noi doi şi un roman pe care-l citisem în avion, cu un titlu destul de potrivit: *Un gest de iubire*[5].

Apoi ochii lui Felipe s-au umplut de lacrimi şi mi-a zis:

— Îţi mulţumesc că ai apărut în viaţa mea. Indiferent ce se mai întâmplă de-acum înainte, indiferent ce hotărăşti să faci pe viitor, să ştii că mi-ai dăruit cei mai fericiţi doi ani pe care i-am trăit şi n-o să te uit niciodată.

Mi-am dat seama dintr-o străfulgerare: *Doamne, Dumnezeule, omul ăsta crede că aş putea să-l părăsesc acum*. Reacţia lui m-a surprins şi m-a înduioşat, dar, mai presus de orice, m-a făcut să mă ruşinez. Nu-mi trecuse prin minte să *nu* mă căsătoresc cu Felipe şi să nu-l salvez

5 Carte a lui James Meek, trad. rom. Humanitas Fiction, 2007. (*N.t.*)

de la exil – dar se părea că lui îi trecuse prin minte că acum urma să fie părăsit. Îi era cu adevărat teamă că aş putea să-l abandonez, lăsându-l cu ochii în soare, falit şi deportat. Oare îmi câştigasem o asemenea reputaţie? Oare eram într-adevăr percepută, chiar şi între graniţele micii noastre poveşti de dragoste, drept o persoană care abandonează corabia la primul obstacol? Dar nu cumva temerile lui Felipe nu erau cu totul nejustificate, ţinând cont de antecedentele mele? Dacă am fi fost în situaţia inversă, nu m-aş fi îndoit nici o clipă de soliditatea loialităţii lui şi nici de dorinţa lui de a sacrifica orice pentru mine. Oare el putea fi sigur de aceeaşi statornicie din partea mea?

Trebuia să recunosc că – dacă povestea asta ar fi avut loc cu zece sau cu cincisprezece ani mai devreme – aproape sigur mi-aş fi lăsat baltă partenerul aflat într-o situaţie critică. Recunosc cu regret că, în tinereţe, deţineam doar o cantitate neglijabilă de onoare, dacă o aveam şi pe aia, şi una dintre specialităţile mele era comportamentul fluşturatic şi nepăsător. Dar acum transformarea într-o persoană cu caracter contează mult pentru mine şi, cu cât înaintez în vârstă, cu atât contează mai mult. Aşa că, în acel moment, şi nu mai aveam decât un moment de petrecut singură cu Felipe, am făcut unicul lucru corect faţă de bărbatul pe care-l adoram. I-am jurat – încrustându-i cuvintele în ureche, ca să-mi înţeleagă sinceritatea – că nu aveam să-l părăsesc, că aveam să fac ce era nevoie pentru a drege lucrurile şi, chiar dacă lucrurile nu se mai puteau drege în America, vom rămâne oricum împreună undeva, în orice colţ de lume o fi să fie.

Funcţionarul Tom s-a întors în încăpere.

În ultimul moment, Felipe îmi şopti:

— Te iubesc atât de mult, că sunt în stare să mă şi căsătoresc cu tine.

— Şi eu te iubesc *pe tine* atât de mult, i-am declarat, că sunt în stare să mă şi căsătoresc cu tine.

Apoi, oamenii amabili de la Securitatea Internă ne-au separat, l-au încătuşat pe Felipe şi l-au dus; mai întâi la

închisoare, apoi în exil.

În acea noapte, în timp ce zburam singură către mica noastră lume, acum caducă, din Philadelphia, m-am gândit mai serios la ceea ce tocmai promisesem. Am fost surprinsă să descopăr că nu-mi venea să plâng şi nici nu intrasem în panică; cumva, situaţia părea prea gravă pentru oricare din aceste reacţii. În schimb, aveam un feroce sentiment de concentrare – simţeam că situaţia trebuie abordată cu cea mai mare seriozitate. În decursul a doar câteva ore, viaţa mea alături de Felipe fusese complet răsturnată cu susul în jos ca de o enormă spatulă cosmică. Iar acum, aşa se părea, eram logodiţi şi urma să ne căsătorim. Fusese cu siguranţă o ceremonie de logodnă stranie şi pripită. Părea mai degrabă ceva din Kafka decât din Austen. Şi totuşi, logodna era cât se poate de oficială, pentru că aşa trebuia să fie.

Bine atunci. Fie. Cu siguranţă nu eram prima femeie din istoria familiei mele nevoită să se căsătorească din cauza unei situaţii grave – deşi situaţia mea, cel puţin, nu implica o sarcină întâmplătoare. Chiar şi aşa, reţeta era aceeaşi: mărită-te şi fă-o cât mai repede. Aşa că asta aveam de gând să facem. Dar adevărata problemă era alta. Am descoperit-o de una singură în acea noapte, în avionul care mă ducea înapoi acasă la Philadelphia: habar nu aveam ce anume *este* o căsnicie.

Făcusem deja această greşeală înainte – intrând într-o căsnicie fără să înţeleg absolut nimic despre această instituţie. De fapt, mă aruncasem în prima mea căsnicie, la vârsta complet insuficientă de douăzeci şi cinci de ani, cam la fel cum se aruncă un labrador într-o piscină – cu exact la fel de multă pregătire şi prevedere. Când aveam douăzeci şi cinci de ani eram atât de iresponsabilă, încât probabil că n-ar fi trebuit să mi se dea voie să-mi aleg singură nici măcar pasta de dinţi, necum propriul viitor, aşa că această nepăsare, după cum vă puteţi imagina, m-a costat scump. I-am cules consecinţele cu vârf şi îndesat şase ani mai târziu, în decorul sumbru al sălii de judecată în care am divorţat.

Privind în urmă la ziua primei mele nunţi, îmi amintesc de romanul lui Richard Adlington *Moartea unui erou*, în care autorul meditează la cei doi tineri îndrăgostiţi din cartea sa, la nefasta zi a nunţii lor: „Poate cineva să înşire ignoranţele, grăitoarele ignoranţe ale lui George Augustus şi ale Isabelei din momentul în care s-au promis unul altuia până când moartea îi va despărţi?” Fusesem şi eu cândva o mireasă aiurită, semănând foarte mult cu Isabel, personajul lui Adlington, despre care acesta scria: „Ceea ce *nu* ştia ea includea aproape întreaga sferă de cunoştinţe ale omenirii. Problema era să descoperi ce anume ştia.”

Iar acum – la mai coapta şi considerabil mai puţin aiurita vârstă de treizeci şi şapte de ani – nu eram convinsă că ştiu mult mai multe decât altădată despre realităţile parteneriatelor consfinţite legal. Eşuasem în căsnicie şi eram îngrozită de căsătorie, dar nu sunt sigură că asta mă transformase într-o expertă în căsnicii; nu mă făcuse decât expertă în eşecuri şi groază, iar aceste două domenii sunt deja suprasaturate de experţi. Însă destinul intervenise şi-mi cerea să mă căsătoresc, iar eu învăţasem destule din experienţele mele de viaţă pentru a înţelege că intervenţiile destinului pot fi uneori descifrate ca nişte invitaţii de a ne înfrunta şi chiar depăşi cele mai mari temeri ale noastre. Nu e nevoie să fii vreun geniu pentru a recunoaşte că, dacă eşti împins de soartă să faci exact lucrul de care te-ai temut şi de care ţi-a fost cel mai scârbă, lucrul acesta poate fi cel puţin *o ocazie de dezvoltare interioară cât se poate de interesantă*.

Aşa că, încetul cu încetul, în avionul care plecase din Dallas, mi-am dat seama – cu viaţa dată peste cap şi cu iubitul izgonit, amândoi efectiv condamnaţi la căsătorie – că poate ar trebui să folosesc acest timp ca să mă împac cumva cu ideea de căsătorie înainte de a sări din nou direct în ea. Poate că era înţelept să fac un mic efort pentru a descoperi misterul a ceea ce este de fapt, în numele lui Dumnezeu şi în întreaga istorie a umanităţii, această instituţie a căsătoriei: stupefiantă, vexantă şi

contradictorie, dar care rezistă cu încăpăţânare.

Şi exact asta am făcut. În cele zece luni care au urmat – în timp ce călătoream alături de Felipe într-o stare de dezrădăcinare şi exil şi în timp ce mă chinuiam din răsputeri să-l aduc înapoi în America pentru a ne căsători în siguranţă (funcţionarul Tom ne avertizase că o căsătorie în Australia sau în orice altă ţară din lume i-ar fi enervat şi mai mult pe cei de la Departamentul de Securitate Internă şi ar fi încetinit încă mai mult procesul de imigrare) – singurul lucru la care m-am gândit, singurul lucru despre care am citit şi cam singurul lucru despre care am vorbit cu aproape oricine a fost paradoxalul subiect al căsătoriei.

Am pus-o pe sora mea, aflată acasă, în Philadelphia (şi care se nimereşte să fie chiar istoric de meserie), să-mi trimită colete cu cărţi despre căsătorie. Mi le-a expediat în tot felul de locuri din întreaga lume. Oriunde ne-am fi aflat Felipe şi cu mine, eu mă încuiam în camera de hotel ca să studiez cărţile, petrecând nenumărate ore în compania unor eminenţi savanţi într-ale căsătoriei, precum Stephanie Coontz[6] şi Nancy Cott[7] – scriitoare ale căror nume nu le mai auzisem niciodată până atunci, dar care deveneau acum eroinele şi maestrele mele. Sinceră să fiu, tot studiul ăsta m-a transformat într-o turistă execrabilă. În acele luni de călătorie, Felipe şi cu mine am ajuns într-o mulţime de locuri frumoase şi fascinante, dar mă tem că eu n-am dat mereu atenţia cuvenită împrejurimilor. Oricum, n-am resimţit această perioadă ca pe o aventură lipsită de griji. O resimţeam mai degrabă ca pe o fugă, ca pe o hegiră. Când călătoreşti pentru că nu te poţi întoarce acasă, pentru că unul din voi nu are permisiunea legală de a se întoarce, nu poate fi vorba de ceva vesel.

În plus, situaţia noastră financiară era cam proastă. *Mănâncă, roagă-te, iubeşte* mai avea aproape un an până să devină un bestseller profitabil, dar pe atunci acest

6 Stephanie Coontz (n. 1944), scriitoare şi autoare americană de studii istorice ale căror teme predilecte sunt cele legate de familie. (*N.t.*)

7 Nancy Cott, scriitoare şi profesoară universitară americană cu importante lucrări despre gen, feminism şi căsătorie. (*N.t.*)

eveniment fericit nu se petrecuse încă şi nici nu ne aşteptam să se întâmple vreodată. Felipe era acum complet rupt de sursa lui de venit, aşa că trăiam amândoi din resturile ultimului meu contract de carte, şi nu ştiam cât timp aveau să ne mai ajungă banii. Încă o vreme, sigur, dar nu la nesfârşit. Începusem de curând să lucrez la un nou roman, dar documentarea şi scrisul îmi fuseseră întrerupte de deportarea lui Felipe. Iată de ce ajunsesem în Asia de sud-est, unde doi oameni nepretenţioşi pot trăi convenabil cu treizeci de dolari pe zi. Deşi n-aş spune că am suferit cu adevărat în cursul acestei perioade de exil (nici vorbă să fim nişte refugiaţi politici înfometaţi), voi spune totuşi că a fost o modalitate foarte stranie şi tensionată de a trăi, stranietatea şi tensiunea fiind intensificate de nesiguranţa zilei de mâine.

Am hoinărit aproape un an, aşteptând momentul în care Felipe avea să fie chemat la interviul de la consulatul american din Sydney, în Australia. Rătăcind din ţară în ţară, ajunseserăm pur şi simplu să semănăm cu un cuplu de insomniaci care încearcă să găsească o poziţie confortabilă de dormit, într-un pat ciudat şi incomod. De-a lungul multor nopţi angoasate, în multe paturi cu adevărat ciudate şi incomode, zăceam pe întuneric încercând să-mi rezolv conflictele şi prejudecăţile referitoare la căsătorie, filtrând toate informaţiile pe care le citeam, săpând în subteranele istoriei în căutarea unor concluzii liniştitoare.

Probabil că ar trebui să spun clar, din capul locului, că mi-am limitat studiul aproape exclusiv la căsătoria în istoria occidentală şi că această carte va reflecta limitarea culturală pe care mi-am propus-o. Orice istoric al căsătoriei sau antropolog care se respectă va găsi lacune uriaşe în demersul meu scriitoricesc, deoarece am lăsat neexplorate continente şi secole întregi de istorie omenească şi am omis unele concepte matrimoniale de importanţă vitală (poligamia este doar un exemplu). Mi-ar fi plăcut, şi ar fi fost cu siguranţă educativ, să cercetez mai adânc toate cutumele maritale posibile de pe glob, dar n-am avut timpul necesar pentru asta. Doar ca să înţeleg cât

de cât natura complexă a mariajului în lumea islamică, de exemplu, aş fi avut nevoie de ani întregi de studiu, iar eu aveam un termen-limită care nu mi-a permis o cercetare atât de amplă. În viaţa mea ticăia un ceas cât se poate de real: în decursul unui an – cine nu e gata îl iau cu lopata! – trebuia să mă căsătoresc. Aşa stând lucrurile, părea obligatoriu să-mi canalizez întreaga atenţie asupra istoriei căsătoriei occidentale monogame, astfel încât să-mi înţeleg mai bine ideile preconcepute moştenite, familia şi lista mea de temeri specifice de ordin cultural.

Am sperat că tot acest studiu ar putea să-mi atenueze cumva aversiunea adâncă faţă de căsătorie. Nu ştiam cum anume avea să se întâmple asta, dar experienţa mea din trecut mă învăţase ceva: cu cât aflam mai multe despre un lucru, cu atât mă temeam mai puţin de el. (La fel ca în povestea cu spiriduşul şi prinţesa, unele temeri pot dispărea doar atunci când le descoperi denumirile ascunse şi neştiute.) Ceea ce voiam cu adevărat, mai presus de orice, era să accept cumva din toată inima căsătoria cu Felipe atunci când va sosi ziua cea mare, şi nu doar să înghit pilula cea rea pe care mi-o rezervase soarta. Numiţi-mă demodată, dar mă gândeam că ar fi drăguţ să fiu fericită în ziua nunţii mele. Fericită *şi* conştientă, vreau să zic.

Cartea aceasta e povestea drumului meu până acolo.

Şi totul începe – pentru că orice poveste trebuie să înceapă undeva – în munţii din nordul Vietnamului.

CAPITOLUL DOI
Căsătoria şi aşteptările

Un bărbat poate fi fericit alături de orice femeie atâta timp cât nu o iubeşte.
Oscar Wilde

În ziua aceea m-a găsit o fetiţă.

Felipe şi cu mine ajunseserăm în satul acela după o călătorie făcută noaptea într-un tren zgomotos şi murdar din epoca sovietică, venind din Hanoi. Nu-mi mai amintesc exact de ce am mers acolo şi nu în altă parte, dar cred că la recomandarea unor tineri excursionişti danezi. În orice caz, după călătoria lungă şi mizerabilă cu trenul, a urmat o călătorie lungă şi mizerabilă cu autobuzul. Într-un final, maşina ne-a lăsat într-un loc uluitor de frumos, urmând conturul zimţat al graniţei cu China – îndepărtat, înverzit şi sălbatic. Am găsit un hotel şi, când am ieşit să explorez împrejurimile şi să încerc să-mi scutur din picioare amorţeala drumului, fetiţa s-a apropiat de mine.

Avea doisprezece ani, urma să aflu mai târziu, dar era mai mică decât orice fetiţă americancă de doisprezece ani pe care o cunoscusem eu vreodată. Era extraordinar de frumoasă. Pielea îi era întunecată şi sănătoasă, părul – lucios şi prins în codiţe, trupul compact era robust şi părea sigur de el sub tunica scurtă de lână. Deşi era o vară cu zile dogoritoare, gambele îi erau înfăşurate în jambiere de lână multicoloră. Bătea nerăbdătoare din picioarele încălţate în sandale chinezeşti de plastic. Se învârtea deja de ceva vreme în jurul hotelului (o văzusem încă de când ne cazaserăm) şi acum, când ieşisem singură din clădire, m-a abordat direct.

— Cum te cheamă? m-a întrebat.

— Pe mine Liz, dar pe tine cum te cheamă?

— Mă cheamă Mai, spuse ea, şi pot să-ţi scriu numele meu, ca să înveţi să-l spui corect.

— E clar că vorbeşti foarte bine engleza, am complimentat-o eu.

A ridicat din umeri.

— Sigur că da. Exersez des cu turiştii. Mai vorbesc vietnameză, chineză şi ceva japoneză.

— Cum? am glumit eu. Franceză nu?

— *Un peu*, îmi răspunse cu o uitătură şmecherească. Apoi mă întrebă: De unde eşti, Liz?

— Din America. După care, încercând să fiu amuzantă, pentru că era evident că ea era localnică, am întrebat-o: Dar *tu* de unde eşti, Mai?

S-a prins imediat că fac o glumă şi a intrat în joc:

— Sunt din burtă de la mama, mi-a răspuns, făcându-mă să mă îndrăgostesc de ea instantaneu.

Într-adevăr, Mai era din Vietnam, dar mi-am dat seama mai târziu că niciodată n-ar fi declarat că e vietnameză. Era hmong – aparţinea unei etnii mici, mândre şi izolate (ceea ce antropologii numesc „popor originar") care trăieşte pe cele mai înalte culmi muntoase din Vietnam, Thailanda, Laos şi China. Asemeni kurzilor, cei din etnia hmong nu au aparţinut niciodată cu adevărat vreuneia din ţările în care locuiesc. Continuă să fie unul dintre cele mai spectaculos de independente popoare ale lumii – sunt nomazi, povestitori, războinici, nonconformişti din născare şi s-au dovedit o teribilă urgie pentru orice naţiune care a încercat vreodată să-i stăpânească.

Pentru a înţelege cât de mică este probabilitatea ca populaţia hmong să continue să existe pe această planetă, încercaţi să vă imaginaţi cum ar fi dacă indienii mohawk ar locui în continuare în nordul statului New York exact la fel cum au făcut-o timp de secole, îmbrăcaţi în haine tradiţionale, vorbind o limbă proprie şi refuzând în mod categoric asimilarea. Aşa că simplul fapt de a descoperi în primii ani ai secolului XXI un sat hmong ca acela în care eram e un miracol anacronic. Cultura acestor oameni oferă o excepţională şi efemeră deschidere către o versiune mai veche a experienţei omeneşti. Ceea ce înseamnă: dacă vrei să ştii cum era familia ta acum patru mii de ani, poţi presupune că semăna cu cele din etnia hmong.

— Ştii ceva, Mai? am spus. N-ai vrea să fii

traducătoarea mea pe ziua de azi?

— De ce? întrebă ea.

Etnicii hmong sunt cunoscuţi drept oameni extrem de direcţi, aşa că i-am spus şi eu la fel de direct:

— Vreau să vorbesc cu câteva dintre femeile din satul tău despre căsniciile lor.

— De ce? mă întrebă ea din nou.

— Pentru că în curând mă căsătoresc şi mi-ar plăcea să primesc nişte sfaturi.

— Eşti prea bătrână să te căsătoreşti, remarcă Mai cu amabilitate.

— Păi şi prietenul meu e tot bătrân, am replicat. Are cincizeci şi cinci de ani.

S-a uitat la mine mai de aproape, a scos un fluierat slab, apoi a spus:

— Norocul lui.

Nu prea ştiu de ce s-a hotărât Mai să mă ajute în ziua aceea. Curiozitate? Plictiseală? Speranţa că aveam să-i dau nişte bani? (Lucru pe care, evident, l-am şi făcut.) Dar, indiferent de motiv, a acceptat. Nu peste mult timp, după un urcuş pe un deal abrupt din apropiere, am ajuns la casa de piatră a lui Mai, care era micuţă, înnegrită de funingine, luminată doar de câteva ferestre minuscule şi cuibărită într-una din cele mai frumoase văi pe care v-aţi putea-o imagina. Mai m-a condus înăuntru şi m-a prezentat unui grup de femei: unele ţeseau, altele găteau sau făceau curat. Dintre toate, cea mai uimitoare mi s-a părut, încă de când am intrat, bunica lui Mai. Era cea mai râzăreaţă şi cea mai fericită bunicuţă ştirbă de un metru treizeci pe care o văzusem vreodată. În plus, mă găsea extrem de amuzantă. Toate lucrurile legate de mine păreau s-o distreze peste măsură. Mi-a pus pe cap o pălărie hmong foarte înaltă, m-a arătat cu degetul, apoi a râs. Mi-a trântit în braţe un minuscul bebeluş hmong, m-a arătat cu degetul, apoi a râs. M-a înfăşurat într-o fabuloasă ţesătură hmong, m-a arătat cu degetul, apoi a râs.

Trebuie spus că nu mă deranja nimic din toate astea. Învăţasem cu mult timp în urmă că, atunci când eşti un

vizitator uriaş şi străin într-o cultură străină şi îndepărtată, să devii obiect de amuzament este aproape o îndatorire. E cel mai mic lucru, şi vorbesc serios, pe care-l poţi face în calitate de musafir bine-crescut. Nu mult după aceea, în casă au început să apară şi alte femei – vecine şi rude. Mi-au arătat şi ele ce ţeseau, şi-au trântit pălăriile pe capul meu, mi-au umplut braţele cu bebeluşii lor, m-au arătat cu degetul şi au râs.

După cum mi-a explicat Mai, toată familia ei – aproape douăsprezece suflete – locuia în acea casă cu o singură cameră. Toată lumea dormea laolaltă pe jos. De-o parte se afla bucătăria, iar de cealaltă, soba cu lemne folosită iarna. Orezul şi porumbul erau depozitate într-un pod de deasupra bucătăriei, iar porcii, găinile şi bivolul erau ţinuţi tot timpul în apropiere. În toată casa nu exista decât un singur spaţiu mai ferit, care nu depăşea mărimea unei debarale. După cum am aflat mai târziu din lecturile mele, acela era locul în care tinerii căsătoriţi din fiecare familie aveau permisiunea să doarmă împreună în primele luni de după căsătorie, pentru a-şi putea explora sexualitatea într-un cadru intim. Însă, după acea primă experienţă a intimităţii, tânărul cuplu se reîntorcea alături de familie şi continua să doarmă pe jos, alături de toţi ceilalţi, de-a lungul întregii vieţi.

— Ţi-am spus că tata a murit? m-a întrebat Mai în timp ce-mi arăta împrejurimile.

— Îmi pare rău, am spus. Când s-a întâmplat?

— Acum patru ani.

— Cum a murit, Mai?

— A murit, mi-a spus ea sec, şi cu asta a încheiat. Tatăl ei murise de moarte. La fel cum mureau oamenii pe vremuri, presupun, înainte să ştim atât de multe despre *cum* sau *de ce*. Când a murit, am mâncat bivolul la înmormântare, adăugă Mai. Odată cu acea amintire, pe chipul ei se aprinse o întreagă paletă de emoţii complicate: tristeţea pierderii tatălui, plăcerea amintirii gustului atât de bun al bivolului.

— Mama ta e singură?

Mai dădu din umeri.

Aici, singurătatea este ceva greu de imaginat. La fel de greu cum e să-ţi imaginezi unde anume ai putea-o găsi, în această aglomerată organizare casnică, pe sora geamănă mai veselă a singurătăţii: *intimitatea*. Mai şi mama ei trăiau în permanenta apropiere a o mulţime de oameni. Eram uimită – şi nu se întâmpla pentru prima dată în decursul anilor mei de călătorii – de cât de izolată pare, prin comparaţie, societatea americană contemporană. În locul de unde vin eu, definiţia a ceea ce constituie o „unitate familială" a fost ciuntită până la dimensiuni atât de mici, încât probabil că a ajuns de nerecunoscut drept *familie* în ochii oricărui membru al acestor ample, neîngrădite şi atotînvăluitoare clanuri hmong. În ziua de azi, aproape că ai nevoie de un microscop electronic ca să studiezi familia occidentală modernă. De obicei descoperi două, poate trei, uneori chiar patru persoane care zumzăie toate într-un spaţiu uriaş, fiecare cu propriile sale domenii fizice şi psihice, fiecare petrecându-şi separat de celelalte lungi perioade din zi.

Nu vreau să insinuez că tot ce ţine de familia modernă intrată la apă este în mod necesar un lucru rău. E evident că viaţa şi sănătatea femeilor se îmbunătăţesc odată cu limitarea numărului de copii pe care-i au, ceea ce constituie o lovitură răsunătoare dată mirajului culturii active a clanurilor. În plus, sociologii au descoperit de mult că riscul de incest şi de molestare a copiilor creşte de fiecare dată când rude atât de numeroase şi cu vârste atât de variate locuiesc într-o proximitate atât de strânsă. Când aglomeraţia devine aşa de mare, e greu să mai supraveghezi indivizii şi să-i protejezi – iar individualitatea, cu atât mai puţin.

Dar sigur că în casele noastre moderne şi extrem de intime şi de închise s-a pierdut ceva. Privindu-le pe femeile hmong interacţionând unele cu celelalte, am ajuns să mă întreb dacă nu cumva evoluţia familiei occidentale, din ce în ce mai mică şi mai dispersată, nu a pus o presiune în plus asupra căsniciilor moderne. În societatea hmong,

bărbaţii şi femeile nu petrec prea mult timp împreună. Da, ai un soţ sau o soţie. Da, faci sex cu persoana respectivă. Da, destinele vă sunt legate. Da, s-ar putea să fie vorba chiar de dragoste. Dar, în afara acestor lucruri, vieţile bărbaţilor şi ale femeilor sunt separate destul de drastic de tărâmurile distincte ale îndatoririlor specifice fiecărui gen în parte. Bărbaţii muncesc şi socializează cu alţi bărbaţi; femeile muncesc şi socializează cu alte femei. Exemplificare: în ziua aceea nu puteai găsi nici un bărbat pe nicăieri în apropierea casei lui Mai. Orice făceau bărbaţii (munceau pe câmp, beau, stăteau de vorbă, jucau cărţi), făceau acele lucruri în altă parte, doar între ei, separaţi de universul femeilor.

Aşa că, dacă eşti femeie hmong, nu te aştepţi ca soţul să-ţi fie neapărat şi cel mai bun prieten, confidentul cel mai apropiat, sfătuitorul în probleme afective, egalul tău intelectual, alinarea în perioadele de tristeţe. În schimb, femeile hmong primesc în mare parte această hrană şi acest sprijin emoţional din partea altor femei – de la surori, mătuşi, mame, bunici. În viaţa unei femei hmong există o mulţime de voci, de opinii şi de ajutoare emoţionale care o înconjoară în permanenţă. Rudele îţi sunt la îndemână, în sens propriu, în orice direcţie, şi o mulţime de mâini femeieşti transformă marile greutăţi ale vieţii într-o treabă uşoară, sau măcar mai uşoară.

Într-un sfârşit, după ce s-au rostit toate saluturile, după ce-au fost legănaţi toţi copiii şi după ce toate râsetele s-au stins, instalându-se o atmosferă politicoasă, ne-am aşezat toate. Având-o alături ca traducătoare pe Mai, am început prin a o întreba pe bunică dacă n-ar vrea să-mi povestească ceva despre ceremoniile de la nunţile hmong.

E foarte simplu, mi-a explicat bunica răbdătoare. Înaintea unei nunţi hmong tradiţionale, trebuie ca familia mirelui să vină în vizită în casa miresei, astfel ca cele două familii să cadă de acord privind zestrea, data, planul. Cu această ocazie se sacrifică întotdeauna o găină, pentru ca morţii familiei să fie mulţumiţi. Când soseşte ziua nunţii, se sacrifică şi un mare număr de porci. Se pregăteşte o masă

mare, iar rudele vin din toate satele pentru a sărbători evenimentul. Ambele familii contribuie la acoperirea cheltuielilor. Se organizează o procesiune până la masa de nuntă, iar una dintre rudele mirelui trebuie să ducă tot timpul o umbrelă.

În acel moment am întrerupt-o ca să întreb ce semnificaţie are umbrela, dar întrebarea mea a generat confuzie. Confuzie legată, probabil, de semnificaţia cuvântului „semnificaţie”. Umbrela este umbrelă, mi s-a spus, şi este dusă de cineva pentru că la nunţi trebuie mereu să se ducă o umbrelă. De aia se duce, şi cu asta, basta, aşa a fost întotdeauna.

Astfel rezolvată chestiunea întrebărilor despre umbrele, bunica a continuat cu descrierea răpirii, obicei nupţial hmong tradiţional. E un obicei străvechi, mi-a spus, deşi în zilele noastre se practică mult mai rar decât în trecut. Dar încă există. Miresele – care uneori sunt consultate dinainte în legătură cu propriile răpiri, alteori nu – sunt răpite de potenţialii lor soţi, care le duc pe cal până la casa familiilor lor. Totul este organizat foarte strict, fiind permis doar în anumite nopţi ale anului, la sărbătorile de după anumite zile de târg. (Nu poţi să răpeşti pur şi simplu o mireasă oricând ai chef. Există *reguli*.) Fetei răpite i se oferă trei zile în care trăieşte în casa răpitorului, alături de familia lui, pentru a se hotărî dacă vrea sau nu să se mărite cu el. De cele mai multe ori, mi-a mai spus bunica, căsătoria are loc, cu încuviinţarea fetei. În rarele situaţii în care potenţiala mireasă răpită nu se înţelege cu răpitorul, acesteia i se permite la sfârşitul celor trei zile să se întoarcă acasă la propria familie, şi întreaga afacere este uitată. Ceea ce mie mi s-a părut chiar rezonabil, în limitele unei răpiri.

Conversaţia a devenit stranie pentru mine – şi pentru toate celelalte femei din încăpere – în momentul în care am încercat s-o fac pe bunică să-mi spună povestea propriei căsnicii, în speranţa că aveam să storc de la ea vreo anecdotă personală sau emoţională legată de experienţa ei maritală. Confuzia a început imediat, de cum am întrebat-o

pe bătrână:

— Ce ai crezut despre soţul tău prima dată când l-ai întâlnit?

Toată faţa ei plină de riduri a căpătat o expresie de nedumerire. Imaginându-mi că bunica – sau poate Mai – nu mi-a înţeles bine întrebarea, am încercat din nou:

— Când ţi-ai dat seama că soţul tău poate fi cel cu care doreşti să te căsătoreşti?

Am fost din nou întâmpinată de o buimăceală politicoasă.

— Ai ştiut de la început că e deosebit? am mai încercat o dată. Sau ai învăţat cu timpul să-ţi placă de el?

Câteva dintre femeile din încăpere începuseră deja să chicotească nervos, aşa cum ai râde pe înfundate în prezenţa unei persoane cam nebune – ceea ce se pare că tocmai devenisem în ochii lor.

Am bătut în retragere şi am încercat o altă abordare:

— De fapt când ai făcut cunoştinţă cu soţul tău?

Bunica şi-a scormonit un pic printre amintiri de data asta, dar n-a reuşit să-mi dea un răspuns mai precis decât „demult de tot”. Părea că această chestiune nu e deloc importantă pentru ea.

— OK, *unde* ţi-ai cunoscut soţul? am întrebat, încercând să simplific cât mai mult problema.

Din nou, însăşi forma curiozităţii mele părea un mister pentru bunică. Dar, politicoasă, a făcut o încercare. Nu se *cunoscuse* cu soţul ei niciodată înainte de a se căsători cu el, încercă ea să-mi explice. Sigur că-l văzuse prin împrejurimi. Doar există mereu o mulţime de oameni prin împrejurimi, nu? Nu-şi mai aducea prea bine aminte. Oricum, a mai spus, dacă îl cunoştea sau nu când era tânără nici nu e o întrebare prea importantă. La urma urmei, încheie ea spre deliciul celorlalte femei din cameră, acum cu siguranţă îl cunoaşte!

— Dar când te-ai îndrăgostit de el? am întrebat într-un final, drept la ţintă.

În secunda în care Mai le-a tradus întrebarea, toate femeile hmong aflate în încăpere, cu excepţia bunicii, care

era prea politicoasă, au izbucnit în râs – o explozie spontană de veselie pe care încercau toate s-o înăbuşe cuviincios acoperindu-şi gura cu mâinile.

Aţi putea crede că asta m-a descurajat. Poate că ar fi trebuit. Dar am insistat şi, după hohotele acelea de râs, am pus o întrebare care li s-a părut încă şi mai ridicolă:

— Ce crezi, care e secretul unei căsnicii fericite? am întrebat cu toată sinceritatea.

De data asta n-a mai rezistat nimeni. Până şi bunica a izbucnit în hohote dezlănţuite. Ceea ce era în regulă, nu-i aşa? După cum am stabilit deja, sunt de fiecare dată cât se poate de mulţumită când se râde pe socoteala mea într-o ţară străină, pentru amuzamentul altora. Dar acum, trebuie să mărturisesc, veselia aceea avea darul să mă neliniştească un pic, căci pur şi simplu nu înţelesesem deloc gluma. Tot ce înţelesesem era că aceste doamne hmong şi cu mine vorbeam în mod evident limbi complet diferite. (Asta dincolo şi indiferent de faptul că vorbeam limbi diferite la modul literal.) Dar ce anume li se părea atât de absurd la întrebările mele?

În săptămânile următoare, în care am derulat de multe ori în minte acea conversaţie, am fost obligată să-mi compun o teorie proprie privind motivele pentru care eu şi gazdele mele fuseserăm atât de străine unele de celelalte şi de reciproc incomprehensibile pe tema căsniciei. Şi iată ce am ajuns să cred: nici bunica hmong, nici vreo altă femeie din acea încăpere nu făcea din propria căsnicie epicentrul biografiei sale emoţionale în vreun fel care să-mi fie cât de cât familiar. În lumea occidentală modernă şi industrializată de unde vin eu, persoana cu care alegi să te căsătoreşti este probabil cea mai grăitoare reprezentare a propriei tale personalităţi. Perechea ta devine cea mai strălucitoare oglindă posibilă prin care individualitatea ta emoţională se reflectă către lume. Până la urmă, nu există o alegere mai profund personală ca aceea a omului cu care decizi să te căsătoreşti; în mare măsură, această alegere spune lumii *cine eşti tu*. Aşa că, dacă întrebi orice femeie modernă tipică *cum* şi-a cunoscut soţul, *când* şi-a cunoscut

soţul sau *de ce* s-a îndrăgostit de soţul ei, poţi fi absolut sigur că vei auzi o povestire completă, complexă şi profund personală pe care respectiva femeie nu numai că a ţesut-o cu grijă în jurul întregii întâmplări, ci a şi memorat-o, a internalizat-o, a căutat cu grijă în ea indicii privitoare la propriul ei sine. Mai mult, foarte probabil îţi va împărtăşi foarte deschis această poveste – chiar dacă eşti cineva complet necunoscut. De fapt, de-a lungul anilor, am descoperit că întrebarea „Cum ţi-ai cunoscut soţul?” are calitatea de-a sparge mai bine decât orice altceva gheaţa unei conversaţii. Din experienţa mea, nu contează nici măcar dacă acea căsnicie a fost una fericită sau un dezastru: interlocutoarea îţi va relata oricum povestea ca pe una de importanţă vitală, eventual de *maximă* importanţă vitală, despre fiinţa ei emoţională.

Oricine ar fi acea femeie occidentală modernă, vă garantez că povestea ei va avea două personaje principale – ea şi soţul ei – care, asemeni personajelor dintr-o carte sau dintr-un film, se presupune că se aflau înainte într-un soi de voiaj personal prin viaţă şi care apoi s-au intersectat într-un moment-cheie predestinat. (De exemplu: „Locuiam la San Francisco în vara aia şi nu aveam de gând să rămân prea mult pe-acolo – până când l-am cunoscut pe Jim la o petrecere.”) Probabil că povestea va fi dramatică şi va avea suspans. („Credea că sunt cuplată cu tipul cu care venisem acolo, dar Larry era prietenul meu gay!”) Va conţine şi dubii. („Nu era deloc genul meu, mie de obicei îmi plac tipii mai intelectuali.”) Invariabil, povestea se va termina fie printr-o izbăvire („Acum nu-mi mai pot închipui viaţa fără el!”), fie – dacă lucrurile s-au deteriorat – cu îndoieli auto-incriminatoare („De ce n-am putut să admit imediat că era un beţiv şi un mincinos?”). Oricare ar fi amănuntele, poţi fi sigur că povestea de dragoste a femeii moderne a fost examinată chiar de ea din toate unghiurile posibile şi că, de-a lungul anilor, naraţiunea a fost fie ipostaziată într-un superb mit epic, fie mumificată într-o fabulă amară plină de învăţăminte.

Am să risc aici o presupunere şi am să spun: femeile

hmong nu par să procedeze aşa. Sau cel puţin nu *acele* femei hmong.

Vă rog să mă înţelegeţi, nu sunt antropolog şi recunosc că îmi depăşesc cu mult pregătirea atunci când fac orice fel de speculaţie despre cultura hmong. Experienţa mea personală cu acele femei s-a limitat la o singură discuţie de după-amiază, la care am avut o fetiţă de doisprezece ani pe post de translator, deci cred că nu exagerez spunând că pesemne am ratat ceva din nuanţele acelei societăţi străvechi şi complexe. Recunosc şi că este posibil ca femeile cu pricina să fi considerat întrebările mele indiscrete, dacă nu de-a dreptul ofensatoare. De ce să-mi fi povestit mie, o intrusă băgăreaţă, cele mai intime poveşti ale lor? Şi chiar dacă ar fi încercat cumva să-mi împărtăşească lucruri despre relaţiile lor, este foarte posibil ca anumite mesaje subtile să se fi pierdut pe drum din cauza vreunei greşeli de traducere sau a unei simple neînţelegeri interculturale.

Acestea fiind spuse, sunt totuşi o persoană care şi-a petrecut o parte neobişnuit de mare a vieţii profesionale luând interviuri şi mă încred în capacitatea mea de a observa şi de a asculta cu atenţie. În plus, la fel ca toată lumea, de câte ori intru în casele unor străini, observ imediat dacă respectiva familie ar putea vedea sau face lucrurile în alte moduri decât le vede şi le face familia mea. Prin urmare, putem spune că rolul meu din ziua aceea petrecută în gospodăria hmong a fost unul de vizitator cu un simţ de observaţie peste medie, care a dat o atenţie peste medie gazdelor sale, înzestrate cu o expresivitate peste medie. Dintr-un asemenea rol, şi numai din acesta, sunt sigură că nu mă înşel când declar ce *nu* am văzut petrecându-se în acea zi în casa bunicii lui Mai. *Nu* am văzut un grup de femei care să ţească mituri ultraprelucrate sau fabule pline de învăţăminte despre căsniciile lor. Motivul pentru care acest lucru mi s-a părut demn de atenţie este faptul că am văzut în toată lumea femei care ţes mituri ultraprelucrate sau fabule pline de învăţăminte despre căsniciile lor, şi o fac dinaintea a tot

felul de oameni şi fără să se lase rugate prea mult. Dar doamnele hmong nu păreau absolut deloc interesate de treaba asta. Şi nici nu le-am văzut pe aceste femei hmong modelând personajul „soţului” în eroul pozitiv sau negativ al vreunei vaste, complexe şi epice Poveşti despre Sinele Emoţional.

Nu spun că aceste femei nu-şi iubesc soţii sau că nu şi i-au iubit niciodată, sau că n-ar fi *putut* s-o facă. Ar fi ridicol să presupun aşa ceva, deoarece oamenii se iubesc peste tot şi au făcut-o dintotdeauna. Iubirea romantică este o experienţă umană universală. Dovezi de pasiune există în toate colţurile lumii. Toate culturile omenirii au cântece de dragoste şi farmece de dragoste şi rugăciuni de dragoste. Inimile oamenilor se frâng de-a lungul oricăror graniţe sociale, religioase, culturale, de gen sau de vârstă posibile. (În India – aşa, ca să ştiţi – 3 mai este Ziua Naţională a Inimilor Frânte. Iar în Papua Noua Guinee există un trib ai cărui bărbaţi scriu cântece de dragoste pline de tristeţe denumite *namai*, în care sunt istorisite poveştile tragice ale unor căsătorii care nu s-au petrecut niciodată, dar ar fi trebuit să se petreacă.) Kate, o prietenă de-a mea, a fost cândva la concertul unor interpreţi vocali mongoli, aflaţi la New York cu ocazia unuia dintre rarele lor turnee mondiale. Deşi n-a înţeles nici un cuvânt din cântecele lor, i s-a părut că muzica aceea era aproape insuportabil de tristă. După concert, Kate s-a dus la solistul grupului mongol şi l-a întrebat: „Despre ce e vorba în cântecele dumneavoastră?” Acesta i-a răspuns: „În cântecele noastre e vorba despre aceleaşi lucruri ca în cântecele tuturor: e vorba de dragostea pierdută şi de faptul că cineva ţi-a furat cel mai sprinten cal.”

Aşadar, evident că cei din etnia hmong se îndrăgostesc. Evident că au preferinţe pentru o persoană în detrimentul alteia sau că le este dor de cineva drag care a murit, sau că se pomenesc că adoră în mod inexplicabil mirosul ori râsul cuiva. Dar poate că ei nu cred că vreunul din lucrurile astea care ţin de iubirea romantică are prea mult de-a face cu *adevăratele motive pentru a te căsători*.

Poate că ei nu presupun că aceste entităţi distincte (dragostea şi căsătoria) trebuie în mod necesar să se intersecteze – nici la începutul unei relaţii, nici, poate, altă dată. Poate că pentru ei căsătoria ţine de cu totul altceva.

Dacă asta vi se pare o noţiune străină şi nebunească, amintiţi-vă că, nu cu foarte mult timp în urmă, oamenii din propria noastră cultură aveau exact aceleaşi vederi lipsite de romantism asupra căsătoriei. Evident, căsătoriile aranjate n-au reprezentat niciodată o trăsătură relevantă pentru societatea americană, şi cu atât mai puţin răpirile de mirese, dar, până destul de curând, *căsătoriile pragmatice* au fost extrem de răspândite în anumite pături ale societăţii. Prin „căsătorie pragmatică" înţeleg orice uniune în care interesele unui grup mai extins primau în faţa intereselor celor două persoane implicate. Astfel de căsătorii au fost caracteristice pentru societatea rurală americană timp de multe, foarte multe generaţii.

Se întâmplă să am chiar eu cunoştinţă de o asemenea căsătorie pragmatică. Pe vremea când eram copil în orăşelul meu din Connecticut, vecinii mei preferaţi erau doi soţi cu părul alb pe care-i chema Arthur şi Lillian Webster. Websterii erau fermieri producători de lapte şi trăiau după un cod inviolabil de reguli clasice, tipice yankeilor. Erau modeşti, cumpătaţi, generoşi, muncitori, credincioşi fără să fie habotnici şi membri activi, dar discreţi ai comunităţii; îşi crescuseră cei trei copii învăţându-i să fie buni cetăţeni. Erau şi nişte oameni de o mare bunătate. Domnul Webster îmi spunea „Creaţa" şi mă lăsa să mă plimb ore întregi cu bicicleta prin parcarea lor frumos pavată. Doamna Webster mă lăsa uneori – dacă eram foarte cuminte – să mă joc cu colecţia ei de sticle vechi de medicamente.

Doamna Webster a murit cu doar câţiva ani în urmă. La câteva luni după moartea ei, am ieşit la cină cu domnul Webster şi am ajuns să vorbim despre soţia lui. Voiam să ştiu cum se cunoscuseră, cum se îndrăgostiseră – întregul început romantic al vieţii lor împreună. I-am pus şi lui toate întrebările, doar cu alte cuvinte, pe care aveam să le

pun într-o bună zi doamnelor hmong din Vietnam, şi am primit acelaşi răspunsuri – sau lipsă de răspunsuri. N-am putut scoate de la domnul Webster nici măcar o amintire romantică legată de începuturile căsniciei lui. Mi-a mărturisit că nu-şi mai amintea nici momentul în care o întâlnise prima dată pe Lillian. Din câte ţinea minte, o văzuse mai tot timpul prin oraş. Cu siguranţă nu fusese vorba despre dragoste la prima vedere. Nu a existat nici un moment electrizant, nici o sclipire de atracţie instantanee. Nu se îndrăgostise de ea în nici un fel.

— Şi atunci de ce v-aţi căsătorit cu ea? l-am întrebat.

După cum mi-a explicat domnul Webster în stilul lui tipic, deschis şi la obiect, se căsătorise fiindcă fratele lui îl sfătuise să se însoare. Arthur urma să preia în scurt timp ferma familiei, aşa că avea nevoie de o soţie. Nu poţi administra cum trebuie o fermă fără să ai nevastă, la fel cum n-o poţi administra cum trebuie fără să ai tractor. Era un mesaj lipsit de sentimentalism, dar producţia de lapte din New England era şi ea o afacere lipsită de sentimentalism, iar Arthur a ştiut că sfatul fratelui lui e extrem de nimerit. Aşa că harnicul şi ascultătorul tânăr domn Webster a ieşit în lume şi, supus, şi-a ales o soţie. Ascultând această povestire, ai sentimentul că s-ar fi putut ca slujba de „doamnă Webster „să-i revină oricărei fete, şi nu neapărat lui Lillian, ceea ce la vremea respectivă n-ar fi însemnat pentru nimeni cine ştie ce mare diferenţă. Pur şi simplu se întâmplase ca Arthur să se hotărască s-o ia pe cea blondă, cea care lucra la Oficiul pentru Agricultură din oraş. Avea vârsta potrivită. Era drăguţă. Era sănătoasă. Era fată bună. Era suficient.

Astfel că, evident, mariajul Websterilor n-a izvorât dintr-un loc plin de-o dragoste uriaşă, personală şi pasională – la fel cum a fost şi cu căsnicia bunicii hmong. În cazul acesta, am putea face greşeala de a presupune că o astfel de uniune este o „căsătorie fără dragoste”. Dar trebuie să ne ferim să tragem astfel de concluzii. Eu ştiu că n-a fost aşa, cel puţin în cazul familiei Webster.

În anii ei din urmă, doamna Webster a fost

diagnosticată cu maladia Alzheimer. Timp de aproape un deceniu, această femeie, care fusese cândva puternică, a pierit treptat, într-un mod cumplit de dureros pentru toţi membrii comunităţii care îi vedeau degradarea. Soţul ei – bătrânul şi pragmaticul fermier yankeu – a avut grijă de ea acasă tot timpul. A îmbăiat-o, a hrănit-o, a renunţat la toate libertăţile pentru a o păzi pe ea şi a învăţat să suporte îngrozitoarele consecinţe ale decrepitudinii ei. A îngrijit-o pe acea femeie mult timp după ce ea încetase să mai ştie cine era el, ba chiar mult timp după ce încetase să mai ştie şi cine era ea. În fiecare duminică, domnul Webster îşi îmbrăca soţia în haine frumoase, o aşeza în scaunul cu rotile, apoi o ducea la slujbă în aceeaşi biserică în care se căsătoriseră cu aproape şaizeci de ani înainte. Făcea asta pentru că lui Lillian îi plăcuse întotdeauna să meargă la biserică şi pentru că ştia că, dacă ar fi fost conştientă de el, i-ar fi apreciat gestul. Arthur stătea în bancă alături de soţia lui duminică după duminică, ţinând-o de mână în timp ce ea aluneca încet, depărtându-se de el, în străfundurile uitării.

Şi dacă asta nu e dragoste, atunci va trebui ca cineva să-mi explice pe îndelete şi cu foarte mare grijă ce e de fapt dragostea.

Acestea fiind spuse, trebuie să ne mai ferim de ceva: anume să presupunem că toate căsătoriile aranjate din lume şi din istorie, sau că toate căsătoriile pragmatice, sau că toate căsătoriile care au început printr-o răpire au sfârşit în mod obligatoriu cu ani plini de satisfacţii. Până la un punct, Websterii au fost norocoşi. (Deşi putem bănui că au şi investit multă muncă în propria căsnicie.) Dar poate că ceea ce au în comun Websterii şi etnicii hmong este ideea că punctul emoţional din care începe o căsnicie nu este nici pe departe la fel de important ca punctul emoţional în care *se sfârşeşte* o căsnicie, după ani întregi de parteneriat. Ba mai mult, probabil că şi unii, şi ceilalţi ar fi de acord că nu există o singură persoană specială care te aşteaptă undeva, în lume, şi care, ca prin farmec, va face ca viaţa ta să devină una împlinită; ci că există o

mulţime de oameni (probabil chiar în comunitatea ta) cu care ai putea să pecetluieşti o legătură respectabilă. După care poţi trăi şi lucra cot la cot cu acea persoană ani întregi, cu speranţa că tandreţea şi afecţiunea vor fi rezultatele treptate ale uniunii voastre.

La finalul interviului meu din casa familiei lui Mai, mi-a fost oferită cea mai clară exemplificare posibilă a acestei idei atunci când i-am pus micuţei bunici hmong o ultimă întrebare pe care, din nou, ea a găsit-o bizară şi străină.

— Bărbatul dumneavoastră este un soţ bun? am întrebat.

Bătrâna a trebuit să-şi roage nepoata să repete întrebarea de câteva ori, doar pentru a se asigura că o auzise corect: Este un soţ *bun?* Apoi m-a privit cu un aer amuzat, de parcă aş fi întrebat: „Pietrele astea care alcătuiesc muntele pe care locuiţi sunt pietre *bune*?”

Cel mai bun răspuns pe care l-a putut găsi a fost acesta: bărbatul ei nu a fost nici soţ bun, nici soţ rău. A fost doar soţ. A fost la fel cum *sunt* toţi soţii. În timp ce vorbea despre el, cuvântul „soţ” părea să denumească o îndeletnicire, poate chiar o specie, într-o măsură mult mai mare decât să reprezinte un anume individ, fie el preţuit sau enervant. Rolul de „soţ” era destul de simplu, implicând o serie de atribuţii pe care, în mod evident, bărbatul ei le îndeplinise într-o măsură satisfăcătoare de-a lungul vieţii lor împreună. La fel cum făceau şi soţii celorlalte femei, adăugase ea, asta dacă nu aveai ghinionul să dai peste vreun târâie-brâu. Bătrâna bunică a mers până într-acolo încât mi-a spus că, până la urmă, nu este atât de important cu ce bărbat se căsătoreşte o femeie. Cu rare excepţii, orice bărbat e cam la fel ca oricare altul.

— Ce vreţi să spuneţi cu asta? am întrebat.

— Toţi bărbaţii şi toate femeile sunt cam la fel, cam tot timpul, m-a lămurit ea. Toată lumea ştie că ăsta e adevărul.

Celelalte femei hmong au dat toate aprobator din cap.

Îngăduiţi-mi să mă opresc o clipă aici pentru a face o remarcă sinceră şi probabil extrem de evidentă.

Pentru mine e prea târziu să fiu hmong.

Pentru numele lui Dumnezeu, probabil că pentru mine e prea târziu să fiu şi o Webster.

M-am născut într-o familie americană din clasa de mijloc, în a doua jumătate a secolului XX. La fel ca nenumărate milioane de alte persoane din lumea contemporană născute în circumstanţe asemănătoare, am fost educată să cred că sunt specială. Părinţii mei (care nu erau nici hipioţi, nici radicali; şi care de fapt au votat de două ori cu Ronald Reagan) pur şi simplu credeau că fiicele lor aveau daruri şi visuri deosebite, care le făceau să difere de copiii altor oameni. „Eu-tatea" mea a fost tot timpul lăudată, fiind în plus recunoscută ca diferită de „ea-tatea" surorii mele, de „ei-tatea" prietenilor mei şi de „ceilalţi-tatea" restului lumii. Deşi n-am fost în nici un caz o răsfăţată, părinţii mei considerau că fericirea mea personală are o oarecare importanţă şi că ar trebui să învăţ să-mi croiesc drumul în viaţă într-un mod care să susţină şi să reflecte propria mea căutare a fericirii.

Aici trebuie să adaug că toate rudele şi toţi prietenii mei au fost educaţi să aibă aceeaşi convingere, desigur în diferite grade. Cu posibila excepţie a celor mai conservatoare familii din societatea noastră, sau a celor mai nou-imigrate familii din societatea noastră, toţi cei pe care-i cunoşteam aveau în comun acest respect cultural asumat pentru individ. Indiferent de religia noastră, indiferent de nivelul veniturilor noastre, cumva acceptaserăm cu toţii aceeaşi dogmă, pe care aş putea s-o caracterizez ca foarte recentă din punct de vedere istoric şi în mod categoric occidentală, şi care poate fi foarte bine redată prin cuvântul: „contezi".

Nu vreau să insinuez că etnicii hmong nu consideră importantă fericirea personală a copiilor lor; dimpotrivă, în cercurile antropologice sunt cunoscuţi pentru faptul că alcătuiesc unele dintre cele mai incredibil de iubitoare familii din lume. Dar este evident că societatea lor nu

slujeşte la Altarul Alegerii Individuale. La fel ca în cele mai multe dintre societăţile tradiţionale, dogma familiilor hmong ar putea fi redată foarte bine nu prin cuvântul „contezi”, ci prin cuvintele „*rolul* tău contează”. Pentru că, după cum părea să ştie toată lumea din satul acela, în viaţă există lucruri care trebuie îndeplinite – unele lucruri pe care trebuie să le îndeplinească bărbaţii şi unele lucruri pe care trebuie să le îndeplinească femeile – şi fiecare trebuie să contribuie cât de bine poate. Dacă îţi îndeplineşti sarcinile în mod rezonabil, noaptea te poţi culca liniştit, ştiind că eşti un bărbat bun sau o femeie bună, şi mai mult de atât nu trebuie să aştepţi de la viaţa sau de la relaţiile tale.

Întâlnirea din acea zi cu femeile hmong din Vietnam mi-a amintit de o veche zicală: „Cine seamănă aşteptare culege dezamăgire”. Prietena mea, bunica hmong, nu fusese niciodată învăţată să creadă că treaba soţului ei este s-o facă pe ea extraordinar de fericită la nivel personal. Din capul locului, nu fusese niciodată învăţată să creadă că menirea ei pe lume era să devină extraordinar de fericită la nivel personal. Negustând încă de la început din astfel de aşteptări, nu culesese nici vreo deziluzie în urma căsniciei. Căsnicia ei îşi îndeplinise rolul, înfăptuise sarcinile sociale de care fusese nevoie, nu devenise altceva decât era nevoie să devină – şi fusese foarte bine aşa.

Dimpotrivă, eu am fost învăţată mereu că goana după fericire e un drept al meu natural (chiar *naţional*), din naştere. Căutarea fericirii este însăşi marca emoţională a culturii din care provin. Şi nici măcar orice fel de fericire, ci o fericire profund personală, ba chiar o fericire deplină. Şi oare ce altceva ar putea procura mai multă fericire deplină, dacă nu dragostea romantică? Pe mine una, cultura din care provin m-a învăţat mereu că mariajul ar trebui să fie o seră fertilă în care dragostea romantică să poată înflori din abundenţă. Aşa că, în interiorul serei cam şubrede care fusese prima mea căsnicie, plantasem strat după strat de mari speranţe. Fusesem un veritabil

a marilor speranţe, şi tot ce reuşisem să culeg după toată truda mea se dovedise o recoltă de fructe amare.

Am senzaţia că, dacă aş fi încercat să explic situaţia asta bunicii hmong, ea n-ar fi reuşit să înţeleagă absolut nimic din aiurelile pe care le-aş fi spus. Probabil că ar fi reacţionat exact la fel cum a reacţionat o bătrână pe care am cunoscut-o cândva în sudul Italiei, după ce îi mărturisisem că-mi părăsisem soţul fiindcă eram nefericită în căsnicie.

— Cine-i *fericit*? întrebase văduva italiancă într-o doară, apoi încheiase definitiv acea conversaţie printr-un ridicat din umeri.

Bun, nu vreau să risc să romanţez aici viaţa atât de simplă a ţăranului celui pitoresc. Sper să fie clar, nu aveam nici o dorinţă să fac schimb de vieţi cu nici una dintre femeile pe care le-am cunoscut în acel sat hmong din Vietnam. Fie şi din perspectivă strict stomatologică, nu-mi doresc o viaţă ca a lor. În plus, ar fi absurd şi insultător din partea mea să încerc să adopt viziunea lor despre lume. De fapt, marşul inexorabil al progresului industrial sugerează mai degrabă că, în următorii ani, neamul hmong va fi cel care va adopta viziunea *mea* despre lume.

De fapt, acest lucru se întâmplă deja. Acum, prin intermediul numeroşilor turişti, fetele precum Mai, prietena mea în vârstă de doisprezece ani, sunt expuse contactelor cu femei moderne din Occident asemeni mie şi trăiesc acel prim moment critic de ezitare culturală. Este ceea ce eu numesc „Momentul Stai Puţin” – clipa periculoasă în care fetele din culturi tradiţionale încep să se întrebe ce câştigă oare dacă se căsătoresc la vârsta de treisprezece ani şi încep să facă copii imediat după. Încep să se întrebe dacă n-ar fi de preferat să facă singure alte alegeri, sau *orice fel* de alegeri, până la urmă. Odată ce

8 Johnny Appleseed (1774-1845), pe numele său adevărat John Chapman, pionier american şi pomicultor celebru, care a introdus cultura mărului în mai multe state americane. (*N.t.*)

fetele din societăţile închise încep să aibă astfel de gânduri, se dezlănţuie infernul. Mai – care vorbeşte trei limbi, e inteligentă şi are spirit de observaţie – a apucat deja să arunce o privire către alt set de opţiuni de viaţă. N-o să treacă multă vreme până când va avea pretenţii proprii. Cu alte cuvinte: s-ar putea să fie prea târziu chiar şi pentru neamul hmong să fie hmong.

Aşa că nu, nu vreau, şi probabil nici nu sunt în stare, să-mi anulez viaţa plină de dorinţe individualiste, dorinţe ce reprezintă dreptul din naştere al modernităţii mele. Asemeni celor mai mulţi dintre oameni, odată ce mi s-au arătat opţiunile, voi dori mereu să am şi mai multe opţiuni în viaţă: alegeri de exprimare, alegeri individuale, alegeri cu neputinţă de pătruns sau de justificat, uneori poate chiar alegeri riscante… dar toate vor fi ale mele. De fapt, simplul număr de alegeri personale care mi-au fost deja oferite în decursul vieţii – o cavalcadă de opţiuni aproape jenantă – ar fi uluit-o pe prietena mea, bunica hmong. Rezultatul acestor libertăţi personale este că viaţa mea îmi aparţine mie şi-mi seamănă într-o măsură care ar fi imposibil de conceput pe dealurile din Vietnamul de nord, chiar şi în zilele noastre. Aproape că aparţin unei rase de femei complet noi (ne-am putea numi *Homo nelimitatus*). Şi în timp ce noi, cele din această neaşteptată specie nouă, avem posibilităţi vaste şi magnifice şi aproape infinite ca sferă de acţiune, este important să ne amintim că vieţile noastre atât de bogate în alegeri au potenţialul de-a da naştere unui soi propriu de probleme. Suntem predispuse la incertitudini emoţionale şi nevroze care probabil nu sunt prea răspândite în rândul femeilor hmong, dar care, în zilele noastre, sunt în creştere printre contemporanele mele din Baltimore, de exemplu.

Simplu spus, problema este că *nu putem alege simultan tot*. Aşa că trăim paralizate de indecizie, terorizate că fiecare alegere ar putea fi una proastă. (Am o prietenă care se îndoieşte în mod compulsiv de propriile decizii în asemenea măsură, încât soţul ei glumeşte că viitoarea ei autobiografie se va numi *Mai bine comandam*

creveţi.) La fel de neliniştitoare este şi situaţia în care reuşeşti să faci o alegere, iar după aceea te simţi de parcă, luând o unică decizie concretă, ai fi asasinat vreo altă faţetă a fiinţei tale. Alegând Uşa Numărul Trei, ne temem să nu fi ucis o parte diferită – dar de o importanţă la fel de mare – a sufletului nostru, care nu s-ar fi putut manifesta decât dacă am fi trecut pragul Uşii Numărul Unu sau al Uşii Numărul Doi.

Filozoful Odo Marquard a remarcat că în limba germană există o corelaţie între cuvântul *zwei*, „doi", şi cuvântul *zweifel*, „îndoială"[9] – sugerând că două lucruri din *orice* categorie generează automat posibilitatea incertitudinii în vieţile noastre. Închipuiţi-vă viaţa în care o persoană este confruntată în fiecare zi nu cu două, nici măcar cu trei, ci cu zeci de alegeri, şi puteţi începe să înţelegeţi de ce lumea modernă a devenit, în ciuda tuturor avantajelor sale, o maşinărie generatoare de nevroze de cea mai mare gravitate. Într-o lume cu o asemenea abundenţă de posibilităţi, mulţi dintre noi ajung să fie vlăguiţi de indecizie. Sau deraiem de nenumărate ori de pe drumul vieţilor noastre, dând înapoi pentru a încerca uşile pe care le-am neglijat în prima rundă, disperaţi ca de această dată să alegem corect. Sau ajungem să comparăm compulsiv – să ne măsurăm mereu viaţa raportând-o la viaţa altei persoane, întrebându-ne în secret dacă n-ar fi trebuit să urmăm calea aceleia.

În mod evident, comparaţiile compulsive nu duc decât la cazuri debilitante, de tipul celor pe care Nietzsche le numea *Lebensneid*, „invidie de viaţă": certitudinea că altcineva are mult mai mult noroc decât tine şi că, dacă ai avea şi tu corpul *ei*, soţul *ei*, copiii *ei*, postul *ei*, totul ar fi uşor şi minunat şi ai fi fericită. (O prietenă de-a mea care este psihoterapeut defineşte simplu această problemă drept „situaţia în care toate pacientele mele singure tânjesc în secret să fie căsătorite, iar toate pacientele mele căsătorite tânjesc în secret să fie singure".) Certitudinea

9 Aceeaşi corelaţie există, desigur, şi în limba română, dar nu e evidentă în engleză (*two*, *doubt*). (*N.t.*)

fiind un lucru atât de greu de atins, deciziile fiecăruia devin adevărate puneri sub acuzaţie ale deciziilor tuturor celorlalţi şi, pentru că nu mai există nici un model universal a ceea ce înseamnă „un bărbat bun” sau „o femeie bună”, astăzi fiecare, ca să-şi găsească drumul în viaţă, aproape că trebuie să-şi câştige propria medalie de merit în domeniul orientării şi navigării emoţionale.

Toate aceste alegeri şi toate aceste dorinţe neîmplinite pot ajunge să bântuie într-un mod ciudat vieţile noastre moderne – de parcă fantomele tuturor celorlalte posibilităţi pentru care nu am optat ar rămâne pentru totdeauna într-o lume a umbrelor aflată în jurul nostru, întrebându-ne în permanenţă: „Eşti sigur că asta ţi-ai dorit *cu adevărat*?” Iar nicăieri riscul de a fi bântuiţi de această întrebare nu e mai mare ca în domeniul căsniciei noastre, tocmai pentru că miza acestei alegeri profund personale a devenit uriaşă.

Credeţi-mă, căsătoria occidentală modernă are multe calităţi care o recomandă în defavoarea căsătoriei hmong tradiţionale (fie şi numai pentru că nu are de-a face cu răpirea), şi spun iarăşi: nu mi-aş schimba viaţa cu a acelor femei. Ele nu vor cunoaşte niciodată gradul meu de libertate; nu vor avea niciodată educaţia mea; nu vor avea niciodată sănătatea şi prosperitatea mea; nu vor putea niciodată să-şi exploreze numeroasele aspecte ale propriei firi. Însă există un dar de o importanţă extremă pe care mireasa hmong tradiţională îl primeşte aproape invariabil în ziua nunţii ei, un dar ce o ocoleşte mult prea des pe mireasa occidentală modernă: darul certitudinii. Când în faţa ta nu se aşterne decât o singură cale, de regulă te poţi simţi sigură că este calea corectă pe care s-o apuci. Iar o mireasă ale cărei aşteptări în privinţa fericirii rămân încă de la început la cote foarte joase este, poate, mai protejată de riscul unor dezamăgiri devastatoare pe parcursul călătoriei.

Recunosc, nu ştiu prea bine nici până astăzi cum să folosesc această informaţie. Nu mă pot hotărî să fac din „Cere mai puţin!” un motto oficial. Nu pot nici să mă

închipui sfătuind o tânără aflată în pragul căsătoriei să-şi coboare nivelul aşteptărilor de la viaţă pentru a fi fericită. O astfel de gândire contrazice toate învăţăturile moderne pe care le-am asimilat vreodată. În plus, am văzut cum această tactică îţi poate exploda în faţă. În facultate am avut o prietenă care şi-a limitat în mod deliberat opţiunile de viaţă, de parcă dorea să se vaccineze împotriva unor aşteptări periculos de ambiţioase. A fugit de o posibilă carieră şi a ignorat tentaţia de a călători pentru a se întoarce acasă şi a se mărita cu iubitul ei din liceu. Cu o siguranţă de nezdruncinat, a anunţat că nu avea să devină „decât" soţie şi mamă. Simplitatea acestei hotărâri o făcea să se simtă absolut în siguranţă – desigur, în comparaţie cu convulsiile indeciziei de care sufereau atâtea dintre colegele ei mai combative (printre care mă număram). Dar, doisprezece ani mai târziu, când soţul ei a părăsit-o pentru o femeie mai tânără, furia şi sentimentul de trădare pe care le-a trăit prietena mea au fost de o ferocitate fără egal. Practic, resentimentele ei au făcut implozie – resentimente nu atât împotriva soţului ei, cât împotriva universului care, avea impresia, încălcase un pact sacru încheiat cu ea. Repeta încontinuu „Am cerut *atât de puţin*!", de parcă modestia pretenţiilor ar fi trebuit s-o protejeze de orice dezamăgiri. Dar cred că se înşela; de fapt, ceruse foarte mult. Îndrăznise să ceară fericire şi îndrăznise să spere că fericirea avea să-i vină din căsnicie. Mai mult de atât nu e cu putinţă să ceri.

Dar poate că mi-ar folosi să recunosc măcar faţă de mine însămi, acum, în pragul celei de-a doua căsătorii, că şi eu cer enorm de mult. Evident că o fac. Este emblema timpurilor noastre. Am avut voie să aştept de la viaţă lucruri mari. Mi s-a permis să aştept mult mai multe de la experienţa dragostei şi a vieţii decât li s-a permis majorităţii femeilor din istorie să pretindă. Când vine vorba de intimitate, vreau o mulţime de lucruri de la bărbatul meu, şi le vreau pe toate simultan. Asta îmi aminteşte de o anecdotă spusă cândva de sora mea despre o englezoaică aflată în vizită în Statele Unite în iarna

anului 1919: într-o scrisoare indignată, ea povestea acasă că în ciudata Americă există oameni care au pretenţia să aibă toate părţile corpului calde în acelaşi timp! După-amiaza petrecută discutând despre căsnicie cu femeile hmong m-a făcut să mă întreb dacă nu cumva, în privinţa chestiunilor afective, devenisem şi eu o astfel de persoană – o femeie care crede că iubitul ei ar trebui, ca prin farmec, să poată păstra calde în acelaşi timp toate părţile fiinţei ei afective.

În America, spunem adesea despre căsnicie că este „muncă grea". Nu sunt sigură că etnicii hmong ar înţelege cu adevărat această idee. Viaţa e muncă grea, sigur că da, iar munca e muncă foarte grea – sunt destul de sigură că ar fi de acord cu aceste afirmaţii –, dar cum se transformă căsnicia în muncă grea? Iată cum: căsnicia devine muncă grea odată ce ai depus toate aşteptările tale de fericire în viaţă în mâinile unei singure persoane. Să faci aşa ceva să funcţioneze e muncă tare grea. Un studiu recent printre tinerele americance susţine că, în zilele noastre, lucrul pe care-l caută femeile la un soţ – mai presus de orice – este să fie un bărbat care „să le inspire", ceea ce, indiferent de standarde, e o cerinţă foarte exigentă. Doar ca termen de comparaţie, tinerele de aceeaşi vârstă, dar chestionate în anii 1920, erau mai dispuse să-şi aleagă partenerul pe baza unor calităţi precum „decenţă" sau „onestitate", sau după capacitatea de-a asigura traiul unei familii. Dar lucrurile astea nu mai sunt suficiente. Acum vrem să fim *inspirate* de partenerii noştri! Zilnic! Treci la treabă, iubitule!

Păi asta e exact ceea ce-am aşteptat chiar eu în trecut de la dragoste (inspiraţie, extaz perpetuu), şi acum mă pregăteam să iau totul de la capăt cu Felipe – adică să fim răspunzători cumva pentru toate aspectele bucuriei şi fericirii celuilalt. Căci descrierea jobului de soţ / soţie spune să fim *totul* unul pentru celălalt.

Aşa am crezut întotdeauna, de fapt.

Şi poate că aş fi continuat, ferice, să cred aceleaşi lucruri, dacă întâlnirea cu femeile hmong nu mi-ar fi

zdruncinat convingerea într-o privinţă de maximă importanţă: pentru prima dată în viaţă, îmi trecuse prin cap că poate ceream totuşi prea mult de la dragoste. Sau, cel puţin, că ceream prea mult de la căsnicie. Poate că trânteam în barca veche şi scârţâitoare a căsătoriei o încărcătură de aşteptări mult mai grea decât cea pentru care fusese construită din capul locului.

CAPITOLUL TREI
Căsătoria şi istoria

Cea dintâi legătură socială rezidă în căsătoria însăşi.
Cicero

Dacă nu e un mecanism care produce beatitudine maximă, ce ar trebui să fie atunci căsătoria?

Pentru mine era infinit de greu să răspund la întrebarea asta, deoarece căsătoria – ca entitate istorică, în orice caz – tinde să reziste eforturilor noastre de a o defini în termeni simpli. Căsătoria, se pare, nu stă locului îndeajuns ca cineva să reuşească să-i schiţeze un portret clar. Căsătoria se modifică. Se schimbă de-a lungul secolelor la fel cum se schimbă vremea în Irlanda în cursul unei după-amiezi: permanent, surprinzător, rapid. Nici măcar definiţia căsătoriei în cei mai simpli şi reductibili termeni, drept uniunea sacră dintre un bărbat şi o femeie, nu este o variantă sigură. Mai întâi, căsătoria nu a fost considerată întotdeauna „sacră”, nici măcar în cadrul tradiţiei creştine. Apoi, de-a lungul unei mari părţi din istoria omenirii, sinceri să fim, căsătoria a fost în general văzută ca o uniune între un bărbat şi *mai multe* femei.

Şi totuşi, uneori, căsătoria a fost văzută şi ca o uniune între o femeie şi mai mulţi bărbaţi (ca în sudul Indiei, unde o femeie poate fi mireasa mai multor fraţi). Câteodată, căsătoria a fost socotită şi o uniune între doi bărbaţi (cum s-a întâmplat în Roma antică, unde căsătoriile între bărbaţii aristocraţi au fost cândva recunoscute prin lege); sau o uniune între două rude (ca în Europa medievală, când erau în joc proprietăţi importante); sau o uniune între doi copii (tot în Europa, pusă la cale de părinţi interesaţi să-şi protejeze moştenirile sau de papi atotputernici) sau chiar o uniune a unor copii nenăscuţi (*idem*); sau o uniune a doi oameni în limitele aceleiaşi clase sociale (iarăşi în Europa, unde, în Evul Mediu, ţăranilor li s-a interzis adesea să încheie căsătorii cu persoane din clasele superioare, pentru ca diviziunile

sociale să rămână astfel clare şi în bună ordine).

Căsătoria a fost uneori văzută şi ca o uniune în mod deliberat temporară. În Iranul revoluţionar modern, de exemplu, tinerele cupluri îi pot cere *mullah*-ului un permis de căsătorie special, denumit *sigheh* – un permis valabil douăzeci şi patru de ore, care dă voie respectivului cuplu să se căsătorească temporar, doar pentru o zi. Acest act îngăduie unui bărbat şi unei femei să apară împreună în public în siguranţă şi chiar să facă sex în mod legal – generând, în esenţă, o formă protejată de exprimare romantică pe termen scurt, recunoscută de Coran.

În China, definiţia căsătoriei includea cândva şi uniunea sacră dintre o femeie vie şi un bărbat decedat. O astfel de alianţă era numită căsătorie-fantomă. O fată de rang înalt putea fi căsătorită cu un bărbat decedat dintr-o familie bună, pentru ca astfel să se stabilească legături strânse între două clanuri. Din fericire, acest lucru nu implica nici un contact real între vreun schelet şi o femeie (putem spune că era vorba mai mult despre o căsătorie teoretică), dar ideea sună şi astăzi morbid pentru urechile moderne. Acestea fiind spuse, trebuie adăugat că unele chinezoaice ajunseseră să considere acest obicei drept un aranjament social ideal. În secolul al XIX-lea, surprinzător de multe femei din regiunea Shanghai lucrau în negoţul cu mătase, şi unele deveniseră femei de afaceri prospere. Încercând să obţină o independenţă economică şi mai mare, ele preferau să solicite încheierea de căsătorii-fantomă în loc să-şi caute soţi în viaţă. Pentru o tânără femeie de afaceri ambiţioasă nu exista drum mai potrivit către independenţă decât căsătoria cu un cadavru respectabil. Primea astfel statutul social de femeie măritată fără nici una dintre constrângerile sau neplăcerile pe care le-ar fi avut ca nevastă.

Chiar şi atunci când căsătoria a fost definită ca uniune între un bărbat şi o singură femeie, scopurile uniunii n-au fost întotdeauna cele pe care le-am putea presupune astăzi. În epoca timpurie a civilizaţiei occidentale, bărbaţii şi femeile se căsătoreau din raţiuni ce

ţineau în general de siguranţa lor fizică. În vremurile dinaintea statelor organizate, în Cornul Abundenţei din sălbatica eră precreştină, unitatea funcţională de bază a societăţii era familia. Familia îţi satisfăcea toate nevoile primare de siguranţă socială – nu doar convieţuirea şi procrearea, dar şi hrana, adăpostul, educaţia, îndrumarea religioasă, îngrijirea medicală şi, poate cel mai important lucru, apărarea. În leagănul civilizaţiei, lumea era un loc foarte periculos. Să fii singur însemna să-ţi aştepţi rândul la moarte. Cu cât aveai mai multe rude, cu atât erai mai ocrotit. Oamenii se căsătoreau pentru a-şi spori numărul rudelor. În vremurile acelea, principalul tău ajutor nu era persoana cu care erai căsătorit, ci întreaga, uriaşa ta familie extinsă, care funcţiona (în stil hmong, am putea spune) ca o unică entitate de ajutorare în lupta permanentă pentru supravieţuire.

Acele familii extinse au crescut şi au devenit triburi, iar triburile au devenit regate, apoi regatele au dat naştere la dinastii, care s-au luptat între ele în războaie sălbatice, de cucerire şi genocid. Primii evrei au apărut într-un astfel de sistem, şi de aceea Vechiul Testament este o asemenea extravaganţă genealogică, centrată pe familie şi crunt xenofobă – doldora de poveşti cu patriarhi, soţii, fraţi, surori, moştenitori şi alte rude de toate soiurile. Evident, familiile din Vechiul Testament nu erau întotdeauna sănătoase sau funcţionale (apar acolo fraţi care îşi ucideau fraţii sau îi vindeau ca sclavi, fiice care îşi seduceau taţii, soţi şi soţii care se înşelau), dar firul narativ priveşte neîncetat evoluţia şi tribulaţiile descendenţilor neamului, iar căsătoria este esenţială pentru perpetuarea poveştii.

Iată însă că Noul Testament – mai bine zis apariţia lui Isus Cristos – a invalidat toate vechile devotamente familiale într-o măsură cu adevărat revoluţionară din perspectivă socială. În loc să perpetueze noţiunea tribală de „popor ales, împotriva lumii”, Isus (care era un bărbat necăsătorit, în contrast evident cu marii patriarhi eroi ai Vechiului Testament) spunea că suntem *cu toţii* oameni aleşi, că suntem *cu toţii* fraţi şi surori uniţi într-o unică

familie omenească. Ei bine, asta era o idee absolut radicală, care n-ar fi prins niciodată într-un sistem tribal tradiţional. Nu poţi accepta un străin ca pe un frate dacă nu eşti dispus să renunţi la propriul tău frate biologic, răsturnând astfel un cod străvechi care te leagă de rudele de sânge prin datorii sacre, plasându-te într-o poziţie ostilă faţă de străinul impur. Loialitatea aceasta teribilă faţă de clanuri era exact ceea ce creştinismul a căutat să răstoarne. După cum predica Isus: „Dacă vine cineva la Mine şi nu urăşte pe tatăl său şi pe mamă şi pe femeie şi pe copii şi pe fraţi şi pe surori, chiar şi sufletul său însuşi, nu poate să fie ucenicul Meu” (Luca 14, 26).

Dar, evident, a apărut o problemă. Dacă ai de gând să dezmembrezi întreaga structură socială a familiei omeneşti, cu *ce anume* vei înlocui acea structură? Planul primilor creştini era uluitor de idealist, de-a dreptul utopic: crearea aici, pe pământ, a unei copii exacte a cerurilor. „Renunţaţi la căsătorie şi imitaţi-i pe îngeri”, îndemna Ioan Damaschinul pe la 730 d. Cr., explicând noul ideal creştin în termeni neechivoci. Şi cum anume să-i imiţi pe îngeri? Evident, reprimându-ţi pornirile omeneşti. Tăindu-ţi din rădăcină toate legăturile omeneşti naturale. Ţinându-ţi sub control toate dorinţele şi orice devotament, cu excepţia dorinţei de a te contopi cu Dumnezeu. De altfel, printre cetele de îngeri cereşti nu există nici soţi sau soţii, nici mame sau taţi, nici cultul strămoşilor, nici legături de sânge, nici răzbunări sângeroase, nici patimă, nici invidie, nici trupuri – şi, mai ales, nici sex.

Aceasta urma să fie noua paradigmă omenească, modelată după însuşi exemplul lui Cristos: celibat, frăţie şi puritate absolută.

Respingerea sexualităţii şi a căsătoriei a reprezentat o drastică ruptură faţă de modul de gândire din Vechiul Testament. Dimpotrivă, vechea societate evreiască considerase dintotdeauna căsătoria drept cea mai morală şi cea mai demnă dintre toate aranjamentele sociale (de fapt, preoţilor evrei li se *impunea* să fie căsătoriţi), iar în interiorul acelei legături a căsătoriei existase mereu

prezumţia lipsită de ipocrizie a sexului. Evident, adulterul şi păcatul trupesc făcute la întâmplare erau activităţi incriminate în vechea societate evreiască, dar nimeni nu le interzicea unui soţ şi soţiei sale să facă dragoste unul cu celălalt sau să se bucure de acest lucru. Sexul în interiorul căsniciei nu era un păcat; sexul în interiorul căsniciei era… căsnicie. La urma urmei, sexul era modul de apariţie a bebeluşilor evrei – şi cum altfel să clădeşti tribul dacă nu făcând şi mai mulţi bebeluşi evrei?

Însă cei dintâi vizionari creştini nu erau interesaţi de *făcutul* creştinilor în sens biologic (de copii veniţi din pântec); erau interesaţi de *convertirea* creştinilor în sens intelectual (ca adulţi care se îndreptau către mântuire în urma unei opţiuni personale). Creştinismul nu era ceva cu care te năşteai; creştinismul era ceva ce alegeai ca adult, prin harul şi taina botezului. Pentru că aveau să existe mereu potenţiali creştini de convertit, nu era nevoie să se mânjească nimeni producând alţi şi alţi bebeluşi prin intermediul dezgustătoarei împreunări sexuale. Iar dacă nu mai era nevoie de bebeluşi, dispărea în mod natural şi nevoia de căsătorie.

Trebuie reţinut şi faptul că religia creştină era una apocaliptică – încă mai mult la începuturile sale decât astăzi. Primii creştini aşteptau ca din clipă în clipă să vină Sfârşitul Timpului, poate chiar a doua zi după-amiaza, astfel că nu erau prea interesaţi să clădească dinastii viitoare. Pentru oamenii aceia, viitorul pur şi simplu nu exista. Armaghedonul fiind deopotrivă inevitabil şi iminent, creştinul proaspăt convertit şi botezat avea un singur scop în viaţă: să se pregătească pentru venirea apocalipsei, devenind pe cât de pur era omeneşte posibil.

Căsătorie = soţie = sex = păcat = lipsă de puritate.

Concluzia: nu vă căsătoriţi.

Aşa că astăzi, când vorbim despre „sfânta taină a căsătoriei” sau despre „caracterul sacru al căsătoriei”, am face bine să ne amintim că, timp de aproximativ zece secole, creştinismul însuşi nu a socotit căsătoria nici sfântă, nici demnă de sfinţenie. Căsnicia nu a fost în nici

un caz imaginată ca stare ideală a fiinţei morale. Dimpotrivă, primii părinţi ai creştinismului considerau obiceiul căsătoriei o afacere lumească destul de respingătoare, ce avea de-a face cu sexul şi femeile şi dările şi proprietăţile şi absolut nimic de-a face cu preocupările înalte legate de divinitate.

Aşadar, când conservatorii religioşi din zilele noastre perorează plini de nostalgie despre căsătoria ca tradiţie sacră, care poate fi regăsită de-a lungul a mii de ani de istorie neîntreruptă, ei au absolută dreptate, dar într-o singură privinţă – dacă se întâmplă să vorbească despre iudaism. Pur şi simplu, creştinismul nu împărtăşeşte acelaşi respect istoric constant şi profund pentru căsătorie. Într-adevăr, mai târziu a făcut-o, dar la începuturi nu. În primul mileniu al istoriei creştine, Biserica a privit căsătoria monogamă ca fiind un pic mai puţin nocivă decât preacurvia fără oprelişti – dar numai un pic. Sfântul Ieronim a mers până acolo încât a ierarhizat sfinţenia omenească pe o scară de la 1 la 100, conform căreia persoanele virgine se plasau la 100, celibatarii rămaşi de curând văduvi sau văduve erau cam la 60, iar cuplurilor căsătorite li se acorda scorul surprinzător de impur de doar 30. Era o scară utilă, dar Ieronim însuşi a recunoscut că soiul acesta de comparaţii avea unele limite. La drept vorbind, scria el, nu suntem nici măcar îndreptăţiţi să comparăm virginitatea cu căsnicia – deoarece nu se pot „compara două lucruri dacă unul este bun, iar celălalt rău”.

De câte ori citesc o frază ca aceasta (şi astfel de afirmaţii se găsesc pretutindeni în istoria timpurie a creştinismului), mă gândesc la prietenii şi la rudele mele care se declară creştini şi care – în ciuda faptului că s-au străduit din toate puterile să ducă nişte vieţi fără pată – se pomenesc adesea în situaţia de a divorţa. Am asistat de-a lungul timpului la multe situaţii în care nişte oameni buni şi morali, copleşiţi de culpabilitate, au început să se autoflageleze în moduri incredibile, convinşi că prin nerespectarea jurămintelor nupţiale au violat cel mai sfânt

şi mai vechi dintre toate preceptele creştine. Eu însămi am căzut în această capcană când am divorţat, chiar fără să fi crescut într-o casă de habotnici. (Părinţii mei erau cel mult creştini moderaţi şi nici una dintre rudele mele nu mi-a insuflat vreun sentiment de culpabilitate în perioada divorţului.) Chiar şi aşa, în timp ce căsnicia mea se dezintegra, am avut nenumărate nopţi de nesomn în care mă torturam întrebându-mă dacă Dumnezeu avea să mă ierte vreodată pentru că-mi părăsisem soţul. Şi o bună bucată de vreme după divorţ am rămas bântuită de senzaţia chinuitoare că nu eşuasem pur şi simplu, ci şi păcătuisem într-un fel.

Curenţii aceştia ai ruşinii sunt adânci şi nu pot fi stăviliţi peste noapte, dar admit că, în lunile acelea de febrile chinuri morale, mi-ar fi fost util să ştiu câte ceva despre ostilitatea cu care creştinismul a privit de fapt căsătoria timp de mai multe secole. „Lepădaţi-vă de josnicele voastre îndatoriri casnice!” îndemna un pastor englez chiar şi în secolul al XVI-lea, într-o tiradă necruţătoare îndreptată împotriva a ceea ce am putea numi astăzi valorile familiei. „Căci sub toate acestea pândesc oţărâte, mârâitoare, muşcătoare oribila ipocrizie, pofta, răutatea şi nefasta îndoială!”

Sau gândiţi-vă chiar la Sfântul Pavel, care scria în cunoscuta lui Epistolă către Corinteni: „bine este pentru om să nu se atingă de femeie”. Niciodată, niciodată, în nici o circumstanţă, credea Sfântul Pavel, nu era bine pentru bărbat să se atingă de femeie – nici măcar de propria soţie. Aşa cum Sfântul Pavel a mărturisit deschis, dacă ar fi fost după el, toţi creştinii ar fi fost celibatari, asemeni lui. („Eu voiesc ca toţi oamenii să fie cum sunt eu însumi.”) Dar a fost destul de raţional ca să realizeze că pretenţia asta era extremă. A cerut, în schimb, ca toţi creştinii să aibă cât mai puţin posibil de-a face cu căsnicia. I-a îndemnat pe cei necăsătoriţi să nu se căsătorească niciodată, iar pe cei văduvi sau divorţaţi să se abţină de la a se mai însoţi pe viitor. („Te-ai dezlegat de femeie? Nu căuta femeie.”) În orice situaţie posibilă, Pavel îi implora pe creştini să se

abţină, să-şi suprime dorinţele carnale, să trăiască vieţi solitare, asexuate, precum în ceruri, aşa şi pe pământ.

„Dacă însă nu pot să se înfrâneze, să se căsătorească. Fiindcă mai bine este să se căsătorească decât să ardă.”

Iată, probabil, cea mai ranchiunoasă încuviinţare a căsătoriei din întreaga istorie omenească. Cu toate că îmi aminteşte de înţelegerea la care ajunseserăm Felipe şi cu mine cu puţină vreme în urmă – anume că e mai bine să te căsătoreşti decât să fii deportat.

Bineînţeles că nimic din toate astea nu a însemnat că oamenii au încetat să se mai căsătorească. Cu excepţia celor mai pioşi dintre ei, primii creştini, într-un număr considerabil, au respins chemarea la celibat, continuând să facă sex şi să se căsătorească (adesea în această ordine) fără nici un fel de supraveghere din partea preoţilor. În secolele de după răstignirea lui Cristos, pe cuprinsul întregului Occident, oamenii îşi consfinţeau uniunile în fel de fel de moduri improvizate (amestecând influenţe nupţiale evreieşti, greceşti, romane şi franco-germanice), apoi se înscriau în registrele satului sau ale oraşului drept „căsătoriţi”. Uneori, aceste cupluri eşuau în căsnicie şi cereau divorţul în surprinzător de permisivele curţi de judecată europene din acele vremuri. (De exemplu, femeile din Ţara Galilor deţineau în secolul al X-lea mai multe drepturi legate de divorţ şi bunurile familiale decât aveau să deţină şapte secole mai târziu femeile din America puritană.) Adesea, membrii acestor cupluri se recăsătoreau cu alte persoane şi mai târziu izbucneau dispute privind drepturile fiecăruia asupra mobilierului, pământurilor sau copiilor.

În zorii istoriei europene, căsătoria era o simplă convenţie civilă, deoarece, în acest stadiu, ea căpătase o formă complet nouă. Acum, când oamenii locuiau în sate şi oraşe şi nu mai luptau pentru supravieţuire în plin deşert, căsătoria nu mai era necesară ca strategie fundamentală pentru siguranţa personală şi nici ca unealtă de construcţie a clanurilor şi triburilor. În schimb, era privită

drept o formă extrem de eficientă de gestionare a averilor şi a ordinii sociale, reclamând din partea comunităţii lărgite o anume structură ordonatoare.

Într-o perioadă în care băncile, legile şi stăpânirile nu căpătaseră stabilitate, căsătoria a devenit cel mai important acord de afaceri pe care majoritatea oamenilor urmau să-l facă de-a lungul întregii vieţi. (Unii ar putea spune că mai este şi azi. Chiar şi azi, extrem de puţini oameni au puterea să-ţi influenţeze – în bine sau în rău – situaţia materială la fel de profund ca persoana cu care eşti căsătorit.) În Evul Mediu însă, căsătoria a reprezentat cu certitudine cea mai sigură şi mai simplă modalitate de a-ţi transmite averea, animalele, moştenirile sau proprietăţile din generaţie în generaţie. Marile familii bogate îşi consolidau averile prin căsătorie la fel cum marile companii multinaţionale de astăzi îşi consolidează capitalul prin investiţii şi fuziuni bine gândite. (Practic, în vremurile acelea, marile familii bogate *chiar erau* nişte mari companii multinaţionale.) Copiii bogaţi ai Europei posesori de titluri sau moşteniri deveneau robi, fiind negociaţi şi manipulaţi asemeni unor fonduri de investiţii. Nu doar fetele, ci şi băieţii! Un băieţel de neam mare se putea pomeni logodit şi dezlogodit cu câte şapte sau opt potenţiale soţii înainte să ajungă la vârsta pubertăţii şi ca toate familiile şi toţi avocaţii să ajungă la o decizie finală.

Argumentele economice cântăreau greu în cazul ambelor sexe chiar şi în clasele sociale inferioare. În acele timpuri, găsirea unei perechi bune echivala cu un soi de admitere într-o şcoală de prestigiu sau cu obţinerea unei funcţii ori a unei slujbe călduţe la stat; asigura o anumită stabilitate viitoare. Evident că oamenii aveau anumite simpatii personale şi evident că părinţii cu suflete sensibile încercau să aranjeze pentru copiii lor alianţe satisfăcătoare din punct de vedere emoţional, dar în timpul Evului Mediu căsătoriile erau cel mai adesea făţiş oportuniste. Un singur exemplu: imediat după ce ciuma neagră a ucis în Europa medievală şaptezeci şi cinci de milioane de oameni, continentul a fost măturat de un uriaş val de febră

matrimonială. Supravieţuitorilor li se deschideau dintr-odată nesperate căi de ascensiune socială prin intermediul căsătoriei. În Europa apăruseră deodată mii de văduvi şi văduve – poate chiar lipsiţi de moştenitori –, deţinând numeroase proprietăţi valoroase care abia aşteptau să fie redistribuite. Ce a urmat a fost un soi de goană după aur în variantă matrimonială, o cotropire în toată regula. Documentele judecătoreşti din acea perioadă sunt suspect de pline de cazuri în care tineri de douăzeci de ani se căsătoreau cu femei în vârstă. Respectivii nu erau nişte idioţi. Identificaseră ocazia perfectă – o ocazie fără pereche! – de a prospera, aşa că au trecut la acţiune.

Reflectând lipsa generalizată de sentimentalism în privinţa căsătoriei, nu este deloc surprinzător faptul că europenii creştini se căsătoreau în cadru privat, în propriile case, îmbrăcaţi în hainele de zi cu zi. Nunţile fastuoase, romantice, cu mireasa în alb, pe care astăzi le considerăm „tradiţionale”, au apărut abia în secolul al XIX-lea, când Regina Victoria, aflată la vârsta adolescenţei, a păşit în biserică îmbrăcată într-o rochie albă şi înfoiată, instaurând astfel un trend care nu s-a mai demodat niciodată de atunci. Însă înaintea acelui moment, ziua unei nunţi europene tipice nu se deosebea prea mult de restul zilelor săptămânii. Cuplurile schimbau jurăminte în cadrul unor ceremonii improvizate care durau de obicei doar câteva minute. În ziua nunţii, martorii erau importanţi doar pentru ca ulterior să nu existe nici o controversă la judecătorie asupra faptului că cei doi au consimţit cu adevărat la căsătorie – chestiune de importanţă vitală atunci când în joc sunt bani, pământuri sau copii. Singurul motiv pentru care judecătoriile erau implicate, fie şi minimal, era ca să se menţină un grad oarecare de ordine socială. Aşa cum a explicat în scrierile sale istorice Nancy Cott, „căsătoria implica obligaţii şi oferea privilegii”, împărţind cetăţenilor roluri şi responsabilităţi clare.

Din cele mai multe puncte de vedere, lucrul acesta e încă valabil în societatea occidentală modernă. Chiar şi astăzi, singurele chestiuni de care se sinchiseşte legea

când vine vorba despre căsnicia ta sunt banii, proprietăţile şi progeniturile. Sigur că preotul, rabinul, vecinii sau părinţii ar putea să aibă cu totul alte idei despre căsnicie, dar, în ochii legilor laice moderne, singurul motiv pentru care contează căsătoria este faptul că doi oameni s-au unit şi au produs ceva (copii, bunuri, afaceri, datorii) şi toate aceste lucruri trebuie gestionate astfel încât societatea civilă să poată acţiona în mod metodic, iar guvernanţilor să nu le cadă pe cap complicata treabă a creşterii copiilor abandonaţi sau a susţinerii financiare a unor foşti soţi ruinaţi.

De exemplu, în 2002, când am început eu acţiunea de divorţ, judecătoarea nu avea nici urmă de interes faţă de mine sau de fostul meu soţ din perspectiva noastră de fiinţe emoţionale sau morale. Nu-i păsa de suferinţele noastre sentimentale sau de vreun jurământ sacru care să fi fost sau nu încălcat. Era clar că nu-i păsa de sufletele noastre. Pe ea o interesa dreptul de proprietate asupra casei noastre şi cine urma să-l păstreze. O interesau taxele noastre. O interesau cele şase luni rămase din leasingul maşinii noastre şi cine urma să preia plăţile lunare. O interesa cine avea să obţină drepturile de autor de pe viitoarele mele cărţi. Dacă am fi avut copii împreună (slavă Domnului, nu am avut), pe judecătoare ar fi interesat-o în cel mai înalt grad cine ar fi avut obligaţia să le asigure şcolarizarea şi serviciile medicale şi adăpostul şi îngrijirea. Astfel – prin intermediul autorităţii cu care o învestise statul New York – ea a păstrat curat şi ordonat micul nostru colţ de societate civilă. Procedând astfel, judecătoarea din 2002 se raporta tot la accepţiunea medievală a căsătoriei, şi anume la faptul că e vorba de o chestiune civilă/laică, şi nu de una religioasă/morală. Hotărârile ei n-ar fi fost nelalocul lor într-un tribunal din Europa secolului al X-lea.

Însă, pentru mine, cea mai izbitoare caracteristică a acestor căsătorii (dar şi divorţuri) europene timpurii a fost *laxitatea* lor. Oamenii se căsătoreau din motive economice şi personale, dar se şi despărţeau din motive economice şi

personale – şi asta destul de uşor comparativ cu ce avea să urmeze în curând. Societatea civilă din acele vremuri părea să înţeleagă că, deşi inimile omeneşti fac multe promisiuni, minţile omeneşti se pot răzgândi. Şi că înţelegerile de afaceri se pot schimba şi ele. În Germania medievală, tribunalele au mers atât de departe, încât au creat două feluri de căsătorie legală: *Muntehe*, un contract permanent pe viaţă care implica obligaţii serioase, şi *Friedelehe*, care s-ar putea traduce prin „căsătorie-lejeră” – un pact de convieţuire consimţit între doi adulţi, un aranjament care nu ţinea deloc seama de vreo obligaţie de dotă sau vreo lege de moştenire şi care putea fi desfăcut oricând de oricare din cele două părţi.

Totuşi, această laxitate a fost pe cale să dispară în secolul al XIII-lea, pentru că Biserica s-a amestecat încă o dată – sau mai bine zis pentru prima dată – în chestiunea căsătoriei. Visele utopice de la începuturile creştinismului luaseră demult sfârşit. Părinţii Bisericii nu mai erau cărturari cu aure de sihaştri şi intenţia de a recrea cerurile pe pământ; acum erau puternice figuri politice, foarte implicate în controlul imperiului lor, aflat în plină expansiune. Una dintre cele mai mari provocări administrative pe care o avea de înfruntat Biserica era gestionarea caselor regale europene, ale căror dese căsătorii şi divorţuri clădeau şi distrugeau alianţe politice în feluri care nu erau mereu pe placul diferiţilor papi.

Aşa că, în 1215, Biserica a preluat definitiv controlul asupra căsătoriei, emiţând noi edicte rigide despre ce anume avea să constituie de atunci înainte o căsătorie legitimă. Înainte de 1215, jurământul rostit de doi adulţi care consimţeau în mod liber fusese dintotdeauna considerat în ochii legii unul contractual, dar acum Biserica insista că aşa ceva era inacceptabil. Noua dogmă declara: „Interzicem în mod absolut căsătoriile clandestine.” (Traducere: *Interzicem în mod absolut orice căsătorie ce are loc fără acordul nostru*.) Orice prinţ sau aristocrat care ar mai fi îndrăznit să se căsătorească împotriva dorinţei Bisericii se putea pomeni dintr-odată

excomunicat; iar aceste restricţii şi-au croit drum până în clasele de jos. Pentru a controla şi mai bine totul, Papa Inocenţiu III a ajuns să interzică divorţul indiferent de circumstanţe – cu excepţia cazurilor de anulări aprobate de Biserică, folosite adesea ca instrumente cu care se construiau sau se distrugeau imperiile.

Căsătoria, cândva o instituţie laică monitorizată de familii şi de tribunalele civile, devenise acum o afacere stringent religioasă, monitorizată de preoţi celibatari. În plus, noile interdicţii atât de stricte ale Bisericii privind divorţul au transformat căsătoria într-o sentinţă pe viaţă – aşa cum nu mai fusese niciodată până atunci, nici măcar în societatea evreiască antică. Iar divorţul a rămas ilegal în Europa până în secolul al XVI-lea, când Henric VIII a reintrodus acest obicei, în stil mare. Dar timp de aproximativ două secole – şi pentru mult mai mult timp în ţările rămase catolice şi după Reforma protestantă – cuplurile nefericite nu mai aveau nici o scăpare legală din propriile căsnicii, în caz că lucrurile luau o turnură neplăcută.

În încheiere, trebuie spus că aceste limitări le-au făcut viaţa dificilă în mai mare măsură femeilor decât bărbaţilor. Bărbaţii măcar aveau voie să caute iubire sau sex şi în afara căsniciei, dar doamnele nu aveau nici un astfel de debuşeu încuviinţat de societate. Femeile de rang înalt erau încă şi mai puternic legate prin jurămintele nupţiale, aşteptându-se de la ele să se descurce în orice situaţie şi cu orice persoană le-ar fi fost impusă. (Ţăranii îşi puteau alege şi părăsi perechile cu o libertate ceva mai mare, dar în clasele superioare – unde miza era averea – pur şi simplu nu exista loc de întors.) Abia ajunse la pubertate, fetele din familiile bune se puteau pomeni trimise în ţări a căror limbă nici măcar n-o vorbeau şi lăsate acolo definitiv să se ofilească pe domeniul vreunui soţ oarecare. O astfel de adolescentă englezoaică, evocând planurile pentru iminenta ei căsătorie aranjată, scria cu tristeţe despre „pregătirile zilnice pentru călătoria mea în Iad”.

Pentru a întări şi mai mult controlul asupra averilor, curţile judecătoreşti de pe întregul continent au început să susţină cu înverşunare noţiunea juridică de *coverture*[10] – adică ideea conform căreia existenţa civilă individuală a unei femei se şterge complet în momentul în care aceasta se căsătoreşte. Conform acestui sistem, soţia devine efectiv „acoperită" de soţ: nu mai are vreun drept legal propriu şi nici nu mai poate deţine proprietăţi pe numele ei. *Coverture* a fost iniţial o noţiune juridică franceză, dar s-a răspândit în mod convenabil de-a lungul Europei şi în scurt timp s-a înrădăcinat foarte adânc şi în sistemul juridic englez. Chiar şi în secolul al XIX-lea, judecătorul britanic Lord William Blackstone încă apăra principiul *coverture* în tribunalul pe care-l prezida, insistând că o femeie măritată nu există cu adevărat ca entitate legală. „Fiinţa însăşi a femeii, scria Blackstone, se suspendă în timpul căsniciei". Din acest motiv, Blackstone a decis că un soţ nu poate să-şi împartă bunurile cu soţia lui nici dacă doreşte acest lucru – nici măcar dacă acele bunuri au fost cândva în proprietatea de drept a soţiei. Bărbatul nu-i poate acorda *nimic* soţiei sale, deoarece asta ar presupune „existenţa ei separată" de el – lucru, în mod evident, imposibil.

Astfel, *coverture* nu însemna atât contopirea a două individualităţi, cât o înfricoşătoare şi aproape vrăjitorească „dedublare" a bărbatului, în urma căreia puterile lui creşteau de două ori, iar soţia i se evapora complet. Combinată cu noile şi severele politici antidivorţ ale Bisericii, în preajma secolului al XIII-lea căsătoria a devenit o instituţie care îşi înmormânta victimele femeieşti, pe care apoi le elimina cu totul – mai ales pe cele din rândul nobilimii. Nu putem decât să ne imaginăm cât de singuratice vor fi fost vieţile acelor femei odată ce erau complet desfiinţate ca fiinţe omeneşti. Oare cum îşi umpleau zilele? De-a lungul căsniciilor lor paralizante, aşa cum scria Balzac despre astfel de doamne nefericite, „plictiseala pune stăpânire pe ele, iar ele se abandonează

10 De la *covert*, din franceza veche; literal, „acoperit(ă)". (*N.t.*)

religiei sau pisicilor, sau câinilor minusculi, sau altor manii care nu-l supără decât pe Dumnezeu”.

Apropo, dacă există un cuvânt care îmi declanşează toate spaimele pe care le-am simţit vreodată în faţa instituţiei căsătoriei, acesta e *coverture*. Exact despre asta vorbea dansatoarea Isadora Duncan atunci când scria că „orice femeie inteligentă care citeşte contractul de căsătorie şi apoi se bagă în aşa ceva merită să îndure toate consecinţele”.

Nici aversiunea mea nu este total iraţională. *Coverture* a continuat să persiste în civilizaţia occidentală mult mai multe secole decât ar fi trebuit, agăţându-se de existenţă de pe marginile unor vechi şi prăfuite cărţi de drept, legată mereu de părerile conservatoare despre rolul cel mai adecvat al unei soţii. De exemplu, femeilor căsătorite din statul Connecticut – inclusiv mamei mele – li s-a permis legal să ia împrumuturi sau să-şi deschidă conturi bancare fără permisiunea scrisă a soţilor abia în 1975. Iar statul New York a invalidat abia în 1985 o hidoasă noţiune juridică denumită „excepţia violului marital”, care până atunci îngăduise bărbatului să impună propriei soţii orice formă de act sexual, indiferent cât de violent sau de coercitiv ar fi fost, din moment ce corpul ei îi aparţinea lui – căci, în fapt, ea *era* el.

Există un anumit exemplu al moştenirii lăsate de *coverture* care – date fiind circumstanţele – mă mişcă cel mai mult. Am fost norocoasă, ăsta-i adevărul, că guvernul Statelor Unite a luat în considerare posibilitatea de a-mi permite să mă căsătoresc cu Felipe fără să mă forţeze să renunţ la propria mea cetăţenie. Căci în 1907 Congresul Statelor Unite a adoptat o lege conform căreia orice femeie americană prin naştere care se căsătorea cu un bărbat străin era obligată să renunţe la propria cetăţenie în momentul căsătoriei şi să devină automat cetăţeană a ţării soţului ei – indiferent dacă dorea sau nu acest lucru. Deşi recunoşteau că e vorba despre un lucru extrem de neplăcut, tribunalele au continuat să susţină ani întregi necesitatea acestei legi. După cum suna verdictul Curţii

Supreme de Justiţie, dacă i-ai fi permis unei americance să-şi păstreze propria naţionalitate în momentul căsătoriei cu un străin, în principiu ai fi permis ca cetăţenia soţiei să primeze în faţa cetăţeniei soţului. Procedând astfel, s-ar fi sugerat că femeia se află în posesia unui lucru care o face să-i fie superioară soţului – *chiar şi într-o privinţă minoră* –, iar asta era în mod evident de neconceput, după cum a explicat un judecător american, deoarece submina „străvechiul principiu" al contractului matrimonial, care exista pentru a „le contopi identităţile (a bărbatului şi a soţiei) şi a conferi soţului dominaţia". (Sigur că, la drept vorbind, nu e o contopire, ci o cotropire. Dar înţelegeţi voi.)

Inutil să mai spun, legea nu considera că situaţia inversă ar fi la fel de legitimă. Dacă un bărbat american prin naştere se căsătorea cu o femeie străină prin naştere, evident că soţului i se permitea să-şi păstreze cetăţenia, iar soţiei lui („acoperită" de el, până la urmă) i se permitea să devină la rândul ei cetăţean american – evident, cu condiţia să întrunească condiţiile oficiale de naturalizare care se cereau soţiilor de origine străină (cu alte cuvinte, cu condiţia să nu fi fost negresă, mulatră, membră a „rasei malaeziene" sau orice alt soi de creatură pe care Statele Unite ale Americii îl denumeau în mod expres indezirabil).

Ceea ce ne aduce la alt subiect despre cutumele căsătoriei pe care-l găsesc jenant: rasismul ce se regăseşte peste tot în legile matrimoniale – chiar şi în istoria americană foarte recentă. Unul dintre cele mai sinistre personaje din saga matrimonială americană a fost un tip care se numea Paul Popenoe, un cultivator de avocado din California, care în anii 1930 şi-a deschis în Los Angeles o clinică de eugenie denumită „Fundaţia de Îmbunătăţire Umană". Inspirat de propriile încercări de ameliorare a culturilor de avocado, şi-a dedicat clinica efortului de cultivare a unor americani mai buni (a se citi: mai albi). Popenoe era îngrijorat că femeile albe – care în acea perioadă începuseră să studieze în universităţi şi să amâne căsătoria – nu se reproduceau nici destul de repede şi nici

destul de mult, în timp ce oamenii de toate culorile nepotrivite se reproduceau în număr îngrijorător de mare. Mai nutrea şi profunde îngrijorări cu privire la căsătoriile şi reproducerea oamenilor „inadecvaţi”, astfel că prioritatea absolută a clinicii lui era sterilizarea tuturor celor pe care-i considera nevrednici de reproducere. Dacă vreunul din aceste lucruri vă sună dureros de cunoscut, asta-i din cauză că naziştii au fost impresionaţi de activitatea lui Popenoe, pe care o pomeneau adesea în scrierile lor. Da, naziştii i-au îmbrăţişat cu mare entuziasm ideile. În timp ce Germania a ajuns să sterilizeze peste 400 000 de oameni, statele americane – urmând programele lui Popenoe – au reuşit să sterilizeze doar vreo 60 000 de persoane.

Alt lucru înfiorător este faptul că Popenoe şi-a folosit clinica drept bază de lansare a primului centru de consiliere maritală din America. Intenţia acestui centru de consiliere era să încurajeze căsătoria şi naşterile în rândul cuplurilor „adecvate” (cupluri de albi protestanţi, de origine nord-europeană). Încă şi mai îngrozitor este faptul că Popenoe, părintele eugeniei americane, este cel care a lansat faimoasa rubrică din *Ladies’ Home Journal*[11] „Se mai poate salva această căsnicie?”. Rubrica lui de sfaturi avea aceeaşi intenţie ca centrul de consiliere: să păstreze unite toate cuplurile americane albe, astfel încât acestea să dea naştere la cât mai mulţi bebeluşi americani albi.

Însă discriminarea rasială a modelat dintotdeauna căsătoria în America. Deloc surprinzător, sclavii din sudul antebelic n-au avut niciodată permisiunea de a se căsători. Argumentul împotriva căsătoriei sclavilor era cât se poate de simplu: *e imposibil*. În societatea occidentală, căsătoria se presupune a fi un contract bazat pe consimţământ reciproc, iar un sclav – prin însăşi definiţia termenului – nu posedă consimţământ propriu. Fiecare mişcare a lui este controlată de stăpân, aşa că sclavul nu se poate angaja în

11 Revistă lunară pentru femei publicată în SUA începând din 1883, care se numără printre cele mai populare periodice de acest gen până în ziua de azi. (*N.t.*)

nici un contract cu o altă fiinţă omenească. În această situaţie, să-i permiţi unui sclav să intre într-o căsătorie consensuală ar echivala cu prezumţia că sclavul poate face în nume propriu o promisiune oricât de mică, lucru în mod evident imposibil. Prin urmare, sclavii nu se puteau căsători. Fiind un raţionament din care logica nu lipseşte, acest argument (laolaltă cu politicile brutale prin care a fost impus) a distrus cu totul instituţia căsătoriei din interiorul comunităţii afro-americane timp de generaţii întregi – o moştenire ruşinoasă care bântuie societatea chiar şi în ziua de azi.

Apoi mai există şi chestiunea căsătoriei interrasiale, care a fost ilegală în Statele Unite până destul de curând. De-a lungul celei mai mari părţi a istoriei americane, dacă te îndrăgosteai de o persoană de culoare greşită puteai ajunge la închisoare, sau chiar mai rău. Toate astea s-au schimbat în 1967, odată cu cazul unui cuplu din Virginia rurală, având numele – destul de poetic – de Loving. Richard Loving era alb; Mildred, soţia lui – pe care o adorase încă de la vârsta de şaptesprezece ani –, era negresă. În 1958, când s-au hotărât să se căsătorească, uniunile interrasiale erau încă ilegale în statul Virginia, ca şi în alte cincisprezece state americane. Astfel că tânărul cuplu şi-a jurat credinţă în Washington, D.C. Dar, când cei doi s-au întors acasă după luna de miere, au fost imediat înşfăcaţi de poliţia locală, care în toiul nopţii a dat buzna în dormitorul familiei Loving şi i-a arestat. (Poliţiştii speraseră să surprindă cuplul făcând sex, pentru ca ulterior să poată aduce acuzaţia de act sexual interrasial, dar n-au avut noroc; familia Loving pur şi simplu dormea.) Şi totuşi, simplul fapt că se căsătoriseră îi făcea pe cei doi îndeajuns de vinovaţi ca să poată fi săltaţi şi duşi la închisoare. Richard şi Mildred au făcut apel la justiţie pentru dreptul lor la căsătoria legală încheiată în districtul Columbia, dar un judecător din statul Virginia a respins validitatea căsătoriei, explicând îndatoritor în textul sentinţei că „Dumnezeu cel atotputernic a creat rasele – albă, neagră, galbenă, malaeziană şi roşie – şi tot El le-a

aşezat pe continente separate. Faptul că El a separat rasele arată că nu a dorit ca acestea să se amestece”.

E bine de ştiut.

Familia Loving s-a mutat în Washington, D.C., ştiind că dacă s-ar mai fi întors vreodată în Virginia ar fi riscat condamnarea la închisoare. Poate că povestea lor s-ar fi încheiat aici dacă n-ar fi existat scrisoarea trimisă de Mildred către NAACP[12] în 1963, în care întreba dacă organizaţia nu i-ar putea ajuta să găsească o cale prin care ea şi soţul ei să se întoarcă acasă, în Virginia, măcar într-o vizită scurtă. „Ştim că nu putem locui acolo, scria doamna Loving cu o umilinţă devastatoare, dar ne-ar plăcea să ne întoarcem din când în când, să ne vizităm familiile şi prietenii.”

Cazul a fost preluat de doi avocaţi de la ACRU[13] şi, în final, în 1967, şi-a croit drum până la Curtea Supremă a Statelor Unite, unde judecătorii – după ce au aflat întreaga poveste – au ales în unanimitate să nu fie de acord cu ideea că dreptul civil modern ar trebui să se bazeze pe interpretări ale Bibliei. (Spre marea ei onoare, însăşi Biserica Romano-Catolică făcuse cu câteva luni înainte o declaraţie publică prin care îşi exprima susţinerea fără rezerve a căsătoriilor interrasiale.) Curtea Supremă a consfinţit legalitatea căsătoriei dintre Richard şi Mildred printr-o hotărâre de nouă voturi pentru şi zero contra şi a făcut următoarea declaraţie răsunătoare: „Libertatea căsătoriei este de mult timp recunoscută ca unul dintre drepturile personale esenţiale prin intermediul cărora oamenii liberi îşi pot căuta în mod sistematic fericirea.”

Trebuie să mai spun şi că, la acea vreme, un sondaj arătase că 70 la sută dintre americani se opuneau

---

12 National Association for the Advancement of Colored People – asociaţie americană pentru protejarea drepturilor cetăţeneşti ale oamenilor de culoare înfiinţată în 1909, una dintre cele mai importante din sfera luptei împotriva discriminărilor rasiale. (*N.t.*)

13 American Civil Rights Union, organizaţie de lobby legislativ înfiinţată în 1920 cu scopul de a proteja pe căi juridice libertăţile cetăţeneşti garantate de Constituţia americană. (*N.t.*)

vehement acestei sentinţe. Repet: în istoria americană recentă, *şapte din zece* americani continuau să creadă că mariajul dintre persoane de rase diferite ar trebui să fie considerat infracţiune. Dar, în această privinţă, tribunalele erau din punct de vedere moral înaintea majorităţii cetăţenilor. Din textul legii matrimoniale americane dispăruseră ultimele bariere rasiale şi viaţa a continuat, iar lumea a ajuns să se obişnuiască cu noua realitate şi instituţia căsătoriei nu s-a prăbuşit din cauză că limitele îi fuseseră puţin, atât de puţin, lărgite. Şi, cu toate că e posibil să mai existe încă persoane care cred că amestecul raselor este ceva respingător, în zilele noastre ar trebui să fii un nebun extremist şi un rasist absolut ca să poţi sugera că unor adulţi de origini diferite ar trebui să li se interzică să se căsătorească legal. În plus, în această ţară nu există nici un politician să mai poată câştiga vreodată alegerile pentru o funcţie importantă în stat pe baza unei platforme electorale atât de demne de dispreţ.

Cu alte cuvinte, am evoluat.

Aţi înţeles încotro bat cu toate astea, nu-i aşa?

Sau mai bine spus, aţi înţeles încotro bate *istoria* cu toate astea?

Iată ce vreau să spun: nu-i aşa că nu veţi fi deloc surprinşi dacă mă opresc câteva momente, ca să aduc în discuţie subiectul căsătoriilor între persoane de acelaşi sex? Vă rog să înţelegeţi, îmi dau seama că oamenii au sentimente puternice pe tema asta. În 1996, pe când era membru al Congresului, mai mult ca sigur că James M. Talent din Missouri vorbea în numele multora când spunea: „E un act de aroganţă să credem despre căsătorie că este infinit de maleabilă, că poate fi trasă şi întinsă la nesfârşit ca o plastilină magică, fără ca astfel să se distrugă stabilitatea sa esenţială şi ceea ce reprezintă ea pentru societatea noastră.”

Însă problema cu acest argument este că singurul lucru pe care l-a făcut dintotdeauna căsătoria, din punct de vedere istoric şi semantic, a fost să se schimbe. Căsătoria din lumea occidentală se schimbă la fiecare secol,

ajustându-se permanent la noile standarde sociale şi la noile idei despre dreptate. Maleabilitatea ca de plastilină magică pe care o are această instituţie este de fapt singurul motiv pentru care încă mai există. Sunt foarte puţini – aş paria că printre ei se află şi domnul Talent – cei care ar putea accepta căsătoria sub forma ei din secolul al XIII-lea. Cu alte cuvinte, căsătoria supravieţuieşte tocmai pentru că evoluează. (Deşi presupun că acesta n-ar fi un argument prea convingător în faţa celor care, probabil, nu cred nici în evoluţie.)

În spiritul transparenţei complete, trebuie să clarific aici un lucru: sunt o susţinătoare a căsătoriilor între persoane de acelaşi sex. E absolut evident de ce; sunt exact *acel gen* de persoană. Motivul pentru care aduc însă în discuţie subiectul este faptul că mă irită cumplit să ştiu că, prin actul căsătoriei, eu am acces la anumite privilegii sociale de maximă importanţă, la care mare parte din prietenii sau din confraţii mei plătitori de impozite nu au acces. Mă irită încă şi mai mult să ştiu că, dacă s-ar fi întâmplat ca Felipe şi cu mine să fim un cuplu de acelaşi sex, atunci chiar că am fi fost într-o *mare* încurcătură în urma incidentului din Aeroportul Dallas / Fort Worth. Departamentul de Securitate Internă n-ar fi aruncat decât o singură privire către relaţia noastră şi apoi mi-ar fi azvârlit partenerul afară din ţară pentru totdeauna, fără nici o speranţă de revenire ulterioară prin intermediul căsătoriei. Ceea ce înseamnă că mie mi se permite să-i fac rost lui Felipe de un paşaport american doar pentru că sunt heterosexuală. În astfel de termeni, viitoarea mea căsătorie începe să semene cu statutul de membru într-un soi de country-club exclusivist – o modalitate prin care mi se oferă acces la servicii valoroase refuzate vecinilor mei la fel de merituoşi. Nu voi putea să accept niciodată acest gen de discriminare, şi asta nu va face decât să-mi sporească suspiciunea firească pe care o nutresc deja faţă de instituţia căsătoriei.

Chiar şi aşa, ezit să discut în detaliu aspectele specifice ale acestei dezbateri sociale, fie şi pentru că e

vorba de un subiect atât de fierbinte, încât aproape că este prea devreme ca să se publice cărţi despre el. Cu două săptămâni înainte să scriu acest paragraf, căsătoria între persoane de acelaşi sex a fost legalizată în statul Connecticut. O săptămână mai târziu, a fost declarată ilegală în statul California. Când editam, peste câteva luni, acest paragraf, în Iowa şi Vermont s-a dezlănţuit iadul. Nu mult după aceea, New Hampshire a devenit al şaselea stat care legalizează căsătoria persoanelor de acelaşi sex, şi încep să cred că, indiferent ce aş declara astăzi despre căsătoria gay din America, până marţea viitoare va fi deja ceva perimat.

Totuşi, ceva pot spune: legalizarea căsătoriei între persoane de acelaşi sex soseşte şi în America. În mare parte, lucrul acesta se întâmplă deoarece căsătoriile gay *non*-legale sunt deja o realitate. În prezent, cuplurile de acelaşi sex trăiesc împreună în mod deschis, indiferent dacă relaţiile lor au fost sau nu recunoscute oficial de statele unde locuiesc. Cuplurile de acelaşi sex cresc copii, plătesc taxe, construiesc case, conduc afaceri, fac averi, ba chiar divorţează. Toate aceste relaţii şi responsabilităţi sociale deja existente trebuie să fie gestionate şi organizate prin intermediul legii, pentru ca societatea să continue să funcţioneze aşa cum trebuie. (Acesta e motivul pentru care recensământul american din 2010 va considera pentru prima dată şi cuplurile de acelaşi sex drept „căsătorite”: ca să cartografieze cu exactitate realităţile demografice ale naţiunii.) Curţile federale de justiţie se vor sătura la un moment dat, la fel cum s-a întâmplat şi în cazul căsătoriilor interrasiale, şi vor hotărî că este mult mai uşor să ofere acces la căsătorie tuturor adulţilor cu discernământ decât să lase fiecare stat să decidă separat asupra subiectului, amendament cu amendament, şerif cu şerif, prejudecată personală cu prejudecată personală.

Bineînţeles, conservatorii pot să creadă în continuare că mariajul homosexual este în neregulă de vreme ce scopul căsătoriei este să genereze copii, numai

că perechile heterosexuale infertile sau aflate la menopauză ori andropauză, sau care aleg să nu facă copii se căsătoresc tot timpul, şi nimeni nu protestează. (De exemplu, comentatorul politic arhiconservator Pat Buchanan şi soţia lui nu au copii, şi nimeni nu sugerează că privilegiile lor matrimoniale ar trebui revocate din cauza eşecului de a produce urmaşi biologici.) Cât despre ideea conform căreia căsătoria persoanelor homosexuale va corupe cumva întreaga comunitate, nimeni n-a reuşit vreodată s-o dovedească într-o sală de judecată. Dimpotrivă, sute de organizaţii ştiinţifice şi sociale – de la Academia Americană a Doctorilor de Familie la Asociaţia Psihologilor Americani şi Liga pentru Bunăstarea Copiilor din America[14] – au susţinut public atât căsătoria, cât şi adopţiile gay.

Dar căsătoria gay soseşte în America în primul rând şi mai ales pentru că aici căsătoria este o chestiune laică, nu religioasă. Obiecţia adusă căsătoriei gay este aproape inevitabil una biblică, dar în această ţară nu există nimeni ale cărui jurăminte nupţiale să se definească prin interpretări de versete biblice – cel puţin, nu din momentul în care Curtea Supremă s-a pronunţat în favoarea soţilor Richard şi Mildred Loving. Ceremonia de nuntă de la biserică este ceva frumos, dar nu e o condiţie *obligatorie* a căsătoriei legale în America, de fapt nici nu *constituie* o căsătorie legală în America. Ceea ce constituie o căsătorie legală în această ţară este bucata aceea de hârtie extrem de importantă pe care tu şi perechea ta trebuie s-o semnaţi şi apoi s-o înregistraţi la starea civilă. Moralitatea căsătoriei tale poate rămâne, într-adevăr, o chestiune dintre tine şi Dumnezeu, dar ceea ce face ca jurămintele tale să fie oficiale aici, pe pământ, este actul acela civil şi

14 American Academy of Family Physicians, una dintre cele mai mari asociaţii medicale din SUA, fondată în 1947; American Psychological Association, cea mai mare asociaţie profesională pentru psihologi din întreaga lume, fondată în 1982; Child Welfare League of America, coaliţie de numeroase agenţii aflate în slujba copiilor şi familiilor din întreaga Americă de Nord, cea mai veche şi mai importantă de acest tip din SUA, fondată în 1920. (*N.t.*)

laic. Astfel că, în final, este treaba tribunalelor americane, şi nu a bisericilor americane să decidă normele din dreptul familiei, şi în tribunale se va hotărî în final soarta dezbaterii privind căsătoria persoanelor de acelaşi sex.

În orice caz, ca să fiu complet sinceră, mi se pare cam nefirească lupta atât de îndârjită a conservatorilor împotriva acestei căsătorii, având în vedere că în general, pentru societate, este benefic ca din ce în ce mai multe familii să trăiască sub semnul căsniciei. Şi spun acest lucru ca o persoană care – cred că deja putem fi cu toţii de acord – îşi admite scepticismul privind căsătoria. Dar acesta-i adevărul. Pentru că reduce promiscuitatea sexuală şi îi înjugă pe oameni la anumite obligaţii sociale, căsătoria legală este o cărămidă esenţială a oricărei comunităţi bine organizate. Nu sunt convinsă că mariajul este de fiecare dată un lucru grozav pentru fiecare individ aflat *în interiorul* relaţiei, dar asta-i cu totul altă chestiune. Nu există nici un dubiu – nici măcar în mintea mea rebelă – că, în general, căsătoria stabilizează ordinea socială la scară mare şi este adesea deosebit de benefică pentru copii[15].

---

15 Scuzaţi-mă un moment. Acesta e un aspect atât de important şi de complicat, încât merită să aibă parte de singura notă de autor din întreaga carte. Când sociologii spun: „căsătoria este extrem de benefică pentru copii“, ei vor de fapt să spună că *stabilitatea* este extrem de benefică pentu copii. A fost dovedit în mod categoric că toţi copiii se dezvoltă cel mai bine în medii în care nu sunt supuşi în permanenţă unor schimbări emoţionale generatoare de nelinişte – cum ar fi, să zicem, şirul nesfârşit de parteneri amoroşi ai lui mami sau ai lui tati, care se perindă prin casă. Căsătoria tinde să stabilizeze familiile şi să prevină asemenea tulburări, dar nu o face *neapărat*. De exemplu, în zilele noastre, un copil născut într-un cuplu necăsătorit din Suedia (unde căsătoria legală este considerată din ce în ce mai perimată, dar legăturile de familie sunt destul de solide) are mai multe şanse să trăiască toată viaţa alături de aceiaşi părinţi decât un copil născut într-un cuplu căsătorit din America (unde căsătoria continuă să fie respectată, dar divorţurile cunosc o creştere accelerată). Copiii au nevoie de un mediu constant şi familiar lor. Căsătoria încurajează soliditatea familială, dar nu o poate garanta. Cuplurile necăsătorite, părinţii singuri şi chiar bunicii pot crea medii calme şi stabile în care copiii să se dezvolte armonios, în afara obligaţiilor unei căsătorii legale. Am vrut să fiu foarte clară în această privinţă. Mulţumesc şi

Dacă aş avea idei conservatoare – adică dacă aş fi o persoană căreia i-ar păsa enorm de stabilitatea socială, prosperitatea economică şi monogamia sexuală –, aş vrea să ştiu căsătorite cât mai multe cupluri gay. Aş vrea să ştiu căsătorite cât mai multe cupluri *de toate* felurile. Recunosc, conservatorii sunt îngrijoraţi că homosexualii vor distruge şi vor corupe instituţia căsătoriei, dar poate că ar trebui să se gândească şi la posibilitatea ca, în acest moment al istoriei, cuplurile gay să fie de fapt cele menite *să salveze* căsătoria. Gândiţi-vă! Căsătoria se află în declin peste tot, în toată lumea occidentală. Oamenii se căsătoresc mai târziu în decursul vieţii, asta dacă se mai căsătoresc, sau fac tam-nisam copii în afara căsătoriei, sau (ca mine) se raportează la întreaga instituţie cu ambivalenţă sau chiar cu ostilitate. Suntem mulţi heterosexuali care nu mai avem încredere în căsătorie. N-o înţelegem. Nu suntem deloc convinşi că avem nevoie de ea. Ni se pare ba de luat în seamă, ba de lăsat de izbelişte – definitiv. Biata căsătorie de modă veche tremură din toate încheieturile sub vânturile reci ale modernităţii.

Dar, chiar atunci când totul pare pierdut pentru căsătorie, chiar atunci când ea pare să fi devenit inutilă din perspectiva evoluţiei, la fel ca degetele mici de la picioare sau apendicele, exact atunci când instituţia pare înghiţită încet-încet de obscuritate din cauza unei lipse generale de interes social, apar cuplurile gay, care cer să fie incluse şi ele! Ba chiar imploră să fie incluse! Luptă din toate puterile să fie incluse într-o cutumă extrem de benefică, poate, pentru societate ca întreg, dar pe care mulţi – asemeni mie – o găsesc doar sufocantă şi demodată şi lipsită de relevanţă.

Poate părea ironic faptul că homosexualii – care de-a lungul secolelor au făcut din traiul în stil boem, la marginea societăţii, o formă de artă – doresc acum cu disperare să fie parte dintr-o tradiţie atât de conformistă. Cu siguranţă că nu toată lumea înţelege această nevoie imperioasă de asimilare, nici măcar în interiorul

---

scuzaţi-mă pentru întrerupere.

comunităţii gay. Cineastul John Waters[16], de exemplu, a considerat întotdeauna că singurele avantaje ale faptului că este gay sunt că nu a trebuit să facă armata şi să se căsătorească. Şi totuşi, adevărul este că multe dintre cuplurile de acelaşi sex nu-şi doresc decât să pătrundă în societate ca cetăţeni complet integraţi, cu responsabilităţi sociale, familişti, plătitori de taxe; ca părinţi implicaţi, ca slujitori ai naţiunii, ca oameni căsătoriţi în mod respectabil. Aşa că de ce să nu-i primim cu braţele deschise? De ce să nu-i recrutăm în număr cât mai mare, ca să-şi facă intrarea în zbor eroic şi să salveze degradata, rănita şi bătrâna instituţie a căsătoriei de adunătura de heterosexuali apatici, buni de nimic şi rataţi – asemeni mie?

În orice caz, indiferent ce s-ar întâmpla cu căsătoria gay şi oricând s-ar întâmpla, vă asigur că generaţiilor viitoare li se va părea ridicolă, rizibilă chiar, ideea că noi am dezbătut atâta acest subiect, la fel cum ni se pare nouă astăzi absurd faptul că unui ţăran englez îi era cândva strict interzis să se căsătorească în afara clasei sale sociale, sau unui cetăţean american alb, să se căsătorească cu cineva „de rasă malaeziană”. Ceea ce ne conduce la ultimul motiv pentru care căsătoria gay urmează să sosească: deoarece căsătoria din lumea occidentală s-a deplasat în cursul ultimelor câteva secole – încet, dar inexorabil – în direcţia unei intimităţi personale, a unei echităţi, a unui respect pentru cei doi indivizi implicaţi şi a unei libertăţi de alegere mai mari ca niciodată.

Începutul „mişcării de libertate matrimonială” – cum am putea-o numi – poate fi identificat pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Lumea se schimba, democraţiile liberale erau în plină afirmare, iar în Europa Occidentală şi în cele două Americi apăruse o uriaşă presiune socială pentru mai multă libertate, mai multă intimitate, mai multe oportunităţi pentru indivizi de a-şi căuta fericirea proprie,

16 John Samuel Waters (n. 1946), producător de filme, actor, scriitor şi figură importantă a curentului estetic *camp*, asociat cu comunitatea gay americană. (*N.t.*)

indiferent de dorinţele altora. Atât bărbaţii, cât şi femeile începuseră să-şi exprime din ce în ce mai sonor dorinţa de *a putea alege*. Voiau să-şi aleagă singuri conducătorii, să-şi aleagă singuri religia, să-şi aleagă singuri destinul şi, da, să-şi aleagă singuri chiar şi perechea.

În plus, odată cu progresele revoluţiei industriale şi cu creşterea câştigurilor individuale, cuplurile îşi puteau permite să achiziţioneze case proprii, în loc să locuiască la nesfârşit alături de familia extinsă – şi măsura în care această transformare socială a afectat căsnicia e inestimabilă. Deoarece, împreună cu casele acelea noi şi intime a apărut… ei, bine, a apărut *intimitatea*. Gândurile intime şi timpul personal, care au dus la apariţia dorinţelor personale şi a ideilor personale. Odată ce uşile casei tale se închideau, viaţa ta îţi aparţinea. Puteai fi stăpânul propriului destin, căpitanul propriei corăbii emoţionale. Îţi puteai căuta propriul paradis şi găsi propria fericire – nu în ceruri, ci chiar aici, în centrul Pittsburghului, de exemplu, cu propria ta soţie minunată (aleasă de tine personal, şi nu pentru că fusese o alegere avantajoasă economic sau pentru că familia ta aranjase căsătoria, ci pentru că *îţi plăcea râsul ei*.)

Unul dintre cuplurile-erou, cred eu, ale mişcării de libertate matrimonială a fost o pereche pe nume Lillian Harman şi Edwin Walker, din măreţul stat Kansas, de pe la 1887. Lillian era sufragetă şi fiica unui cunoscut anarhist; Edwin era un ziarist progresist şi un simpatizant al feminismului. Erau făcuţi unul pentru celălalt. Când s-au îndrăgostit şi au hotărât să-şi pecetluiască relaţia, nu s-au dus nici la preot, nici la judecător, ci au păşit în ceea ce au denumit ei o „căsătorie autonomă”. Şi-au creat propriile jurăminte pentru nuntă, iar în timpul ceremoniei au vorbit despre caracterul total privat al uniunii lor, jurând că Edwin nu avea să-şi domine soţia în nici un fel şi nici ea nu avea să-i poarte numele. Mai mult, Lillian a refuzat să-i jure lui Edwin credinţă eternă, afirmând în schimb cu fermitate: „N-o să fac promisiuni care ar putea să devină pentru mine imposibil sau imoral de ţinut, ci îmi voi

rezerva dreptul să mă comport mereu după cum îmi vor dicta conştiinţa şi raţiunea.”

Evident, Lillian şi Edwin au fost arestaţi pentru această batjocură – şi asta chiar în noaptea nunţii. (Oare ce anume face ca arestatul oamenilor din patul lor să anunţe de fiecare dată o nouă eră în istoria căsătoriei?) Cei doi au fost acuzaţi de nerespectarea bunei-cuviinţe şi a procedurii legale, un judecător declarând chiar că „uniunea dintre E.C. Walker şi Lillian Harman nu este căsătorie, şi amândoi merită din plin pedeapsa aplicată”.

Dar calea fusese deschisă. Fiindcă ceea ce îşi doreau Lillian şi Edwin nu era foarte diferit de ceea ce îşi doreau contemporanii lor: libertatea de a intra într-o uniune sau de a şi-o dizolva în propriii lor termeni, din motive personale, complet liberi faţă de interferenţele şi amestecul Bisericii, legii sau familiei. Egalitate între ei şi echitate în cadrul căsniciei. Dar cel mai mult îşi doreau libertatea de a-şi defini relaţia bazându-se pe propria interpretare asupra dragostei.

Bineînţeles, a existat şi rezistenţă la aceste idei radicale. De foarte devreme, de la jumătatea secolului al XIX-lea, încep să apară conservatori plini de ifose şi puritani care susţin că acest curent de individualism exprimat din interiorul căsniciilor avea să aducă după sine disoluţia societăţii. Mai exact, predicţia acestor conservatori era că, dacă aveai să oferi cuplurilor posibilitatea de a se forma doar pe criterii de iubire şi după toanele simpatiilor personale, acest lucru avea să ducă fără întârziere la o rată astronomică a divorţurilor şi la o pleiadă de cămine destrămate şi îndurerate.

Ceea ce acum pare ridicol, nu-i aşa?

Ei bine, adevărul e că au cam avut dreptate.

Divorţul, care fusese cândva extrem de rar în societatea occidentală, a început efectiv să-şi mărească frecvenţa pe la jumătatea secolului al XIX-lea – aproape imediat ce oamenii au început să-şi aleagă partenerii din motive care ţineau doar de iubire. Şi, începând de atunci, rata divorţurilor nu a făcut decât să crească, în timp ce

căsătoria devine din ce în ce mai puţin „instituţională” (bazată pe nevoile societăţii în ansamblu) şi din ce în ce mai „semnificativ individualistă” (bazată pe nevoile… *tale*).

Situaţie destul de riscantă, după cum s-a şi văzut. Pentru că acum urmează cel mai interesant lucru pe care l-am aflat despre întreaga istorie a căsătoriei: peste tot, în absolut toate societăţile, în întreaga lume, de-a lungul timpului, de fiecare dată când o cultură conservatoare în care căsătoriile sunt aranjate este înlocuită de o cultură caracterizată prin alegeri făcute după criterii de iubire, rata divorţului începe imediat să crească vertiginos. Îţi poţi potrivi ceasul după chestia asta. (Se întâmplă acum în India, de exemplu, chiar în acest moment.)

La vreo cinci minute după ce încep să vocifereze pentru dreptul de a-şi alege singuri perechea pe criterii de iubire, oamenii vor începe să vocifereze pentru dreptul de a divorţa de respectiva pereche odată terminată respectiva iubire. Ba mai mult, instanţele de judecată vor începe să le permită oamenilor să divorţeze, pe motiv că a obliga doi oameni care cândva s-au iubit să rămână împreună odată ce ajung să se deteste este o formă de cruzime gratuită. („Condamnaţi soţul şi soţia la temniţă grea dacă dezaprobaţi comportamentul lor şi vreţi să-i pedepsiţi, protesta George Bernard Shaw, dar nu-i condamnaţi la căsnicie perpetuă.”) Pe măsură ce dragostea ajunge moneda de schimb a acestei instituţii, judecătorii sunt tot mai înţelegători faţă de soţii nefericiţi – probabil pentru că ştiu şi ei, din proprie experienţă, cât de dureroasă poate deveni dragostea ruinată. În 1849, o instanţă din Connecticut a declarat că soţii ar trebui să-şi părăsească legal căsniciile nu doar din motive ca abuzul, neglijarea sau adulterul, ci pur şi simplu din cauza nefericirii. „Orice fel de comportament care distruge în mod irevocabil fericirea reclamantului, declara judecătorul, anulează scopul relaţiei maritale.”

Era o afirmaţie cu adevărat radicală. Să conchizi că *scopul* căsătoriei este crearea unei stări de fericire era o deducţie ce nu mai fusese făcută niciodată până atunci în

istoria omenirii. Această idee a condus, inevitabil am putea spune, la apariţia a ceea ce Barbara Whitehead, cercetătoare în domeniul matrimonial, numea „divorţuri elocvente”[17] – cazuri de persoane care pleacă dintr-o căsnicie doar pentru că iubirea lor a murit. În astfel de cazuri, nimic altceva nu este în neregulă cu relaţia. Nimeni nu a bătut şi nu a înşelat pe nimeni, dar *sentimentul* poveştii de dragoste s-a schimbat, iar divorţul devine expresia elocventă a acelei dezamăgiri foarte intime.

Ştiu foarte bine la ce se referă Whitehead când vorbeşte despre divorţul elocvent; ieşirea mea din prima căsnicie exact aşa a fost. Sigur că, atunci când o situaţie te face să te simţi cu adevărat mizerabil, este greu să spui că eşti „doar” nefericit. Nu pare să existe nici un „doar” când, de exemplu, plângi luni în şir sau ai sentimentul că eşti îngropat de viu în propria-ţi casă. Dar da, cu toată obiectivitatea, trebuie să recunosc că mi-am părăsit fostul soţ *doar* pentru că viaţa mea alături de el devenise nefericită, şi acest gest a făcut din mine, într-adevăr, o soţie elocvent de modernă.

Aşadar, transformarea căsătoriei dintr-o înţelegere de afaceri într-un simbol al ataşamentului emoţional a slăbit în mod considerabil această instituţie de-a lungul timpului – deoarece căsniciile bazate pe dragoste sunt, cum s-a dovedit, la fel de fragile ca însăşi dragostea. Gândiţi-vă doar la relaţia mea cu Felipe şi la firul străveziu care ne leagă unul de celălalt. Simplu spus, nu am nevoie de bărbatul acesta din aproape nici unul dintre motivele pentru care au avut femeile nevoie de bărbaţi de-a lungul secolelor. Nu am nevoie ca el să mă protejeze fizic, pentru că trăiesc într-una din cele mai sigure societăţi de pe pământ. Nu am nevoie să-mi ofere siguranţă materială, pentru că mi-am câştigat singură pâinea de când mă ştiu. Nu am nevoie de el pentru a-mi lărgi cercul de rude şi cunoştinţe, pentru că am deja un grup numeros alcătuit din prietenii, vecinii şi rudele proprii. Nu am nevoie să-mi ofere statutul extrem de important de „femeie căsătorită”,

17 În original *expressive divorce.* (*N.t.*)

pentru că societatea în care trăiesc acordă respect femeilor necăsătorite. Nu am nevoie ca el să fie tatăl copiilor mei, pentru că am ales să nu devin mamă – şi, chiar dacă mi-aş dori copii, tehnologia şi permisivitatea aceleiaşi societăţi liberale mi-ar da posibilitatea să am copii prin alte mijloace şi să-i cresc de una singură.

Deci unde ne aflăm? De ce am nevoie de bărbatul ăsta, în fond? Am nevoie de el doar pentru că se întâmplă să-l ador, pentru că în compania lui am parte de bucurie şi alinare şi pentru că, aşa cum spunea cândva bunicul unui prieten, „uneori viaţa e prea grea ca să fii singur, iar uneori viaţa e prea frumoasă ca să fii singur". Acelaşi lucru e valabil şi pentru Felipe: şi el are nevoie de mine doar pentru compania mea. Pare mult, dar nu este mult deloc; este doar dragoste. Iar o căsătorie bazată pe dragoste nu garantează contractul de asociere pe viaţă dintr-o căsătorie bazată pe considerente materiale sau de clan; *nu poate* să facă asta. Prin definiţie, o nelinişţitoare definiţie, orice a ales inima ta din misterioasele ei motive poate oricând dez-alege mai târziu – la fel, din misterioasele ei motive. Iar raiul împărtăşit în intimitate se poate iute prăbuşi într-un iad ce a ratat intimitatea.

În plus, ravagiile emoţionale care însoţesc divorţul sunt cel mai adesea colosale, ceea ce face ca riscul psihologic de a te căsători din dragoste să fie enorm. Cel mai banal sondaj pe care-l fac medicii în prezent pentru a determina nivelurile de stres ale pacienţilor are la bază un test din anii 1970 alcătuit de doi cercetători pe nume Thomas Holmes şi Richard Rahe. Scala Holmes-Rahe plasează „decesul soţului sau soţiei" în capul listei, ca fiind cel mai stresant eveniment pe care-l vor avea de suportat cei mai mulţi oameni de-a lungul vieţii. Dar ghiciţi care este al doilea lucru de pe listă? *Divorţul*. Conform acestui sondaj, „divorţul" generează chiar mai multă anxietate decât „decesul unui membru apropiat al familiei" (ar trebui să presupunem că şi decesul unuia dintre propriii copii, deoarece nu există categorie separată pentru acest eveniment tragic) şi este cu mult mai stresant din punct de

vedere emoţional decât „boala gravă”, „pierderea locului de muncă”, ba chiar şi decât „închisoarea”. Dar cel mai uimitor lucru pe care l-am descoperit în legătură cu scala Holmes-Rahe este că „reconcilierea maritală” se află şi ea destul de sus pe lista evenimentelor generatoare de stres. Până şi situaţia de a ajunge *în prag de* divorţ şi de a-ţi salva apoi căsnicia în ultimul moment poate fi absolut devastatoare din punct de vedere emoţional.

Deci, când vorbim despre modul în care căsătoriile bazate pe dragoste pot duce la o rată mai mare a divorţurilor, acest lucru nu trebuie luat în glumă. Costurile emoţionale, financiare, ba chiar şi fizice ale iubirii eşuate pot însemna distrugerea indivizilor şi a familiilor. Oamenii îşi urmăresc, îşi rănesc şi îşi ucid foştii parteneri, dar, chiar şi când nu se ajunge la violenţă fizică extremă, divorţul este o bombă demolatoare psihologică, emoţională şi economică – cum poate confirma oricine care s-a aflat vreodată într-o căsnicie eşuată sau aproape de vreuna.

În parte, ceea ce face ca experienţa divorţului să fie atât de cumplită este ambivalenţa emoţională. Multor persoane divorţate le e foarte dificil, dacă nu imposibil, să se limiteze la o stare de durere pură, de furie pură sau de uşurare pură când e vorba de sentimentele faţă de fostul partener. Dimpotrivă, emoţiile se amestecă adesea într-un ghem contradictoriu extrem de dureros, şi aşa rămân ani întregi. De aceea ajungem să ne fie dor de fostul soţ şi în acelaşi timp îi purtăm pică. Sau ajungem să ducem grija fostei soţii cu toate că simţim o furie turbată împotriva ei. Totul e peste măsură de confuz. De cele mai multe ori, până şi să atribui o vină clară e dificil. În aproape toate divorţurile la care am fost martoră, *ambele* părţi (dacă nici unul din cei doi nu era vreun sociopat incontestabil) erau într-o anumită măsură responsabile pentru colapsul relaţiei. Prin urmare, după eşecul căsniciei tale, care din personaje eşti? Victima sau călăul? Nu e tot timpul uşor de zis. Firele se încurcă şi se amestecă, de parcă s-ar fi produs o explozie într-o fabrică şi fragmentele de sticlă şi de oţel (bucăţi din inima lui şi din inima ei) s-au contopit

din cauza căldurii dogoritoare. Încercarea de a alege ceva din tot dezastrul acela poate aduce un om la limita nebuniei.

Asta ca să nu mai pomenim oroarea pe care o resimţi văzând cum o persoană pe care cândva ai iubit-o şi ai apărat-o se transformă într-un duşman agresiv. La un moment dat, în timp ce treceam prin cea mai grea perioadă, am întrebat-o pe avocata mea de divorţ cum de suportă să facă o astfel de muncă – cum poate îndura să vadă zi de zi cupluri care odată s-au iubit şi care se sfâşie reciproc în sala de judecată. Mi-a spus: „Cred că munca asta îmi oferă mulţumire pentru că eu ştiu ceva ce tu nu ştii; ştiu că asta e cea mai rea experienţă din viaţa ta, dar mai ştiu şi că într-o bună zi ai să treci peste ea şi are să-ţi fie *bine*. Iar să ajut pe cineva ca tine să treacă prin cea mai rea experienţă din viaţa ei e ceva incredibil de mulţumitor.”

Avea dreptate într-o privinţă (tuturor are să ne fie *bine* până la urmă), dar se înşela amarnic în alta (nu trecem niciodată complet peste aşa ceva). În privinţa asta, noi, cei divorţaţi, suntem cam ca Japonia secolului XX: avem o cultură dinainte de război, avem şi o cultură de după război, însă între cele două istorii se cască o enormă groapă fumegândă.

Voi face practic orice ca să evit să mai trec prin apocalipsa aceea. Dar recunosc că există oricând posibilitatea unui alt divorţ, tocmai pentru că îl iubesc pe Felipe şi pentru că uniunile bazate pe iubire sunt nişte funii de priponit calul de o stranie fragilitate. Nu renunţ la dragoste, să nu mă înţelegeţi greşit. Continui să cred în ea. Dar poate că tocmai asta e problema. Poate că divorţul este taxa pe care trebuie s-o plătim cu toţii, ca societate, pentru îndrăzneala de a crede în dragoste – sau, cel puţin, pentru îndrăzneala de a lega dragostea de un contract social atât de important cum e căsătoria. Poate că până la urmă dragostea şi căsătoria nu merg împreună precum calul şi şareta. Poate că dragostea şi divorţul merg împreună precum… şareta şi calul.

Aşa că asta e pesemne chestiunea socială care trebuie discutată aici, într-o măsură mult mai mare decât cine are voie să se căsătorească şi cine nu are voie să se căsătorească. Din perspectivă antropologică, adevărata dilemă a relaţiilor moderne este aceasta: dacă vrei cu adevărat să ai o societate în care oamenii îşi aleg singuri partenerii pe baza afinităţilor personale, atunci trebuie să te pregăteşti pentru inevitabil. Vor exista inimi frânte; vor exista vieţi sfărâmate. Tocmai pentru că inima omenească este atât de misterioasă („o ţesătură de paradoxuri”, cum superb o caracteriza omul de ştiinţă victorian Sir Henry Finck), dragostea preface toate planurile şi toate intenţiile noastre într-un uriaş joc de noroc. Poate că singura diferenţă între prima căsătorie şi a doua căsătorie este că a doua oară ştii măcar că joci la noroc.

Îmi amintesc de o conversaţie pe care am avut-o acum câţiva ani cu o tânără pe care am întâlnit-o la o petrecere organizată de o editură, în New York, într-o perioadă foarte proastă din viaţa mea. Tânăra, cu care mă mai văzusem o dată sau de două ori înainte, la alte evenimente sociale, m-a întrebat din politeţe unde e soţul meu. I-am mărturisit că nu mă însoţea în acea seară pentru că eram în divorţ. Interlocutoarea mea a îngăimat câteva vorbe de compasiune nu prea convingătoare, apoi, înainte să se înfrupte din platoul cu brânzeturi, a spus: „Eu una am deja opt ani de căsnicie fericită. Şi n-am să divorţez niciodată.”

Ce poţi răspunde la un astfel de comentariu? *Felicitări pentru o realizare pe care încă n-ai realizat-o?* Îmi dau seama acum că femeia aceea continua să posede o oarecare inocenţă privind căsătoria. Spre deosebire de adolescenta veneţiană tipică din secolul al XVI-lea, ea avusese norocul să nu-i fie impus un soţ. Dar, exact din acelaşi motiv – tocmai pentru că îşi alesese soţul din dragoste –, căsnicia ei era mai fragilă decât îşi închipuia.

Jurămintele pe care le facem în ziua nunţii noastre sunt un nobil efort de a masca această fragilitate, de a ne convinge că – într-adevăr – ceea ce Dumnezeu

Atotputernicul a unit omul nu va putea să despartă. Dar, din nefericire, nu Dumnezeu Atotputernicul este cel care face acele jurăminte; omul (deloc atotputernic) le face, iar omul poate să-şi încalce oricând jurămintele. Chiar dacă femeia de la petrecerea aceea era sigură că nu şi-ar fi abandonat niciodată soţul, chestiunea nu depindea în întregime de ea. Nu era singură în acel pat. Toţi iubiţii, chiar şi cei mai credincioşi, riscă să fie părăsiţi împotriva voinţei lor. Ştiu că acest lucru simplu este adevărat, fiindcă am abandonat eu însămi oameni care nu doreau să plec şi am fost eu însămi abandonată de unii pe care i-am implorat să rămână. Ştiind toate astea, îmi voi începe a doua căsnicie cu mult mai multă modestie decât am început-o pe prima. Cum va face şi Felipe. Modestia singură nu ne va proteja, dar măcar de data aceasta nu ne va lipsi.

Există o frază celebră care spune că a doua căsătorie este triumful speranţei asupra experienţei, dar eu nu sunt complet convinsă că aşa este. Mie mi se pare că primele căsătorii sunt afacerile cele mai inundate de speranţă, cufundate până-n gât în aşteptări uriaşe şi optimism facil. Căsătoriile de după cred că sunt drapate în altceva: pesemne într-un anume respect faţă de forţe mai mari decât noi. Un respect care frizează, poate, groaza.

Un vechi proverb polonez avertizează: „Înainte să porneşti la război, spune o rugăciune. Înainte să porneşti pe mare, spune două rugăciuni. Înainte să te căsătoreşti, spune trei.”

Eu, una, am de gând să mă rog tot anul.

CAPITOLUL PATRU
Căsătoria şi dragostea oarbă

Cu dragostea fii (un pic) mai cu luare-aminte decât cu tot restul.
E.E. Cummings

Se făcuse septembrie 2006.

Felipe şi cu mine continuam să ne preumblăm de-a lungul Asiei de sud-est. Dacă aveam ceva, aveam vreme de pierdut. Procedurile din dosarul nostru de imigrare înţepeniseră cu totul. Cinstit vorbind, nu doar dosarul *nostru* de imigrare înţepenise, ci dosarele absolut tuturor cuplurilor care solicitaseră vize de logodnă în Statele Unite. Întregul sistem era blocat, îngheţat bocnă. Spre ghinionul nostru colectiv, Congresul tocmai aprobase o nouă lege a imigraţiei, iar acum toată lumea – mii de cupluri – urma să fie ţinută-n loc de cel puţin încă patru luni de infern birocratic. Noua lege prevedea ca orice cetăţean american care dorea să ia în căsătorie un străin să fie cercetat de FBI, acesta urmând să verifice dacă solicitantul fusese acuzat în trecut de vreo ilegalitate.

Exact: orice *american* care dorea să se căsătorească cu un străin urma să fie supus unei investigaţii FBI.

În mod destul de ciudat, această lege apăruse ca să le protejeze pe femei – femei străine şi sărace din ţările în curs de dezvoltare, ca să fim mai exacţi – de pericolul de a fi aduse în Statele Unite în chip de soţii de către persoane condamnate în trecut ca violatori, criminali sau soţi violenţi. În ultimii ani treaba asta devenise o problemă sinistră. În esenţă, bărbaţii americani începuseră să cumpere mirese din fosta Uniune Sovietică, Asia şi America de Sud, care – odată trimise în Statele Unite – ajungeau adesea să ducă existenţe oribile, ca prostituate sau ca sclave sexuale, ori chiar să fie ucise de soţii lor americani care deja aveau uneori dosare penale pentru viol sau crimă. Aşa că legea cea nouă fusese adoptată pentru a le proteja pe aceste soţii de origine străină de o

posibilă căsătorie cu un monstru.

Era o lege bună. Era o lege dreaptă. Era imposibil să nu aprobi o astfel de lege. Singura problemă pentru Felipe şi cu mine era că momentul apariţiei acestei legi ne încurca îngrozitor, dat fiind că procesarea dosarului nostru avea să întârzie acum cu încă vreo patru luni, timp în care FBI-ul urma să-şi facă atent investigaţiile şi să confirme că, deşi corespundeam perfect profilului, nu eram nici o violatoare condamnată, nici o ucigaşă în serie de femei fără noroc.

La fiecare câteva zile mai trimiteam câte un e-mail avocatului nostru de imigrări din Philadelphia, cerându-i veşti despre eventuale noi înştiinţări, termene sau speranţe.

„Nimic nou”, venea de fiecare dată răspunsul avocatului. Uneori îmi reamintea, în caz că uitasem: „Nu vă faceţi planuri. Nimic la orizont.”

Aşa că, în timp ce se petreceau toate astea (sau, mai bine spus, în timp ce *nu* se petrecea nimic), Felipe şi cu mine am intrat în Laos. Am luat un zbor cu plecare din nordul Thailandei către străvechiul oraş Luang Prabang; am zburat peste o întindere nesfârşită de smarald şi munţi care, abrupţi şi spectaculoşi, străpungeau unul după celălalt jungla luxuriantă ca nişte valuri verzi, încremenite şi colţuroase. Aeroportul local semăna destul de bine cu un oficiu poştal de provincie din America. Am tocmit un taxi-bicicletă să ne ducă în oraşul propriu-zis, care s-a dovedit a fi o comoară de oraş, minunat aşezat pe delta dintre râurile Mekong şi Nam Khan. Luang Prabang este un loc splendid, care a reuşit cumva ca, de-a lungul secolelor, să îndese patruzeci de temple budiste pe o singură bucăţică de pământ. De aceea, întâlneşti la tot pasul călugări budişti. Vârsta lor variază între aproximativ zece ani (novicii) şi aproximativ nouăzeci (maeştrii); şi există efectiv mii de asemenea călugări în Luang Prabang. Aşa că raportul de călugări *vs* muritori obişnuiţi este în jur de cinci la unu.

Novicii erau unii dintre cei mai frumoşi băieţi pe

care mi-a fost dat să-i văd în viaţa mea. Îmbrăcaţi în robe de un portocaliu aprins, aveau capetele rase şi pielea aurie. În fiecare dimineaţă, înainte să se lumineze, ieşeau cu toţii din temple în şiruri lungi, cu bolurile de cerşit în mâini, ca să-şi primească hrana zilnică de la locuitorii oraşului, care îngenuncheau pe străzi, oferindu-le orez. Felipe, obosit să tot călătorească, a caracterizat această ceremonie ca pe „o vânzoleală prea mare pentru cinci dimineaţa”, dar mie mi-a plăcut la culme, şi mă trezeam în fiecare zi înainte să se lumineze ca să mă strecor pe veranda hotelului nostru dărăpănat şi să privesc.

Eram captivată de aceşti călugări. Mă fascinau. Făcusem o adevărată fixaţie pentru ei. De fapt, eram *atât* de captivată de călugări, încât, după câteva zile de lâncezeală în acel orăşel din Laos, în care n-aveam de făcut mai nimic, am început să-i spionez.

De acord, probabil că spionatul călugărilor este o activitate foarte imorală (fie ca Buda să mă ierte), dar mi-a fost greu să rezist. Muream de curiozitate să aflu cine erau acei băieţi, ce simţeau, ce voiau de la viaţă; dar exista o limită a cantităţii de informaţie pe care o puteam obţine direct. Făcând abstracţie de bariera lingvistică, femeile nu ar trebui nici măcar să se *uite* la călugări sau să stea în apropierea lor, cu atât mai puţin să stea de vorbă cu ei. În plus, era dificil să adun orice fel de informaţie personală despre un anumit călugăr, căci toţi arătau exact la fel. Să spui că arătau cu toţii la fel nu e o insultă sau o remarcă rasistă; prin capetele rase şi robele portocalii simple şi identice se urmăreşte tocmai asemănarea. Motivul pentru care maeştrii lor budişti au creat această uniformă este, în mod deliberat, ca să-i ajute pe băieţi să-şi diminueze conştiinţa de sine ca indivizi şi să se contopească într-un grup. Nici măcar ei n-ar trebui să se poată deosebi unul de celălalt.

Dar noi am rămas în Luang Prabang timp de câteva săptămâni şi, după foarte multă pândă pe străduţe lăturalnice, am început încetul cu încetul să recunosc anumiţi călugări din masa nenumăratelor robe portocalii şi

capete rase interşanjabile. Cu timpul, îmi devenise clar că existau acolo tineri călugări de toate felurile. Erau călugării jucăuşi şi îndrăzneţi care se ridicau unii pe umerii celorlalţi ca să tragă cu ochiul la tine peste zidul templului şi să strige „Salut, doamna lady!” când treceai prin apropiere. Erau novicii care noaptea ieşeau să fumeze în afara zidurilor templelor, iar jarul ţigărilor pe care încercau să le ascundă avea luciri la fel de portocalii ca robele lor. Am văzut un călugăr adolescent dezbrăcat care făcea flotări, şi altuia i-am văzut, incrustat pe umărul auriu, tatuajul neaşteptat de gangsteresc înfăţişând un pumnal. Într-o noapte, am tras cu urechea la câţiva călugări care îşi cântau unii altora cântece de-ale lui Bob Marley sub un arbore din grădina templului, multă vreme după ora la care ar fi trebuit să doarmă. Am văzut chiar şi o mână de novici abia intraţi în adolescenţă care se luptau în stil kickbox – genul de competiţie bine intenţionată care, asemeni jocurilor de băieţi din întreaga lume, purta în ea pericolul de a deveni pe neaşteptate violentă.

Dar cel mai mult m-a surprins un incident la care am fost martoră într-o după-amiază în micul şi întunecatul internet café din Luang Prabang, unde Felipe şi cu mine petreceam câteva ore pe zi verificându-ne e-mailurile şi comunicând cu familiile noastre şi cu avocatul de imigrări. Mergeam adesea şi singură în acel internet café. Când Felipe nu era cu mine, căutam pe computer anunţurile de vânzări imobiliare de acasă, uitându-mă după case din apropierea Philadelphiei. Simţeam – mai mult decât simţisem vreodată în toată viaţa mea, sau poate pentru prima dată în viaţa mea – că mi-e dor de acasă. Adică dor de *un acasă*. Tânjeam îngrozitor după o casă, o adresă, un mic loc intim care să fie numai al nostru. Îmi doream să-mi eliberez cărţile puse la păstrare şi să le aşez pe rafturi în ordine alfabetică. Visam să adopt un animal de companie, să mănânc mâncare gătită în casă, să-mi revăd vechii mei pantofi, să locuiesc aproape de sora mea şi de familia ei.

Cu puţin timp în urmă, o sunasem pe nepoata mea pentru a-i ura la mulţi ani la a opta aniversare, iar ea

izbucnise:

— De ce nu eşti aici? De ce nu vii la *petrecerea de ziua mea*?

— Nu pot să vin, iubito. Sunt înţepenită la capătul celălalt al lumii.

— Atunci vino *mâine*, a mai zis Mimi.

Nu voiam să-l împovărez pe Felipe cu nimic din toate astea. Dorul meu de casă nu-l făcea decât să se simtă neajutorat şi încolţit şi responsabil cumva de a ne fi dezrădăcinat şi a ne fi pomenit în nordul Laosului. Dar lumea de-acasă era pentru mine o preocupare permanentă. Mă simţeam vinovată că citesc anunţurile imobiliare fără ştirea lui Felipe, de parcă m-aş fi uitat pe site-uri pornografice, dar continuam s-o fac. „Nu vă faceţi planuri”, tot repeta avocatul nostru de imigrări, dar nu puteam să mă abţin. Visam planuri. Planuri de case.

Aşa că, într-o după-amiază fierbinte din Luang Prabang, în timp ce mă aflam singură la internet café fixând ecranul luminos al calculatorului şi admirând imaginea unei case de piatră de pe râul Delaware (cu un mic hambar care putea fi transformat cu uşurinţă în birou de scriitoare), la calculatorul de lângă mine s-a aşezat deodată un călugăr adolescent suplu, care îşi balansa uşor fundul slab pe marginea tare a scaunului de lemn. Trecuseră câteva săptămâni de când tot vedeam în acel internet café călugări în faţa calculatoarele, şi încă nu reuşisem să depăşesc uimirea culturală pe care o simţeam uitându-mă la băieţii aceia serioşi, cu capetele rase şi robe de culoarea şofranului, care navigau pe internet. Muream de curiozitate să ştiu ce anume făceau la calculatoarele alea, aşa că mă ridicam uneori de pe scaun şi mă plimbam prin încăpere aparent la întâmplare, privind din mers ecranele. Băieţii jucau de obicei jocuri video, deşi câteodată îi descopeream tastând cu spor texte în limba engleză, complet absorbiţi de această activitate.

Însă în ziua aceea tânărul călugăr se aşezase chiar lângă mine. Era atât de aproape, că îi puteam distinge firele fine de păr de pe braţele subţiri, de un arămiu palid.

Calculatoarele noastre erau alături, aşa că îi puteam vedea foarte clar şi ecranul monitorului. Am aruncat o privire spre el, ca să-mi dau seama ce anume făcea, şi am realizat că băiatul citea o scrisoare de dragoste. De fapt, citea un e-mail de dragoste care, din câte am putut să văd în fugă, era de la cineva pe nume Carla, în mod evident nu din Laos, care scria într-o engleză colocvială pe care o stăpânea bine. Deci Carla era americancă. Sau poate englezoaică. Sau australiancă. Una dintre propoziţiile de pe monitorul băiatului mi-a sărit în ochi: „Încă îmi mai doresc ca tu să-mi fii iubit.”

Ceea ce m-a scos imediat din visare. Doamne, Dumnezeule, ce-i cu mine, cum de citesc corespondenţa privată a altcuiva? Şi încă peste umărul lui! Mi-am smuls privirea de-acolo, ruşinată de mine însămi. Nu era treaba mea. Mi-am îndreptat iar atenţia către anunţurile imobiliare din Delaware Valley. Deşi, evident, îmi era un pic greu să revin la preocupările mele, fiindcă, să fim serioşi: *cine naiba era Carla asta*?

În primul rând, cum ajunseseră să se cunoască o tânără occidentală şi un călugăr adolescent din Laos? Ce vârstă avea ea? Şi când scrisese „Încă îmi mai doresc ca tu să-mi fii iubit” voise să spună „Te *vreau* ca iubit”? – sau relaţia aceea se consumase, iar acum ea păstra în suflet amintirea unei pasiuni carnale împărtăşite? Iar în cazul în care Carla şi călugărul îşi consumaseră aventura… Dar cum? Când? Oare Carla venise în Luang Prabang în vacanţă şi intrase cumva în vorbă cu băiatul ăsta, în ciuda faptului că femeile n-ar trebui nici măcar să-i privească pe novici? Oare el i-a strigat „Salut, doamnă lady!” şi de-aici lucrurile au evoluat până la o relaţie sexuală? Ce avea să se întâmple cu ei de-acum înainte? Oare băiatul ăsta avea să-şi încalce jurămintele şi să se mute în Australia? (Ori în Marea Britanie, ori în Canada, ori în Memphis?) Se va muta Carla în Laos? Oare aveau să se mai revadă vreodată? Oare l-ar caterisi dacă i-ar prinde? (În budism oare tot „caterisit” se spune?) Oare povestea asta de dragoste avea să-i distrugă viaţa? Sau să i-o distrugă pe a

ei? Sau să le distrugă pe amândouă?!

Băiatul fixa monitorul într-o linişte totală, studiind scrisoarea de dragoste cu atâta concentrare, încât nu realiza absolut deloc că eram aşezată chiar lângă el, frământându-mă în tăcere pentru viitorul lui. Şi chiar *eram* îngrijorată pentru el – îngrijorată că se băgase până peste cap în ceva şi că înşiruirea aceea de întâmplări nu putea duce decât la durere.

Pe de altă parte, nu poţi opri potopul dorinţelor care se mişcă liber prin lume, oricât de nelalocul lor ar fi uneori. Este prerogativa tuturor oamenilor să facă alegeri absurde, să se îndrăgostească de cei mai improbabili parteneri şi să-şi creeze singuri premisele celor mai previzibile calamităţi. Deci Carlei i se aprinseseră călcâiele după un călugăr adolescent – ei, şi? Cum aş fi putut eu s-o judec? Nu mă îndrăgostisem şi eu de-a lungul vieţii de o mulţime de bărbaţi nepotriviţi? Şi nu fuseseră tinerii frumoşi şi „spirituali” cei mai ademenitori dintre toţi?

Călugărul nu tastă nici un răspuns pentru Carla – sau, cel puţin, nu în după-amiaza aceea. Cu o grijă demnă de un text religios, reciti scrisoarea de alte câteva ori. Apoi rămase mult timp aşezat în tăcere, cu mâinile odihnindu-i-se uşor în poală, cu ochii închişi de parcă ar fi meditat. Într-un sfârşit, acţionă: scoase e-mailul la imprimantă. Citi din nou cuvintele Carlei, de data aceasta de pe hârtie. Împături foaia cu tandreţe, de parcă ar fi împăturit un cocor origami, după care o ascunse undeva printre faldurile robei portocalii. Apoi, acel tânăr frumos, aproape un copil, se deconectă de la internet şi ieşi din local, păşind în căldura dogoritoare a străvechiului oraş dintre râuri.

M-am ridicat după o clipă şi, neobservată, l-am urmat. Am privit cum străbate strada, mişcându-se încet în direcţia templului central de pe vârful dealului, fără să privească nici în stânga, nici în dreapta. Nu după multă vreme, lângă el ajunse un grup de tineri călugări care-l înconjurară încet, iar călugărul Carlei li se alătură în linişte, dispărând în mulţimea de novici supli şi tineri aşa

cum un peştişor portocaliu ar dispărea într-un banc de peştişori identici. I-am pierdut urma imediat în mulţimea aceea de băieţi care arătau absolut la fel. Dar nu erau absolut la fel. Doar unul dintre acei tineri călugări din Laos avea, împăturită şi ascunsă pe undeva, printre faldurile robei, o scrisoare de dragoste din partea unei femei pe nume Carla. Şi, oricât de nebunesc ar suna şi oricât de periculos ar fi fost jocul pe care-l juca, nu m-am putut abţine să nu mă simt un pic emoţionată pentru puşti.

Indiferent de rezultat, ceva se *întâmpla* cu el.

Buda spunea că toată suferinţa omenească îşi are originea în dorinţă. Nu ştim deja cu toţii cât e de adevărat? Oricine care şi-a dorit vreodată ceva şi nu a obţinut lucrul acela (sau şi mai rău, l-a obţinut şi apoi l-a pierdut) cunoaşte foarte bine suferinţa despre care vorbea Buda. Să doreşti o altă persoană este, probabil, cea mai riscantă dintre toate năzuinţele. De cum îţi doreşti pe cineva – de cum ţi-l doreşti cu adevărat – e ca şi cum ai lua un ac chirurgical şi ţi-ai sutura fericirea de pielea acelei persoane, astfel încât orice soi de separare îţi va crea de-acum înainte răni sfâşiate. Tot ce ştii este că trebuie să obţii prin orice mijloace obiectul dorinţei tale şi că apoi nu trebuie să vă mai despărţiţi niciodată. Nu te mai poţi gândi decât la iubirea ta. Sub un imbold atât de imperios, nu îţi mai aparţii cu totul ţie. Ai devenit slujitorul necondiţionat al propriilor dorinţe.

Aşa că înţelegeţi de ce Buda, care a predicat renunţarea senină drept cale spre înţelepciune, probabil n-ar fi fost de acord ca acel tânăr călugăr să aibă asupra lui, ascunse, scrisori de dragoste de la o persoană pe nume Carla. Înţelegeţi că slăvitul Buda ar fi putut privi acea întâlnire ca pe o formă de distragere. Cu siguranţă nu l-ar fi impresionat nici o relaţie născută din secrete şi dorinţă carnală. Dar, în definitiv, Buda oricum nu era un mare fan al intimităţii sexuale sau romantice. Amintiţi-vă că, înainte de a deveni Cel Perfect, şi-a abandonat soţia şi copilul pentru a-şi continua nestingherit călătoria spirituală. Cam ca părinţii creştini din vechime, Buda a predicat că doar

celibatarii şi solitarii pot atinge iluminarea. Prin urmare, budismul tradiţional a privit dintotdeauna căsătoria cu oarecare suspiciune. Calea budistă este o călătorie a detaşării de orice, în vreme ce căsătoria e o situaţie care aduce un sentiment intrinsec de ataşament faţă de soţ sau soţie, de copii şi de casă. Călătoria către iluminare începe odată cu îndepărtarea de toate acestea.

În cultura budistă tradiţională există un rol şi pentru oamenii căsătoriţi, dar acesta e unul prin excelenţă secundar. Buda îi numea pe oamenii căsătoriţi „gospodari". A dat chiar instrucţiuni clare privind modul de-a fi un bun gospodar: să fii cumsecade cu perechea ta, să fii onest, să fii credincios, să dai de pomană săracilor, să ai o asigurare contra incendiilor şi a inundaţiilor…

Vorbesc cât se poate de serios: Buda a sfătuit în sensul cel mai literal cuplurile căsătorite să-şi asigure locuinţa.

Nu-i o cale chiar aşa de incitantă ca aceea în care înlături vălul iluziei şi stai pe pragul strălucitor al perfecţiunii fără prihană, nu-i aşa? Numai că, din punctul de vedere al lui Buda, iluminarea pur şi simplu nu era accesibilă gospodarilor. În asta, semăna din nou cu părinţii creştini, care credeau că ataşamentul faţă de pereche nu este decât un obstacol în drumul spre ceruri – ceea ce te face să te întrebi ce anume le făcea, la urma urmei, pe fiinţele astea iluminate să fie împotriva ideii de cuplu? De ce toată ostilitatea asta împotriva uniunii romantice şi sexuale, şi chiar împotriva căsniciei durabile? De ce atâta rezistenţă la dragoste? Sau poate că nu dragostea era problema; Isus şi Buda au fost cei mai mari predicatori ai dragostei şi compasiunii pe care i-a cunoscut vreodată lumea. Poate că pericolul dorinţei mereu la pândă a făcut ca aceşti maeştri să-şi facă griji pentru sufletele şi sănătatea mintală şi echilibrul oamenilor.

Problema este că suntem cu toţii plini de dorinţe; acesta e adevăratul semn distinctiv al existenţei noastre emoţionale, care poate duce la căderea noastră – şi la căderea altora. În cel mai faimos tratat despre dorinţă care

s-a scris vreodată, *Banchetul*, Platon evocă o celebră petrecere în care dramaturgul Aristofan spune povestea mitică a motivului pentru care noi, oamenii, avem o dorinţă atât de adâncă de a ne uni unii cu ceilalţi, iar gesturile noastre de uniune pot fi uneori atât de nesatisfăcătoare şi chiar distructive.

Cândva, demult, povesteşte Aristofan, zeii se aflau în ceruri, iar oamenii se aflau jos, pe pământ. Dar noi, oamenii, nu arătam aşa cum arătăm astăzi. Aveam fiecare două capete, patru mâini şi patru picioare – cu alte cuvinte, alcătuirea perfectă a doi oameni alăturaţi, contopiţi într-o singură fiinţă. Existam într-una din trei alcătuiri posibile, după gen sau sex: alcătuiri masculin/feminin, alcătuiri masculin/masculin şi alcătuiri feminin/feminin, depinzând de ceea ce se potrivea cel mai bine fiecărei făpturi. Pentru că toţi aveam partenerul perfect prins în însăşi materia fiinţei noastre, cu toţii eram fericiţi. Astfel, toate aceste fiinţe perfect mulţumite, cu câte două capete şi câte opt membre, se mişcau pe faţa pământului într-un fel asemănător celui în care planetele se mişcă prin ceruri – într-o stare de reverie, ordine şi linişte. Nu ne lipsea nimic; nu aveam nevoi neîmplinite; nu doream pe nimeni. Nu exista discordie şi nici haos. Eram întregi.

Dar, în starea aceasta de plenitudine, am devenit excesiv de mândri. În mândria noastră, am neglijat să-i mai venerăm pe zei. Puternicul Zeus ne-a pedepsit pentru neglijenţa noastră despicându-i în două pe toţi oamenii aceia perfect mulţumiţi, cu câte două capete şi opt membre, creând astfel o lume de fiinţe nefericite cu câte un cap, două mâini şi două picioare. În momentul acela de amputare în masă, Zeus a abătut asupra omenirii cea mai groaznică dintre toate suferinţele posibile: senzaţia surdă, permanentă că nu suntem întru totul întregi. Începând din acel moment, oamenii urmau să se nască având sentimentul că le lipseşte o parte – jumătatea pierdută, pe care o iubim aproape mai mult decât ne iubim pe noi înşine – şi că acea parte lipsă se găseşte pe undeva,

rotindu-se prin univers sub forma altei persoane. Aveam să ne naştem şi crezând că, dacă vom căuta cu destulă hotărâre, vom reuşi, poate, să găsim într-o bună zi acea jumătate dispărută, celălalt suflet. Prin uniunea cu celălalt ne vom putea reîntregi în forma originară şi nu vom mai fi niciodată nevoiţi să simţim singurătatea.

Aceasta e bizara fantezie a intimităţii omeneşti: ideea că unu plus unu ar putea cumva, cândva, să fie egal cu *unu*.

Dar Aristofan ne-a avertizat că acest vis de reîntregire-prin-dragoste este imposibil. Suntem prea distruşi ca specie pentru a mai putea vreodată să ne refacem cu totul prin simpla uniune. Jumătăţile despicate ale oamenilor cu opt membre au fost împrăştiate mult prea departe pentru ca vreunul din noi să-şi mai găsească jumătatea lipsă cândva. Uniunea sexuală poate face ca o persoană să se simtă întreagă şi împlinită doar o vreme (Aristofan presupunea că Zeus le dăduse oamenilor darul orgasmului din milă, tocmai ca să ne putem simţi din nou uniţi şi să nu murim de depresie şi disperare), dar în final, într-un fel sau altul, vom rămâne iarăşi doar cu noi înşine. Aşadar, singurătatea noastră continuă, ceea ce ne face să ne împreunăm iar şi iar cu oameni nepotriviţi, în căutarea uniunii perfecte. Uneori am putea chiar să credem că ne-am găsit jumătatea, dar cel mai probabil este să nu fi găsit decât pe altcineva care îşi caută propria jumătate – pe cineva la fel de disperat să creadă că şi-a găsit întregirea în noi.

Aşa începe dragostea oarbă. Iar dragostea oarbă este cel mai periculos aspect al dorinţei omeneşti. Dragostea oarbă duce la ceea ce psihologii numesc „gândire intruzivă” – cunoscuta stare de distragere în care nu te poţi concentra asupra nici unui alt lucru în afară de obiectul obsesiei tale. Odată ce cazi pradă dragostei oarbe, tot restul – slujbe, relaţii, responsabilităţi, hrană, somn, muncă – rămâne mult în urmă, în timp ce tu îţi hrăneşti fanteziile legate de cine îţi este drag, fantezii care în scurt timp devin repetitive, invazive şi atotdevoratoare.

Dragostea oarbă îţi modifică substanţele chimice din creier de parcă ai face exces de opiacee şi stimulente. Cercetătorii au descoperit de curând că encefalogramele şi schimbările bruşte de dispoziţie ale unei persoane îndrăgostite orbeşte seamănă în mod remarcabil cu encefalogramele şi schimbările bruşte de dispoziţie ale unui dependent de cocaină – lucru deloc surprinzător, după câte se pare, deoarece dragostea oarbă *este* o dependenţă, având efecte chimice măsurabile asupra creierului. Aşa cum a explicat dr. Helen Fisher, antropolog şi expert în domeniu, cei îndrăgostiţi în acest fel, asemeni oricăror dependenţi de drog, „vor face cele mai nesănătoase, umilitoare şi chiar periculoase lucruri pentru a-şi procura narcoticul”.

Drogul acesta nu e nicicând mai puternic decât la începutul unei relaţii pasionale. Fisher a observat că enorm de mulţi copii sunt concepuţi în decursul primelor şase luni ale unei poveşti de dragoste, fapt pe care-l consider cu adevărat demn de luat în seamă. Obsesia hipnotică poate duce la un sentiment de abandon euforic, iar abandonul euforic este indiscutabil cea mai bună metodă de a te pomeni însărcinată fără s-o fi vrut. De fapt, unii antropologi susţin că specia umană are nevoie de dragostea oarbă ca instrument de reproducere: devenim astfel îndeajuns de necugetaţi încât să riscăm pericolele unei sarcini şi să ne putem reînnoi permanent rândurile.

Cercetarea lui Fisher a mai arătat că oamenii sunt mult mai susceptibili să se îndrăgostească orbeşte atunci când trec prin perioade delicate sau vulnerabile ale vieţii. Cu cât ne simţim mai neliniştiţi şi mai dezechilibraţi, cu atât ne cresc şansele să ne îndrăgostim mai repede şi mai nebuneşte. Ceea ce face ca dragostea oarbă să înceapă să semene cu un virus în stare latentă, aşteptând liniştit, gata oricând să ne atace sistemele imunitare emoţionale slăbite. E bine ştiut că studenţii, de exemplu – plecaţi de acasă pentru prima dată, nesiguri, lipsiţi de reţelele de susţinere obişnuite –, sunt în mod special susceptibili de dragoste oarbă. Şi ştim cu toţii că cei care călătoresc în ţări străine

se îndrăgostesc adesea nebuneşte, parcă peste noapte, de persoane complet necunoscute. În aventura şi emoţia călătoriei, mecanismele noastre protectoare se gripează foarte repede. Dintr-un punct de vedere, e minunat (toată viaţa o să simt un fior de plăcere amintindu-mi cum l-am sărutat la Madrid pe tipul acela, la ieşirea din terminalul de autobuze), dar în astfel de circumstanţe e înţelept să urmezi sfatul venerabilei filozoafe nord-americane Pamela Anderson: „Nu te căsători niciodată în concediu."

Oricine trece printr-o perioadă dificilă din punct de vedere emoţional – din cauza unui deces în familie sau a pierderii slujbei, să zicem – riscă să cadă pradă şi unei iubiri instabile. E bine ştiut şi că oamenii bolnavi, răniţi sau speriaţi sunt foarte vulnerabili la dragostea fulgerătoare – ceea ce poate explica de ce atâţia soldaţi răniţi în luptă se căsătoresc cu asistentele medicale care i-au îngrijit. Persoanele căsătorite ale căror relaţii trec printr-o criză sunt şi ele excelente candidate la dragostea oarbă faţă de un personaj nou, lucru pe care-l pot confirma personal: după haosul nebun de la sfârşitul primei mele căsnicii, mintea mi-a fost atât de sănătoasă şi de întreagă, încât am ieşit în lume şi m-am îndrăgostit în mod absolut dement de alt bărbat, exact în clipa când îmi părăseam soţul. Marea nefericire şi conştiinţa mea de sine făcută bucăţi m-au „copt" în mod special pentru dragostea oarbă, şi, Doamne, cât de oarbă a fost! În situaţia mea (care, din câte ştiu acum, e un exemplu clasic, de manual), noua pasiune amoroasă părea să poarte o uriaşă pancartă pe care scria ieŞire – iar eu m-am avântat direct spre acea ieşire, folosind aventura ca scuză pentru a fugi din căsnicia mea distrusă, ca apoi să susţin, cu o siguranţă aproape isterică, că *acea* persoană era tot ce-mi doream cu adevărat în viaţă.

E şocant că n-a ieşit aşa, nu?

Problema cu dragostea oarbă e că ea este, evident, un miraj, un truc vizual – mai bine zis, un truc al sistemului endocrin. Dragostea oarbă nu e chiar acelaşi lucru cu dragostea; mai degrabă e vărul de-al doilea, dubios, al

dragostei, cel care se împrumută mereu de bani şi care nu e în stare să-şi păstreze nici o slujbă. Când te îndrăgosteşti orbeşte de cineva, nu te uiţi cu adevărat la persoana respectivă; eşti doar captivat de propria reflexie, îmbătat de un vis de împlinire pe care l-ai proiectat asupra unui străin absolut. Într-o astfel de stare, avem tendinţa să hotărâm tot felul de lucruri spectaculoase despre iubiţii noştri, care pot sau nu să fie şi adevărate. Percepem în persoana iubită ceva aproape divin, chiar dacă s-ar putea ca prietenii şi rudele noastre să nu vadă nimic de felul ăsta. Femeia care este o Venus pentru un bărbat e pentru altul doar o pipiţă, iar Adonisul tău personal este pentru altcineva un mic ratat plicticos.

Evident că toţi îndrăgostiţii îşi văd partenerii – şi aşa şi trebuie – cu nişte ochi foarte generoşi. E natural, chiar oportun, să exagerăm întru câtva virtuţile partenerilor noştri. Carl Gustav Jung susţinea că primele şase luni ale celor mai multe poveşti de dragoste sunt o perioadă de proiecţie pură pentru aproape oricine. Dar dragostea oarbă este proiecţie sărită de pe şine. O relaţie bazată pe dragostea oarbă e o zonă din care sănătatea mintală lipseşte, unde ideile greşite nu cunosc limite şi perspectiva nu reuşeşte să se instaleze cu nici un chip. Freud a definit sugestiv dragostea oarbă drept „supraevaluare a obiectului”, iar Goethe a descris-o şi mai bine: „Când doi oameni sunt cu adevărat fericiţi unul cu celălalt, putem îndeobşte presupune că se înşală.” (Apropo, bietul Goethe! Nici măcar el n-a fost imun la dragostea oarbă, cu toată înţelepciunea şi experienţa lui. La vârsta de şaptezeci şi unu de ani, bătrânul neamţ de neclintit s-a îndrăgostit pătimaş şi absolut inadecvat de Ulrike, o frumuseţe de nouăsprezece ani care i-a refuzat înflăcăratele propuneri de căsătorie, lăsându-l atât de îndurerat, încât vârstnicul geniu a scris un recviem al vieţii sale, care se încheia cu următoarele cuvinte: „Am pierdut lumea întreagă, m-am pierdut pe mine însumi.”)

Orice asociere reală este imposibilă într-o astfel de stare de febră acută. Dragostea adevărată, sănătoasă,

matură – de felul celei care plăteşte ipoteca an după an şi ia copiii de la şcoală – nu se bazează pe dragostea oarbă, ci pe afecţiune şi respect. Iar cuvântul „respect”, provenit din latinescul *respicere* („a privi înapoi”), sugerează că poţi vedea cu adevărat persoana de lângă tine, ceea ce nu poţi face cu nici un chip din interiorul ceţurilor mişcătoare ale iluziilor romantice. Realitatea iese din scenă în momentul în care intră dragostea oarbă, şi curând după aceea ne putem pomeni făcând tot soiul de lucruri nebuneşti la care nici nu ne-am fi gândit vreodată în timpul stării de normalitate. De exemplu, ne putem pomeni într-o bună zi că scriem un e-mail pasional unui călugăr de şaisprezece ani din Laos… Peste ani, după ce praful s-a aşezat, e posibil să ne întrebăm: „Ce-o fi fost în capul meu?”, iar răspunsul este, de obicei: nimic.

Psihologii numesc starea asta de nebunie delirantă „dragoste narcisistă”.

Eu îi spun „când aveam vreo douăzeci de ani”.

Uitaţi ce e, vreau să fie foarte clar că în principiu nu sunt împotriva pasiunii. Doamne fereşte! Cele mai incredibile senzaţii de bucurie pe care le-am simţit vreodată în viaţă au apărut în momentele când am fost stăpânită de obsesii romantice. Felul acela de dragoste te face să te simţi super-eroic, mitic, hiperuman, nemuritor. Radiezi viaţă; n-ai nevoie de somn; iubitul îţi umple plămânii asemeni oxigenului. Oricât de dureroase s-au dovedit a fi până la urmă acele experienţe (şi pentru mine s-au terminat dureros de fiecare dată), n-aş vrea să văd pe nimeni trecându-şi viaţa fără să ştie ce înseamnă să te transformi euforic în fiinţa altei persoane. Aşa că, atunci când spun că sunt un pic emoţionată pentru călugăr şi Carla, despre asta vorbesc. Mă bucur că au ocazia să guste acea beatitudine narcotică. Dar mai sunt şi foarte, foarte bucuroasă că de data asta nu e vorba de mine.

Pentru că există ceva ce ştiu cu certitudine despre mine acum, când mă apropii de patruzeci de ani. Nu mai pot *să duc* dragostea oarbă. Mă omoară. În final, mă trece de fiecare dată prin ciur. Deşi ştiu că trebuie să existe pe

lume nişte cupluri ale căror poveşti de dragoste au început cu un rug de obsesii care s-a topit apoi, de-a lungul anilor, în jarul sigur al unei relaţii lungi şi sănătoase, eu una n-am învăţat niciodată cum se face asta. Pentru mine, dragostea oarbă n-a reuşit niciodată să facă decât un lucru: să distrugă – de obicei, destul de repede.

Dar în tinereţe adoram extazul dragostei oarbe, aşa că-mi făcusem din asta un obicei. Prin „obicei" înţeleg exact acelaşi lucru pe care-l înţelege orice dependent de heroină când vorbeşte despre „obiceiul" lui: un eufemism pentru compulsia incontrolabilă. Căutam pasiunea peste tot. Mi-o injectam în venă. Ajunsesem genul de fată la care mai mult ca sigur se gândea Grace Paley[18] când evoca un personaj feminin care avea în permanenţă nevoie de un bărbat în viaţă, chiar şi atunci când părea că-l are deja. Să mă îndrăgostesc la prima vedere devenise o adevărată specialitate a mea în ultima parte a adolescenţei şi mult după ce împlinisem douăzeci de ani; puteam s-o fac şi de patru ori pe an. Au fost dăţi când m-am îmbolnăvit atât de tare de dragoste, încât i-am dăruit bolii ciozvârte întregi din viaţă. La începutul relaţiei mă evaporam în abandon, dar destul de repede mă pomeneam plângând şi vomitând, la sfârşitul ei. Între timp dormeam atât de puţin şi înnebuneam atât de tare, încât lucrurile începeau să arate uneori, dacă mă gândesc mai bine, ca un leşin provocat de alcool. Doar că fără alcool.

Oare trebuia ca o asemenea junăă domnişoară să se căsătorească la vârsta de douăzeci şi cinci de ani? Înţelepciunea şi Prudenţa ar fi sugerat că nu. Dar n-am invitat nici Înţelepciunea, nici Prudenţa la nunta mea. (O scuză ar fi că n-au fost nici pe lista mirelui.) Pe atunci eram o fată imprudentă din toate punctele de vedere. Am citit cândva un articol de ziar despre un bărbat din cauza căruia arseseră mii de hectare de pădure, căci mersese o zi întreagă cu maşina printr-un parc naţional târându-şi toba de eşapament pe asfalt şi producând astfel scântei

18 Grace Paley (1922-2007), respectată prozatoare şi poetă americană, cunoscută şi ca pacifistă activă. (*N.t.*)

care ajungeau în vegetaţia uscată şi aprindeau mici incendii la fiecare câteva sute de metri. De-a lungul drumului s-a întâlnit cu o mulţime de alţi şoferi care claxonau şi-i făceau semne şi încercau să-i atragă atenţia asupra dezastrului din urma lui, dar tipul asculta fericit radioul şi nu-şi dădea seama de nimic.

Exact aşa eram eu în tinereţe.

Abia când am ajuns la treizeci şi un pic de ani, abia după ce fostul meu soţ şi cu mine ne-am distrus iremediabil căsnicia, abia după ce viaţa mi-a fost complet dată peste cap (ca şi vieţile câtorva bărbaţi foarte drăguţi, ale câtorva bărbaţi nu prea drăguţi şi ale câtorva martori nevinovaţi), abia atunci am oprit, în sfârşit, maşina. M-am dat jos şi am privit în jur la peisajul carbonizat, am clipit un pic şi am spus: „Sper că nu vreţi să spuneţi că tot dezastrul ăsta ar putea avea ceva de-a face cu *mine*!”

Apoi a venit depresia.

Predicatorul quaker Parker Palmer[19] a spus cândva despre propria-i viaţă că depresia i-a fost ca o prietenă trimisă pentru a-l salva de pretenţiile exagerate ale falsei euforii pe care şi-o fabricase de când se ştia. Depresia, spunea Parker, l-a împins înapoi pe pământ, până la nivelul la care i-a fost din nou cu putinţă să meargă şi să se ţină pe picioare în cadrul realităţii. Şi eu am avut nevoie să fiu trasă în jos, către realitate, după ce petrecusem ani întregi căţărându-mă în mod artificial pe culmi prin intermediul numeroaselor mele pasiuni necugetate. Şi eu am ajuns să socotesc fundamental anotimpul meu de depresie – chiar dacă a fost necruţător şi dureros.

Am folosit perioada de singurătate ca să mă autoexaminez, să-mi răspund cu sinceritate la întrebări dureroase şi – cu ajutorul unei psihoterapeute răbdătoare – să înţeleg originile celor mai distructive comportamente ale mele.

---

19 Parker J. Palmer (n. 1939), autor, pedagog şi activist american cu un doctorat în sociologie şi numeroase alte doctorate onorifice; e cunoscut mai ales pentru textele şi cuvântările sale pe tema religiei şi a spiritualităţii. (*N.t.*)

Am călătorit (ocolind drumurile spaniolilor frumoşi din terminalele de autobuze). Am căutat cu râvnă forme de satisfacţie mai sănătoase. Am petrecut mult timp de una singură. Nu mai fusesem singură până atunci, dar mi-am trasat un drum prin singurătate. Am învăţat să mă rog, căindu-mă cât de bine m-am priceput pentru întinderea arsă din urma mea. Dar, mai mult ca orice, am practicat nou-descoperita artă a autoconsolării, rezistând în faţa tuturor trecătoarelor tentaţii romantice şi sexuale, punându-mi următoarea întrebare de adult, nouă şi ea: „Oare această alegere va fi benefică pe termen lung pentru *cineva*?" Pe scurt: am crescut.

Immanuel Kant credea că noi, oamenii, pentru că suntem atât de complecşi emoţional, trecem de-a lungul vieţii prin două pubertăţi. Prima pubertate se petrece când corpurile noastre devin îndeajuns de mature pentru sex; a doua pubertate se petrece când *minţile* noastre devin îndeajuns de mature pentru sex. Cele două momente pot fi separate de mulţi, foarte mulţi ani, deşi mă întreb dacă maturitatea emoţională nu cumva ne vine în întâmpinare doar prin experienţele şi lecţiile eşecurilor noastre afective din tinereţe. Să ceri unei fete de douăzeci de ani să ştie oarecum automat lucruri despre viaţă pe care majoritatea femeilor de patruzeci de ani le-au învăţat în decenii înseamnă să aştepţi tare multă înţelepciune din partea unei persoane extrem de tinere. Cu alte cuvinte, nu cumva trebuie să trecem cu toţii prin agonia şi erorile unei prime pubertăţi înainte ca vreunul din noi să poată accede la cea de-a doua?

În orice caz, ajunsesem departe cu experimentele mele privind singurătatea şi asumarea responsabilităţii când l-am cunoscut pe Felipe. El era bun şi fidel şi atent, şi am luat-o încetul cu încetul. Nu era o dragoste adolescentină. Nu era nici dragoste copilărească, nici dragoste din aia din-ultima-zi-de-tabără-de-vară. La suprafaţă, recunosc, povestea noastră de dragoste părea tare romantică. Pentru Dumnezeu, doar ne-am cunoscut pe insula tropicală Bali, sub palmieri foşnitori etc. etc. Cu

greu s-ar putea găsi un decor mai idilic. Îmi amintesc cum descriam la vremea aceea peisajul rupt parcă din vis într-un e-mail pe care l-am trimis surorii mele mai mari, în suburbiile Philadelphiei. Judecând retrospectiv, probabil că n-a fost frumos din partea mea. Catherine – care era acasă cu doi copii mici şi se lupta şi cu o renovare din temelii a casei – mi-a răspuns doar atât: „Da, şi eu îmi propusesem să plec în weekendul ăsta pe o insulă tropicală cu amantul meu brazilian… da' traficul a fost prea aglomerat."

Aşa că, da, povestea mea de dragoste cu Felipe a avut o parte romantică minunată, la care mă voi gândi mereu ca la ceva de preţ. Dar n-a fost vorba de dragoste oarbă, şi iată cum pot să-mi dau seama: n-am avut pretenţia ca el să devină Marele Meu Eliberator, nici Izvorul Întregii Mele Vieţi, nici nu am dispărut în cavitatea toracică a acestui bărbat asemeni unui homuncul parazit, chircit, de nerecunoscut. În timpul lungii noastre perioade de curtare, mi-am păstrat intactă personalitatea şi mi-am dat voie să-l cunosc pe Felipe aşa cum era el. E foarte posibil ca fiecare să-i fi părut celuilalt peste măsură de frumos şi perfect şi eroic, dar n-am pierdut nici un moment din vedere realităţile noastre imediate: eu eram o femeie divorţată iubitoare, dar rătăcită, care trebuia să-şi gestioneze cu grijă tendinţa către amoruri melodramatice şi aşteptări nerealiste; Felipe era un tip divorţat afectuos şi pe cale să chelească, având nevoie să-şi gestioneze cu grijă tendinţa de a bea prea mult şi frica adânc înrădăcinată de a nu fi trădat. Eram doi oameni relativ drăguţi, însă care purtau rănile unor dezamăgiri personale uriaşe, deşi absolut obişnuite; căutam ceva ce putea pur şi simplu să existe în celălalt – o anume tandreţe, o anume atenţie, o anume dorinţă împărtăşită de a avea şi de a oferi încredere.

Refuz şi în ziua de astăzi să-l împovărez pe Felipe cu teribila responsabilitate de a mă completa în vreun fel. Iar în acest moment al vieţii am realizat deja că nu mă poate completa, nici măcar dacă ar vrea s-o facă. Am înfruntat destule din lipsurile proprii ca să pot recunoaşte că ele nu-

mi aparţin decât mie. Odată învăţat acest adevăr esenţial, acum pot recunoaşte unde mă sfârşesc eu şi unde începe altcineva. Poate să pară un truc jenant de simplu, dar trebuie să clarific ceva: mi-au trebuit peste trei decenii şi jumătate ca să ajung în acest punct – să învăţ limitele intimităţii omeneşti sănătoase, atât de frumos definite de C. S. Lewis în următoarele cuvinte scrise despre soţia lui: „Ştiam amândoi un lucru: eu aveam misterele mele, nu pe ale ei; ea le avea pe ale ei, nu pe ale mele."

Unu plus unu, cu alte cuvinte, trebuie ca uneori să facă doi.

Dar cum să fiu sigură că n-o să mă mai îndrăgostesc niciodată orbeşte de altcineva? Cât de demnă de încredere este inima mea? Cât de solidă e loialitatea lui Felipe faţă de mine? Cum să ştiu fără nici un dubiu că nu ne vor tenta şi despărţi dorinţe din afară?

Acestea erau întrebările pe care începusem să mi le pun de cum înţelesesem că eu şi Felipe eram – cum ne spune sora mea – „vieţaşi". Sinceră să fiu, eram mai puţin îngrijorată de loialitatea lui Felipe decât eram de a mea. Felipe are un trecut amoros mult mai simplu decât mine. Este un monogam incurabil: alege pe cineva, apoi se relaxează cu uşurinţă în fidelitate, şi cam asta-i tot. E fidel în toate privinţele. Odată ce şi-a găsit restaurantul preferat, e bucuros să mănânce acolo seară de seară, fără să ducă dorul variaţiei. Dacă îi place un film, îl va privi cu încântare de sute de ori. Dacă îi place un articol de îmbrăcăminte, îl vei vedea purtându-l ani la rând. Prima oară când i-am cumpărat o pereche de pantofi, mi-a spus cu multă afecţiune: „Draga mea, ce drăguţ din partea ta – dar *am* deja o pereche de pantofi."

Prima căsnicie a lui Felipe nu s-a sfârşit în infidelitate (avea deja o pereche de pantofi, ca să zic aşa). Dar relaţia a fost îngropată sub o avalanşă de adversităţi întâmplătoare care au pus o presiune prea mare asupra familiei şi, în final, legăturile s-au rupt. Mare păcat că s-a întâmplat aşa, deoarece cred cu toată sinceritatea că Felipe este făcut pentru a fi partener pe viaţă. Este fidel la

nivel celular. Şi o spun chiar la modul literal. Cercetătorii care se ocupă de evoluţie au în prezent o teorie după care în lume există două feluri de bărbaţi: cei făcuţi pentru a procrea copii şi cei făcuţi pentru a creşte copii. Primii sunt promiscui; ceilalţi sunt constanţi.

Este celebra teorie „Taţi sau Rataţi”. În cercurile evoluţioniste nu este privită ca o judecată din perspectivă morală, ci mai degrabă ca ceva ce poate fi descompus până la nivel de ADN. Se pare că la masculii speciei există o mică variaţie chimică de foarte mare importanţă, denumită „gena receptoare de vasopresină”. Bărbaţii care posedă gena receptoare de vasopresină tind să fie parteneri sexuali de încredere şi pe care te poţi baza, care rămân zeci de ani lângă aceeaşi femeie, cresc copii şi conduc gospodării stabile. (Haideţi să-i numim pe aceştia bărbaţi „Harry Trumani”.) De cealaltă parte, bărbaţii cărora le lipseşte gena receptoare de vasopresină sunt înclinaţi către flirt şi infidelităţi, având nevoie să caute mereu în altă parte varietatea sexuală. (Să-i numim bărbaţi „John F. Kennedy”.)

Gluma care circulă printre biologii femei din domeniul evoluţionist este că există o singură parte a anatomiei unui bărbat a cărei lungime ar trebui să îngrijoreze orice potenţială parteneră, iar aceasta e gena receptoare de vasopresină. John F. Kennedy-ii din lumea aceasta, puţin dotaţi la capitolul genă receptoare de vasopresină, umblă în lung şi-n lat, împrăştiindu-şi sămânţa pe tot pământul, producând încurcături şi neorânduială în codul ADN-ului uman – ceea ce este bine pentru specie, deşi nu e neapărat la fel de bine pentru femeile seduse şi apoi, adesea, abandonate. În final, Harry Trumanii cu gene receptoare lungi ajung de multe ori în situaţia de a creşte copiii John F. Kennedy-ilor.

Felipe e un Harry Truman şi, până să-l cunosc, mă săturasem aşa de tare de bărbaţii JFK, eram atât de extenuată de farmecele şi de toanele lor sfărâmătoare de inimi, că tot ce-mi doream era o astfel de întruchipare liniştitoare a statorniciei. Dar nu mă încred în mod absolut

în decenţa lui Felipe şi nici nu mă relaxez, senină, în privinţa propriei mele fidelităţi. Istoria ne învaţă că aproape toată lumea este capabilă de aproape orice pe tărâmul dragostei şi al dorinţei. În vieţile noastre, ale tuturor, apar circumstanţe care pun la încercare şi cele mai încăpăţânate fidelităţi. Poate că de asta ne e cel mai teamă când păşim în căsnicie – de „circumstanţele" care, sub forma vreunei incontrolabile pasiuni exterioare, ne vor distruge într-o bună zi legătura.

Cum te păzeşti de asemenea lucruri?

Singura mângâiere pe care am găsit-o vreodată pe tema asta apare în lucrările psiholoagei Shirley P. Glass, care şi-a petrecut mare parte din carieră studiind infidelitatea maritală. Întrebarea ei era, invariabil, „cum s-a întâmplat?". Cum s-a întâmplat că nişte oameni buni, nişte oameni de caracter, chiar nişte oameni de tip Harry Truman s-au pomenit dintr-odată măturaţi de curenţii dorinţei, şi-au distrus viaţa şi familia fără să fi avut cea mai mică intenţie s-o facă? Nu discutăm aici despre infidelii în serie, ci despre oamenii demni de încredere, care – în ciuda propriei judecăţi sau a propriului cod moral – calcă strâmb. De câte ori n-am auzit pe cineva spunând: „Nu căutam iubirea în afara căsniciei, dar *pur şi simplu s-a întâmplat*!" Exprimat în astfel de termeni, adulterul începe să semene cu un accident de maşină, cu poleiul invizibil care pândeşte dintr-o curbă înşelătoare, aşteptându-l acolo pe şoferul inocent.

În cadrul cercetării ei, Glass a descoperit însă că, dacă sapi ceva mai adânc în infidelităţile oamenilor, poţi vedea aproape de fiecare dată că aventura a început cu mult înainte de primul sărut furat. Cele mai multe aventuri încep, scrie Glass, când soţul sau soţia îşi face un prieten nou şi când se naşte o intimitate aparent inofensivă. Nu simţi pericolul atunci, fiindcă ce rău poate fi într-o prietenie? De ce să nu avem prieteni de sex opus – sau de acelaşi sex, până la urmă – chiar dacă suntem căsătoriţi?

Răspunsul, explică dr. Glass, este că nu poate fi *nimic rău* în faptul că o persoană căsătorită începe o

prietenie în afara căsniciei – atâta timp cât „zidurile şi ferestrele” relaţiei rămân la locurile lor. Conform teoriei lui Glass, toate căsniciile sănătoase sunt alcătuite din ziduri şi ferestre. Ferestrele sunt aspectele din relaţie deschise către lume – altfel spus, golurile necesare prin care interacţionezi cu familia şi cu prietenii; zidurile sunt barierele de încredere în spatele cărora păzeşti cele mai intime secrete ale căsniciei tale.

Însă ceea ce se întâmplă adesea în cursul acestor aşa-zise prietenii inofensive este că începi să împărtăşeşti noului prieten intimităţi care ar trebui să rămână ascunse în interiorul căsniciei. Dezvălui secrete despre tine – cele mai adânci dorinţe şi frustrări ale tale – şi te simţi bine expunându-te astfel. Croieşti o ditamai fereastra într-un loc în care ar trebui să fie doar zid solid şi rezistent şi, nu după mult timp, te pomeneşti că-ţi reverşi cele mai intime secrete în urechea acelei persoane noi. Pentru că nu vrei ca perechea ta să fie geloasă, păstrezi ascunse detaliile noii prietenii. Procedând astfel, creezi o problemă: tocmai ai construit un zid între tine şi perechea ta, într-un loc prin care ar trebui ca lumina şi aerul să circule liber. Astfel că întreaga arhitectură a intimităţii tale maritale a suferit o modificare. Toate vechile ziduri sunt acum ditamai ferestrele cu vedere panoramică; toate vechile ferestre sunt bătute în scânduri, ca în casele abandonate. Ai întocmit planul perfect pentru infidelitate fără măcar să-ţi dai seama ce faci.

Aşa că, în momentul în care noul tău prieten îţi intră într-o bună zi în birou cu lacrimi în ochi din cauza vreunei veşti proaste, când vă încolăciţi braţele unul în jurul celuilalt (doar pentru că vreţi să oferiţi un strop de alinare!) şi apoi când buzele vi se ating şi realizezi cu un fior ameţitor că *iubeşti* acea persoană – că ai iubit-o *dintotdeauna*! – e prea târziu. Pentru că fitilul a fost aprins. Şi acum rişti cu adevărat să te pomeneşti cândva (probabil foarte curând) în mijlocul resturilor a ceea ce a fost viaţa ta, faţă în faţă cu perechea ta, trădată şi distrusă (pereche la care, apropo, ţii în continuare enorm),

încercând să-i explici printre suspine sfâşietoare cum n-ai vrut să răneşti pe nimeni şi *n-ai crezut că ţi se va întâmpla vreodată*.

Şi chiar aşa e. N-ai crezut că ţi se va întâmpla. Dar tu ai construit toate astea şi iarăşi tu ai fi putut să opreşti totul dacă ai fi acţionat mai repede. În clipa când te-ai pomenit că împărtăşeşti secrete cu cineva cu care mai degrabă perechea ta trebuia să se împrietenească, în clipa asta ai, spune dr. Glass, o cale mai inteligentă şi mai sinceră pe care s-o apuci. Sugestia ei este să mergi acasă şi să-i spui soţului sau soţiei despre ce e vorba. În linii mari, scenariul are următoarele replici: „Trebuie să-ţi mărturisesc ceva care mă îngrijorează. Săptămâna asta am ieşit la masă de două ori cu Mark şi am fost şocată să-mi dau seama că discuţia a devenit imediat extrem de intimă. M-am pomenit că-i spun lucruri pe care ţi le spuneam numai ţie. Exact aşa discutam noi doi la începutul relaţiei noastre – şi-mi plăcea la culme –, dar mă tem că am pierdut lucrul ăsta. Mi-e dor de genul acesta de intimitate cu tine. Crezi că putem să facem ceva ca să… cum să spun… să reaprindem scânteia legăturii noastre?”

Sincer, răspunsul ar putea fi: „Nu.”

S-ar putea să nu mai poţi face nimic pentru a reaprinde scânteia legăturii. Am o prietenă care i-a ţinut soţului ei un discurs de acest fel, la care el i-a răspuns: „Mă doare-n fund cu cine-ţi petreci tu vremea”. Şi iată o căsnicie care, deloc surprinzător, s-a încheiat în scurt timp. (Şi asta trebuia să se şi întâmple, după mine.) Dar dacă perechea ta este receptivă, oricât de puţin, ar putea să simtă dorul din spatele mărturisirii tale şi ar putea chiar să reacţioneze, exprimându-şi la rândul ei propriile dorinţe neîmpărtăşite.

E foarte posibil ca voi doi să nu mai reuşiţi să rezolvaţi lucrurile, dar cel puţin veţi şti mai târziu că v-aţi străduit sincer să păstraţi intacte zidurile şi ferestrele căsniciei voastre, iar asta poate fi o alinare. În plus, e posibil să eviţi să-ţi înşeli perechea, chiar dacă în final e posibil să nu mai poţi evita divorţul – ceea ce-i un lucru

foarte bun din multe motive. Aşa cum spunea o veche prietenă de-a mea, care e avocată, „Nu există în istoria omenirii divorţ pe care adulterul să-l fi făcut mai simplu, mai puţin crud, mai rapid sau mai puţin costisitor”.

În orice caz, după ce am citit studiul despre infidelitate al lui Shirley Glass, m-a cuprins un sentiment de speranţă aproape euforic. Ideile ei despre fidelitatea conjugală nu erau extraordinar de complexe, doar că *eu nu mai auzisem chestiile alea până atunci*. Nici măcar nu sunt sigură că înţelesesem vreodată ideea, aproape jenant de simplă, conform căreia poţi controla în mare măsură lucrurile care se petrec în interiorul şi în jurul relaţiei tale. Mi-e ruşine că trebuie să recunosc asta, dar e adevărat. Credeam cândva că dorinţa este la fel de imposibil de gestionat ca o tornadă; puteai doar să speri că n-are să-ţi smulgă casa, făcând-o să explodeze în văzduh. Şi cuplurile ale căror relaţii durau decenii întregi? Probabil că avuseseră noroc, mă gândeam eu, şi nu fuseseră lovite niciodată de tornadă. (Nu-mi dăduse deloc prin minte că poate oamenii ăia îşi construiseră împreună câte o pivniţă sigură sub casă, în care să se adăpostească ori de câte ori se înteţea vântul.)

Deşi este adevărat că inima omenească poate fi străpunsă de dorinţe fără margini, deşi lumea e pesemne plină de creaturi ademenitoare şi de tot felul de opţiuni delicioase, se pare că poţi face realmente alegeri raţionale, care limitează şi gestionează mai bine riscul dragostei oarbe. Iar dacă îţi faci griji pentru viitoarele „probleme” din căsnicia ta, e bine să înţelegi că problemele nu sunt chestii care pur şi simplu „se întâmplă”; problemele sunt adesea cultivate, fără să ne dăm seama, în capsule Petri pe care le lăsăm de izbelişte, împrăştiate te miri unde.

Oare toate astea sună cumplit de evident pentru tot restul lumii? Fiindcă pentru mine n-au fost deloc cumplit de evidente. Sunt informaţii de care aş fi avut realmente nevoie acum vreo zece ani, când m-am căsătorit prima oară. Nu ştiam nimic din toate astea. Şi uneori mă apucă groaza când realizez că am păşit în căsnicie fără această

informaţie atât de utilă, ba chiar fără multe alte informaţii la fel de utile. Acum, când mă gândesc la prima mea căsătorie, îmi aduc aminte ce spun multe dintre prietenele mele despre ziua în care şi-au adus acasă de la maternitate primul copil. Există un anumit moment, declară ele, când asistenta îţi dă copilul în braţe şi când proaspăta mamă, îngrozită, îşi dă seama: „Doamne, Dumnezeule – ăştia mă trimit acasă cu chestia asta? Habar n-am ce să fac!” Dar evident că cei de la spital le dau mamelor bebeluşii şi le trimit cu ei acasă pentru că se presupune că maternitatea e ceva *instinctiv*, că vei şti în mod natural cum să-ţi îngrijeşti propriul copil – că dragostea te va învăţa cum – chiar dacă tu nu ai nici un pic de experienţă sau de pregătire pentru o astfel de întreprindere uriaşă.

Am ajuns să cred că facem cu toţii mult prea des aceeaşi presupunere în legătură cu căsnicia. Credem că dacă doi oameni se iubesc cu adevărat, atunci intimitatea va fi pentru ei ceva instinctiv, iar căsnicia lor va funcţiona la nesfârşit, bazându-se doar pe puterea afecţiunii. Pentru că nu ai nevoie decât de dragoste! Sau aşa credeam în tinereţe. Cu siguranţă nu ai nevoie de strategii sau de asistenţă sau de instrumente sau de perspectivă. Şi aşa s-a întâmplat că eu şi primul meu soţ am ajuns să ne căsătorim, cu toată enorma noastră ignoranţă şi imaturitate şi lipsă de pregătire, pur şi simplu pentru că ne-a venit cheful să ne căsătorim. Ne-am spus jurămintele fără să avem nici cea mai mică idee despre mijloacele de a păstra legătura noastră vie şi în siguranţă.

Mai miră pe cineva faptul că am ajuns acasă şi am scăpat din mâini bebeluşul?

Aşa că acum, doisprezece ani mai târziu, când mă pregătesc să păşesc din nou într-o căsătorie, mi se pare logic să mă pregătesc un pic mai serios. Partea bună a perioadei noastre de logodnă nebănuit de lungi oferite de Departamentul de Securitate Internă era că Felipe şi cu mine aveam la dispoziţie un răstimp generos în care să discutăm chestiunile şi concluziile noastre legate de căsătorie. Aşa că le-am discutat. Pe toate. Izolaţi de

familiile noastre, doar noi doi în locuri îndepărtate, ţinuţi locului de călătorii succesive de câte zece ore în autocar – aveam timp din belşug. Aşa că am vorbit şi am vorbit şi am vorbit, clarificându-ne zi după zi forma viitorului contract marital.

Bineînţeles, fidelitatea urma să aibă o importanţă covârşitoare. Era condiţia non-negociabilă a căsătoriei noastre. Recunoşteam amândoi că, odată spulberată încrederea, refacerea ei din cioburi este un proces anevoios şi chinuitor, dacă nu chiar imposibil. (Cum spunea cândva tata despre poluarea apelor, din perspectiva lui de inginer de mediu: „E cu mult mai uşor şi mai ieftin să păstrezi de la început râul necontaminat decât să-l cureţi după ce a fost contaminat.”)

Subiectele cu potenţial radioactiv, despre gospodărie şi treburile casnice, au fost şi ele destul de simplu de abordat; locuiserăm deja împreună şi descoperiserăm că le puteam împărţi între noi uşor şi echitabil. Felipe şi cu mine împărtăşeam, de asemenea, aceeaşi poziţie faţă de posibilitatea de a avea vreodată copii (poziţia era: mulţumim, dar nu ne trebuie), şi acordul nostru asupra acestui subiect enorm părea să şteargă din viitor ditamai enciclopedia de potenţiale conflicte maritale. Din fericire, eram şi compatibili în pat, aşa că nu am prevăzut viitoare probleme nici în secţiunea sexualitate umană, iar eu n-am considerat că e o probă de inteligenţă din partea mea să încep să sap după probleme în locuri unde nu exista nici una.

Mai rămânea un singur subiect important care poate strica uşor orice căsnicie: banii. Şi, după cum s-a dovedit ulterior, aici aveam mult de discutat. Pentru că, deşi lui Felipe şi mie ne era uşor să fim de acord în privinţa lucrurilor care sunt importante în viaţă (mâncarea bună) şi a celor care sunt neimportante în viaţă (farfuriile scumpe pentru mâncarea aia bună), în privinţa banilor aveam valori şi păreri extrem de diferite. Eu am avut întotdeauna o atitudine conservatoare faţă de veniturile mele; sunt atentă, economisesc compulsiv, sunt practic incapabilă să

fac datorii. Pun asta pe seama lecţiilor primite de la părinţii mei economi, care se comportau de parcă fiecare zi ar fi fost 30 octombrie 1929[20] şi care mi-au deschis primul cont de economii când eram în clasa a doua.

De cealaltă parte, Felipe fusese crescut de un tată care schimbase la un moment dat o maşină foarte drăguţă pe o undiţă.

În timp ce economia este religie de stat în familia mea, Felipe n-are nici un respect pentru cumpătare. În plus, e stăpânit de disponibilitatea înnăscută de a-şi asuma riscuri, tipică oamenilor de afaceri, şi este cu mult mai deschis decât mine la ideea de a pierde totul şi de a porni din nou de la zero. (Permiteţi-mi să reformulez: eu sunt complet obtuză în faţa ideii de a pierde totul şi de a porni din nou de la zero.) Şi mai mult: lui Felipe îi lipseşte complet încrederea nativă în instituţiile financiare pe care o am eu. Nu fără motiv, pune lucrul ăsta pe seama faptului că a crescut într-o ţară cu o monedă extrem de instabilă; în copilărie, a învăţat să numere privind cum mama lui îşi reajusta zilnic, din cauza inflaţiei, economiile de cruzeiro brazilieni. Astfel că banii lichizi înseamnă foarte puţin pentru el. Conturile de economii înseamnă încă mai puţin. Declaraţiile bancare nu sunt decât „nişte zerouri pe-o foaie” care pot să dispară peste noapte, din motive pe care nimeni nu le poate controla. Aşa că, îmi explica Felipe, el ar prefera să-şi păstreze averea sub formă de pietre preţioase, de exemplu, sau de proprietăţi imobiliare, nu în bănci. Mi-a explicat foarte clar că nu-şi va schimba niciodată părerea în privinţa asta.

OK, mi se pare corect. Asta-i situaţia. Însă, aşa stând lucrurile, l-am întrebat pe Felipe dacă ar fi dispus să mă lase pe mine să mă ocup de cheltuielile zilnice şi de conturile noastre de cheltuieli casnice. Eram destul de sigură că cei de la compania de electricitate nu aveau să accepte plăţi lunare în ametiste, aşa că trebuia cumva să

20 Prima zi după prăbuşirea Bursei americane (29 octombrie 1929), eveniment urmat de Marea Depresiune economică mondială de la începutul anilor 1930. (*N.t.*)

ne deschidem un cont bancar comun, măcar pentru plata facturilor. A fost de acord, lucru foarte liniştitor.

Însă şi mai liniştitor a fost faptul că Felipe părea dispus să folosească lunile noastre de călătorie ca să stabilim împreună cu mare grijă şi mult respect – de-a lungul acelor nenumărate plimbări cu autobuzul – termenii contractului nostru prenupţial. De fapt, chiar a insistat s-o facem, la fel de mult ca mine. Dacă pentru unii cititori acest lucru e dificil de înţeles şi de aprobat, îi rog respectuos să ia în considerare situaţia în care ne găseam. Fiind o *self-made woman*, liber-profesionistă într-un domeniu artistic, care şi-a câştigat întotdeauna singură pâinea şi din al cărei trecut nu lipsesc situaţiile în care i-a susţinut financiar pe bărbaţii din viaţa ei (ba chiar, în mod dureros, încă mai scrie cecuri pentru fostul soţ), subiectul acesta conta foarte mult pentru sufletul meu. Iar din perspectiva lui Felipe, bărbat pe care divorţul nu l-a lăsat doar cu sufletul gol, ci şi cu conturile *goale*... ei bine, conta şi pentru el.

Recunosc: de câte ori se discută în presă despre contracte prenupţiale, asta se petrece de obicei din cauză că un bărbat bătrân şi bogat se pregăteşte să se căsătorească cu încă o femeie tânără şi frumoasă. Subiectul pare sordid de fiecare dată, o adevărată intrigă meschină de genul sex-contra-bani. Dar Felipe şi cu mine nu eram nici magnaţi, nici oportunişti; eram doar destul de experimentaţi ca să recunoaştem că, uneori, relaţiile se sfârşesc, şi ar fi fost o dovadă de încăpăţânare copilărească din partea noastră să ne prefacem că aşa ceva nu ni se poate întâmpla niciodată nouă. În orice caz, una sunt chestiunile legate de bani când te căsătoreşti la tinereţe şi cu totul altceva când o faci la maturitate. Aveam să ne aducem amândoi în această căsnicie lumile noastre individuale deja existente – lumi care conţineau cariere, afaceri, bunuri, copiii lui, drepturile mele de autor, pietrele preţioase pe care el le colecţiona de ani buni, fondurile de pensie la care eu cotizasem încă de pe vremea când eram o chelneriţă de douăzeci şi unu de ani... şi toate aceste

lucruri de valoare trebuiau luate în considerare, cântărite, discutate.

Deşi să schiţezi un contract prenupţial poate să nu pară cel mai romantic mod de a-ţi petrece lunile dinaintea căsătoriei, vă rog să mă credeţi că în timpul acelor conversaţii am petrecut împreună câteva momente de mare tandreţe – mai ales cele în care ne pomeneam pledând fiecare în favoarea intereselor celuilalt. Acestea fiind spuse, trebuie să adaug că au existat şi momente în care povestea a luat o întorsătură incomodă şi tensionată. Răstimpul în care puteam discuta subiectul avea o limită concretă, după care trebuia să luăm o pauză, să schimbăm subiectul, eventual să petrecem fiecare câteva ore pe cont propriu. Interesant este că peste vreo doi ani, când Felipe şi cu mine ne-am schiţat împreună testamentele, ei bine, ne-am confruntat din nou cu aceeaşi problemă – o istovire a inimii care ne împingea mereu departe de masa de scris. Planificarea în caz de tot ce e mai rău e o treabă tristă. În ambele cazuri, atât cu testamentele, cât şi cu contractul prenupţial, nici nu mai ştiu de câte ori am şoptit amândoi cuvintele „Doamne fereşte…”

Totuşi am insistat s-o facem şi, până la urmă, ne-am scris contractul prenupţial în termenii care ne făceau pe amândoi fericiţi. În fine, poate că „fericiţi” nu e cel mai potrivit cuvânt atunci când conceptualizezi o strategie pentru ieşirea urgentă dintr-o poveste de dragoste care încă se află la început. E o treabă sinistră să-ţi închipui eşecul unei iubiri, dar am făcut-o. Am făcut-o pentru că mariajul nu e doar o poveste intimă de dragoste, ci este şi un contract social şi economic în sensul cel mai strict; dacă n-ar fi aşa, n-ar mai exista mii de legi municipale, statale şi federale care să se refere la uniunea noastră matrimonială. Am făcut-o pentru că ştiam că e mai bine să-ţi stabileşti chiar tu termenii pe care-i doreşti decât să rişti ca într-o bună zi, de-a lungul drumului, nişte străini nesentimentali, într-o sală de judecată severă, să-i stabilească în locul tău. Însă, mai presus de orice, am suportat neplăcerea acestor incomode conversaţii financiare pentru că Felipe şi cu

mine am învăţat, în timp, că următorul fapt este în mod incontestabil adevărat: *Dacă ţi se pare dificil să discuţi despre bani când eşti îndrăgostit şi în culmea fericirii, încearcă s-o faci mai târziu, când eşti neconsolat şi furios şi când dragostea a murit.*

Doamne fereşte!

Dar oare o luasem razna dacă speram că dragostea noastră n-avea să moară?

Puteam să îndrăznesc măcar să visez la aşa ceva? Am petrecut un răstimp aproape jenant de mare în călătoriile noastre bifând liste cu lucruri favorabile lui Felipe şi mie, colecţionându-ne meritele ca pe nişte pietricele norocoase, burduşindu-mi buzunarele cu ele, trecându-mi nervos degetele peste ele într-o permanentă goană după certitudine. Oare nu-l iubeau deja pe Felipe prietenii şi familia mea? Şi nu era asta o confirmare relevantă, ba chiar o amuletă norocoasă? Oare nu-mi spusese cea mai înţeleaptă şi mai intuitivă dintre prietenele mele – singura femeie care cu ani în urmă mă avertizase să nu mă căsătoresc cu primul meu soţ – că-l acceptase complet pe Felipe drept perechea potrivită pentru mine? Oare nu-l plăcea până şi bunicul meu în vârstă de nouăzeci şi unu de ani, care nu se obosea cu amabilităţile? (Prima dată când s-au întâlnit, bunicul Stanley l-a urmărit pe Felipe cu atenţie tot weekendul, apoi şi-a dat verdictul: „Îmi place de tine, Felipe, s-a pronunţat. Pari a fi un supravieţuitor. Şi ar fi bine să şi fii – căci fata asta a trecut deja ca prin brânză prin destui.”)

Mă agăţam de toate aceste confirmări nu pentru că voiam să mă asigur în privinţa lui Felipe, ci pentru că încercam să mă asigur în privinţa *mea*. Exact din motivul pe care bunicul Stanley îl declarase cu atâta francheţe: eu eram cea al cărei discernământ amoros nu era cu totul demn de încredere. Aveam o istorie lungă şi pestriţă, plină de decizii extrem de proaste la capitolul bărbaţi. Aşa că mă bazam pe opiniile altora pentru a-mi consolida propria încredere privind decizia pe care o luam acum.

M-am sprijinit şi pe alte dovezi încurajatoare. Din cei

aproape doi ani petrecuţi deja împreună, ştiam că Felipe şi cu mine eram genul de cuplu pe care psihologii îl numesc „anticonflictual”. E o abreviere pentru „nimeni n-o să arunce vreodată farfurii peste masa din bucătărie în direcţia celuilalt”. Fapt este că Felipe şi cu mine ne certăm atât de rar, încât ajunsesem să mă îngrijorez. Înţelepciunea comună mă învăţase mereu că partenerii *trebuie* să se certe pentru a-şi aerisi astfel nemulţumirile. Dar noi abia dacă ne contraziceam vreodată. Oare asta însemna că ne reprimam adevăratele resentimente şi furii şi că într-o bună zi aveau să ne explodeze toate în faţă ca un val fierbinte de furie şi violenţă? Nu simţeam că ar fi aşa. (Dar asta era evident; e însuşi trucul subtil al reprimării, nu-i aşa?)

Când am cercetat însă mai bine subiectul, m-am relaxat un pic. Noile studii arată că unele cupluri reuşesc să evite conflictele serioase decenii întregi, fără vreo repercusiune serioasă. Astfel de cupluri ridică la rang de artă ceva denumit „comportament reciproc îndatoritor” – fiecare răsucindu-se şi întorcându-se pe dos, cu delicateţe şi atenţie, pentru a evita orice neînţelegere. Apropo, sistemul funcţionează doar atunci când *ambii* parteneri au personalităţi îndatoritoare. Nu mai e nevoie să spun că, dacă unul din soţi se supune fără să crâcnească, iar celălalt este un monstru dominator sau o cotoroanţă fără regrete, nu poate fi vorba despre o căsnicie sănătoasă. Dar blândeţea reciprocă poate constitui o strategie partenerială de succes dacă este ceea ce îşi doresc ambii soţi. Cuplurile anticonflictuale preferă să-şi lase nemulţumirile să se topească în loc să se certe. Dintr-o perspectivă spirituală, ideea aceasta îmi surâde tare mult. Buda spunea că cele mai multe probleme – dacă le oferi destul timp şi destul spaţiu – ajung până la urmă să se tocească singure. Şi totuşi, în trecut avusesem relaţii în care problemele nu s-ar fi tocit niciodată singure, nici măcar în cinci vieţi consecutive, aşa că ce ştiu eu despre treaba asta? Tot ce ştiu e că Felipe şi cu mine părem să ne înţelegem chiar foarte bine. Ceea ce nu vă pot spune este

de ce.

Oricum ar fi, compatibilitatea omenească e o chestiune extrem de misterioasă. Şi nu doar compatibilitatea *omenească*! Biologul William Jordan a scris o carte mică şi foarte frumoasă cu titlul *Divorţul la pescăruşi*, în care a explicat că până şi printre pescăruşi – specie de păsări despre care se spune că formează perechi pe viaţă – există o „rată a divorţurilor" de 25 la sută. Ceea ce înseamnă că un sfert din toate cuplurile de pescăruşi eşuează în prima lor relaţie – şi o fac într-o măsură atât de mare, încât trebuie să se despartă din cauza diferenţelor ireconciliabile. Nimeni nu-şi poate da seama de ce nu se pot înţelege acele păsări, dar ceva e clar: *pur şi simplu nu se pot înţelege*. Se ciondănesc şi se luptă pentru mâncare. Se ceartă pe tema cui va construi cuibul. Se ceartă pe tema cui va păzi ouăle. Probabil că se ceartă şi pe tema navigaţiei. În final, nu reuşesc să producă pui sănătoşi. (De ce s-au simţit aceste păsări certăreţe atrase unele de celelalte la început sau de ce n-au ascultat de avertismentele prietenilor este un mister – dar nu cred că sunt în măsură să judec tocmai eu aşa ceva.) În orice caz, după un sezon sau două de gâlceavă, cuplurile nefericite renunţă şi fiecare pescăruş porneşte să-şi caute altă pereche. Şi aici urmează şocul: adesea, cea de-a „doua căsătorie" este perfect fericită, şi cei doi ajung să formeze perechi pe viaţă.

Închipuiţi-vă treaba asta, vă conjur! Chiar şi printre nişte păsări cu creierele de mărimea unor baterii de cameră foto există ceva de genul compatibilitate sau incompatibilitate fundamentală, care pare să se bazeze – cum explică Jordan – pe „o temelie trainică de deosebiri psiho-biologice primare", deosebiri pe care nici un cercetător n-a reuşit încă să le definească. Păsările fie sunt capabile să se tolereze una pe cealaltă mulţi ani, fie nu sunt. Totul este pe cât de simplu, pe atât de complex.

Situaţia în cazul oamenilor este la fel. Unii dintre noi se înnebunesc reciproc; alţii nu. Poate că există o limită a ceea ce se poate face în această privinţă. Emerson scria că

„nu suntem foarte vinovaţi pentru căsniciile noastre ratate” şi poate că asta înseamnă că n-ar trebui nici să ne asumăm prea multe merite pentru cele reuşite. Până la urmă, nu încep oare toate în acelaşi loc, la aceeaşi răscruce de afecţiune şi dorinţă în care se întâlnesc şi se îndrăgostesc doi străini? Atunci cum ar putea cineva aflat la începutul unei poveşti de iubire să anticipeze vreodată ce vor aduce anii următori? Mare parte din toate astea trebuie lăsată la voia întâmplării. Da, a menţine o relaţie presupune un anumit efort, dar cunosc câteva cupluri foarte drăguţe care s-au străduit enorm să-şi salveze căsniciile, doar pentru ca totul să sfârşească printr-un divorţ; în timp ce alte cupluri – nu neapărat mai drăguţe sau mai bune decât celelalte – par să fluiere senine şi lipsite de griji ani de-a rândul, ca nişte cuptoare cu funcţie de autocurăţare.

Am citit cândva un interviu al unei judecătoare de la o instanţă de divorţuri din New York, care spunea că în cursul zilelor dureroase de după 11 septembrie un număr surprinzător de mare de cupluri şi-a retras acţiunile de divorţ. Toate aceste cupluri susţineau că au fost atât de mişcate de proporţiile tragediei, încât au hotărât să-şi reînvie căsniciile. Ceea ce are sens. Calamităţile de asemenea proporţii au darul să pună în altă perspectivă certurile voastre meschine privind golitul maşinii de spălat vase şi insuflă o dorinţă naturală şi plină de compasiune de a îngropa vechile nemulţumiri, ba poate chiar de a crea o viaţă nouă. A fost un impuls cu adevărat nobil. Dar, după cum observa judecătoarea, peste şase luni absolut toate acele cupluri au revenit şi şi-au depus din nou actele de divorţ. În ciuda impulsurilor nobile, dacă nu reuşeşti sub nici o formă să trăieşti alături de cineva, nici măcar un atac terorist nu-ţi mai poate salva căsnicia.

Cât priveşte compatibilitatea… şi eu mă întreb uneori dacă nu cumva cei şaptesprezece ani care ne despart pe mine şi pe Felipe sunt în avantajul nostru. El insistă mereu cum că, în prezent, e un partener mult mai bun pentru mine decât putea fi (pentru oricine) acum

douăzeci de ani; eu îi apreciez în mod cert maturitatea (de care chiar am nevoie). Sau poate că suntem şi mai atenţi unul cu celălalt dat fiind că diferenţa de vârstă ne reaminteşte permanent perisabilitatea intrinsecă a relaţiei noastre. Felipe are deja cincizeci şi cinci de ani; n-o să-l pot avea veşnic şi nu vreau să irosesc în certuri anii în care mă pot bucura de el.

Îmi amintesc cum, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, l-am privit pe bunicul cum îngropa cenuşa bunicii la ferma familiei noastre. Era noiembrie, în nordul statului New York, o seară rece de iarnă. Noi, copiii şi nepoţii, păşeam cu toţii în urma bunicului, printre umbrele violete ale serii întinse peste pajiştile atât de familiare, până la peticul nisipos de lângă cotul râului, unde hotărâse să îngroape rămăşiţele soţiei lui. Ducea într-o mână un felinar şi pe umăr o lopată. Pământul era acoperit de zăpadă şi săpatul era o muncă anevoioasă – chiar şi pentru un recipient mic ca urna aceea, chiar şi pentru un bărbat robust ca bunicul Stanley. Dar el a atârnat felinarul de ramura dezgolită a unui copac şi a săpat groapa în ritm egal – după care totul s-a terminat. Aşa se întâmplă lucrurile. Ai pe cineva scurtă vreme, apoi acea persoană dispare.

Aşa se vor sfârşi lucrurile pentru noi toţi – pentru toate cuplurile care rămân împreună şi îndrăgostite – şi, într-o bună zi (dacă suntem destul de norocoşi să ne fi câştigat dreptul la o viaţă întreagă împreună), unul dintre noi va duce felinarul şi lopata pentru celălalt. Cu toţii locuim în casă cu Timpul, care ticăie pe lângă noi în vreme ce ne vedem zi de zi de viaţă, amintindu-ne de destinaţia finală. Doar că, pentru unii dintre noi, Timpul ticăie cu o insistenţă aparte…

De ce vorbesc acum despre toate astea?

Pentru că îl iubesc. Chiar am avansat atât de departe în cartea asta fără s-o fi spus cât se poate de clar? Îl iubesc pe acest bărbat. Îl iubesc din motive nenumărate şi ridicole. Îi ador picioarele masive şi viguroase, ca de hobbit. Ador felul în care cântă mereu *La vie en rose* când

pregăteşte cina. (Inutil să spun cât ador faptul că pregăteşte cina.) Ador felul în care vorbeşte engleza *aproape* perfect, şi totuşi, după toţi anii petrecuţi vorbind-o, reuşeşte uneori să inventeze cuvinte minunate (*smoothfully*[21] este unul dintre preferatele mele, deşi-mi place foarte mult şi *lulu-bell* care este varianta personală a lui Felipe pentru *lullaby*[22]). Ador faptul că nu a reuşit niciodată să înveţe cum trebuie cuvintele exacte sau ritmul unora dintre proverbele din engleză („Nu-ţi număra ouăle când sunt încă în fundul găinii” e un exemplu minunat, deşi sunt topită şi după „Nimeni nu cântă până nu cântă doamna grasă”[23]). Ador şi faptul că Felipe nu poate niciodată – nici dacă-l pici cu ceară – să ţină minte numele vedetelor americane („George Cruise” şi „Tom Pitt” sunt două exemple de primă mână).

Îl iubesc, aşa că vreau să-l protejez – chiar şi de mine, dacă are vreun sens ceea ce spun. N-am vrut să sar peste nici o fază a pregătirilor pentru căsnicie, nici să las nerezolvat vreun lucru ce ar putea să apară mai târziu şi să ne rănească – să-l rănească *pe el*. Îngrijorată că, în ciuda tuturor discuţiilor, studiilor şi ciondănelilor legale, aş putea să trec cu vederea vreun subiect matrimonial important şi relevant, am reuşit cumva să pun mâna pe un raport recent al Universităţii Rutgers, intitulat „Singuri împreună: cum transformă căsnicia America”, şi am cam exagerat cu el. Uriaşul volum face ordine în rezultatele unei cercetări despre căsnicia în America, desfăşurată de-a lungul a douăzeci de ani – e cel mai amplu studiu de acest fel realizat vreodată –, şi m-am concentrat atât de intens asupra lui, de parcă ar fi fost un veritabil *I Ching*[24]. Am căutat alinare în statisticile lui, frământându-mă în faţa unor grafice despre „rezistenţa matrimonială” şi încercând

---

21 Adverbul corect este *smoothly* (neted, lin). (*N.t.*)

22 Cântec de leagăn, engl. (*N.t.*)

23 Ambele sunt proverbe englezeşti distorsionate, cu efect comic asupra cuiva care le ştie forma corectă. (*N.t.*)

24 Sau *Yi Jing*, *Cartea schimbărilor*, vechi text chinezesc care se folosea adesea pentru divinaţie. (*N.t.*)

să descopăr dacă nu cumva chipul meu şi al lui Felipe se ascund în coloanele intervalelor comparabile de variaţie.

Ce am putut înţelege din raportul Rutgers (şi sunt sigură că n-am înţeles tot) este că cercetătorii au descoperit anumite tendinţe în privinţa „predispoziţiei la divorţ" bazate pe un număr precis de factori demografici obiectivi. Unele cupluri sunt pur şi simplu mai predispuse la eşec decât altele, şi asta într-o măsură întru câtva predictibilă. Unii dintre aceşti factori îmi erau cunoscuţi. Ştim cu toţii că persoanele ai căror părinţi sunt divorţaţi au mai multe şanse să divorţeze la rândul lor – de parcă divorţul ar semăna divorţ – şi există exemple la nivel de generaţii întregi.

Alte idei îmi erau mai puţin familiare, însă păreau liniştitoare. De exemplu, am auzit mereu că oamenii care au divorţat o dată au, statistic, mai multe şanse să-şi rateze şi a doua căsnicie; nu, nu este neapărat necesar. În mod încurajator, raportul Rutgers demonstrează că multe dintre căsniciile acestea durează întreaga viaţă. (La fel ca în poveştile de dragoste ale pescăruşilor, unii oameni fac o primă alegere proastă, dar se descurcă mult mai bine cu următorul partener.) Problema apare atunci când oamenii trag după ei dintr-o căsnicie în cealaltă comportamente distructive rămase nerezolvate – cum ar fi alcoolismul, dependenţa de jocurile de noroc, bolile mintale, violenţa sau infidelitatea. Cu un astfel de bagaj, chiar că nu mai contează cu cine te căsătoreşti, fiindcă, din cauza propriei patologii, în final vine momentul inevitabil când vei distruge şi acea relaţie.

Apoi există chestiunea arhicunoscutei rate a divorţurilor din America, de 50 la sută. Cunoaştem cu toţii statisticile clasice, nu-i aşa? Sunt vehiculate tot timpul şi, Dumnezeule, chiar sună crunt. După cum scria fără echivoc antropologul Lionel Tiger despre asta: „Este uimitor faptul că, în circumstanţele actuale, căsătoria este în continuare permisă prin lege. Dacă aproape jumătate din orice altceva s-ar încheia la fel de dezastruos, guvernul cu siguranţă ar interzice imediat respectivele acţiuni. Dacă

jumătate din porţiile de taco servite în restaurante ar provoca dizenterie, dacă jumătate dintre cei care ar învăţa karate şi-ar rupe mâinile, dacă doar 6 la sută dintre cei care s-ar da în montagne-russe ar rămâne cu afecţiuni ale urechii interne, publicul ar cere vehement să se ia măsuri imediate. Şi totuşi, cel mai intim dintre dezastre… se petrece iar şi iar."

Totuşi, dacă o descompui după anumite criterii demografice, cifra aceea de 50 de procente este mult mai complicată decât pare. Vârsta cuplului în momentul căsătoriei pare să fie cel mai semnificativ aspect. Cu cât eşti mai tânăr când te căsătoreşti, cu atât ai mai multe şanse ca ulterior să divorţezi. De fapt, ai *uimitor* mai multe şanse să divorţezi dacă te căsătoreşti de tânăr. De exemplu, ai de două până la de trei ori mai multe şanse să divorţezi dacă te căsătoreşti în adolescenţă sau la douăzeci şi un pic de ani decât dacă aştepţi până după treizeci sau patruzeci de ani.

Motivele pentru care se întâmplă aşa sunt atât de orbitor de evidente, încât ezit să le enumăr aici, de frică să nu-mi insult cititorul, dar iată-le: când suntem foarte tineri, avem tendinţa să fim mai iresponsabili, mai puţin conştienţi de noi înşine, mai nepăsători şi mai puţin stabili din punct de vedere financiar decât atunci când suntem mai vârstnici. Prin urmare, n-ar trebui să ne căsătorim când suntem foarte tineri. Pentru cei căsătoriţi la optsprezece ani, rata divorţurilor nu este de 50 la sută, ci se apropie de 75, ceea ce modifică dramatic curba pentru toţi ceilalţi. Vârsta de douăzeci şi cinci de ani pare să fie un punct magic de referinţă. Cuplurile care se căsătoresc înainte de această vârstă sunt mult mai predispuse la divorţ decât cele care aşteaptă să împlinească douăzeci şi şase sau mai mult. Iar statisticile devin din ce în ce mai liniştitoare pe măsură ce vârsta cuplului creşte. Amânaţi-vă căsătoria până treceţi de cincizeci de ani, iar şansele statistice să ajungeţi la tribunal pentru divorţ devin aproape nule. Acest lucru mi s-a părut deosebit de încurajator, dat fiind că – dacă aduni vârsta mea şi a lui

Felipe şi apoi împarţi rezultatul la doi – media noastră de vârstă este de aproximativ patruzeci şi şase de ani. În privinţa previziunilor statistice legate de vârstă, suntem foarte tari!

Dar, bineînţeles, vârsta nu e singurul lucru de luat în considerare. Conform studiului Rutgers, alţi factori determinanţi pentru rezistenţa matrimonială sunt:

1. *Educaţia.* Cu cât eşti mai bine educat, statistic vorbind, cu atât vei avea o căsnicie mai bună. Cu cât *femeia* în special e mai bine educată, cu atât va avea o căsnicie mai fericită. Femeile cu studii superioare şi cu cariere, care se căsătoresc ceva mai târziu, sunt candidatele cele mai probabile la căsnicii pe viaţă. Asta e chiar o veste foarte bună, adăugând în mod clar câteva puncte în favoarea lui Felipe şi a mea.

2. *Copiii.* Statisticile arată că perechile cu copii mici declară o „dezamăgire mai mare" în privinţa căsniciei decât cuplurile cu copii mari sau cuplurile care nu au deloc copii. Solicitările la care nou-născuţii, mai ales, pot supune o relaţie sunt considerabile, din motive pe care cu siguranţă nu trebuie să le explic nimănui care a avut de curând un copil. Nu ştiu ce înseamnă în general acest lucru pentru viitorul lumii, dar pentru Felipe şi cu mine a fost încă o veste bună. Oameni mai copţi, educaţi şi fără bebeluşi, începem să avem şanse destul de consistente ca pereche – cel puţin conform casei de pariuri de la Rutgers.

3. *Coabitarea*. Ei, aici lucrurile încep să se întoarcă împotriva noastră. Se pare că oamenii care locuiesc împreună înainte de căsătorie au o rată a divorţurilor un pic mai mare decât cei care aşteaptă căsătoria pentru asta. Sociologii nu prea pot explica de ce, presupun doar că locuitul împreună dinaintea căsătoriei ar indica o atitudine în general mai relaxată faţă de angajamentul sincer. Oricare ar fi motivul: Primul Minus împotriva lui Felipe şi Liz.

4. *Heterogamia*. Aspectul ăsta mă deprimă, dar îl pomenesc: cu cât tu şi partenerul tău sunteţi mai puţin

asemănători din punctul de vedere al rasei, vârstei, religiei, etniei, culturii şi carierei, cu atât şansele să ajungeţi într-o bună zi la divorţ sunt mai mari. Contrariile se atrag, e adevărat, dar nu rezistă mereu. Sociologii bănuiesc că această tendinţă se va atenua cu timpul, pe măsură ce prejudecăţile societăţii se vor eroda, dar deocamdată? Al Doilea Minus împotriva lui Liz şi a iubitului ei – om de afaceri mult mai bătrân, catolic şi sud-american.

5. *Integrarea socială*. Cu cât un cuplu este mai bine angrenat în interiorul unei comunităţi compuse din prieteni şi membri ai familiei, cu atât căsnicia sa va fi mai puternică. Faptul că americanii de astăzi au o probabilitate mai mică să-şi cunoască vecinii, să fie membri ai unor cluburi sau să locuiască în apropierea rudelor a avut un serios efect destabilizator asupra căsniciei, pe toată linia. Al Treilea Minus împotriva lui Felipe şi Liz, care – când Liz citea raportul în cauză – locuiau izolaţi într-o cameră sărăcăcioasă de hotel din nordul Laosului.

6. *Religiozitatea*. Cu cât un cuplu este mai religios, cu atât este mai probabil să rămână căsătorit, deşi credinţa oferă un avantaj foarte mic. Creştinii „renăscuţi”[25] din America au o rată a divorţurilor cu doar doi la sută mai mică decât vecinii lor mai necredincioşi – poate fiindcă de-a lungul Centurii Bibliei[26] oamenii se căsătoresc de foarte tineri? În orice caz, nu sunt sigură cum stăm, eu şi logodnicul meu, în privinţa asta, a religiei. Dacă amesteci viziunea lui Felipe şi a mea despre divinitate, vei obţine o filozofie care s-ar putea numi „vag spirituală”. (Sau, cum explică Felipe, „unul din noi e spiritual; celălalt e doar vag”.) Raportul Rutgers nu oferă date amănunţite despre statisticile trăiniciei maritale în rândurile celor vag

25 Referire la aşa-numitul curent evanghelic american *born-again*, apărut la sfârşitul anilor 1960. (*N.t.*)

26 *Bible Belt* (engl.), regiune întinsă în sud-estul Statelor Unite ale Americii, denumită informal în acest fel din cauza puternicei tradiţii creştin-evanghelice de aici şi a rolului foarte important deţinut în societate de Biserică şi de valorile creştine. (*N.t.*)

spirituali. Treaba asta s-o lăsăm încurcată.

7. *Echitatea în funcţie de sex*. Asta-i chiar suculentă. Căsniciile bazate pe o concepţie tradiţională, restrictivă, asupra rolului femeii în gospodărie tind să fie mai puţin rezistente şi mai nefericite decât căsniciile în care bărbatul şi femeia se consideră egali, iar soţul participă la activităţile casnice atribuite în mod tradiţional soţiei. Tot ce pot spune în privinţa asta este că l-am auzit cândva pe Felipe spunând unui musafir că el a crezut întotdeauna că locul femeii e în bucătărie… aşezată pe un scaun comod, cu picioarele în sus, bând un pahar de vin şi privindu-şi soţul gătind cina. Nu primim câteva puncte în plus pentru asta?

Aş putea continua, dar începusem – după o vreme – să mă uit cruciş şi s-o iau un pic razna din cauza tuturor datelor ălora. Mary, verişoara mea, care e statistician la Universitatea Stanford, mă avertizează să nu pun mare preţ pe astfel de studii. Din câte se pare, scopul lor nu e să ghiceşti în ele ca în zaţul de cafea. Mary mă sfătuieşte să fiu foarte prudentă cu orice studiu matrimonial care măsoară concepte precum „fericirea”, deoarece fericirea nu e chiar o chestiune cuantificabilă din punct de vedere ştiinţific. În plus, simplul fapt că un studiu statistic indică o legătură între două aspecte (studiile superioare şi trăinicia căsniciei, de exemplu) nu înseamnă că una o însoţeşte *în mod necesar* pe cealaltă. După cum se grăbeşte să-mi amintească verişoara Mary, studiile statistice au arătat fără urmă de îndoială şi că rata cea mai mare a morţilor prin înec din America se înregistrează în zonele geografice cu cele mai mari vânzări de îngheţată. Ceea ce, evident, nu înseamnă că vânzările de îngheţată provoacă înecul oamenilor. Cel mai probabil înseamnă că vânzările de îngheţată au tendinţa să fie mai mari în apropierea plajelor, iar oamenii au tendinţa să se înece în apropierea plajelor, fiindcă acolo au tendinţa să se găsească şi apele. Corelarea a două noţiuni complet lipsite de legătură, cum sunt îngheţata şi înecul, e un exemplu perfect de aberaţie logică, iar studiile statistice abundă adesea în asemenea

piste false. Probabil că ăsta e şi motivul pentru care, în noaptea pe care am petrecut-o în Laos studiind raportul Rutgers şi încercând să născocesc un şablon al cuplului american cu cea mai mică probabilitate de divorţ cu putinţă, am ajuns la un duo destul de frankensteinian.

Mai întâi, trebuie să găseşti doi oameni de aceeaşi rasă, vârstă, religie, cultură şi nivel intelectual, ai căror părinţi n-au divorţat niciodată. Înainte să-i laşi să se căsătorească, pune-i să aştepte până când ajung pe la vreo patruzeci şi cinci de ani – evident, fără să-i laşi să locuiască împreună înainte. Asigură-te că amândoi cred cu tărie în Dumnezeu şi că sunt adepţi convinşi ai valorilor familiale, dar interzice-le să aibă copii. (În plus, soţul trebuie să îmbrăţişeze cu căldură preceptele feminismului.) Pune-i să locuiască în acelaşi oraş cu familiile lor şi ai grijă să-şi petreacă multe ore fericite jucând cărţi şi bowling cu vecinii – asta când nu pleacă în lume pentru a atinge succesul în minunatele cariere pe care şi le-au construit fiecare pe baza extraordinarelor lor studii superioare.

Cine *sunt* oamenii ăştia?

Şi oricum, ce mă găsise pe mine să asud într-o cameră fierbinte de hotel din Laos, citind cu îndârjire studii statistice şi încercând să inventez căsnicia americană perfectă? Obsesia mea începea să-mi amintească de o scenă la care fusesem martoră într-o minunată zi de vară la Cape Cod, când ieşisem la plimbare cu prietena mea Becky. Am văzut o tânără mamă care-şi scosese fiul la aer cu bicicleta. Bietul copil era blindat cu echipament de protecţie din cap până-n picioare – cască, genunchiere, manşete pentru încheieturi, roţi ajutătoare, steguleţe de avertizare portocalii şi o vestă reflectorizantă. În plus, mama ţinea bicicleta copilului de o funie şi alerga disperată în urma lui, astfel ca băiatul să nu iasă din raza ei de acţiune nici măcar pentru o clipă.

Becky a privit scena şi a oftat.

— Am veşti pentru tine, cucoană, a murmurat ea. Într-o zi o să-l muşte o căpuşă.

Evenimentul care te învinge până la urmă este cel pentru care nu te-ai pregătit.

Cu alte cuvinte, nimeni nu cântă până nu cântă doamna grasă.

Şi totuşi, nu putem încerca măcar să *minimizăm* pericolele la care ne expunem? Există vreun mod în care s-o facem normal, fără să devenim nevrotici pe tema asta? Nesigură de cum ar fi trebuit să parcurg acest drum, am continuat să mă împleticesc printre pregătirile mele premaritale, încercând să acopăr toate unghiurile, să prevăd toate situaţiile posibile. Iar ultimul şi cel mai important lucru pe care voiam să-l fac, dintr-un nestăpânit impuls de sinceritate, era să mă asigur că Felipe e conştient de ce era pe cale să capete – şi în ce era pe cale să se bage – cu mine. Îmi doream cu disperare să nu-i vând acestui om un pachet promoţional, nici să-i ofer vreun spectacol idealizat şi seducător în locul meu, cea adevărată. Seducţia lucrează cu normă întreagă ca slujnică a Dorinţei: nu face decât să *amăgească* – în cazul ei, asta-i chiar descrierea postului –, iar eu nu voiam ca seducţia să ne împopoţoneze relaţia în timpul spectacolelor experimentale din turneu. De fapt, eram atât de hotărâtă în privinţa asta, încât, într-o zi, în Laos, l-am pus pe Felipe să stea jos chiar pe malul fluviului Mekong şi i-am prezentat o listă cu cele mai rele tare de caracter ale mele, doar ca să mă asigur că l-am avertizat cu toată sinceritatea. (Spuneţi-i, dacă vreţi, informare prenupţială pentru acord în cunoştinţă de cauză.) Şi iată ce am reuşit să înşir ca fiind cele mai jalnice lipsuri ale mele – sau, cel puţin, cele pe care am izbutit cu mare greutate să le aleg, dintre mai multe, în top cinci:

1. Am o părere foarte bună despre propriile mele opinii. În general, cred că ştiu cel mai bine cum ar trebui să-şi trăiască viaţa toţi oamenii din lume – iar tu, mai mult ca oricine, vei fi victima acestui defect.

2. Pretind o cantitate de atenţie evlavioasă care ar face-o şi pe Maria Antoaneta să roşească.

3. Am mult mai mult entuziasm pentru viaţă decât

energie. În surescitarea mea, am obiceiul să mă avânt, băgându-mă în mai multe lucruri decât pot duce fizic sau emoţional, astfel că mă prăbuşesc în adevărate spectacole de epuizare dramatică, destul de previzibile. Tu vei fi cel împovărat cu sarcina de a mă strânge de pe jos de fiecare dată când mă voi întinde mai mult decât mi-e plapuma şi mă voi face praf. Treaba asta va fi incredibil de obositoare. Îmi cer scuze de pe acum.

4. Sunt mândră şi o arăt, judec oamenii pe ascuns şi sunt laşă în caz de conflicte. Uneori, toate astea se combină şi mă transformă într-o mincinoasă patentă.

5. Şi cel mai dezonorant dintre toate defectele mele: deşi îmi ia mult să ajung în stadiul ăsta, atunci când am hotărât că cineva e de neiertat, cel mai probabil acea persoană va rămâne neiertată veşnic – foarte adesea exclusă complet, fără avertisment prealabil, explicaţii sau o a doua şansă.

Nu era o listă prea frumoasă. M-a durut când am citit-o; era clar că nu-mi mai sistematizasem cu atâta onestitate lipsurile niciodată şi pentru nimeni. Dar când i-am prezentat lui Felipe acel inventar al jalnicelor mele defecte de caracter, el a primit veştile fără vreo îngrijorare vizibilă. De fapt, n-a făcut decât să zâmbească şi să spună:

— Şi-acum vrei să-mi spui despre tine şi ceva ce nu ştiu?

— Mă mai iubeşti? am întrebat.

— Te mai, a confirmat.

— *Cum*?

Pentru că asta e întrebarea esenţială, nu-i aşa? Adică, odată trecut delirul dorinţei de la început, când ne pomenim faţă în faţă ca doi muritori proşti şi limitaţi, *cum* se poate ca fiecare să mai aibă capacitatea de a-l iubi şi de a-l ierta pe celălalt câtuşi de puţin, darmite pe termen lung?

Timp îndelungat, Felipe nu mi-a răspuns. Apoi mi-a spus:

— Când mergeam în Brazilia să cumpăr pietre preţioase, cumpăram de multe ori ceva care se numeşte

„pachet”. Un pachet e o colecţie de pietre adunate la întâmplare de miner sau angrosist sau cine te mai abureşte pe-acolo. Un pachet obişnuit conţine de obicei, nu ştiu, poate şi douăzeci sau treizeci de bucăţi de acvamarin, să zicem. Se presupune că în felul ăsta primeşti o ofertă mai bună – dacă le cumperi pe toate la grămadă –, dar trebuie să fii atent, fiindcă e clar că tipul încearcă să te jecmănească. Încearcă să-ţi paseze ţie pietrele lui proaste, şi le împachetează împreună cu câteva foarte bune. Aşa că, la început, când am pornit afacerea cu pietre preţioase, a continuat Felipe, de obicei o păţeam din cauză că mă bucuram prea tare de alea două sau trei pietre perfecte de acvamarin din pachet şi nu mai eram prea atent la mizeriile pe care le mai aruncau acolo. După ce m-am ars aşa de destule ori, în final m-am deşteptat şi am învăţat o chestie: trebuie să ignori pietrele perfecte. Nici nu te mai uita a doua oară la ele, fiindcă îţi iau ochii. Pune-le deoparte şi uită-te bine la pietrele cu adevărat proaste. Uită-te mult la ele, după care întreabă-te sincer: „Iese ceva de-aici? Pot să fac ceva din ele?” Altfel nu reuşeşti decât să dai o mulţime de bani pe una sau două pietre senzaţionale de acvamarin ascunse într-o grămadă de gunoaie fără valoare.

La fel e şi cu relaţiile, cred. Oamenii se îndrăgostesc mereu de trăsăturile cele mai frumoase ale personalităţii celuilalt. Cine n-ar face-o? Oricine poate iubi cele mai minunate părţi ale cuiva. Dar nu ăsta-i trucul. Trucul cu adevărat inteligent este: poţi să-i accepţi minusurile? Poţi să te uiţi sincer la minusurile partenerului şi să-ţi spui: sunt în stare să mă descurc şi cu chestiile astea? Pot să fac ceva din ele? Fiindcă lucrurile bune o să fie mereu acolo şi o să fie mereu frumoase şi lucitoare, dar gunoaiele de dedesubt te pot ruina.

— Vrei cumva să spui că eşti destul de inteligent ca să poţi lucra cu părţile mele de gunoi prost şi fără nici o valoare? l-am întrebat.

— Draga mea, ce încerc eu să-ţi spun e că deja mă uit la tine cu atenţie de multă vreme şi cred că pot să

accept tot pachetul.

— Mulţumesc, am spus, şi chiar eram sinceră. Eram sinceră din străfundurile tuturor defectelor fiinţei mele.

— Acum ai vrea să ştii care sunt cele mai rele defecte *ale mele*? m-a întrebat Felipe.

Trebuie să recunosc că în sinea mea mi-am spus: *Îţi ştiu deja cele mai rele defecte, stimabile*. Dar, înainte să apuc să rostesc o vorbă, mi-a descris situaţia repede şi fără ocolişuri, în felul în care o poate face doar cineva foarte familiarizat cu sine însuşi.

— M-am priceput dintotdeauna să fac bani, dar n-am ştiut niciodată cum să-i păstrez pe afurisiţi. Beau prea mult vin. Am fost întotdeauna ultraprotector cu copiii mei şi probabil că aşa am să fiu mereu şi cu tine. Sunt paranoic – brazilianitatea mea nativă mă face să fiu aşa –, prin urmare, de câte ori se întâmplă să nu înţeleg ce se petrece în jurul meu, presupun ce-i mai rău. Mi-am pierdut câţiva prieteni din cauza asta şi o să regret mereu, dar pur şi simplu aşa sunt eu. Pot fi antisocial şi impulsiv şi defensiv. Sunt omul rutinei, adică sunt plictisitor. Am foarte puţină răbdare cu idioţii. Mi-a zâmbit şi a încercat să destindă puţin atmosfera: Şi-n plus, nu pot să te privesc fără să vreau să fac amor cu tine.

— Cu chestia asta mă pot descurca, i-am spus.

Nu există vreun dar mai generos pe care să-l putem face cuiva decât să-l acceptăm cu totul, să-l iubim aproape în ciuda lui însuşi. Spun asta pentru că să ne înşirăm unul celuilalt defectele într-un mod atât de sincer n-a fost o fiţă de imagine, ci un efort real de a ne dezvălui punctele de întuneric din caracterele noastre. Nu sunt de luat în râs defectele astea. Pot răni. Pot desface legătura. Nesupravegheată, nevoia mea narcisistă de a mi se da atenţie are exact acelaşi potenţial de a sabota o relaţie ca şi curajul financiar nebun al lui Felipe sau graba lui de-a vedea în situaţii neclare ce e mai rău. Dacă suntem conştienţi de noi înşine oricât de puţin, ne vom strădui să ţinem sub control aceste aspecte mai periculoase ale caracterelor noastre, *dar ele nu dispar*. Încă un lucru care

trebuie observat: dacă Felipe are defecte pe care el însuşi nu le poate schimba, nu ar fi deloc înţelept din partea mea să cred că le-aş putea schimba eu. Evident, şi inversul e valabil. Iar unele dintre lucrurile pe care nu le putem schimba la noi înşine nu sunt deloc plăcute privirii. Aşa că, să fii văzut în întregul tău de cineva şi să fii totuşi iubit – iată o ofrandă omenească la limita miraculosului.

Cu tot respectul pentru Buda şi pentru primii creştini dedicaţi celibatului, uneori mă întreb dacă nu cumva toată învăţătura asta despre lipsa de ataşament şi despre importanţa spirituală a solitudinii monahale nu ne răpeşte ceva de importanţă vitală. Poate că prin refuzul intimităţii ni se refuză ocazia de a trăi darul atât de legat de pământ, de domestic, de cu-pământ-sub-unghii al iertării dificile, pe termen lung, de zi cu zi. „Toate fiinţele omeneşti au lipsuri", scria Eleanor Roosevelt. (Iar ea – una din jumătăţile unei căsnicii foarte complexe, uneori nefericite, însă măreţe în ultimă instanţă – ştia despre ce vorbeşte.) „Toate fiinţele omeneşti au nevoi şi sunt supuse tentaţiilor şi stresului. Bărbaţii şi femeile care au trăit împreună ani mulţi ajung să-şi cunoască unii altora lipsurile; dar ei ajung totodată să cunoască şi ceea ce este demn de respect şi de admiraţie în cei cu care trăiesc şi în ei înşişi."

Poate că faptul de a crea în propria conştiinţă un spaţiu în care să păstrezi şi să accepţi contradicţiile altcuiva – chiar şi stupizeniile altcuiva – este un soi de act divin. Poate că nu doar pe vârfuri solitare de munte sau în decoruri monahale poate fi găsită transcendenţa, ci şi la mesele noastre din bucătărie, în actul zilnic de acceptare a celor mai obositoare şi iritante lipsuri ale partenerului.

Nu sugerez că cineva, oricine, ar trebui să înveţe să „tolereze" abuzul, desconsiderarea, lipsa de respect, alcoolismul, infidelitatea sau dispreţul, şi în mod sigur nu cred că perechile ale căror căsnicii au devenit morminte fetide ale amărăciunii ar trebui, pur şi simplu, să tragă aer în piept şi să rabde. „Nu mai ştiam câte straturi de vopsea aş mai putea să-mi aştern peste inimă", mi-a spus o

prietenă printre lacrimi, după ce-şi părăsise soţul – şi cine, având o minimă conştiinţă, i-ar putea reproşa că a renunţat la acel chin? Există căsnicii care, cu timpul, pur şi simplu putrezesc, iar unele dintre ele trebuie încheiate. Să ieşi dintr-o căsnicie ruinată nu este neapărat un eşec moral, ci reprezintă uneori opusul renunţării: începutul speranţei.

Aşa că nu, când rostesc „toleranţă” nu mă gândesc că ar trebui înghiţită grozăvia pură. Mă gândesc cum ar fi să-ţi clădeşti viaţa cât mai generos cu putinţă în jurul unei fiinţe omeneşti fundamental cumsecade, care devine uneori o pacoste. În această privinţă, bucătăria conjugală se poate preface într-un soi de mic templu cu linoleum în care suntem chemaţi zilnic pentru practicarea iertării, aşa cum ne-ar plăcea şi nouă să fim iertaţi. Da, poate că e un lucru prea lumesc. Lipsit de momentele acelea de extaz divin, e clar. Chiar şi aşa, nu cumva actele acestea minuscule de toleranţă casnică sunt miraculoase în *alt* fel – într-un fel tăcut şi imposibil de cuantificat?

Şi chiar trecând peste defecte, între mine şi Felipe există câteva diferenţe simple, pe care trebuie să le acceptăm. El n-are să meargă niciodată cu mine – asta v-o pot garanta – la cursuri de yoga, oricât aş încerca să-l conving că i-ar plăcea la culme. (Nu i-ar plăcea la nici o culme.) Nu vom medita niciodată împreună în vreun refugiu de weekend dedicat spiritualităţii. Nu-l voi putea convinge să mănânce mai puţină carne roşie sau să ţină alături de mine vreun post fad de purificare uite-aşa, de dragul de-a o face. Nu-l voi convinge niciodată să-şi tempereze impulsivitatea, care atinge uneori cote extreme. Nu se va apuca niciodată de *hobby*-uri cu mine, de asta sunt sigură. Nu ne vom plimba mână-n mână prin târguri cu produse de ţară şi nici nu vom face împreună drumeţii montane ca să identificăm specii de flori sălbatice. Şi, deşi e mulţumit să stea şi să mă asculte o zi întreagă vorbind despre motivele pentru care îmi place Henry James, el nu va citi niciodată operele complete ale lui Henry James alături de mine – astfel că această delicioasă plăcere a mea

va trebui să rămână una personală.

Şi, la fel, în viaţa lui există plăceri pe care eu nu le voi împărtăşi niciodată. Am crescut în decenii diferite, în emisfere diferite; uneori ratez la mustaţă glumele şi trimiterile culturale pe care le face. (Mai exact spus, le ratez complet.) N-am crescut copii împreună, aşa că Felipe nu poate depăna amintiri alături de partenera lui despre cum erau Erica şi Zo când erau mici de tot – cum ar fi făcut, poate, dacă ar fi rămas căsătorit treizeci de ani cu mama lor. Când se delectează cu vinuri bune, Felipe aproape că ajunge în pragul extazului mistic, dar să-mi dai mie un vin bun înseamnă să strici orzul pe gâşte. El adoră să vorbească franţuzeşte; eu nu înţeleg franceza. El ar prefera să lenevească toată dimineaţa cu mine în pat; dar pe mine, dacă nu mă trezesc şi nu încep să fac ceva productiv până la răsărit, mă apucă bâţul, căci sufăr de soiul acela feroce de manie yankee. În plus, Felipe nu va avea defel alături de mine viaţa liniştită pe care şi-ar dori-o. El e un solitar; eu nu sunt. Eu sunt câine, am nevoi care ţin de haită; el e pisică, preferă o casă mai liniştită. Cât timp va fi căsătorit cu mine, casa lui nu va fi niciodată liniştită.

Şi aş mai putea adăuga: asta nu-i toată lista.

Unele diferenţe sunt semnificative, altele mai puţin, dar toate sunt imposibil de schimbat. În final, mi se pare că iertarea ar fi singurul antidot realist care ni se oferă în dragoste pentru a combate inevitabilele dezamăgiri ale intimităţii. Noi, oamenii, venim pe această lume – după cum explica atât de frumos Aristofan – cu senzaţia că am fost retezaţi în două, disperaţi să găsim pe cineva care să ne recunoască şi să ne repare. (Sau să ne re-împerecheze.) Dorinţa este ombilicul retezat aflat mereu cu noi, mereu sângerând, dorind şi tânjind după uniunea perfectă. Iertarea este infirmiera care ştie că astfel de contopiri fără pată sunt imposibile, dar că ar fi posibil să trăim împreună chiar şi aşa, dacă suntem politicoşi şi blânzi şi atenţi să nu vărsăm prea mult sânge.

Există momente în care aproape că pot *să văd*

spaţiul care mă separă de Felipe – şi care ne va separa întotdeauna – în ciuda dorinţei mele de o viaţă de a fi întregită prin dragostea altcuiva, în ciuda eforturilor pe care le-am făcut de-a lungul anilor ca să găsesc pe cineva perfect pentru mine şi care, la rândul lui, să-mi permită să devin un soi de fiinţă perfectă. Când colo, deosebirile şi defectele noastre plutesc încontinuu între noi, ca un val de umbră. Şi totuşi, uneori, cu coada ochiului, prind câte o imagine fugară a Intimităţii înseşi, aflată în echilibru chiar acolo, pe creasta aceea de val a diferenţelor – stând, de fapt, chiar între noi – şi oferindu-ne realmente, cu voia cerurilor, o şansă.

CAPITOLUL CINCI
Căsătoria şi femeile

Astăzi, problema fără nume este cum să jonglezi cu munca, dragostea, gospodăria şi copiii.
Betty Friedan, The Second Stage

În timpul ultimei săptămâni petrecute în Luang Prabang, am cunoscut un tânăr pe nume Keo.

Keo era prietenul lui Khamsy, cel care administra micul hotel de pe fluviul Mekong în care Felipe şi cu mine locuiam deja de ceva vreme. După ce am explorat întregul Luang Prabang şi pe jos, şi cu bicicleta, după ce m-am extenuat încercând să-i spionez pe călugări, după ce am ajuns să cunosc fiecare stradă şi fiecare templu din micul oraş, într-un final l-am întrebat pe Khamsy dacă nu cumva are vreun prieten cu maşină, care să vorbească engleză şi care să ne ducă până la munţii din afara oraşului.

Khamsy ni l-a adus pe Keo, care, la rândul lui, ne-a adus cu generozitate maşina unchiului său – şi am pornit-o la drum.

Keo era un tânăr de douăzeci şi unu de ani pe care-l interesau o mulţime de lucruri. Ştiu cu certitudine că aşa este pentru că mi-a spus-o de la bun început:

— Sunt un tânăr de douăzeci şi unu de ani şi mă interesează o mulţime de lucruri.

Keo mi-a mai explicat că se născuse foarte sărac – cel mai mic dintre cei şapte copii ai unei familii sărace din cea mai săracă ţară din sud-estul Asiei –, dar că, datorită extraordinarei sale hărnicii intelectuale, fusese mereu printre primii la şcoală. În fiecare an, titlul „Elevul cel mai bun la engleză” i se acorda unui singur elev, şi acest elev cel mai bun la engleză era mereu Keo, motiv pentru care profesorilor le plăcea să-l pună pe Keo să răspundă la ore, deoarece Keo ştia tot timpul răspunsurile corecte. Keo m-a mai asigurat şi că ştie totul despre mâncare. Şi nu doar despre mâncarea din Laos, ci şi despre mâncarea franţuzească, pentru că fusese cândva chelner la un

restaurant franţuzesc, aşa că era bucuros să-mi împărtăşească şi mie cunoştinţele lui pe tema asta. Keo lucrase şi la o crescătorie de elefanţi destinată turiştilor, prin urmare ştia multe şi despre elefanţi.

Ca să-mi arate câte ştia despre elefanţi, Keo m-a întrebat imediat, de cum ne-am cunoscut:

— Poţi să ghiceşti câte unghii are elefantul la picioarele din faţă?

Am spus la întâmplare: trei.

— Fals, mi-a replicat Keo. Îţi permit să ghiceşti din nou.

Am ghicit cinci.

— Din păcate, e din nou fals, mi-a spus Keo. Aşa că îţi dau eu răspunsul. Sunt patru unghii la picioarele din faţă la elefant. Acum ghiceşte la picioarele din spate!

Am ghicit patru.

— Tot fals. Sunt cinci unghii la picioarele din spate la elefant. Acum poţi să ghiceşti câţi litri de apă poate să ţină elefantul în trompă?

N-am putut. N-am putut nici măcar să-mi imaginez câţi litri de apă ar putea să ţină elefantul în trompă. Dar Keo ştia: opt litri! După cum mă temeam, mai ştia o mulţime de alte lucruri despre elefanţi. Astfel că ziua petrecută plimbându-ne cu maşina prin munţii Laosului a fost cu siguranţă educativă din punctul de vedere al biologiei pachidermelor! Dar Keo mai cunoştea şi alte subiecte. După cum ne-a explicat cu grijă:

— N-am să vă informez doar cu date şi explicaţii despre elefanţi. Ştiu şi foarte multe lucruri despre peştii-luptători.

Pentru că *exact* genul acesta de tânăr de douăzeci şi unu de ani era Keo. Şi acesta e motivul pentru care Felipe a decis să nu mă însoţească în excursiile mele de câte o zi în afara oraşului Luang Prabang – pentru că unul din celelalte defecte ale lui Felipe (deşi nu l-a menţionat pe lista lui) este că are un nivel de toleranţă foarte scăzut în faţa tirului de întrebări despre unghiile de la picioarele elefanţilor, venit din partea tinerilor foarte serioşi în vârstă

de douăzeci şi unu de ani.

Dar mie îmi plăcea Keo. Simt o afecţiune naturală pentru toţi Keo din întreaga lume. Keo era curios şi entuziast din fire, şi răbdător faţă de curiozitatea şi entuziasmele mele. Orice întrebare i-aş fi pus, indiferent cât de trăsnită, era mereu dispus să încerce să-mi răspundă. Uneori, răspunsurile lui erau doldora de istoria Laosului, care îi era foarte familiară; alteori, replicile îi erau mai concise. De exemplu, într-o după-amiază mergeam cu maşina printr-un sat de munte extrem de sărac; casele oamenilor aveau pământ pe jos, nu aveau uşi, aveau ferestrele tăiate grosolan din tablă ondulată. Şi totuşi, la fel ca în multe alte zone rurale pe care le văzusem în Laos, pe numeroase colibe erau prinse de acoperiş antene de satelit costisitoare. Mă întrebam în tăcere de ce-ar alege cineva să investească într-o antenă de satelit în loc de o uşă, să zicem. Într-un final, l-am întrebat pe Keo:

— De ce e aşa de important pentru oamenii ăştia să aibă antene de satelit?

El a ridicat din umeri şi mi-a răspuns:

— Pentru că programele TV se prind tare prost aici.

Dar cele mai multe dintre întrebările mele pentru Keo au fost legate, bineînţeles, de căsătorie, aceasta fiind tema mea predilectă din anul acela. Keo a fost cum nu se poate mai bucuros să-mi explice cum se făceau căsătoriile în Laos. Mi-a spus că nunta este cel mai important eveniment din viaţa privată a locuitorilor din Laos. Doar naşterea şi moartea se mai apropie ca importanţă de ea, însă de multe ori e dificil să organizezi petreceri în aceste situaţii. Astfel că nunta rămâne ocazia perfectă de petrecere. Keo însuşi, m-a informat el, invitase la propria-i nuntă, cu un an în urmă, şapte sute de persoane.

— Asta e standard, mi-a spus. (Asemeni celor mai mulţi laoţieni, Keo are, după cum a şi recunoscut, prea mulţi veri, prea mulţi prieteni.) Şi trebuie să-i invităm pe toţi.

— Şi au venit la nuntă toţi cei şapte sute de invitaţi?

l-am întrebat.

— A, nu! m-a liniştit el. Au venit peste o mie de oameni.

Pentru că la o nuntă tipică din Laos se întâmplă ca fiecare văr şi prieten să-şi invite şi el toţi verii şi prietenii (şi uneori invitaţii invitaţilor aduc şi ei alţi invitaţi) şi, cum gazdele nu pot refuza niciodată să primească pe cineva la petrecere, lucrurile pot scăpa de sub control foarte repede.

— Vrei să te învăţ acum cu date şi informaţii despre darul tradiţional de nuntă de la o nuntă tradiţională din Laos? m-a întrebat Keo.

I-am răspuns că mi-ar plăcea foarte mult, iar Keo mi-a explicat. Când un cuplu din Laos urmează să se căsătorească, tuturor persoanelor chemate la nuntă li se trimite câte o invitaţie. Acestea iau invitaţia primită (pe care sunt trecute numele şi adresa respectivei persoane), o împăturesc în forma unui plic, iar înăuntrul plicului pun o sumă de bani. În ziua nunţii, toate aceste plicuri ajung într-o cutie mare de lemn. Suma uriaşă care se strânge astfel reprezintă banii cu care cuplul îşi va începe noua viaţă. Acesta e motivul pentru care Keo şi soţia lui au chemat atât de mulţi oameni la nuntă: ca să aibă garanţia că vor strânge o sumă de bani cât mai mare.

Mai târziu, după ce petrecerea de nuntă se sfârşeşte, mireasa şi mirele stau treji toată noaptea şi numără banii. În timp ce mirele numără, mireasa notează într-un carneţel suma exactă pe care a dat-o fiecare invitat. Asta nu se întâmplă pentru ca, ulterior, invitaţilor să li se trimită scrisori de mulţumire extrem de detaliate (după cum a presupus imediat mintea mea de albă anglo-saxonă protestantă), ci pentru ca informaţiile financiare cu pricina să nu se piardă niciodată. Carneţelul respectiv – care este mai degrabă un registru bancar – va fi pus într-un loc sigur şi va fi consultat de multe ori în anii ce vor urma. Astfel că, la cinci ani după nuntă, când ţi se va căsători vărul din Vientiane, vei consulta vechiul carneţel şi vei vedea câţi bani ai primit la nuntă de la el, după care îi vei dărui şi tu exact aceeaşi sumă cu ocazia nunţii lui. De fapt, tu îi vei da

ceva mai mult decât ai primit de la el, cu dobândă.

— S-a mărit cu inflaţia! cum mi-a explicat Keo cu mândrie.

De altfel, banii de la nuntă nu sunt cu adevărat primiţi în dar; ei reprezintă un împrumut minuţios înregistrat, aflat în continuă schimbare, care circulă de la o familie la alta pe măsură ce fiecare cuplu îşi începe viaţa împreună. Banii de la nuntă îi foloseşti pentru a-ţi încropi un început în viaţă, pentru a cumpăra o proprietate sau a demara o mică afacere, iar apoi, după ce ajungi la rândul tău prosper, returnezi banii încet, de-a lungul anilor, câte puţin cu fiecare nuntă.

Într-o ţară în care există sărăcie extremă şi haos economic, sistemul acesta e foarte înţelept. Laosul a avut de suferit decenii întregi în spatele celei mai restrictive „Cortine de bambus” comuniste din întreaga Asie, având parte de un şir de guverne incompetente care au dus politici economice de tipul pământurilor pârjolite, sub conducerea cărora băncile naţionale, ajunse pe mâini corupte şi nepricepute, s-au ofilit şi au murit. Reacţia oamenilor a fost să-şi adune la un loc puţinii bani şi să-şi transforme petrecerile de nuntă într-un sistem bancar – care chiar funcţiona: singurul Fond Naţional al ţării demn de încredere. Tot acest contract social a fost clădit pe înţelegerea colectivă a faptului că banii de nuntă nu aparţin de fapt mirelui şi miresei; ei aparţin în realitate comunităţii şi trebuie înapoiaţi comunităţii. Cu dobândă. Până la un anumit punct, asta mai înseamnă şi că mariajul tău nu-ţi aparţine în întregime; aparţine şi el comunităţii, care va aştepta dividende din partea uniunii tale. De fapt, căsnicia ta devine o afacere în care toţi cei din jur deţin acţiuni cât se poate de reale.

Miza acestor acţiuni mi-a devenit mai clară într-o după-amiază, când Keo m-a dus cu maşina departe, peste munţii de lângă Luang Prabang, până într-un mic sat de şes cu numele Ban Phanom – o comunitate îndepărtată, alcătuită dintr-o minoritate etnică numită *leu*, populaţie care fugise din China în Laos cu câteva secole în urmă,

căutând să se pună la adăpost de persecuţii şi prejudecăţi, şi care a adus cu sine doar viermi de mătase şi priceperea la muncile agricole. Keo avea o prietenă din facultate care locuia în sat şi care ajunsese ţesătoare, la fel ca toate celelalte etnice *leu* din zonă. Ea şi mama ei acceptaseră să ne întâlnim şi să-mi vorbească despre căsătorie, iar Keo fusese de acord să traducă.

Familia locuia într-o casă curată din bambus, de formă pătrată, cu pardoseală de piatră. Pentru a ţine la distanţă soarele nemilos, nu existau ferestre. Odată intrat în casă, aveai impresia că te afli în interiorul unui enorm coş împletit din răchită – ceea ce se potrivea cu cultura lor de ţesătoare înzestrate. Femeile mi-au adus un scăunel minuscul pe care să mă aşez şi un pahar cu apă. Casa aproape că nu avea mobilă, dar în camera de zi erau expuse cele mai de preţ obiecte ale familiei, înşirate în ordinea importanţei: un război de ţesut nou-nouţ, o motocicletă nou-nouţă şi un televizor nou-nouţ.

Prietena lui Keo se numea Joy, iar pe mama ei o chema Ting – era o femeie atrăgătoare şi rubicondă, de patruzeci şi ceva de ani. În timp ce fata cosea fără să scoată o vorbă tivul unui veşmânt de mătase, mama ei dădea pe-afară de entuziasm, aşa că ei i-am adresat toate întrebările. Am întrebat-o pe Ting despre tradiţiile de nuntă specifice din satul ei, iar ea mi-a răspuns că erau destul de simple. Dacă unui băiat îi place o fată, iar fetei îi place şi ei băiatul, părinţii se întâlnesc şi discută. Când totul merge bine, ambele familii ajung în scurt timp să viziteze un anumit călugăr, care consultă calendarul budist pentru a găsi o dată de bun augur în care perechea să se căsătorească. Tinerii se căsătoresc şi toţi cei din comunitate le împrumută bani. Iar aceste căsnicii durează întreaga viaţă, mi-a explicat Ting cu însufleţire, pentru că în satul Ban Phanom nu există divorţ.

De-a lungul călătoriilor mele mai auzisem astfel de declaraţii. Şi le primisem de fiecare dată cu un dram de scepticism, pentru că nicăieri în lume nu există să „nu existe divorţ”. Dacă sapi un pic, vei găsi de fiecare dată

îngropată pe undeva câte o poveste despre o căsnicie eşuată. Peste tot. Credeţi-mă. Toate astea îmi amintesc de o scenă din cartea lui Edith Warton[27] *Casa veseliei*, în care o bătrână şi bârfitoare doamnă remarca: „În toate familiile pe care le cunoaşte cineva există câte un divorţ şi câte un caz de apendicită.” (Şi, apropo, „cazul de apendicită” era eufemismul edwardian politicos pentru „avort” – *alt lucru* care se întâmplă peste tot, uneori şi în cele mai surprinzătoare cercuri.)

Dar, sigur, există societăţi în care divorţul este extrem de rar.

La fel era şi în clanul lui Ting. După ce am insistat, a recunoscut că una dintre prietenele ei din copilărie a trebuit să se mute în capitală din cauză că soţul o părăsise, dar acesta a fost singurul divorţ din ultimii cinci ani de care îşi aducea aminte. Oricum, mi-a spus, există sisteme care ajută familiile să rămână împreună. După cum vă puteţi închipui, într-un astfel de sat minuscul şi sărac, în care vieţile depind una de alta în atâtea privinţe extrem de importante (inclusiv cea financiară), trebuie luate de urgenţă măsuri ca familiile să rămână întregi. Aşa cum mi-a explicat Ting, atunci când apar probleme într-o căsnicie, comunitatea are la dispoziţie patru variante de intervenţie şi de găsire a unei soluţii. Mai întâi, soţia din căsnicia cu probleme este încurajată să păstreze liniştea căminului supunându-se într-o măsură cât mai mare deciziilor soţului ei.

— Cea mai bună căsnicie e cea cu un singur căpitan, spuse Ting. Cel mai uşor este când căpitanul e bărbatul.

La chestia asta am dat politicos din cap, hotărând că cel mai bine e să las conversaţia să alunece cât mai repede cu putinţă către Stadiul Numărul Doi.

Dar uneori, îmi explică Ting, nici măcar supunerea absolută nu poate rezolva toate conflictele casnice, şi

---

27 Edith Wharton (1862–1937), scriitoare americană laureată a Premiului Pulitzer, autoarea unor romane precum *Vârsta inocenţei* sau *Casa veseliei* (ultima, publicată în 1905, a fost tradusă şi în româneşte). (*N.t.*)

atunci rezolvarea problemei trebuie delegată. Astfel că cel de-al doilea stadiu de intervenţie constă în aducerea părinţilor soţului şi ai soţiei, pentru a încerca să rezolve ei problemele conjugale. Părinţii poartă o discuţie atât cu respectivul cuplu, cât şi unii cu ceilalţi, şi toată lumea din familie încearcă astfel să rezolve lucrurile.

Dacă intervenţia parentală nu are succes, cuplul trece la cel de-al treilea stadiu de intervenţie. Acum trebuie să apară în faţa sfatului bătrânilor din sat – aceiaşi oameni care i-au căsătorit. Bătrânii discută problema într-o adunare publică a sfatului. În felul acesta, eşecurile casnice devin subiecte pe agenda publică, la fel cum se întâmplă cu taxele şcolare sau combaterea graffiti-urilor, şi toată lumea trebuie să colaboreze pentru a rezolva problema. Vecinii propun soluţii şi vin cu idei noi, sau chiar oferă ajutor – cum ar fi să-i ia pe copiii mici la ei timp de o săptămână sau două, timp în care cuplul îşi poate rezolva divergenţele fără să aibă alte treburi.

Abia în Stadiul Numărul Patru – dacă toate celelalte eşuează – începe să se admită posibilitatea unui eşec real. Dacă nici familia şi nici comunitatea nu pot aplana disputa (lucru rar întâlnit), abia atunci şi numai atunci cuplul va merge la oraş, în afara sferei de putere a satului, pentru a obţine divorţul legal.

Ascultând-o pe Ting în timp ce-mi povestea toate astea, m-am pomenit gândindu-mă din nou la propria mea căsnicie eşuată. Mă întrebam dacă fostul meu soţ şi cu mine ne-am fi putut salva relaţia întrerupând din pripă acea cădere liberă, înainte ca lucrurile să devină complet toxice. Oare ce s-ar fi întâmplat dacă am fi convocat un consiliu de urgenţă care să ne ajute, alcătuit din prieteni, rude şi vecini? Poate că o intervenţie venită la timp ne-ar fi îndreptat calea, ne-ar fi scuturat şi ne-ar fi reunit. La sfârşitul căsniciei am făcut timp de şase luni consiliere familială, dar – aşa cum am auzit mulţi psihoterapeuţi plângându-se cu privire la pacienţii lor – am căutat prea târziu ajutor din afară şi am depus prea puţin efort. Vizitele de câte o oră pe săptămână în biroul cuiva n-au

fost suficiente pentru a rezolva impasul uriaş în care intrase deja călătoria noastră maritală. În momentul în care ne-am dus căsnicia suferindă la buna doamnă doctor, ea n-a mai putut face nimic în afară de-a ne oferi un raport anatomo-patologic post-mortem. Dar cine ştie, dacă am fi acţionat mai devreme sau cu mai multă încredere, poate că… Dacă am fi căutat ajutor în familie sau în comunitate, poate că…

Pe de altă parte, poate că nu.

Erau foarte multe lucruri în neregulă cu căsnicia aia. Nu cred că am fi putut rezista împreună nici dacă am fi avut de partea noastră întregul Manhattan, care să muncească în echipă doar pentru noi. În plus, noi n-am avut nici un şablon cultural care să se asemene în vreun fel cu o intervenţie a familiei sau a comunităţii. Eram nişte americani moderni şi independenţi, locuiam la sute de kilometri depărtare de familiile noastre. Ideea de a ne chema rudele şi vecinii, de a organiza o întâlnire ca cele dintr-un sfat tribal, ca să discutăm chestiuni pe care ani întregi le păstraserăm în mod deliberat doar pentru noi, ei bine, ideea asta ar fi fost pentru noi străină şi artificială la culme. La fel de inutil ar fi fost să sacrificăm o găină în numele armoniei matrimoniale, sperând că asta va rezolva lucrurile.

În orice caz, există o limită până la care poţi ajunge cu astfel de întrebări ipotetice. Nu trebuie să ne lăsăm pradă unor interminabile jocuri ale îndoielilor şi regretelor legate de căsniciile noastre eşuate, deşi se ştie prea bine că aceste contorsiuni mintale chinuitoare sunt dificil de controlat. Motiv pentru care sunt convinsă că patronul suprem al tuturor oamenilor divorţaţi trebuie să fie titanul Epimeteu din mitologia antică greacă, cel binecuvântat – sau mai degrabă blestemat – cu darul înţelegerii lucrurilor deja întâmplate. Epimeteu ăsta era un tip destul de în regulă, dar putea vedea clar lucrurile doar retrospectiv, talent nu prea util în lumea reală. (Apropo, interesant e şi faptul că Epimeteu era bărbat însurat, deşi, având darul de a înţelege ulterior lucrurile, probabil că îşi dorea să fi ales

o altă fată; soţia lui era o mică scorpie pe nume Pandora. Amuzant cuplu.) În orice caz, există un moment în viaţă când trebuie să ne oprim din autoflagelare pentru greşelile trecute – chiar şi pentru greşelile care ni se par retrospectiv dureros de evidente – şi să ne vedem de viaţa noastră. Sau, cum mi-a spus cândva Felipe în felul lui inimitabil: „Draga mea, hai să nu ne mai gândim atâta la greşelile din trecut. Hai să ne concentrăm pe greşelile noastre viitoare."

În acelaşi spirit, în ziua aceea petrecută în Laos mi-a trecut prin minte că poate Ting şi comunitatea ei descoperiseră ceva interesant despre căsnicie. Evident, nu treaba cu bărbatul care să fie căpitan, ci ideea că, poate, există momente în care o comunitate, pentru a-şi păstra coeziunea, trebuie să împartă nu doar bani şi resurse, ci şi un sentiment de responsabilitate colectivă. Poate că, pentru a rezista, toate căsniciile noastre trebuie interconectate cumva, ţesute la scară socială pe un război de mari dimensiuni. De aceea, în ziua aceea, în Laos, mi-am făcut o mică însemnare personală: *Nu-ţi transforma căsnicia cu Felipe într-un lucru atât de privat, încât să devină ceva lipsit de oxigen, izolat, solitar, vulnerabil…*

Eram tentată s-o întreb pe Ting, noua mea prietenă, dacă intervenise vreodată în căsnicia unor vecini în felul în care o făceau bătrânii satului. Dar înainte să apuc să pun întrebarea următoare, m-a întrerupt ca să mă întrebe ea pe mine dacă nu cumva aş putea să găsesc în America un soţ bun pentru Joy, fiica ei, cea cu studii universitare. Apoi Ting mi-a arătat cu mândrie una dintre minunatele ţesături de mătase ale fetei – o tapiserie cu elefanţi aurii care dansau pe un fond purpuriu. Nu cumva vreunui bărbat din America i-ar fi plăcut să se căsătorească cu o fată care putea face aşa ceva cu propriile mâini? se întreba ea.

Apropo, tot timpul cât vorbisem cu Ting, Joy stătuse acolo în linişte şi cususe, îmbrăcată cu jeanşi şi un tricou, cu părul adunat într-o coadă de cal lejeră. Ba ascultase politicos ceea ce spunea mama ei, ba – în clasicul stil al fiicelor – dăduse ochii peste cap, jenată de afirmaţiile

maică-sii.

— Nu există vreun bărbat american educat care să vrea să se însoare cu o fată drăguţă din etnia *leu*, aşa, ca fata mea? întrebă din nou Ting.

Ting nu glumea, şi tensiunea din vocea ei indica o criză. L-am rugat pe Keo să investigheze cu delicateţe chestiunea, iar Ting s-a deschis imediat. În ultimul timp, în sat apăruse o mare problemă, a povestit. Problema era că, de ceva vreme, femeile tinere începuseră să câştige mai mulţi bani decât bărbaţii tineri, ba mai începuseră să facă şi studii. Femeile din această minoritate etnică sunt ţesătoare extraordinar de talentate, şi acum, că turiştii occidentali au început să viziteze Laosul, străinii sunt dornici să le cumpere ţesăturile. Aşa că fetele localnice reuşesc să facă ceva bani şi adesea economisesc începând de la vârste fragede. Unele dintre ele – cum e şi Joy, fiica lui Ting – îşi folosesc banii pentru a-şi plăti facultatea, dar şi pentru a cumpăra familiei lor tot felul de lucruri, cum ar fi motociclete, televizoare şi războaie noi de ţesut, în timp ce toţi băieţii din partea locului sunt în continuare agricultori şi abia reuşesc să câştige câte ceva.

Lucrul acesta nu reprezenta o problemă socială pe vremea când *nimeni* nu câştiga bani, dar faptul că acum unul din sexe – femeile tinere – prospera făcea ca totul să se dezechilibreze. Ting adăugă că tinerele din satul ei începeau să se obişnuiască şi cu ideea că se pot întreţine singure, iar unele dintre ele chiar amânau căsătoria. Dar nu asta era totuşi cea mai mare problemă! Cea mai mare problemă era că, după ce tinerii se căsătoreau, bărbaţii se obişnuiau repede să cheltuiască banii soţiilor, ceea ce însemna că nu mai lucrau la fel de mult. Tinerii aceştia, lipsiţi de orice sentiment al propriei valori, alunecau în existenţe marcate de băutură şi jocuri de noroc. Fetelor, care observau ce se petrece, nu le plăcea deloc ce vedeau. Aşa că, în ultimul timp, multe fete hotărâseră să nu se mai căsătorească deloc, iar asta întorcea cu susul în jos întregul sistem social al micului sat, generând tot felul de tensiuni şi complicaţii. De aceea Ting se temea că fiica ei

n-o să se mai căsătorească niciodată (asta dacă nu cumva puteam eu să aranjez o alianţă cu un american la fel de bine educat), şi-atunci ce s-ar mai fi ales de descendenţa familiei? Şi ce s-ar mai fi ales de băieţii din sat, pe care fetele îi depăşiseră cu mult? Ce s-ar mai alege de toată complicata reţea socială a satului?

Ting îmi spuse că socoteşte situaţia „o problemă în stil occidental", ceea ce însemna că citea ziarele, fiindcă era vorba într-adevăr de o problemă *tipic* occidentală – pe care lumea occidentală o vedea derulându-se deja de câteva generaţii, încă de când drumurile spre bogăţie deveniseră mai uşor de parcurs de către femei. Unul dintre primele lucruri care se schimbă în orice societate atunci când femeile încep să-şi câştige singure pâinea este natura căsniciei. Această tendinţă poate fi văzută la toate naţiunile şi la toate etniile. Cu cât o femeie devine mai independentă din punct de vedere financiar, cu atât se va căsători mai târziu, *dacă* se va mai căsători.

Unii oameni deplâng acest lucru, numindu-l Dezintegrarea Societăţii, şi susţin că independenţa economică a femeilor distruge căsniciile fericite. Dar tradiţionaliştii care privesc cu nostalgie spre trecut, la vremurile liniştite când femeile stăteau acasă şi aveau grijă de familie şi când rata divorţurilor era mult mai mică decât în prezent, ar trebui să ţină cont că, de-a lungul secolelor, multe femei au rămas în căsnicii proaste din cauză că nu-şi permiteau să plece. Chiar şi astăzi, venitul mediu al americancei divorţate scade cu treizeci de procente după ce i s-a sfârşit căsnicia – iar în trecut era mult mai rău. O veche zicală ne avertiza cândva, pe bună dreptate, că „Orice femeie se află la un divorţ distanţă de faliment". Mai exact, *unde* anume s-ar putea duce o femeie cu copii mici, lipsită de educaţie şi de mijloacele de a se întreţine? Avem tendinţa să idealizăm culturile în care oamenii rămân căsătoriţi toată viaţa, dar nu trebuie să presupunem automat că rezistenţa matrimonială este un semn de mulţumire matrimonială.

De exemplu, în timpul Marii Depresiuni, rata

divorţurilor din America a scăzut drastic. Comentatorilor sociali ai vremii le plăcea să atribuie acest declin ideii romantice conform căreia perioadele dificile unesc şi mai mult cuplurile căsătorite. Au alcătuit astfel imaginea optimistă a unor familii hotărâte, strânse în jurul unei străchini mizere din care îşi mâncau hrana neîndestulătoare. Aceiaşi comentatori spuneau şi că multe familii îşi pierduseră maşinile, dar îşi descoperiseră sufletele. În realitate, aşa cum v-ar putea explica orice consilier matrimonial, problemele financiare acute pun nişte presiuni monstruoase asupra căsniciilor. Cu excepţia infidelităţii şi a abuzurilor celor mai evidente, nimic nu erodează o relaţie mai repede decât sărăcia, falimentul şi datoriile. Iar când istoricii moderni au examinat mai bine rata scăzută a divorţurilor din timpul Marii Depresiuni, au descoperit că multe din cuplurile americane au rămas împreună din cauză că nu-şi permiteau să se separe. Era destul de dificil să întreţii o gospodărie, iar două cu atât mai mult. Multe familii au ales să străbată Marea Depresiune cu un cearşaf atârnat în mijlocul camerei de zi, care-i separa pe soţi de soţiile lor – imagine a unei crize în adevăratul sens al cuvântului. Alte cupluri s-au despărţit, fără să dispună însă de banii necesari pentru a-şi depune la judecătorii cererile de divorţ legal. În timpul anilor 1930, abandonul a reprezentat o adevărată epidemie. Legiuni de bărbaţi americani ajunşi în faliment pur şi simplu şi-au părăsit soţiile şi copiii, pentru a nu se mai şti niciodată nimic despre ei (de unde credeaţi că apăruseră toţi vagabonzii aceia?); şi foarte puţine femei au făcut efortul de a-şi declara oficial, în faţa autorităţilor, soţii dispăruţi. Aveau alte griji mai importante, de pildă să găsească de mâncare.

Sărăcia extremă generează tensiuni extreme; acest lucru n-ar trebui să surprindă pe nimeni. În întreaga Americă, cele mai mari rate ale divorţurilor se înregistrează printre adulţii fără studii şi cei lipsiţi de siguranţă materială. Bineînţeles că şi banii aduc după ei problemele lor specifice – dar banii oferă şi opţiuni. Banii

pot cumpăra asistenţă pentru copii, băi separate, concedii, eliberarea de certurile legate de facturi – tot felul de lucruri care ajută la stabilizarea unei căsnicii. Iar când femeile pun mâna pe banii proprii şi când supravieţuirea economică nu mai e unul dintre motivele care duc iniţial la căsătorie, totul se schimbă. În anul 2004, femeile necăsătorite ajunseseră categoria demografică cu cea mai mare rată de creştere din Statele Unite. O americancă de treizeci de ani avea în 2004 de trei ori mai multe şanse să fie singură decât ar fi avut în anii 1970. Mult mai mici îi erau şi şansele de a deveni mamă – la tinereţe sau oricând. Numărul de familii americane fără copii a atins maximumul istoric în 2008.

Evident că această schimbare nu este mereu primită cu braţele deschise de societatea ca întreg. În Japonia de astăzi, unde găsim cele mai bine plătite femei din lumea industrializată (dar, deloc întâmplător, şi cea mai scăzută rată a natalităţii din lume), criticii sociali conservatori le numesc pe tinerele singure care refuză să se căsătorească şi să aibă copii „celibatare parazite” – insinuând că o femeie necăsătorită şi fără copii se înfruptă din toate beneficiile existente în societate (prosperitate, de pildă), fără să ofere nimic în schimb (copii, de pildă). Chiar şi în societăţi represive, ca Iranul contemporan, tinerele aleg în număr din ce în ce mai mare să amâne căsătoria şi creşterea copiilor, pentru a se concentra asupra educaţiei şi carierei. La fel de previzibil ca ziua care urmează nopţii, comentatorii conservatori denunţă deja fenomenul, iar unul dintre oficialii guvernamentali iranieni caracterizează astfel de femei voit celibatare drept „mai periculoase ca bombele şi rachetele inamicilor”.

Aşa că, fiind mamă în Laosul rural aflat în curs de dezvoltare, noua mea prietenă Ting trăia o mulţime de sentimente complicate în legătură cu fiica ei. Pe de-o parte, era mândră de studiile şi de talentele de ţesătoare ale lui Joy, care asiguraseră banii pentru războiul de ţesut nou-nouţ, televizorul nou-nouţ şi motocicleta nouă-nouţă. Pe de altă parte, Ting înţelegea prea puţin minunata lume

nouă a fiicei sale, în care existau studii şi bani şi independenţă. Iar când privea către viitorul lui Joy, nu vedea decât o mare harababură de întrebări indescifrabile. O astfel de tânără educată, citită, independentă financiar şi îngrozitor de modernă nu se baza pe nici un precedent în societatea *leu* tradiţională. Ce să *faci* cu ea? Cum să ajungă vreodată egala băieţilor agricultori şi needucaţi din vecini? Sigur că poţi parca o motocicletă în camera de zi şi îţi poţi prinde şi o antenă de satelit pe acoperişul colibei, dar unde pe lumea asta ai putea parca o astfel de fată?

Daţi-mi voie să vă spun cât de interesată era chiar Joy de această discuţie: în mijlocul conversaţiei mele cu mama ei, s-a ridicat şi a ieşit din casă, după care n-am mai văzut-o deloc. N-am reuşit să scot de la fată nici măcar un cuvânt pe tema căsătoriei. Deşi sunt sigură că avea sentimente puternice privind subiectul, era clar că nu avea chef să discute despre ele cu mine şi cu mama ei. Aşa că Joy a plecat să-şi petreacă altfel timpul. Aproape că aveai senzaţia că se dusese la băcănia de după colţ să cumpere nişte ţigări, după care va merge eventual la un film cu câţiva prieteni. Doar că în satul acela nu existau nici băcănie, nici ţigări, nici cinematografe – doar găini care cotcodăceau pe un drum prăfuit.

Atunci unde se ducea fata aia?

Păi chiar asta-i întrebarea, nu-i aşa?

Apropo, am spus deja că soţia lui Keo era însărcinată? De fapt, copilul trebuia să se nască chiar în săptămâna în care l-am cunoscut pe Keo şi l-am angajat să-mi fie traducător şi ghid. Am aflat despre sarcina soţiei lui abia când Keo mi-a spus că se bucură foarte tare de venitul suplimentar, mai ales din cauza sosirii iminente a copilului. Keo se mândrea grozav că urma să aibă un copil şi ne-a invitat pe Felipe şi pe mine să cinăm la el acasă în ultima noastră seară petrecută în Luang Prabang – ca să ne arate cum trăieşte şi s-o cunoaştem pe Noi, soţia lui gravidă.

— Ne-am cunoscut la şcoală, ne-a spus Keo despre soţia lui. Mi-a plăcut mereu de ea. E ceva mai tânără decât mine – doar nouăsprezece ani are. E foarte drăguţă. Deşi e

ciudat pentru mine acum, că face copilul. Era aşa micuţă, aproape nu cântărea nimic! Acum mi se pare că cântăreşte toate kilogramele deodată!

Prin urmare am mers acasă la Keo – conduşi cu maşina până acolo de Khamsy, prietenul lui de la hotel – şi am mers încărcaţi cu daruri. Felipe a cumpărat mai multe sticle de Beerlao, berea locală, iar eu am adus câteva haine drăguţe de copil, care s-ar fi potrivit şi unui băiat, şi unei fetiţe; le găsisem la piaţă şi voiam să i le ofer soţiei lui Keo.

Casa lui Keo se afla la capătul unui drum de pământ brăzdat de şleauri, chiar în apropiere de Luang Prabang. Era ultima dintr-un şir de case asemănătoare, dincolo de care începea tărâmul junglei, şi ocupa o suprafaţă de teren dreptunghiulară, de şase metri pe nouă. Jumătate din această proprietate era acoperită de bazine din ciment pe care Keo le umpluse cu broaştele şi cu peştii-luptători pe care îi creştea pentru a-şi rotunji veniturile de învăţător de şcoală generală şi de ghid turistic ocazional. Broaştele le vindea drept hrană. După cum ne-a explicat cu mândrie, se vindeau cu aproximativ 25 000 de kip – 2,5 dolari – kilogramul, iar media era de vreo trei sau patru la kilogram, pentru că broaştele cu pricina sunt destul de solide. Deci era vorba de un venit suplimentar destul de bunicel. Dar mai avea şi peşti-luptători, care se vindeau cu câte 5000 de kip – 50 de cenţi – fiecare şi care se înmulţesc într-o veselie. Peştii-luptători îi vinde localnicilor care pariază pe lupte acvatice. Keo ne-a explicat că începuse să crească peşti-luptători încă din copilărie, încercând să găsească o cale de a mai câştiga nişte bani în plus, ca să nu fie o povară pentru părinţii lui. Deşi lui Keo nu-i place să se laude, nu s-a putut abţine să nu ne mărturisească un lucru: era probabil cel mai bun crescător de peşti-luptători din întregul Luang Prabang.

Casa lui Keo ocupa restul proprietăţii – adică partea neinvadată de bazine cu broaşte şi peşti – ceea ce înseamnă că dimensiunea casei era de vreo 1,5 metri pătraţi. Construcţia era din bambus şi bucăţi de pal, cu

acoperiş de tablă ondulată. Singura cameră care existase iniţial fusese transformată recent în două camere: o zonă pentru dormit şi una de zi. Peretele despărţitor era doar o despărţitură de pal pe care Keo o tapetase grijuliu cu paginile unor ziare de limbă engleză, precum *Bangkok Post* şi *Herald Tribune*. (Felipe mi-a spus după aceea că îl suspectează pe Keo că noaptea stă acolo şi citeşte fiecare cuvânt de pe propriul tapet, încercând să-şi îmbunătăţească încontinuu engleza.) Exista un singur bec, care atârna deasupra camerei de zi. Mai exista şi o minusculă baie de beton cu un closet turcesc şi o cadă pentru spălat. Dar, în seara vizitei noastre, cada era plină cu broaşte, din cauză că bazinele cu broaşte de afară ajunseseră neîncăpătoare. (Iată unul dintre avantajele creşterii a sute de broaşte, după cum ne-a explicat Keo: „Spre deosebire de toţi vecinii noştri, noi nu avem probleme cu ţânţarii.”) Bucătăria era în afara casei, sub un mic umbrar, şi avea pe jos pământ măturat cu grijă.

— Într-o zi vom investi într-o podea de bucătărie adevărată, ne-a spus Keo cu aerul unui locuitor de suburbie care preconizează că într-o bună zi va construi o terasă izolată lângă camera de zi. Dar mai întâi va trebui să fac mai mulţi bani.

Nicăieri în casă nu exista vreo masă sau vreun scaun. Afară, în bucătărie, se afla o bancă mică şi sub ea stătea minuscula căţeluşă a familiei, care tocmai făcuse pui cu câteva zile în urmă. Căţeii erau de mărimea unor şoricei. Singurul motiv de jenă în legătură cu stilul lui de viaţă modest pe care l-a exprimat vreodată Keo în faţa mea a fost faptul că avea o căţeluşă atât de mică. Părea să creadă că a le arăta onoraţilor săi musafiri o căţeluşă atât de mică era un act aproape lipsit de generozitate – de parcă statura minionă a căţeluşei nu s-ar fi potrivit cu poziţia socială ocupată de Keo sau cu aspiraţiile lui Keo.

— Noi râdem mereu de ea pentru că e aşa mică. Îmi pare rău că nu e mai mare, se scuză el. Dar e o căţeluşă foarte bună.

Mai aveau şi o găină. Găina trăia în zona bucătărie-

prispă şi era legată de perete cu o bucată de sfoară, încât se putea plimba, dar nu putea fugi nicăieri. Avea o cutie mică de carton şi în cutia aceea de carton depunea zilnic un ou. Când Keo ne-a prezentat găina şi cutia ei de carton, a făcut-o în maniera unui boier de ţară; întinzându-şi cu mândrie un braţ, a spus: „Iar aceasta e găina noastră!”

În momentul acela am văzut cu coada ochiului cum se îngrămădesc pe faţa lui Felipe o mulţime de emoţii: tandreţe, milă, nostalgie, admiraţie şi un dram de tristeţe. Felipe a crescut sărac în sudul Braziliei şi – asemeni lui Keo – a avut întotdeauna un suflet mândru. De fapt, Felipe are şi acum un suflet mândru, în aşa măsură încât îi place să spună oamenilor că s-a născut „lefter”, şi nu „sărac” – un mesaj din care reiese că şi-a privit dintotdeauna sărăcia ca pe o situaţie temporară (ca şi cum, fiind doar un copil neajutorat ţinut în braţe, fusese surprins într-un moment în care nu prea avea bani la el). Ca şi Keo, Felipe şi-a cultivat talentul pentru afaceri de încropeală, talent care ieşise la lumină de la o vârstă fragedă. Prima mare idee de afaceri i-a venit lui Felipe la vârsta de nouă ani, când a observat că maşinile se împotmoleau mereu într-o băltoacă adâncă de la poalele dealului din Porto Alegre, oraşul lui natal. A cooptat un prieten care să-l ajute, apoi au început amândoi să aştepte cât era ziua de lungă ca maşinile să se împotmolească la poalele dealului, iar ei să le împingă afară din băltoacă. Şoferii le dădeau băieţilor mărunţiş pentru efortul lor, şi cu acel mărunţiş au fost cumpărate o mulţime de cărţi americane cu benzi desenate. La zece ani, Felipe intrase deja în afacerile cu fier vechi, scormonind prin oraş după bucăţi de fier, alamă sau cupru, pe care să le vândă. La treisprezece ani vindea oase de animale (le aduna din apropierea măcelăriilor şi abatoarelor locale) unui producător de clei, iar o parte din preţul biletului de vapor cu care a plecat prima dată din Brazilia a fost asigurată de banii strânşi astfel. Dacă ar fi ştiut ceva despre carnea de broască sau despre peştii-luptători, credeţi-mă că s-ar fi băgat şi în afacerea asta.

Până în seara aceea, Felipe nu avusese timp de Keo.

Adevărul e că firea înfiptă a ghidului meu îl irita la culme. Dar, imediat ce a păşit în casa lui Keo şi a văzut tapetul din ziare şi podeaua de pământ măturată şi broaştele din baie şi găina din cutie şi căţeluşa mică şi umilă, în Felipe s-a schimbat ceva. Iar când a cunoscut-o pe Noi, soţia lui Keo, care, chiar fiind gravidă în stadiul de cântăreşte-toate-kilogramele-deodată, era atât de micuţă şi se străduia din greu să ne gătească cina la o singură flacără alimentată cu gaz, am văzut cum ochii i se umezesc de duioşie, deşi era prea politicos ca să exprime în faţa lui Noi altceva decât un interes prietenesc pentru mâncărurile ei. Noi a acceptat fâstâcită laudele lui Felipe. („Vorbeşte engleza, ne-a spus Keo, dar e prea timidă ca să exerseze.”)

Când a făcut cunoştinţă cu mama lui Noi – o doamnă micuţă într-un sarong albastru şi uzat, care avea însă un anume aer de regină şi care ne-a fost prezentată doar ca „Bunica” – cel care avea să-mi fie soţ şi-a urmat un adânc instinct personal şi s-a înclinat mult înaintea acelei femei minuscule. În faţa acestui gest galant, bunica a zâmbit abia vizibil (doar din colţurile ochilor) şi a răspuns cu un semn din cap aproape imperceptibil, telegrafiind cu subînţeles: „Plecăciunea dumneavoastră m-a mulţumit, stimate domn.”

În momentul acela l-am iubit pe Felipe atât de mult – mai mult decât îl iubisem până atunci oricând şi oriunde.

Aici trebuie să clarific ceva: deşi Keo şi Noi nu aveau mobilă, în casa lor existau trei articole luxoase. Aveau un televizor cu combină audio şi DVD-player încorporate, un mic frigider şi un ventilator electric. Pentru a ne întâmpina cum se cuvine, Keo pornise toate aceste trei obiecte casnice la putere maximă. Ventilatorul sufla; frigiderul bâzâia în timp ce făcea gheaţă pentru berea noastră, din televizor se auzeau la maximum nişte desene animate.

Keo ne-a întrebat:

— Aţi prefera să ascultaţi muzică sau să vă uitaţi la desenele de la televizor în timpul cinei?

I-am spus că îi mulţumim şi că am prefera să ascultăm muzică.

— Aţi prefera să ascultaţi muzică occidentală hard-rock, a întrebat el, sau muzică liniştită din Laos?

I-am mulţumit pentru grijă şi am răspuns că muzica liniştită din Laos era o alegere foarte bună.

Keo a spus:

— Nici o problemă. Am nişte muzică liniştită din Laos perfectă, o să vă placă. A pus nişte melodii de dragoste laoţiene, însă la un volum care-ţi spărgea timpanele – ca să demonstreze calitatea sistemului său stereo. Din acelaşi motiv, Keo a îndreptat direct spre noi ventilatorul electric. Avea acele aparate luxoase şi dorea ca noi să beneficiem din plin de serviciile pe care ni le puteau oferi.

Aşa că a fost o seară destul de zgomotoasă, dar ăsta n-a fost un capăt de ţară, deoarece zgomotul excesiv semnala o atmosferă festivă, iar noi am urmat conştiincioşi semnalul. Nu după multă vreme beam cu toţii Beerlao, povesteam tot felul de istorii şi râdeam. Sau cel puţin Felipe, Keo, Khamsy şi cu mine beam cu toţii şi râdeam; Noi, aflată în ultimul stadiu de sarcină, părea să sufere de căldură şi nu a băut bere, ci doar a stat tăcută pe podeaua de pământ tare, schimbându-şi din când în când poziţia pentru a găsi una mai comodă.

Cât despre Bunica, ea a băut bere, dar nu a râs prea mult alături de noi. Doar ne privea cu un aer de tihnă şi satisfacţie. Am aflat că Bunica era cultivatoare de orez, venită din nordul ţării, din apropiere de frontiera cu China. Se trăgea dintr-un vechi neam de cultivatori de orez şi avusese zece copii (Noi fiind cea mai mică), toţi născuţi acasă la ea. Ne-a povestit toate acestea doar pentru că am rugat-o eu să ne spună povestea vieţii ei. În timp ce Keo traducea, ne-a povestit cum căsătoria ei – petrecută la vârsta de şaisprezece ani – fusese mai degrabă „accidentală”. Se căsătorise cu un bărbat care se afla în sat doar în trecere. Petrecuse noaptea în casa familiei ei şi se îndrăgostise de ea. La câteva zile după sosirea străinului, erau deja căsătoriţi. Am încercat să-i pun Bunicii câteva întrebări edificatoare despre gândurile ei în

legătură cu propria căsnicie, dar n-a dezvăluit nimic în afară de lucrurile ştiute: cultivatoare de orez, căsătorie accidentală, zece copii. Muream de curiozitate să aflu care putea fi decodificarea acelei noţiuni, căsătorie „accidentală” (şi în familia mea au existat o mulţime de femei nevoite să se căsătorească din cauza unor „accidente”), dar n-am mai putut obţine nici o altă informaţie.

— Nu e obişnuită ca oamenii să-i găsească viaţa interesantă, ne-a explicat Keo, aşa că am lăsat baltă subiectul.

Însă toată seara am aruncat priviri fugare către Bunică, şi toată seara mi s-a părut că ne privea de undeva de foarte departe. Avea un halou strălucitor, de pe altă lume, accentuat de o atitudine atât de tăcută şi de rezervată, încât uneori aproape că dispărea. Deşi era aşezată pe podea exact în faţa mea, deşi o puteam atinge oricând cu uşurinţă doar întinzând o mână, părea că există în altă parte, privindu-ne pe toţi de pe un tron binevoitor aşezat undeva sus, pe lună.

Casa lui Keo – incredibil de mică – era totuşi atât de curată, încât ai fi putut mânca de pe jos, şi exact asta am şi făcut. Ne-am aşezat cu toţii pe un covor de bambus şi am mâncat împreună, modelând bile de orez cu mâinile. Respectând obiceiul din Laos, am băut cu toţii din acelaşi pahar, dându-l de la unul la altul, începând cu persoana cea mai în vârstă şi terminând cu cea mai tânără. Şi iată ce am mâncat: o supă de somn minunat condimentată, salată de papaya verde cu un sos de peşte afumat, garnitură de orez şi, bineînţeles, broaşte. Broaştele au fost felul principal oferit cu mândrie, deoarece erau chiar dintre cele crescute acasă de Keo, aşa că a trebuit să mâncăm destul de multe. Mai mâncasem broaşte şi înainte (bine, *picioare* de broaşte), dar de data asta a fost altfel. Erau nişte broaşte uriaşe – broaşte-taur enorme, solide, cărnoase – tăiate în bucăţi mari ca bucăţile dintr-o tocană de pui, apoi fierte cu tot cu piele, oase şi celelalte. Din toată mâncarea, pielea a fost partea cu care mi-a fost cel

mai greu să mă înţeleg, pentru că, deşi fusese gătită, faptul că era piele de broască, pătată, ca de cauciuc, amfibiană, rămăsese absolut evident.

Noi ne privea cu atenţie. N-a spus prea multe în timpul mesei, doar ne-a amintit la un moment dat: „Nu mâncaţi doar orez – şi carne mâncaţi”, deoarece carnea era valoroasă, iar noi eram musafiri foarte apreciaţi. Aşa că am mâncat toate hălcile alea de carne de broască cu consistenţă de cauciuc, cu tot cu piele şi cu ocazionalele bucăţi de os, mestecând totul fără să ne plângem absolut deloc. Felipe a cerut încă o porţie, şi asta nu o dată, ci de două ori, lucru care a făcut-o pe Noi să roşească şi să zâmbească înspre abdomenul ei proeminent cu o plăcere imposibil de stăpânit. Deşi ştiam foarte bine că Felipe ar fi preferat să-şi mănânce propriul pantof făcut *sauté* decât să mai înghită încă o halcă de broască-taur fiartă, în momentul acela l-am iubit din nou până dincolo de marginile iubirii pentru enorma lui bunătate.

Pe omul ăsta poţi să-l duci oriunde, m-am gândit cuprinsă de mândrie, *şi totdeauna o să ştie cum să se poarte.*

După cină, Keo a pus câteva videoclipuri cu dansuri tradiţionale de nuntă din Laos, pentru a ne delecta şi educa. Filmele arătau un grup de femei ţepene şi serioase, care dansau pe o scenă disco în saronguri strălucitoare şi cu machiaje speciale. În cea mai mare parte a lui, dansul presupunea ca ele să stea nemişcate şi să-şi rotească mâinile, în timp ce pe feţe aveau cimentat câte un zâmbet. Timp de jumătate de oră am privit cu toţii filmele, într-o tăcere atentă.

— Toate sunt dansatoare excelente, profesioniste, ne-a informat Keo în final, punând capăt acelei reverii stranii. Cântăreţul a cărei voce o puteţi auzi în muzica de fundal este foarte faimos în Laos – exact ca Michael Jackson al vostru în America. Am făcut şi eu cunoştinţă cu el.

Keo avea o inocenţă care aproape că-ţi frângea inima dacă o observai cu atenţie. De fapt, întreaga lui familie

părea de o puritate mai presus de orice întâlnisem vreodată până atunci. Făcând abstracţie de televizor, frigider şi ventilatorul electric, rămâneau neatinşi de modernitate, sau cel puţin neatinşi de şmecheria obraznică a modernităţii. Iată doar câteva dintre elementele care lipseau complet din conversaţiile cu Keo şi familia lui: ironia, cinismul, sarcasmul şi înfumurarea. Cunosc puşti americani în vârstă de cinci ani care sunt mai şireţi decât familia aceea. De fapt, *toţi* puştii americani de cinci ani pe care-i cunosc sunt mai şireţi decât familia aceea. Îmi doream să le înfăşor întreaga casă într-un soi de plasă protectoare care să-i apere de întreaga lume – şi, având în vedere dimensiunea casei, n-ar fi fost nevoie de prea multă plasă.

După ce s-a sfârşit expoziţia de dans, Keo a oprit televizorul şi a condus încă o dată conversaţia către planurile şi visurile pe care le aveau el şi cu Noi în privinţa vieţii lor împreună. După naşterea copilului urmau, firește, să aibă nevoie de mai mulţi bani, şi de aceea Keo avea un plan cu care spera să-şi mărească afacerea cu carne de broască. Ne-a explicat că i-ar plăcea ca în viitor să inventeze o incintă pentru înmulţirea broaştelor în mediu controlat, care să asigure de-a lungul întregului an condiţiile – de vară – din perioada naturală de reproducere. Respectiva minunăţie, pe care eu mi-am închipuit-o ca pe un soi de seră, urma să conţină sisteme precum „ploaie prefăcută şi soare prefăcut”. Condiţiile meteorologice prefăcute aveau să păcălească broaştele, care n-ar mai observa astfel sosirea iernii. Ar fi ideal, deoarece iarna e o perioadă dificilă pentru crescătorii de broaşte. În fiecare iarnă, broaştele lui Keo intră în hibernare (sau, cum a spus el, „meditaţie”), timp în care nu mănâncă şi prin urmare pierd foarte mult în greutate, făcând ca afacerea cu carnea de broască vândută la kilogram să nu mai fie deloc profitabilă. Dar dacă Keo ar fi în stare să crească broaşte tot anul şi dacă ar fi singura persoană din Luang Prabang care s-o facă, atunci afacerea lui ar deveni înfloritoare şi întreaga lui familie ar prospera.

— Pare o idee excelentă, Keo, a spus Felipe.

— A fost ideea lui Noi, a răspuns Keo, şi atenţia tuturor s-a îndreptat din nou către soţia lui Keo, frumoasa Noi, de doar nouăsprezece ani şi cu obrazul atât de umed din cauza căldurii, îngenuncheată strâmb pe podeaua de pământ, cu întreg abdomenul plin de copil.

— Eşti un geniu, Noi! a exclamat Felipe.

— Da, *este* un geniu! a încuviinţat Keo.

La aceste laude, Noi a roşit atât de intens, încât părea că mai are puţin şi leşină. Era incapabilă să ne privească în ochi, dar în mod evident simţea aprecierea, chiar dacă nu-i putea face faţă. Era limpede că simţea cu câtă deferenţă o privea soţul ei. Arătosul, tânărul şi inventivul Keo îşi aprecia atât de mult soţia, încât nu se putea abţine să nu se laude cu ea în faţa scumpilor săi oaspeţi la cină! În faţa unei declaraţii atât de publice despre importanţa ei, sfioasa Noi părea să fi crescut de două ori mai mare decât adevăratele ei dimensiuni (iar ea *era* deja de două ori mai mare decât dimensiunile ei obişnuite, ţinând cont că bebeluşul se putea naşte în orice moment). Cinstit vorbind, în acea clipă sublimă, tânăra viitoare mamă a părut atât de încântată, atât de plină de sine, încât mi-a fost teamă că s-ar putea înălţa uşor în văzduh ca să se alăture mamei ei acolo sus, pe suprafaţa lunii.

În timp ce ne întorceam cu maşina la hotel, toate lucrurile din seara aceea m-au făcut să mă gândesc la bunica mea şi la căsnicia ei.

Bunica Maude – care a împlinit de curând nouăzeci şi şase de ani – se trage dintr-un lung şir de oameni ale căror niveluri de confort în viaţă se asemănau mai mult cu al lui Keo şi Noi decât cu al meu. Familia bunicii Maude era alcătuită din imigranţi veniţi din nordul Angliei şi ajunşi până în centrul Minnesotei în căruţe cu coviltir, care supravieţuiseră acelor prime ierni de necrezut în case primitive de chirpici. Muncind până aproape de epuizare, au obţinut terenuri, şi-au construit mici case de lemn, apoi case mai mari, şi-au mărit treptat numărul de animale şi au

prosperat.

Bunica mea s-a născut în ianuarie 1913 acasă, în toiul unei ierni geroase de prerie. A sosit pe lume cu un defect ce putea să-i pună viaţa în pericol – o gravă deformaţie buză-de-iepure care-i lăsase o gaură în cerul gurii şi buza de sus incompletă. Se făcuse aproape aprilie când şinele de cale ferată s-au dezgheţat destul ca să-i permită tatălui lui Maude să-şi ducă bebeluşul la Rochester pentru o primă operaţie rudimentară. Până atunci, mama şi tatăl bunicii mele reuşiseră cumva să ţină copilul în viaţă, în ciuda faptului că fetiţa nu putea fi alăptată. Bunica nu ştie nici până-n ziua de azi cum au hrănit-o părinţii, dar bănuieşte că alăptatul ei a avut de-a face cu nişte bucăţi de furtun din cauciuc din grajdul vacilor de lapte. După cum mi-a mărturisit de curând, bunica ar fi vrut să-i fi cerut mamei ei mai multe informaţii despre acele dificile prime luni din viaţa sa, dar ai ei nu erau tipul de familie în care oamenii să se gândească prea mult la amintirile deprimante ori să încurajeze discuţiile dureroase, astfel că subiectul nu fusese deschis niciodată.

Deşi bunica nu e genul care să se plângă, indiferent cum ai privi lucrurile viaţa ei a fost una plină de provocări. Bineînţeles că şi vieţile tuturor celor din jurul ei au fost pline de provocări, dar Maude a avut de dus povara suplimentară a problemei sale de sănătate, care o lăsase cu dificultăţi de vorbire şi o cicatrice vizibilă în mijlocul feţei. Deloc surprinzător, era extrem de timidă. Din toate aceste motive, se presupunea că bunica n-o să se căsătorească niciodată. Presupunerea nu trebuia rostită cu voce tare; era un lucru pe care-l ştia, pur şi simplu, toată lumea.

Dar până şi soarta cea mai potrivnică aduce uneori beneficii neaşteptate. În cazul bunicii mele, beneficiul a fost că doar ea din familie a primit o educaţie corespunzătoare. Maude a fost lăsată să se dedice studiilor deoarece *era nevoie* să fie educată, pentru ca, celibatară fiind, să-şi poată câştiga singură traiul într-o bună zi. Aşa că, în timp ce băieţii erau cu toţii retraşi de la şcoală în

preajma clasei a opta, pentru a fi trimişi să muncească la câmp, şi în timp ce fetele terminau şi ele doar rareori liceul (de obicei se căsătoreau şi aveau şi un copil înainte să parcurgă toţi anii de studiu), Maude a fost trimisă la oraş, unde stătea în gazdă la o familie din partea locului, ca să devină o elevă silitoare. A excelat la şcoală. Avea o deosebită pasiune pentru istorie şi engleză şi spera să devină cândva profesoară; ca să strângă banii necesari pentru colegiul pedagogic, a făcut curăţenie prin case. Apoi a venit şocul Marii Depresiuni, şi cheltuielile pentru colegiu au ajuns imposibil de acoperit. Dar Maude a continuat să muncească, şi veniturile ei au transformat-o într-una dintre cele mai rare creaturi imaginabile în acea perioadă în centrul Minnesotei: o tânără femeie independentă, trăind prin propriile ei mijloace.

Anii aceia din viaţa bunicii mele, cei de după terminarea liceului, m-au fascinat dintotdeauna, pentru că drumul ei fusese complet diferit de ale tuturor celor din jurul ei. În loc să se cufunde direct în afacerea întemeierii unei familii, avusese parte de *experienţe* în lumea reală. Mama ei nu părăsea decât arareori ferma familiei, doar pentru a merge o dată pe lună la oraş (dar niciodată în timpul iernii) ca să refacă stocurile de produse indispensabile, precum făina, zahărul sau pânza în carouri. Dar Maude, după absolvirea liceului, a plecat de una singură în Montana şi a lucrat într-un restaurant, unde le servea cowboy-ilor plăcinte şi cafea. Asta se întâmpla în 1931. A făcut lucruri exotice şi neobişnuite pe care femeile din familia ei nici nu şi-ar fi putut imagina vreodată să le facă. S-a tuns şi şi-a făcut un permanent (contra doi dolari întregi) la un coafor adevărat, dintr-o gară adevărată. Şi-a cumpărat o rochie galbenă cochetă, îndrăzneaţă şi subţire, dintr-un magazin adevărat. A mers la cinematograf. A citit cărţi. A călătorit din Montana înapoi în Minnesota într-un camion condus de nişte imigranţi ruşi, al căror fiu arătos era cam de aceeaşi vârstă cu ea.

Întoarsă acasă după aventura din Montana, şi-a găsit o slujbă de menajeră şi secretară a unei femei bogate şi

bătrâne, doamna Parker, care bea şi fuma şi râdea şi se bucura enorm de viaţă. Doamnei Parker, după cum mi-a povestit bunica, „nu-i era frică nici să înjure”, şi în casa ei se dădeau nişte petreceri atât de extravagante (cele mai bune fripturi, cel mai bun unt, băutură şi ţigări din plin), încât nici n-ai fi spus că în lumea reală făcea ravagii Marea Depresiune. În plus, doamna Parker era generoasă şi avea idei liberale, dându-i adesea bunicii hainele ei, deşi Maude avea măsuri pe jumătate cât ea, astfel că nu a putut profita de fiecare dată de acea *largheţe* adevărată.

Bunica a muncit din greu şi a economisit banii. Trebuie să accentuez asta: *avea propriile ei economii*. Cred că aţi putea răscoli printre înaintaşii lui Maude de-a lungul a câteva secole fără să găsiţi nici măcar o femeie care să fi reuşit să economisească de una singură bani. Pusese deoparte chiar şi o sumă pentru o operaţie care să-i facă mai puţin vizibilă cicatricea buzei-de-iepure. Dar în mintea mea independenţa ei tinerească este rezumată cel mai bine printr-un simbol anume: o extraordinară haină de culoarea vinului, cu guler de blană veritabilă, pe care şi-a cumpărat-o singură la începutul anilor 1930 cu douăzeci de dolari. Era o extravaganţă fără precedent pentru o femeie din familia aceea. Mama bunicii mele rămăsese fără grai la gândul că se putea cheltui o astfel de sumă astronomică pentru… o haină. Din nou, cred că aţi putea căuta cu penseta prin genealogia familiei mele fără să descoperiţi vreo femeie înaintea lui Maude care să fi cumpărat vreodată pentru sine ceva atât de minunat şi de costisitor.

Dacă aţi întreba-o astăzi pe bunica despre respectiva achiziţie, ochii încă i s-ar aprinde de o plăcere absolută. Haina aceea de culoarea vinului cu guler din blană veritabilă era cel mai frumos lucru care îi aparţinuse vreodată lui Maude în toată viaţa ei – chiar aşa, a fost cel mai frumos lucru care avea să-i aparţină vreodată lui Maude în toată viaţa ei – şi îşi aminteşte şi acum senzaţia voluptuoasă a blănii care îi mângâia gâtul şi bărbia.

Peste o vreme, în acelaşi an, probabil pe când purta

chiar haina aceea atât de frumoasă, Maude a cunoscut un tânăr fermier pe nume Carl Olson, al cărui frate îi curta sora, şi Carl – bunicul meu – s-a îndrăgostit de ea. Carl nu era un bărbat romantic, nici un bărbat poetic şi cu siguranţă nu era un bărbat bogat. (Micul ei cont de economii eclipsa proprietăţile lui.) Dar era un bărbat uluitor de frumos şi extrem de muncitor. Toţi fraţii Olsen erau bine cunoscuţi ca bărbaţi frumoşi şi extrem de muncitori. Bunica s-a îndrăgostit de el. Nu după multă vreme, spre surprinderea tuturor, Maude Edna Morcomb *s-a căsătorit*.

Ei bine, concluzia pe care o trăgeam din această poveste în trecut, de fiecare dată când mă gândeam la ea, era că momentul căsătoriei marcase sfârşitul oricărei autonomii pentru Maude Edna Morcomb. Viaţa ei de după aceea a fost în mare parte alcătuită doar din greutăţi neîntrerupte, pesemne până prin 1975. Şi nu din cauză că nu ştia ce înseamnă munca, ci pentru că lucrurile au devenit repede foarte dificile. A plecat din frumoasa casă a doamnei Parker (gata cu fripturile, gata cu petrecerile, gata cu *apa curentă*) şi s-a mutat la ferma deţinută de familia bunicului meu. Rudele lui Carl erau imigranţi suedezi duri, şi tânărul cuplu a fost nevoit să locuiască într-o casă mică, împreună cu fratele mai mic al bunicului meu şi cu tatăl celor doi. Maude era singura femeie de la fermă, aşa că gătea şi spăla pentru toţi cei trei bărbaţi – şi uneori mai hrănea şi zilierii. Când, în sfârşit, electricitatea a ajuns şi la ei în localitate prin programul de electrificare rurală al administraţiei Roosevelt, socrul ei nu accepta decât becurile de cea mai mică putere, care oricum erau aprinse foarte rar.

În casa aceea şi-a crescut Maude primii cinci – din cei şapte – copii. Acolo s-a născut mama. Primii trei copii au fost crescuţi într-o singură cameră, sub un singur bec, la fel cum vor fi crescuţi şi copiii lui Keo şi Noi. (Socrul şi cumnatul ei aveau fiecare câte o cameră proprie.) Când s-a născut Lee, fiul cel mare al lui Maude şi Carl, cei doi au plătit doctorul cu un viţel. Bani nu erau. Bani nu erau

niciodată. Economiile lui Maude – banii pe care îi strânsese pentru operaţia estetică – fuseseră de mult înghiţiţi de fermă. Când i s-a născut cea mai mare dintre fiice, mătuşa mea Marie, bunica şi-a tăiat haina ei dragă de culoarea vinului, cu guler din blană veritabilă, şi din materialul ei a cusut un costumaş de Crăciun pentru fetiţa nou-născută.

Iar în mintea mea aceasta a fost, mereu, metafora cea mai grăitoare cu privire la ceea ce face căsnicia din oamenii familiei mele. Prin „oamenii familiei mele" vreau să spun femeile familiei mele, mai ales cele din familia de pe linie maternă – moştenirea mea genetică şi afectivă. Pentru că ceea ce a făcut cu haina ei minunată (cel mai frumos lucru care avea să-i aparţină vreodată) bunica este ceea ce au făcut toate femeile din generaţia aceea (şi din cele de dinainte) pentru familiile şi soţii şi copiii lor. Au tăiat cele mai minunate şi mai mândre părţi din ele însele şi le-au împărţit altora. Au remodelat ceea ce le aparţinea şi i-au dat o formă nouă pentru alţii. Au renunţat. Erau ultimele care mâncau la cină şi erau primele care se trezeau de dimineaţă ca să încălzească bucătăria rece, pentru încă o zi petrecută purtându-le de grijă tuturor celorlalţi. Acesta era singurul lucru pe care ştiau să-l facă. Acesta era verbul după care se ghidau şi principiul călăuzitor din vieţile lor de femei: ştiau să *dea*.

Povestea hainei de culoarea vinului cu guler din blană veritabilă m-a făcut mereu să plâng. Şi, dacă v-aş spune că această poveste nu mi-a modelat iremediabil sentimentele faţă de căsnicie sau că nu a născut în mine o mică, tăcută tristeţe cu privire la ceea ce le poate răpi instituţia matrimonială unor femei minunate, v-aş minţi.

Dar v-aş minţi – sau cel puţin v-aş ascunde informaţii relevante – şi dacă nu v-aş dezvălui finalul neaşteptat al poveştii: la câteva luni după ce Felipe şi cu mine fuseserăm condamnaţi de către Departamentul de Securitate Internă să ne căsătorim, m-am dus să-mi vizitez bunica în Minnesota. M-am aşezat alături, în timp ce ea lucra la o bucată pătrată dintr-un *quilt* şi-mi spunea tot

felul de poveşti. Apoi am întrebat-o ceva ce n-o mai întrebasem niciodată:

— Care a fost cea mai fericită perioadă din viaţa ta?

În sufletul meu, credeam că ştiu deja răspunsul. Începutul anilor 1930, pe când locuia cu doamna Parker, purta o rochie galbenă, subţire şi avea o coafură făcută la coafor şi o haină de culoarea vinului care îi venea de minune. Ăsta trebuia să fie răspunsul, nu-i aşa? Dar bunicile au o problemă. În ciuda tuturor lucrurilor pe care le dăruiesc celorlalţi, insistă să-şi păstreze propriile păreri despre propriile vieţi. Aşa se face că bunica Maude mi-a spus:

— Cea mai fericită perioadă din viaţa mea au fost primii câţiva ani de căsnicie cu bunicul tău, când locuiam cu toţii la ferma familiei Olson.

Permiteţi-mi să vă amintesc: nu aveau *nimic*. Maude era practic sclavă în casa a trei bărbaţi în toată firea (şi nu orice bărbaţi, ci nişte fermieri suedezi morocănoşi, care de obicei se enervau unul pe altul) şi era obligată să-şi înghesuie copiii şi scutecele lor murdare într-o singură încăpere rece şi slab luminată. Cu fiecare sarcină devenea tot mai bolnavă şi mai slăbită. Dincolo de poarta casei, Marea Depresiune făcea ravagii. Socrul ei refuza să instaleze apă curentă în casă. Şi aşa mai departe, şi aşa mai departe…

— Bunico, am zis, luându-i mâna deformată de reumatism într-a mea, cum *se poate* să fi fost aia cea mai fericită perioadă din viaţa ta?

— Păi a fost, mi-a spus ea. A fost fericită fiindcă aveam familia mea. Aveam un soţ. Aveam copii. Nu îndrăznisem să visez că aş putea avea vreodată în viaţă ceva din toate astea.

Oricât de mult m-au surprins cuvintele ei, am crezut-o. Dar doar pentru că am crezut-o nu înseamnă că am şi înţeles-o. De fapt, n-am reuşit să încep să înţeleg răspunsul bunicii mele despre cea mai mare fericire din viaţa ei până când n-am luat cina în Laos cu Keo şi cu Noi, câteva luni mai târziu. Stând aşezată pe podeaua de pământ şi privind-

o pe Noi cum se mişca greoi în jurul abdomenului ei însărcinat, am început, evident, să fac tot felul de presupuneri despre viaţa ei. O căinam pe Noi pentru greutăţile pe care le înfrunta din cauză că se căsătorise atât de tânără şi mă întrebam îngrijorată cum avea să-şi crească copilul într-o casă invadată deja de o cireadă de broaşte-taur. Dar când Keo s-a lăudat cât e de inteligentă tânăra lui soţie (cu ideile ei măreţe despre sere) şi când am văzut ce bucurie se aşterne pe chipul acelei tinere (o femeie atât de timidă, încât aproape că nu ne-a privit în ochi întreaga seară), mi-am reîntâlnit dintr-odată bunica. Mi-am *cunoscut* dintr-odată bunica, aşa cum se reflecta ea în Noi, într-un mod în care n-o mai cunoscusem până atunci. Am ştiut cum trebuie să fi arătat bunica în chip de tânără soţie şi mamă: mândră, vitală, apreciată. De ce era atât de fericită Maude în 1936? Din acelaşi motiv pentru care era fericită Noi în 2006 – fiindcă ştia că este de neînlocuit în viaţa cuiva. Era fericită fiindcă avea un partener şi fiindcă împreună construiau ceva, şi fiindcă credea din tot sufletul în ce construiau, şi fiindcă o uluia faptul de a fi parte dintr-o asemenea aventură.

Nu le voi insulta nici pe bunica, nici pe Noi insinuând că ar fi trebuit să ţintească la ceva mai înalt în viaţă (probabil la ceva care să aproximeze mai îndeaproape aspiraţiile şi idealurile mele). Refuz să spun şi că dorinţa lor de a fi centrul vieţii soţului a reflectat sau reflectă cine ştie ce patologie a acestor femei. Voi admite că atât Noi, cât şi bunica îşi cunosc propria fericire şi mă înclin cu respect în faţa experienţei lor. Din câte se pare, au primit exact ceea ce şi-au dorit dintotdeauna.

Am lămurit-o şi pe asta.

Sau nu?

Fiindcă – doar ca să complic mai mult subiectul – trebuie să redau ceea ce mi-a mai spus bunica la finalul conversaţiei noastre din ziua aceea petrecută în Minnesota. Ştia că mă îndrăgostisem de curând de un tip pe care-l chema Felipe şi auzise că lucrurile dintre noi începuseră să fie serioase. Maude nu e o femeie băgăreaţă

(spre deosebire de nepoata ei), dar avusesem o discuţie intimă, şi poate de asta a simţit că mă poate întreba direct:

— Ce planuri ai cu omul ăsta?

I-am spus că nu prea ştiu, asta dincolo de faptul că-mi doresc să fiu cu el pentru că e bun şi de încredere şi iubitor şi mă face fericită.

— Dar ai să… Nu şi-a terminat întrebarea.

Nici eu n-am terminat propoziţia în locul ei. Ştiam după ce scormoneşte, dar în perioada aceea din viaţa mea încă nu aveam nici o intenţie să mă recăsătoresc, aşa că n-am spus nimic, sperând că momentul avea să treacă.

După o scurtă tăcere, a încercat din nou.

— Voi doi aveţi de gând să aveţi…?

Nu i-am răspuns nici atunci. Nu încercam să fiu obraznică sau evazivă. Dar ştiam că nu urma să am copii şi nu voiam s-o dezamăgesc.

Însă apoi, femeia aceea în vârstă de aproape un secol m-a şocat. Bunica mea şi-a azvârlit mâinile în sus şi a zis:

— Of, mai bine te întreb direct! Acum, că l-ai cunoscut pe bărbatul ăsta drăguţ, n-ai de gând să te căsătoreşti şi să faci copii şi să nu mai scrii cărţi, nu-i aşa?

Şi atunci, ce să-nţeleg de-aici?

La ce concluzie să ajung când bunica îmi spune că cea mai fericită hotărâre din viaţa ei a fost să renunţe la tot pentru soţul şi pentru copiii ei, apoi îmi spune – cu următoarea suflare – că nu vrea să fac şi eu aceeaşi alegere? Nu prea ştiu cum să împac lucrurile astea, poate doar să cred că, într-un fel, ambele declaraţii sunt adevărate şi autentice, chiar dacă par să se contrazică în mod absolut una pe cealaltă. Cred că unei femei care a trăit atât cât ea ar trebui să i se permită unele contradicţii şi mistere. Ca cei mai mulţi dintre noi, femeia aceasta e o pluralitate. Şi pe deasupra, când vine vorba de subiectul femei şi căsătorie, concluziile evidente sunt dificil de găsit, iar drumul e presărat cu enigme.

Ca să ne apropiem cât de cât de descâlcirea acestui subiect – femeile şi căsătoria – trebuie să începem cu un

adevăr rece şi urât: pentru femei, căsnicia nu este la fel de avantajoasă ca pentru bărbaţi. N-am inventat eu lucrul ăsta şi nu-mi place să-l spun, dar este tristul adevăr, susţinut de studiu după studiu. Dimpotrivă, căsătoria ca instituţie a fost dintotdeauna extrem de avantajoasă pentru bărbaţi. Diagramele speranţei de viaţă spun că, dacă eşti bărbat, cea mai inteligentă decizie pe care o poţi lua – presupunând că vrei să duci o existenţă lungă, fericită, sănătoasă şi prosperă – este să te căsătoreşti. Bărbaţii căsătoriţi au un randament mult mai bun în viaţă decât celibatarii. Bărbaţii căsătoriţi trăiesc mai mult decât celibatarii; bărbaţii căsătoriţi acumulează mai multă avere decât celibatarii; bărbaţii căsătoriţi excelează în carieră în mai mare măsură decât celibatarii; bărbaţii căsătoriţi sunt mult mai puţin susceptibili să moară de moarte violentă decât celibatarii; bărbaţii căsătoriţi se declară a fi mult mai fericiţi decât celibatarii; şi bărbaţii căsătoriţi suferă mai puţin de alcoolism, dependenţă de droguri şi depresie decât celibatarii.

„Nu se putea născoci un sistem mai într-adins ostil fericirii omeneşti decât căsătoria”, scria în 1813 Percy Bysshe Shelley, dar greşea enorm, sau cel puţin greşea în privinţa fericirii omeneşti *masculine*. Din punct de vedere statistic, se pare că nu există ceva pe care bărbatul să nu-l câştige prin căsătorie.

Din nenorocire, inversul nu este valabil. Femeilor căsătorite moderne nu le merge mai bine în viaţă decât tovarăşelor lor celibatare. Femeile căsătorite din America nu trăiesc mai mult decât femeile singure; femeile căsătorite nu acumulează la fel de multă avere ca femeile singure (în medie, suporţi o scădere din salariu de şapte procente doar fiindcă te-ai căsătorit); femeile căsătorite nu excelează în carieră în aceeaşi măsură ca femeile singure; femeile căsătorite sunt cu mult mai puţin sănătoase decât femeile singure; femeile căsătorite sunt mai predispuse să sufere de depresie decât femeile singure; şi femeile căsătorite au şanse mult mai mari să sufere o moarte violentă decât femeile singure – de obicei, de mâna soţului,

ceea ce ne aminteşte de sumbra realitate după care, statistic vorbind, cea mai periculoasă persoană din viaţa femeii căsătorite medii este propriul bărbat.

Toate acestea alcătuiesc ceea ce, nedumeriţi, sociologii numesc „Dezechilibrul Beneficiilor Maritale” – numele curăţel al unei concluzii de o tristeţe aproape incredibilă: în general, femeile au de pierdut în urma schimbului de jurăminte maritale, în timp ce bărbaţii au de câştigat foarte mult.

Acum, înainte să ne băgăm cu toţii capul sub plapumă şi să plângem – lucru la care pe mine mă îndeamnă această concluzie –, trebuie să asigur pe toată lumea că situaţia este pe cale de a se îmbunătăţi. Pe măsură ce anii trec şi din ce în ce mai multe femei devin independente, Dezechilibrul Beneficiilor Maritale se atenuează şi apar factori care pot micşora considerabil această inechitate. Cu cât o femeie are mai multă educaţie, cu cât câştigă mai mulţi bani, cu cât se căsătoreşte mai târziu în viaţă, cu cât naşte mai puţini copii şi cu cât primeşte mai mult ajutor de la soţul ei la treburile casnice, cu atât va creşte şi calitatea vieţii ei maritale. Dacă există în istoria occidentală vreun moment propice în care o femeie să devină soţie, probabil că acesta e. Dacă îi dai fiicei tale sfaturi în legătură cu viitorul ei şi doreşti ca într-o bună zi să ajungă un adult fericit, probabil că ar fi bine s-o încurajezi să-şi termine studiile, să amâne cât mai mult posibil căsătoria, să-şi câştige singură traiul, să limiteze numărul de copii pe care-i va naşte şi să găsească un bărbat care n-are nimic împotrivă să cureţe cada. În felul acesta, fiica ta poate avea şansa să ducă o viaţă aproape la fel de sănătoasă şi de îndestulată şi de fericită ca viaţa viitorului ei soţ.

Aproape.

Pentru că, deşi diferenţele s-au mai atenuat, Dezechilibrul Beneficiilor Maritale persistă. Asta fiind situaţia, trebuie să ne oprim un moment ca să ne gândim la o întrebare înşelătoare: de ce – din moment ce căsătoria s-a dovedit de nenumărate ori a le fi dezavantajoasă într-o

măsură disproporţionată –, de ce atâtea femei continuă să şi-o dorească atâta? Un posibil argument e faptul că femeile pur şi simplu n-au citit statisticile, dar nu cred că lucrurile sunt chiar atât de simple. Aici se mai întâmplă ceva legat de femei şi de căsătorie – ceva mai profund, ceva mai emoţional, ceva cu puţine şanse de a fi schimbat sau modelat printr-o simplă campanie publică (nu vă căsătoriţi până când n-aţi împlinit măcar treizeci de ani Şi nu aţi devenit independente economic!!!).

Nedumerită de acest paradox, am adus în discuţie chestiunea într-un e-mail către unele dintre prietenele mele din Statele Unite – prietene despre care ştiam că-şi doreau din tot sufletul să-şi găsească soţi. Dorinţa lor adâncă de a se căsători era ceva ce eu nu simţisem personal niciodată, şi deci nu puteam înţelege niciodată cu adevărat, dar acum voiam să văd lucrurile prin ochii lor.

„Despre ce e vorba de fapt?” le-am întrebat.

Am primit câteva răspunsuri profunde şi alte câteva amuzante. Una dintre prietenele mele a compus o lungă cugetare despre dorinţa ei de a găsi un bărbat care ar putea deveni, cum s-a exprimat ea deosebit de elegant, „co-martorul pe care mi l-am dorit dintotdeauna în viaţă”. Altă prietenă a spus că doreşte să-şi întemeieze o familie cu cineva „măcar ca să fac copii. Vreau să-mi folosesc, în sfârşit, sânii ăştia uriaşi în scopul pentru care au fost creaţi”. Dar în ziua de azi femeile pot avea şi parteneri, şi copii în afara căsniciei; atunci de unde acest dor arzător după căsătoria legală?

Când am pus din nou întrebarea, o altă prietenă celibatară mi-a răspuns: „Pentru mine, să vrei să te căsătoreşti ţine în întregime de o anume dorinţă de a te simţi *aleasă*”. A continuat spunând că, în timp ce ideea de a-ţi clădi o viaţă alături de un alt adult este ceva atrăgător, ceea ce îi atinge cu adevărat inima este dorinţa de a avea o nuntă, un eveniment public „care va dovedi fără echivoc tuturor, şi mai ales mie, că sunt destul de valoroasă încât să mă aleagă cineva pentru totdeauna”.

Aţi putea spune acum că prietena mea a fost spălată

pe creier de mass-media din SUA, care i-au vândut neîncetat fantezia aceasta a perfecţiunii feminine perpetue (frumoasa mireasă în rochie albă, purtând un halou de flori şi dantelă, înconjurată de domnişoare de onoare nerăbdătoare), dar nu pot să cred cu totul în explicaţia asta. Prietena mea este o adultă inteligentă, citită, înţeleaptă şi întreagă la minte; din întâmplare, nu cred că filmele animate ale casei Disney sau telenovelele de după-amiază au făcut-o să-şi dorească ce-şi doreşte. Cred că a ajuns la aceste dorinţe absolut de una singură.

Mai cred că femeia aceasta n-ar trebui condamnată sau judecată pentru că vrea ceea ce vrea. Prietena mea este o persoană cu inimă mare. Lumea aceasta a lăsat de prea multe ori fără răspuns şi fără răsplată enorma ei capacitate de a iubi. Astfel că acum se luptă cu nişte întrebări şi cu nişte foarte serioase dorinţe emoţionale neîmplinite privind propria-i valoare. Aşa stând lucrurile, ce altă confirmare mai potrivită a faptului că este o persoană de preţ ar putea să-şi închipuie, dacă nu o ceremonie într-o biserică frumoasă, în care toţi cei de faţă ar percepe-o ca pe o prinţesă, ca pe o virgină, ca pe un înger, ca pe o comoară mai scumpă decât rubinele? Cine ar putea-o învinui că îşi doreşte să ştie – *măcar o dată* – cum este să te simţi astfel?

Sper că va ajunge să trăiască toate aceste lucruri – bineînţeles, alături de persoana cea mai potrivită. Din fericire, prietena mea este îndeajuns de stabilă mintal încât să nu fi dat fuga să se căsătorească la repezeală cu vreun bărbat extrem de nepotrivit, doar pentru a da viaţă fanteziilor ei de nuntă. Dar pe lume există cu siguranţă şi femei care au făcut târgul acesta – dându-şi bunăstarea viitoare (şi şapte la sută din venituri, şi, să nu uităm, câţiva ani din speranţa medie de viaţă) în schimbul dovezii publice şi irefutabile a propriei valori, făcută în decursul unei după-amiezi. Şi trebuie s-o spun din nou: nu voi ridiculiza o astfel de dorinţă. Fiind chiar eu o persoană care a tânjit dintotdeauna să fie percepută drept valoroasă şi care a făcut adesea o mulţime de lucruri prosteşti

pentru a testa respectiva percepţie, *înţeleg*. Dar mai înţeleg şi că noi, femeile, mai ales, trebuie să muncim din greu pentru a ne delimita cât mai clar şi mai curat cu putinţă fanteziile de realităţi şi că, uneori, ca să ajungem în acest moment de discernământ sobru, avem nevoie de ani întregi de eforturi.

Mă gândesc la prietena mea Christine, care a realizat – în ajunul celei de-a patruzecea aniversări – că îşi amânase în permanenţă adevărata viaţă, aşteptând validarea zilei de nuntă pentru a se putea privi pe sine ca pe un adult. Pentru că nu păşise niciodată îmbrăcată în alb şi purtând voal în vreo biserică, nici ea nu se simţise niciodată *aleasă*. Aşa că, timp de vreo două decenii, n-a făcut decât să parcurgă toate activităţile obişnuite – muncă, exerciţiu fizic, mâncat, dormit –, dar de fapt, în secret, a aşteptat. Însă pe măsură ce i se apropia cea de-a patruzecea aniversare şi nici un bărbat nu ieşea din rând ca s-o încoroneze prinţesa lui, a ajuns să realizeze că toată aşteptarea aceea era ridicolă. De fapt, trecuse de orice limită a ridicolului: era un prizonierat. O ţinea ostatică o idee pe care ajunsese s-o numească „Tirania Miresei”, aşa că s-a hotărât să rupă blestemul acela.

Şi iată ce a făcut: în dimineaţa celei de-a patruzecea aniversări, prietena mea Christine s-a dus, în zori, pe malul Oceanului Pacific, în nordul Statelor Unite. Era o zi rece şi noroasă, lipsită de orice romantism. A luat cu ea o bărcuţă de lemn pe care o făcuse cu mâna ei. A umplut bărcuţa cu petale de trandafiri şi cu orez – recuzita unei nunţi simbolice. A intrat până la piept în apa rece, apoi a dat foc bărcuţei. După care i-a dat drumul – odată cu ea eliberându-se de cele mai perseverente fantezii despre căsătorie ca act de mântuire personală. Mai târziu, Christine mi-a spus că, în timp ce marea îi lua pentru totdeauna Tirania Miresei (încă arzând), ea s-a simţit transcendentă şi puternică, de parcă s-ar fi purtat fizic pe ea însăşi peste un prag decisiv. Se căsătorise, în sfârşit, cu propria-i viaţă, şi o făcuse la timp.

Deci asta ar fi o variantă de acţiune.

Ca să fiu sinceră până la capăt, genul ăsta de acţiune curajoasă şi plină de hotărâre prin care să te autoalegi nu mi-a fost niciodată ilustrat de istoria familiei mele. În copilărie n-am văzut niciodată nimic asemănător cu bărcuţa Christinei. N-am văzut nici o femeie care să se căsătorească efectiv cu propria-i viaţă. Femeile care m-au influenţat cel mai mult (mama, bunicile, mătuşile) au fost toate femei căsătorite în cel mai tradiţional mod cu putinţă şi, trebuie să recunosc: în acel schimb, au renunţat toate la mari părţi din ele însele. Nu am nevoie să-mi spună nici un sociolog că există ceva numit Dezechilibrul Beneficiilor Maritale; am asistat nemijlocit la el încă din copilărie.

În plus, nu trebuie să mă uit prea departe pentru a descoperi motivul pentru care există acest dezechilibru. Cel puţin în familia mea, marea disparitate între soţi şi soţii a fost generată mereu de gradul disproporţionat al sacrificiului de sine pe care sunt dispuse să-l facă femeile pentru cei pe care-i iubesc. După cum scria psiholoaga Carol Gillian, „la femei, simţul integrităţii pare să se îngemăneze cu o etică a grijii, astfel că faptul de a se percepe pe sine ca femei echivalează cu a se vedea pe sine în interiorul unor relaţii de interconectare”. Acest instinct feroce al interconectării a făcut adesea ca femeile din familia mea să facă alegeri proaste pentru ele – să renunţe în mod repetat la propria sănătate sau la propriul timp sau la propriile interese în schimbul a ceea ce ele considerau a fi un bine superior –, probabil pentru a-şi întări sentimentul lăuntric imperativ că sunt speciale, alese, conectate.

Bănuiesc că la fel se întâmplă în multe alte familii. Fiţi liniştiţi, ştiu că există şi excepţii sau anomalii. Am văzut chiar eu căsnicii în care soţii renunţă la mai multe lucruri decât soţiile sau participă în mai mare măsură la creşterea copiilor şi la treburile casei decât soţiile, sau îşi asumă mai multe dintre rolurile educative în mod tradiţional feminine decât soţiile – dar pot număra aceste căsnicii pe degetele de la o mână. (Mână pe care, apropo, o ridic acum pentru a-i saluta pe acei bărbaţi cu enormă

admiraţie şi respect.) Dar statisticile ultimului recensământ din Statele Unite spun adevărata poveste: în 2000, în America existau aproximativ 5,3 milioane de mame casnice şi doar aproximativ 140 000 de taţi care stăteau acasă pentru a-şi creşte copiii. Ceea ce se traduce printr-un procent de doar 2,6 dintre părinţii care stau acasă pentru a-şi creşte copiii. În momentul scrierii acestor rânduri, statisticile în cauză au deja o vechime de un deceniu, deci haideţi să sperăm că procentele s-au mai schimbat. Însă nu se pot schimba îndeajuns de repede pentru gusturile mele. Şi o astfel de creatură rară – tatăl care face pe mama – n-a existat ca personaj nicăieri în istoria familiei mele.

Nu înţeleg pe deplin de ce femeile din familia mea dau atât de mult din ele pentru a avea grijă de ceilalţi; sau de ce am moştenit eu însămi o doză atât de mare din acest impuls – impulsul de a vindeca şi de a îngriji, de a ţese plase elaborate cu care să am grijă de ceilalţi, uneori chiar în detrimentul meu. Un astfel de comportament se învaţă? Se moşteneşte? Se aşteaptă de la tine? Este prestabilit genetic? Înţelepciunea convenţională ne oferă doar două explicaţii pentru tendinţa feminină de autosacrificiu şi nici una nu mă mulţumeşte. Ni se spune fie că femeile sunt programate genetic să aibă grijă de ceilalţi, fie că femeile au fost amăgite de nedreapta lume patriarhală să creadă că sunt programate genetic să aibă grijă de ceilalţi. Aceste două viziuni antagoniste înseamnă că fie glorificăm, fie considerăm patologic altruismul feminin. Femeile care renunţă la tot pentru alţii sunt privite sau ca nişte modele de perfecţiune, sau ca nişte fraiere, sau ca nişte sfinte, sau ca nişte nebune. Nu mă înnebunesc după nici una dintre cele două explicaţii, pentru că nu recunosc chipurile rudelor mele în nici una. Refuz să accept că povestea femeilor nu este mai nuanţată de-atât.

Să ne gândim la mama, de exemplu. Şi, credeţi-mă – m-am tot *gândit* la mama, în fiecare zi de când am aflat că urmează să mă căsătoresc din nou, deoarece cred cu tărie că ar trebui ca toată lumea să încerce măcar să înţeleagă

căsnicia propriei mame înainte de a-şi începe căsnicia personală. Psihologii dau de înţeles că, de fiecare dată când începem să descâlcim moştenirea emoţională din istoria unei familii, trebuie să ne întoarcem cu cel puţin trei generaţii în urmă pentru a descoperi indicii. E aproape ca şi când ar trebui să privim întreaga poveste în 3D, fiecare dimensiune reprezentând o generaţie.

În timp ce bunica a fost o soţie de fermier tipică pentru perioada Marii Depresiuni, mama a aparţinut acelei generaţii de femei pe care eu le numesc „feministe vârf de lance”. Mama era o idee prea în vârstă ca să fi făcut parte din mişcarea de eliberare a femeilor din anii 1970. Fusese crescută să creadă că o doamnă trebuie să se căsătorească şi să aibă copii din exact acelaşi motiv pentru care poşeta şi pantofii ei trebuie să fie mereu asortate: fiindcă aşa se face. La urma urmei, mama a ajuns la maturitate în anii 1950, într-o perioadă în care unul dintre cei mai de succes consilieri maritali ai vremii, pe nume Paul Landes, susţinea că absolut toţi adulţii din America ar trebui să se căsătorească, „exceptându-i pe cei bolnavi, cei cu infirmităţi grave, cei diformi, cei devianţi emoţional şi cei cu deficienţe mintale”.

Încercând să mă închipui pe mine în contextul acelei perioade, încercând să înţeleg mai clar lucrurile pe care mama fusese educată să le aştepte de la căsnicie, mi-am comandat on-line un vechi film de propagandă matrimonială din 1950, numit *Căsătoria pentru oamenii moderni*. Filmul era produs de McGraw-Hill şi se baza pe cercetarea unui anume profesor doctor Henry A. Bowman, preşedinte al Diviziei pentru Casă şi Familie din Departamentul de Educaţie Maritală, Colegiul Stephens, statul Missouri. Când am dat peste această relicvă, m-am gândit: „Doamne, stai să vezi acuma”, şi m-am aşteptat să mă distrez copios pe seama unor aiureli postbelice leşioase şi kitschoase despre sanctitatea casei şi a vetrei – în care să joace actriţe cu perle şi actori cu cravată, încântaţi de lumina iradiată în jur de copiii lor model, absolut perfecţi.

Însă filmul m-a surprins. Povestea începea cu un

tânăr cuplu arătând cât se poate de obişnuit, un el şi o ea modest îmbrăcaţi, aşezaţi pe o bancă într-un parc, discutând cu seriozitate şi calm. Peste imagine, vocea autoritară a naratorului spunea cât de dificil şi de înfricoşător poate fi pentru un cuplu tânăr „din America de astăzi" să ia măcar în calcul căsătoria, având în vedere cât de dură a devenit viaţa. Oraşele noastre sunt bântuite de „o calamitate socială denumită ghetou", explica naratorul, şi trăim cu toţii într-o „epocă a instabilităţii, o epocă a neliniştii şi a confuziei, sub constanta ameninţare a războiului". Economia este tulbure, iar „costurile crescânde ale vieţii contrastează cu veniturile din ce în ce mai mici". (Aici vedem un tânăr care trece dezamăgit pe lângă afişul de pe o clădire de birouri, pe care scrie Nu avem slujbe vacante, nu depuneţi cereri.) Între timp, „la fiecare patru căsătorii, una se sfârşeşte în divorţ". Atunci nici nu-i de mirare că tinerelor cupluri le este atât de greu să se angajeze într-o căsătorie. „Nu laşitatea este cea care-i opreşte pe oameni, explică naratorul, ci realitatea crudă."

Aproape că nu-mi venea să cred ce auzeam. Nu „realitate crudă" era ceea ce mă aşteptasem să găsesc acolo. Nu fusese deceniul acela epoca noastră de aur – dulcele nostru Eden matrimonial naţional, vremurile în care familia, slujba şi căsnicia erau toate idealuri sanctificate şi lipsite de complicaţii? Dar, după cum sugera acest film, cel puţin pentru unele cupluri, problemele căsătoriei nu erau nici în 1950 mai simple decât au fost întotdeauna.

Filmul se concentrează în mod deosebit asupra poveştii lui Phyllis şi Chad, un tânăr cuplu de curând căsătorit, care încearcă să se descurce cu banii. Când facem cunoştinţă cu ea, Phyllis se află în bucătărie, unde spală vase. Dar vocea din *off* ne spune că, doar cu doi ani în urmă, aceeaşi tânără „prepara lame de microscop în laboratorul de patologie al universităţii, câştigându-şi singură pâinea, trăindu-şi viaţa". Phyllis fusese o fată de carieră, ni se spune, cu o diplomă superioară, care îşi iubea munca. („Faptul că era celibatară nu mai reprezenta

o ruşine socială, ca în vremurile când părinţii noştri ar fi numit-o fată bătrână.") În timp ce camera o urmăreşte pe Phyllis la cumpărături, naratorul explică: „Phillys nu s-a căsătorit pentru că *a fost nevoită* s-o facă. Ar fi putut să accepte sau să refuze. Oamenii moderni ca Phyllis se gândesc la căsătorie ca la o situaţie voluntară. Libertatea alegerii este un privilegiu modern şi o responsabilitate modernă". Phyllis, ni se spune, s-a căsătorit din proprie voinţă, doar pentru că hotărâse că-şi dorea o familie şi copii mai mult decât o carieră. A fost decizia ei, şi continuă să creadă în ea chiar dacă sacrificiul făcut a fost important.

Doar că, nu după multă vreme, observăm semne de stres.

Se pare că Phyllis şi Chad s-au cunoscut la cursul de matematică de la universitate, la care „ea avea note mai mari. Dar acum, *el* este inginer, iar *ea* este casnică". Phyllis e arătată într-o după-amiază, la ea acasă, în timp ce calcă plină de hărnicie cămăşile soţului. Dar iată că atenţia eroinei noastre este distrasă când dă peste planurile desenate de soţul ei pentru un mare concurs de construcţii. Îşi scoate rigla şi începe să-i verifice calculele, aşa cum i-ar plăcea lui s-o ştie făcând. („Amândoi ştiu că ea este mai bună la matematică decât el.") Fiind atât de prinsă în calcule, nu-şi mai dă seama de trecerea timpului şi lasă călcatul neterminat; apoi îşi aduce aminte deodată că a întârziat la programarea de la clinica medicală, unde urmează să discute despre (prima) sarcină. A uitat cu desăvârşire de copilul din pântecele ei, dat fiind că fusese atât de captivată de calcule.

Doamne, Dumnezeule, m-am gândit, *ce casnică din anii cincizeci mai e şi asta?*

„Una tipică", îmi spune naratorul, de parcă mi-ar fi auzit întrebarea. „Una modernă."

Povestea noastră continuă. Ceva mai târziu, în aceeaşi seară, Phyllis cea însărcinată şi genială la matematică şi Chad, soţul ei cel drăguţ, se află în apartamentul lor, fumând împreună. (Ah, gustul proaspăt

de nicotină din sarcinile anilor 1950!) Lucrează amândoi la planurile inginereşti ale lui Chad pentru clădirea cea nouă. Sună telefonul. E un prieten de-al lui Chad; vrea să meargă la film. Chad o priveşte pe Phyllis pentru a primi încuviinţarea. Dar Phyllis se opune. Data limită a concursului este săptămâna viitoare, iar planurile trebuie încheiate. Ei doi au muncit atâta ca să iasă bine! Numai că Chad *chiar* vrea să vadă filmul. Phyllis rămâne pe poziţie: întregul lor viitor depinde de lucrarea aceea! Chad pare dezamăgit într-un fel aproape copilăresc. Dar în final cedează, posomorându-se un pic, şi-i dă voie lui Phyllis să-l împingă – la propriu – înapoi la masa de desen.

Analizând scena, naratorul nostru omniscient o aprobă. Phyllis nu e cicălitoare, explică el. Are tot dreptul să-i ceară lui Chad să rămână acasă şi să încheie un proiect de afaceri care i-ar putea face pe amândoi să progreseze foarte mult în societate.

„Ea a renunţat la propria-i carieră pentru el, spune vocea masculină sonoră a naratorului nostru, şi doreşte să vadă că din asta iese ceva.”

În timp ce priveam filmul, am simţit o combinaţie stranie de ruşine şi emoţie. Mi-era ruşine că nu-mi imaginasem niciodată până atunci cupluri din America anilor 1950 care să poarte astfel de conversaţii. De ce înghiţisem fără discernământ nostalgia culturală convenţională cum că perioada aceea fusese „mai simplă”? Oare ce perioadă fusese vreodată mai simplă pentru cei care au trăit-o? În plus, am fost mişcată de faptul că realizatorii filmului îi luau apărarea lui Phyllis în felul lor modest, încercând să transmită tinerilor soţi din America următorul mesaj: „Frumoasa şi inteligenta ta soţie tocmai a renunţat la tot pentru tine, prietene – aşa că, fir-ai tu să fii, onorează-i sacrificiul muncind serios şi oferindu-i o viaţă prosperă şi sigură.”

În plus, m-am simţit mişcată din pricină că această neaşteptată reacţie de simpatie faţă de sacrificiul unei femei venea din partea cuiva atât de evident masculin şi autoritar precum dr. Henry A. Bowman, preşedintele

Diviziei pentru Casă şi Familie, Departamentul de Educaţie Maritală, Colegiul Stephens, Missouri.

Acestea fiind spuse, nu m-am putut abţine să nu mă întreb ce urma să se întâmple cu Phyllis şi Chad peste douăzeci de ani – când copiii vor fi mai mari, iar ei vor fi devenit prosperi, când Phyllis nu va mai avea nici un fel de viaţă în afara casei, iar Chad va începe să se întrebe de ce a renunţat de-a lungul anilor la atâtea plăceri personale ca să fie un cap de familie bun şi credincios – doar pentru a fi acum răsplătit cu o soţie frustrată, nişte copii adolescenţi rebeli, un corp lăsat şi o carieră plictisitoare. Nu acestea erau întrebările care aveau să explodeze în rândul americanilor în ultima parte a anilor 1970, aruncând de pe şine un număr foarte mare de familii? Ar fi putut doctorul Bowman – sau, la urma urmelor, oricine din 1950 – să anticipeze furtuna culturală care avea să vină?

Of, mult noroc, Chad şi Phyllis!

Mult noroc tuturor!

Mult noroc, mami şi tati!

Pentru că, în timp ce mama se autodefinea ca o mireasă a anilor 1950 (în ciuda faptului că se căsătorise în 1966, ideile ei despre căsnicie erau în ton cu cele din vremea lui Mamie Eisenhower), istoria i-a dictat să se transforme într-o soţie a anilor 1970. Era căsătorită doar de cinci ani şi fiicele ei abia ieşiseră din scutece când uriaşul val de turbulenţe feministe a lovit cu adevărat America şi i-a zguduit toate ideile despre căsnicie şi sacrificiu pe care le învăţase vreodată.

Ţineţi cont de faptul că feminismul n-a apărut peste noapte, aşa cum pare uneori. Nu s-a întâmplat ca femeile din lumea occidentală să se trezească într-o dimineaţă în timpul administraţiei Nixon şi să decidă că le-a ajuns şi să iasă în stradă. Ideile feministe circulaseră prin Europa şi America de Nord cu decenii întregi înainte ca mama mea să se fi născut, dar a fost nevoie – în mod ironic – de prosperitatea economică fără precedent din perioada anilor 1950 pentru a se dezlănţui revoltele din anii 1970. Odată asigurate la scară mare nevoile de bază pentru

supravieţuirea familiilor lor, femeile şi-au putut concentra în sfârşit atenţia asupra unor subiecte de mult mai mare fineţe, precum inegalitatea socială şi chiar propriile nevoi emoţionale. În plus, în America a început să existe dintr-odată o clasă de mijloc foarte numeroasă (mama era una dintre cele mai noi membre ale ei, fiind crescută în sărăcie, dar având pregătire de infirmieră şi un soţ inginer chimist); în cadrul acelei clase de mijloc, inovaţiile care uşurau munca, de pildă maşinile de spălat vase, frigiderele, hrana procesată, hainele fabricate în serie şi apa caldă curentă (utilităţi la care bunica Maude n-ar fi putut decât să viseze în anii 1930) au oferit mai mult timp liber femeilor, pentru prima dată în istorie – sau cel puţin au oferit femeilor *ceva* mai mult timp liber.

În plus, datorită mijloacelor de comunicare moderne, femeia nu mai trebuia să locuiască într-un oraş mare pentru a auzi idei noi şi revoluţionare; ziarele, televiziunea şi radioul puteau aduce în mijlocul unei bucătării din Iowa cele mai recente concepte sociale. Astfel că un număr semnificativ de femei obişnuite aveau acum timpul necesar (dar şi sănătatea, reţeaua de legături şi educaţia) pentru a începe să pună întrebări de genul: „Ia stai puţin – eu ce vreau de fapt de la viaţa mea? Ce le doresc fiicelor mele? De ce continui să-i pun seară de seară cina pe masă bărbatului ăstuia? Şi ce-ar fi dacă aş vrea să lucrez şi eu în afara casei? Oare mi s-ar permite să-mi continui studiile chiar dacă soţul meu nu are studii? Şi, apropo, eu de ce nu-mi pot deschide un cont bancar al meu? Şi chiar trebuie să continui să fac atâţia copii?”

Ultima întrebare era cea mai importantă dintre toate şi cu bătaie lungă. Chiar dacă în America au existat încă din anii 1920 unele metode limitate de contracepţie (măcar pentru femeile cu bani, căsătorite şi necatolice), abia în cea de-a doua jumătate a secolului XX – odată cu inventarea pastilei anticoncepţionale puse la dispoziţia tuturor – s-a putut modifica, în sfârşit, şi întreaga discuţie socială cu privire la creşterea copiilor şi căsătorie. Aşa cum scria Stephanie Coontz: „Înainte ca femeile să aibă

acces la metode contraceptive sigure şi eficiente, doar până în acest punct îşi puteau organiza vieţile şi căsniciile.”

În vreme ce bunica a născut şapte copii, mama a născut doar doi. O diferenţă enormă în decursul unei singure generaţii. Mama avea şi aspirator şi apă curentă, astfel că pentru ea lucrurile erau mai uşoare în toate privinţele. Asta a creat în viaţa ei o breşă de timp în care putea începe să se gândească la alte lucruri şi, până la sfârşitul anilor 1970, apăruseră o mulţime de lucruri la care să se gândească. Mama nu s-a considerat niciodată feministă – vreau ca asta să fie clar. Şi totuşi nu era surdă la vocile acelei noi revoluţii feministe. Fiind un copil mijlociu într-o familie numeroasă şi având un bun simţ de observaţie, mama a fost dintotdeauna o excelentă ascultătoare – şi, credeţi-mă, asculta cu mare atenţie tot ce se spunea despre drepturile femeilor, iar mare parte dintre acele lucruri i se păreau îndreptăţite. Pentru prima dată, chestiuni la care se gândise timp îndelungat în tăcere se discutau acum în public.

Printre cele mai importante erau subiectele despre corpul feminin şi sănătatea sexuală a femeilor, dar şi despre ipocrizia cu care fuseseră asociate cele două. În mica ei comunitate rurală din Minnesota, mama crescuse asistând la drama extrem de neplăcută care se desfăşura an după an într-o mulţime de familii, atunci când câte o fată rămânea însărcinată şi, inevitabil, „trebuia să se căsătorească”. De fapt, în felul acesta se realizau cele mai multe căsătorii. Dar de fiecare dată – *absolut de fiecare dată* – totul era perceput ca un scandal în toată regula pentru familia fetei şi ca o criză de umilire publică pentru fata însăşi. Absolut de fiecare dată, comunitatea se comporta de parcă un astfel de eveniment şocant nu se mai petrecuse niciodată până atunci, cu atât mai puţin de cinci ori pe an, în familii din toate păturile sociale posibile.

Şi totuşi, tânărul în chestiune – fertilizatorul – era scutit de dizgraţie. În general, era considerat nevinovat, ba uneori chiar victimă a seducţiei şi a amăgirii. Dacă

respectivul se căsătorea cu ea, fata era considerată norocoasă. Aproape că era un act de caritate. Dacă nu se căsătorea cu ea, fata era trimisă în altă parte pe durata sarcinii, în timp ce băiatul îşi continua şcoala sau munca la fermă, ducându-şi viaţa de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. În percepţia comunităţii, băiatul parcă nici nu s-ar fi aflat în încăpere în momentul în care avusese loc actul sexual în cauză. Rolul lui în concepţie era, în mod straniu, unul aproape biblic imaculat.

Mama observase această dramă de-a lungul anilor ei de formare şi ajunsese încă de la o vârstă fragedă la o concluzie destul de sofisticată: dacă ai o societate în care moralitatea sexuală feminină înseamnă *totul*, iar moralitatea sexuală masculină nu înseamnă *nimic*, atunci ai o societate extrem de deformată şi de lipsită de etică. Pe vremuri n-ar fi ataşat niciodată propriilor sentimente nişte cuvinte atât de exacte, dar în prima parte a anilor 1970, când femeile începuseră să se exprime public, a auzit aceste idei rostite, în sfârşit, cu voce tare. Printre toate celelalte subiecte de pe agenda feministă – oportunităţi egale de angajare, acces egal la educaţie, drepturi legale egale, egalitate între soţi şi soţii – ceea ce a atins cel mai mult sufletul mamei a fost chestiunea aceasta a justeţii sexuale în societate.

Animată de propriile ei convingeri, a obţinut o slujbă la Planned Parenthood[28] din Torrington, statul Connecticut. A început să lucreze acolo încă de pe când eu şi sora mea eram foarte mici. Priceperea ei de infirmieră o făcuse să primească slujba, dar ceea ce a făcut-o să fie un membru atât de important al echipei au fost capacităţile ei manageriale înnăscute. Nu după multă vreme, mama coordona întregul birou Planned Parenthood, care îşi începuse activitatea într-o sufragerie, dar care se transformase rapid într-o clinică medicală în toată regula.

---

28 Planned Parenthood Federation of America (PPFA, Federaţia de Planificare Familială din America), organizaţie fondată în 1916, ale cărei clinici oferă asistenţă în domeniul contracepţiei, inclusiv în privinţa avortului. (*N.t.*)

Erau zile pline de avânt. Asta se petrecea pe vremea în care discuţiile deschise despre contracepţie – sau, Doamne fereşte, despre avorturi – mai erau considerate tabu. În perioada în care am fost concepută eu, prezervativele erau încă ilegale în Connecticut şi un episcop local declarase în faţa legislativului statal că, dacă restricţiile în privinţa prezervativelor aveau să fie ridicate, statul avea să „devină o masă de ruine fumegânde” în mai puţin de douăzeci şi cinci de ani.

Mama îşi iubea slujba. Se afla în prima linie a unei reale revoluţii în domeniul asistenţei medicale şi încălca toate regulile discutând deschis despre sexualitatea umană, încercând să înfiinţeze câte o clinică Planned Parenthood în fiecare zonă administrativă a statului, dându-le tinerelor posibilitatea de a alege singure ce vor să facă cu propriul corp, desfiinţând miturile şi zvonurile despre sarcină şi bolile venerice, luptând împotriva legilor pudice şi – mai ales – oferind mamelor extenuate (şi, până la urmă, şi taţilor extenuaţi) opţiuni care până atunci nu mai existaseră. Prin munca ei, parcă descoperise o cale de a le răsplăti pe toate verişoarele şi mătuşile şi prietenele şi vecinele acelea care suferiseră în trecut din cauza lipsei de opţiuni. Mama muncise din greu toată viaţa, dar slujba aceea – *cariera* aceea – a devenit o adevărată expresie a fiinţei ei şi marea iubire a existenţei ei.

Iar apoi, în 1976, a renunţat.

A luat decizia în săptămâna în care trebuia să ia parte la o conferinţă importantă în Hartford, iar eu şi sora mea eram amândouă bolnave de vărsat de vânt. La vremea aceea aveam una zece, iar cealaltă şapte ani şi, evident, a trebuit să rămânem acasă şi să nu ne ducem la şcoală. Mama l-a întrebat pe tata dacă n-ar vrea să-şi ia două zile libere de la muncă şi să stea cu noi acasă, pentru ca ea să poată participa la conferinţă. Nu a vrut.

Uitaţi ce e, nu vreau să-l blamez aici pe tata. Îl iubesc pe omul acela din toată inima şi, în apărarea lui, trebuie să spun: *s-au exprimat de atunci încoace nenumărate regrete*. Dar, la fel cum mama fusese o

mireasă a anilor 1950, tata fusese un mire al anilor 1950. Nu ceruse niciodată şi nici nu se aşteptase vreodată să aibă o soţie care să lucreze în afara casei. Nu ceruse ca mişcarea feministă să apară în timpul cartului său şi nici nu era prea pasionat de subiectele legate de sănătatea sexuală feminină. La urma urmelor, nu era deloc încântat de slujba mamei. Ceea ce pentru ea era o carieră, pentru el era un hobby. Nu se opusese ideii ca ea să aibă un hobby – atâta timp cât asta nu interfera în vreun fel cu viaţa lui. Aşa că putea să aibă slujba aia atâta timp cât continua să se ocupe de toate treburile casnice. Iar acasă la noi existau o mulţime de treburi, pentru că părinţii mei nu aveau doar o familie de îngrijit, ci şi o mică fermă de condus. Însă, într-un fel sau altul, până la incidentul cu vărsatul de vânt, mama reuşise să le facă pe toate. Lucrase cu normă întreagă, întreţinuse grădina, îngrijise de casă, făcuse de mâncare, crescuse copiii, mulsese vacile şi cu toate astea reuşise să fie complet la dispoziţia lui tata, care se întorcea acasă în fiecare seară la cinci şi jumătate. Dar când a apărut vărsatul de vânt şi tata nu a vrut să-şi sacrifice două zile ca s-o ajute cu copiii, totul a devenit deodată prea mult.

În săptămâna aceea, mama a luat o decizie. A renunţat la slujbă şi s-a hotărât să rămână acasă cu mine şi cu sora mea. Nu a fost vorba să nu mai lucreze niciodată în afara casei (în perioada în care am crescut noi, a avut tot timpul câte o slujbă cu jumătate de normă), dar ce se alegea de *cariera* ei? Se terminase. După cum mi-a explicat mult după aceea, ajunsese să simtă că avea de ales: fie avea o familie, fie avea o chemare, dar nu îşi putea închipui cum le-ar fi putut avea pe amândouă fără susţinerea şi încurajările soţului ei. Aşa că renunţase.

Inutil să mai spun că a fost o perioadă critică a căsniciei ei. În cazul unei alte femei, incidentul acela ar fi însemnat pur şi simplu sfârşitul căsniciei. Sigur este că o mulţime de femei din anturajul mamei au divorţat în jurul anului 1976, şi asta din tot felul de motive similare. Dar mama nu e genul care să ia decizii pripite. A studiat în

linişte şi cu atenţie mamele care aveau serviciu şi care divorţau şi a încercat să aprecieze dacă vieţile lor erau cu ceva mai bune. Adevărul era că n-a văzut de fiecare dată vreo îmbunătăţire extraordinară. Femeile acelea fuseseră obosite şi derutate în perioada căsniciei, iar acum, după ce divorţaseră, păreau în continuare obosite şi derutate. Mamei i se părea că doar îşi înlocuiseră vechile probleme cu un întreg cortegiu de probleme noi – inclusiv iubiţi noi şi soţi noi, care probabil că oricum nu erau înlocuitori mai buni. Dar, pe lângă toate astea, mama era (şi este) în sufletul ei o persoană conservatoare. Credea în sanctitatea căsniciei. Mai mult de-atât, întâmplarea făcea să-l iubească în continuare pe tata, chiar dacă era supărată pe el şi chiar dacă o dezamăgise atât de profund.

Aşa că a luat o hotărâre, a rămas credincioasă jurământului făcut şi a caracterizat totul astfel: „Am ales familia.”

Oare dacă spun că multe, foarte multe femei s-au confruntat cu acelaşi tip de alegere fac o remarcă prea evidentă? Nu ştiu de ce, dar îmi vine în minte soţia lui Johnny Cash: „Aş fi putut să scot mai multe discuri, avea să spună June, dar am vrut să am o căsnicie”. Există nenumărate asemenea poveşti. Eu numesc chestia asta „Sindromul Cimitirului din New England”. Vizitaţi orice cimitir din New England în care s-au acumulat două sau trei secole de istorie şi veţi descoperi grupuri de pietre funerare de familie – adesea înşirate ordonat – aparţinând bebeluşilor care se năşteau unul după celălalt, iarnă după iarnă, uneori şi câte patru ani la rând. Bebeluşii mureau. Mureau pe capete. Iar mamele făceau ceea ce trebuiau să facă: îngropau ceea ce pierduseră, sufereau, apoi reuşeau cumva să treacă mai departe şi să supravieţuiască unei alte ierni.

Bineînţeles că femeile moderne nu sunt nevoite să îndure pierderi aşa de amare – cel puţin nu în mod obişnuit, cel puţin nu la modul literal sau cel puţin nu *anual* – ca atâtea dintre predecesoarele noastre. E o binecuvântare. Dar nu vă lăsaţi neapărat înşelaţi de ideea

că traiul modern este, prin urmare, uşor, sau că traiul modern nu mai implică suferinţă şi pierderi pentru femei. Cred că multe femei moderne, printre care şi mama, poartă în interior un întreg cimitir secret din New England, în care şi-au îngropat pe tăcute – în mici şiruri ordonate – visurile personale la care au renunţat pentru familiile lor. De exemplu, cântecele pe care June Carter Cash nu le-a înregistrat niciodată se odihnesc în cimitirul acela tăcut alături de cariera modestă, dar extrem de preţioasă, a mamei mele.

Şi astfel, femeile acestea se adaptează la noua lor realitate. Suferă aşa cum ştiu ele – adesea pe nevăzute –, apoi trec mai departe. În orice caz, femeile din familia mea sunt foarte pricepute să-şi înghită dezamăgirile şi să treacă mai departe. Mi s-a părut mereu că au un soi de talent de a-şi schimba forma, care le face să se poată dizolva şi apoi să curgă în jurul nevoilor partenerilor sau în jurul nevoilor copiilor, sau al nevoilor prozaicei realităţi zilnice. Se ajustează, se adaptează, alunecă, acceptă. Sunt atotputernice în maleabilitatea lor, aproape până în punctul de a avea o putere supraomenească. Am crescut văzând o mamă care, cu fiecare nouă zi, devenea orice ar fi cerut de la ea acea zi nouă. Îi creşteau branhii când avea nevoie de branhii, îi creşteau aripi când branhiile deveneau inutile, era în stare să atingă viteze de temut când era nevoie de viteză şi dovedea o răbdare eroică în alte circumstanţe, mai subtile.

Tata nu avea nimic din elasticitatea aceasta. Era bărbat, era inginer, era neclintit şi stabil. Era mereu acelaşi. Era *tata*. Era stânca din torent. Ne mişcam cu toţii în jurul lui, dar mama mai mult decât oricine. Ea era argintul viu, era mareea. Datorită acestei adaptabilităţi extreme, a creat pentru noi, în casa ei, cea mai bună lume posibilă. A luat decizia de a renunţa la slujbă şi de a rămâne cu noi acasă deoarece credea că alegerea aceasta avea să fie cea mai bună pentru familia ei şi, trebuie să recunosc, a fost cu adevărat bună pentru noi. Când mama a renunţat la slujbă, vieţile noastre, ale tuturor (cu

excepţia vieţii ei, adică), au devenit mult mai frumoase. Tata avea din nou o soţie cu normă întreagă, iar eu şi Catherine aveam o mamă cu normă întreagă. Sinceră să fiu, mie şi surorii mele nu ne plăcuseră prea mult zilele în care mama lucrase la Planned Parenthood. Pe atunci, în oraşul nostru nu existau posibilităţi prea grozave de supraveghere a copiilor, aşa că adesea eram nevoite să mergem, după şcoală, acasă la unii dintre vecini. În afară de bucuria accesului la televizoarele din cartier (noi nu ne permiteam luxul incredibil de a avea un televizor în casă), Catherine şi cu mine am urât întotdeauna momentele acelea de supraveghere încropită. Sinceră să fiu, am fost încântate când mama a renunţat la visurile ei şi a revenit acasă să aibă grijă de noi.

Dar cred că, mai presus de orice, sora mea şi cu mine am beneficiat într-un mod incalculabil de pe urma deciziei mamei de a rămâne căsătorită cu tatăl nostru. Divorţul e naşpa pentru copii, poate lăsa răni psihologice persistente. Noi am fost scutite de toate astea. Aveam acasă o mamă grijulie care ne întâmpina în fiecare zi la uşă când veneam de la şcoală, care ne supraveghea viaţa de zi cu zi şi care punea cina pe masă când se întorcea tata de la serviciu. Spre deosebire de atâţia prieteni ai mei proveniţi din familii destrămate, n-a trebuit să fac niciodată cunoştinţă cu noua şi dizgraţioasa prietenă a lui tata; Crăciunurile s-au ţinut mereu în acelaşi loc; un anume sentiment de constanţă existent în casă mi-a permis să mă concentrez mai degrabă asupra temelor decât asupra durerilor afective ale familiei mele… aşa că mi-a priit.

Dar vreau să mai spun aici – să fixez pentru totdeauna pe hârtia unei cărţi, măcar spre a-mi onora mama – că teribil de multe din avantajele mele din copilărie au fost clădite pe cenuşa sacrificiului ei personal. În timp ce familia noastră ca întreg a profitat enorm de pe urma faptului că mama a renunţat la carieră, realitatea este că viaţa ei, ca individ, n-a beneficiat neapărat la fel de mult. Până la urmă, mama a făcut exact ceea ce au făcut

dintotdeauna femeile care au precedat-o: a cusut haine de iarnă pentru copiii săi din resturile de material rămase de la dorinţele mai discrete ale sufletului ei.

Şi, apropo, asta-i gâlceava mea cu conservatorii sociali care se tânguiesc mereu că cea mai bună familie pentru un copil este o casă cu doi părinţi şi cu mama în bucătărie. Dacă eu – ca beneficiară directă a acestei formule – voi admite că propria mea viaţă a fost cu adevărat îmbogăţită de chiar sus-numita structură familială, vor binevoi oare conservatorii sociali (vă rog, măcar o dată!) să admită că acea situaţie a pus dintotdeauna o greutate disproporţionat de împovărătoare pe umerii femeilor? Un astfel de sistem cere ca mamele să fie atât de altruiste, încât, ca să poată crea pentru familiile lor un asemenea mediu exemplar, ele să devină aproape invizibile. Ce-ar fi dacă aceiaşi conservatori sociali – în loc să se rezume la a preamări mamele denumindu-le „sacre” şi „nobile” – ar binevoi într-o bună zi să ia parte la o discuţie mai amplă în legătură cu felul în care noi, ca societate, am putea munci în comun pentru realizarea unei lumi în care se pot creşte copii sănătoşi şi în care se pot construi familii sănătoase fără ca femeile să fie nevoite să jupoaie până la cărămidă pereţii sufletelor lor?

Scuzaţi-mi divagaţia.

Acesta e un subiect foarte, foarte important pentru mine.

Poate că tocmai pentru că am văzut preţul maternităţii în viaţa femeilor pe care le iubesc şi le admir mă aflu aici, la aproape patruzeci de ani, fără să simt nici un pic de dorinţă de a avea eu însămi un copil.

Sigur că asta e o chestiune foarte importantă, şi trebuie luată în discuţie în ajunul căsătoriei, aşa că o s-o abordez aici – chiar şi numai pentru că, în cultura noastră şi în mintea noastră, creşterea copiilor şi căsătoria sunt atât de natural legate între ele. Ştim cu toţii refrenul, nu-i aşa? Mai întâi apare dragostea, apoi căsnicia, apoi copilul şi căruciorul, nu? Până şi cuvântul „matrimonial” derivă din cuvântul latin care înseamnă mamă. Nu denumim

căsnicia „patrimonială”. „Matrimonial” conţine ideea intrinsecă a maternităţii, ca şi când copiii înşişi sunt cei care fac căsătoria. De fapt, copiii adesea chiar *sunt* cei care fac căsătoria; de-a lungul istoriei o mulţime de cupluri au fost obligate să se căsătorească din cauza unei sarcini accidentale, ba chiar mai mult de atât: uneori, cuplurile au aşteptat până în momentul apariţiei unei sarcini viabile înainte de a pecetlui lucrurile prin căsătorie, asigurându-se astfel că fertilitatea nu va fi o problemă în viitor. Cum să afli dacă potenţiala ta mireasă sau potenţialul tău mire este o persoană fertilă, dacă nu printr-un test de control? Acest lucru era adesea practicat în societatea colonială americană timpurie, în care, după cum a descoperit istoricul Nancy Cott, numeroase comunităţi considerau sarcina un semnal – lipsit de stigmat şi acceptabil din punct de vedere social – al faptului că era vremea ca tânărul cuplu să-şi pună pirostriile.

Dar odată cu modernitatea şi cu accesul larg la metodele de contracepţie, întreaga chestiune a procreării a devenit mai nuanţată şi mai complicată. Acum, ecuaţia nu mai este „copiii duc la căsătorie” şi nici măcar „căsătoria duce la copii”; în zilele noastre totul se rezumă la trei întrebări extrem de importante: când, cum şi dacă. Dacă se întâmplă ca tu şi perechea ta să nu fiţi de acord în privinţa vreuneia dintre aceste întrebări, căsnicia poate deveni extrem de complicată, pentru că, cel mai adesea, sentimentele noastre în legătură cu aceste întrebări nu sunt negociabile.

Ştiu asta din propria-mi experienţă dureroasă, fiindcă prima mea căsnicie s-a destrămat – în mare măsură – din cauza chestiunii copiilor. Soţul meu presupusese dintotdeauna că, într-o bună zi, o să avem copii. Avea tot dreptul să facă o astfel de presupunere, căci crezusem şi eu tot timpul acelaşi lucru, deşi nu ştiusem prea bine *când* aveam să-mi doresc copii. Perspectiva unei eventuale sarcini şi a rolului de părinte mi s-a părut în ziua nunţii mele ceva liniştitor de îndepărtat; era un eveniment care urma să aibă loc cândva, „în viitor”, „la momentul potrivit”

şi „când vom fi amândoi pregătiţi”. Dar uneori viitorul se apropie de noi mai repede decât ne aşteptăm, iar momentul potrivit nu se anunţă prea clar. Problemele care existau în căsnicia mea m-au făcut să mă îndoiesc destul de repede că eu şi bărbatul acela aveam să fim vreodată cu adevărat pregătiţi să facem faţă unei provocări atât de importante ca aceea de a creşte un copil.

În plus, în timp ce maternitatea ca idee vagă mi se păruse dintotdeauna ceva natural, realitatea – pe măsură ce se apropia – mă umplea de groază şi de tristeţe. Pe măsură ce înaintam în vârstă, descopeream că nimic din mine nu strigă după un copil. Pântecul meu părea să nu fi fost echipat cu celebrul ceas care ticăie. Spre deosebire de foarte multe dintre prietenele mele, eu nu simţeam un dor mistuitor când vedeam vreun bebeluş. (Deşi, e adevărat, simţeam un dor mistuitor când vedeam un anticariat bun.) În fiecare dimineaţă îmi făceam singură un soi de tomografie, căutând dorinţa de a rămâne însărcinată, însă n-o găseam defel. Nu exista nici un imperativ acolo, iar eu cred că să ai copii e o întreprindere ce trebuie însoţită de un imperativ, trebuie animată de un sentiment de dor şi chiar de un sentiment de predestinare, fiind ceva atât de covârşitor de important. Am văzut dorul acesta la alte persoane, ştiu cum arată. Dar nu l-am simţit niciodată în mine însămi.

Mai mult, pe măsură ce înaintam în vârstă, descopeream că îmi iubesc tot mai tare munca de scriitoare şi că nu vreau să renunţ nici măcar la un ceas de comuniune cu ea. Ca Jinny din *Valurile* Virginiei Woolf, simţeam uneori „o mie de aptitudini” izbucnind în mine şi voiam să le urmez pe toate, să le fac să se manifeste până la ultima. Cu decenii în urmă, Katherine Mansfield scria într-unul din jurnalele ei de tinereţe: „Vreau să lucrez!” – iar pasiunea subliniată îngroşat a acelei dorinţe profunde ajunge la mine şi azi, după zeci de ani, şi-mi face inima să se strângă.

Şi eu voiam să lucrez. Neîntrerupt. Cu bucurie.

Dar cum să reuşesc asta având un copil? Din ce în ce

mai panicată de această întrebare şi foarte conştientă de nerăbdarea crescândă a fostului meu soţ, am petrecut doi ani frenetici intervievând toate femeile care-mi ieşeau în cale – căsătorite, celibatare, fără copii, artiste, mame arhetipale; le întrebam despre alegerile lor şi consecinţele acestor alegeri. Speram că răspunsurile lor ar putea să-mi rezolve toate întrebările proprii, dar răspunsurile acopereau o sferă atât de largă de experienţe, încât în final m-am pomenit şi mai derutată.

De exemplu, am cunoscut o femeie (o artistă cu atelierul acasă) care mi-a spus: „Şi eu am avut dubii, dar din momentul în care mi s-a născut copilul toate celelalte lucruri din viaţa mea au devenit neimportante. Acum nimic nu mai este la fel de important ca fiul meu.”

O altă femeie (pe care aş defini-o drept una dintre cele mai bune mame pe care le-am cunoscut vreodată, ai cărei copii mari sunt minunaţi şi realizaţi) a recunoscut în mod confidenţial, chiar şocant, că „acum, privind înapoi, nu sunt deloc convinsă că viaţa mea s-a îmbunătăţit în vreun fel după ce am decis să am copii. Până la urmă, am renunţat la prea multe, şi o regret. Nu înseamnă că nu-mi ador copiii, dar, sinceră să fiu, uneori îmi doresc să primesc înapoi toţi anii pe care i-am pierdut”.

Pe de altă parte, o femeie de afaceri carismatică şi la modă, de pe Coasta de Vest, mi-a spus: „Singurul lucru pe care nu mi l-a spus nimeni, niciodată, când am început să fac copii a fost următorul: pregăteşte-te pentru cei mai fericiţi ani din viaţa ta. La asta nu mă aşteptasem. Bucuria pe care mi-au dăruit-o a fost ca o avalanşă.”

Dar am vorbit şi cu o mamă singură şi extenuată (o romancieră cu mult talent), care mi-a spus: „Să creşti un copil este însăşi definiţia ambivalenţei. Sunt uneori copleşită de asta, de cum poate fi simultan un lucru atât de groaznic şi atât de plin de satisfacţii.”

O altă prietenă de-a mea, foarte creativă, mi-a spus: „Da, îţi pierzi multe libertăţi. Dar, ca mamă, câştigi un nou fel de libertate – libertatea de a iubi necondiţionat o altă fiinţă omenească, din toată inima. Şi asta e o libertate pe

care merită s-o trăieşti.”

Iar altă prietenă, care şi-a părăsit cariera de editor ca să stea acasă cu cei trei copii ai ei, m-a avertizat: „Liz, gândeşte-te foarte bine înainte să te decizi. E destul de dificil să fii mamă şi când îţi doreşti asta. Nici măcar nu te gândi la copii înainte să fii absolut sigură.”

În schimb, cineva care a izbutit să-şi menţină o carieră înfloritoare deşi are trei copii, şi care uneori îşi ia copiii cu ea în călătoriile de afaceri în străinătate, mi-a spus: „Fă-o, pur şi simplu! Nu-i aşa de greu. Trebuie doar să dai la o parte toate forţele care îţi spun câte lucruri nu mai poţi face acum, pentru că eşti mamă.”

Am fost adânc mişcată când am cunoscut o fotografă celebră, acum în vârstă de peste şaizeci de ani, care a făcut un comentariu simplu în legătură cu copiii: „Nu i-am avut niciodată, iubito. Şi nici nu le-am dus vreodată dorul.”

Vedeţi vreun tipar în toate astea?

Eu n-am văzut.

Pentru că nu există nici un tipar. Există doar o mulţime de femei inteligente care încearcă să rezolve lucrurile în termenii lor, care încearcă să navigheze cumva, conduse de propriile instincte. Dacă aveam să fiu vreodată eu însămi mamă nu era, evident, o chestiune la care să poată răspunde în locul meu vreuna din acele femei. Trebuia să fac singură alegerea cu pricina. Iar miza acelei alegeri era una titanică pentru mine personal. Să declar că nu vreau de fapt să fac copii însemna sfârşitul căsniciei mele. Au existat şi alte motive din cauza cărora am părăsit căsnicia (relaţia noastră avea unele aspecte care, sinceră să fiu, erau de-a dreptul absurde), dar chestiunea copiilor a fost lovitura finală. Până la urmă, în privinţa asta nu există poziţie de compromis.

Aşa că el a explodat. Eu am plâns. Am divorţat.

Dar asta-i altă carte.

Dat fiind tot acest trecut, n-ar trebui să surprindă pe nimeni faptul că, după câţiva ani în care am rămas singură, l-am întâlnit pe Felipe – un bărbat mai în vârstă, cu doi copii frumoşi, adulţi, absolut deloc interesat să repete

experienţa paternităţii – de care m-am îndrăgostit. Nu e întâmplător nici faptul că Felipe s-a îndrăgostit de mine – o femeie fără copii, aflată în perioada de declin a fertilităţii, care îi adora copiii, dar nu era absolut deloc interesată să devină ea însăşi mamă.

Uşurarea aceea – enorma, victorioasa uşurare pe care am simţit-o amândoi când am descoperit că nici unul nu avea de gând să-l forţeze pe celălalt să devină părinte – continuă să transmită o vibraţie plăcută prin întreaga noastră viaţă împreună. Încă nu-mi pot reveni cu totul. Dintr-un motiv sau altul, nu luasem niciodată în calcul până atunci posibilitatea de a avea un partener pentru toată viaţa care să nu aştepte de la mine să fac copii. Iată cât de adânc pătrunsese în conştiinţa mea incantaţia „mai-întâi-vine-dragostea-apoi-vine-căsătoria-apoi-vine-copilul-în-cărucior”; cu toată sinceritatea, uitasem că puteai alege să sari complet peste treaba aia cu căruciorul şi copilul, şi uitasem că nimeni – cel puţin în ţara noastră – nu te arestează pentru asta. Iar faptul că, prin Felipe, primisem pe deasupra şi doi copii vitregi adulţi absolut minunaţi era un cadou neaşteptat. Copiii lui Felipe au nevoie de dragostea mea şi au nevoie de susţinerea mea, dar nu au nevoie de mine ca mamă; au fost deja excelent crescuţi, cu mult înainte de apariţia mea în scenă. Dar încă şi mai grozav este că, aducându-i pe copiii lui Felipe în propria mea familie extinsă, am reuşit să fac cel mai tare truc magic: le-am oferit părinţilor mei încă doi nepoţi, fără să fi trebuit să-i cresc eu însămi. Până în ziua de azi, libertatea şi bogăţia acestei situaţii mi se par aproape miraculoase.

Faptul că am fost ocolită de experienţa maternităţii mi-a permis totodată să devin exact persoana care credeam că trebuie să fiu: nu o simplă scriitoare, nu o simplă călătoare, ci şi – în mod cu totul miraculos – o mătuşă. O mătuşă fără copii, ca să fiu mai exactă – ceea ce mă plasează într-o companie extrem de bună, pentru că iată ce lucru uimitor am descoperit la graniţele cercetării mele despre căsnicie: dacă priveşti la populaţiile omeneşti de toate tipurile, din toate culturile şi de pe toate

continentele (chiar şi la cei mai entuziaşti crescători de copii din istorie, ca irlandezii din secolul al XIX-lea sau cei din cultura americană amish contemporană), vei descoperi că există un procent constant de femei, de zece la sută, care nu au copii deloc. Procentul nu scade niciodată sub zece la sută, indiferent de populaţia studiată. De fapt, în cele mai multe societăţi, procentul femeilor care nu se reproduc este de obicei mult *mai mare* de zece la sută – şi asta nu doar în prezent, în lumea occidentală dezvoltată, unde rata femeilor fără copii tinde să se menţină în jurul valorii de cincizeci la sută. În America anilor 1920, de exemplu, exista un uimitor procent de femei adulte – 23 la sută – care nu aveau nici un copil. (Nu vi se pare un procent şocant de mare pentru o perioadă atât de conservatoare, dinainte de apariţia metodelor contraceptive legale? Ei bine, aşa era.) Prin urmare, numărul acestor femei poate fi destul de mare. Dar nu scade niciodată sub zece la sută.

Mult prea adesea, cele dintre noi care aleg să nu aibă copii sunt acuzate că sunt întru câtva mai puţin feminine, sau nenaturale, sau egoiste, dar istoria ne învaţă că au existat dintotdeauna femei care au trecut prin viaţă fără să facă copii. Multe au ales *în mod deliberat* să sară peste experienţa maternităţii, fie evitând cu totul să facă sex cu bărbaţi, fie aplicând cu mare grijă ceea ce doamnele victoriene numeau cândva „artele precauţiei”. (Tagma femeiască a avut mereu secretele şi talentele sale.) Bineînţeles, au existat şi femei lipsite de copii fără să-şi dorească acest lucru – din cauza infertilităţii, a bolii, a celibatului sau a vreunei penurii generale de masculi eligibili, cauzată de pierderile din război. Însă, oricare ar fi fost motivul, lipsa de copii la scară mare nu este o situaţie atât de modernă pe cât avem tendinţa să credem.

În orice caz, numărul femeilor din istorie care n-au devenit niciodată mame este atât de mare (atât de *constant* de mare), încât am ajuns să bănuiesc că un anumit procent de femei fără copii reprezintă o adaptare evoluţionistă a rasei umane. Poate că pentru unele femei

nu este doar perfect legitim să nu se reproducă niciodată, este chiar necesar. Ca şi când noi, ca specie, *avem nevoie* să dispunem de un număr mare de femei responsabile, empatice şi lipsite de copii care să susţină în tot felul de moduri comunitatea extinsă. Naşterea şi creşterea copiilor consumă atâta energie, încât femeile care devin mame se pot pomeni înghiţite rapid de această sarcină descurajantă – dacă nu cumva de-a dreptul ucise. Aşa că poate avem pur şi simplu nevoie de nişte femei în plus, femei de pe tuşă, cu energia nesecătuită, gata să sară în mijlocul acţiunii şi să susţină tribul mai departe. Femeile lipsite de copii au fost dintotdeauna deosebit de importante în societatea omenească, deoarece preluau adesea asupra lor sarcina de a-i îngriji pe cei care nu constituiau responsabilitatea lor biologică – şi nici un alt grup nu face lucrul acesta într-o măsură atât de mare. Femeile fără copii au condus dintotdeauna orfelinate şi şcoli şi spitale. Ele sunt moaşe şi călugăriţe şi dăruiesc oamenilor caritate. Vindecă bolnavi, predau diferite arte, devin adesea indispensabile pe câmpul de luptă al vieţii. În unele cazuri, la modul literal (îmi vine în minte Florence Nightingale.)

Mă tem că aceste femei lipsite de copii – haideţi să le numim „Brigada Mătuşilor” – nu au fost niciodată onorate cu adevărat de istorie. Sunt numite egoiste, frigide, jalnice. Iată un fragment deosebit de neplăcut de înţelepciune convenţională despre femeile fără copii, care circulă peste tot şi pe care trebuie să-l exorcizez aici: femeile fără copii poate că au parte de vieţi libere şi fericite şi îndestulate când sunt tinere, dar până la urmă vor regreta când vor ajunge la bătrâneţe, pentru că vor muri singure şi deprimate şi pline de amărăciune. Aţi auzit şi voi gluma asta răsuflată? Să clarificăm lucrurile: nu există *nici un fel* de dovezi sociologice care să susţină aceste afirmaţii. De fapt, unele studii recente din casele pentru bătrâni din America, studii în care erau comparate nivelurile de fericire ale femeilor bătrâne care nu aveau copii cu ale femeilor care aveau copii, nu indică nici un tipar special al nefericirii sau al bucuriei la nici unul dintre cele două

grupuri. Dar iată ce au reuşit să descopere cercetătorii că reprezintă un motiv de nefericire, indiferent de grup: sărăcia şi sănătatea şubredă. În cazul acesta, indiferent dacă ai sau nu copii, reţeta pare clară: economiseşte-ţi banii, foloseşte aţă dentară, poartă centura de siguranţă în maşină şi păstrează-te în formă – şi îţi garantez că într-o bună zi vei fi o vrăbiuţă bătrână cum nu se poate mai fericită.

A fost un mic sfat gratuit de la tuşa Liz.

Totuşi, nelăsând în urmă nici un descendent, mătuşile fără copii au tendinţa să dispară din memorie după o singură generaţie, să fie uitate repede, având vieţi la fel de trecătoare ca fluturii. În timpul vieţii însă, ele sunt vitale şi pot fi chiar eroice. Până şi în istoria recentă a familiei mele există poveşti despre mătuşi cu adevărat extraordinare care au intervenit şi au rezolvat situaţia în momente de criză. Capabile adesea să sporească educaţia şi resursele tocmai pentru că nu au copii, aceste femei dispuneau de suficiente venituri şi destulă compasiune pentru a plăti operaţii care au salvat vieţi sau pentru a salva ferma familiei, sau pentru a îngriji un copil a cărui mamă se îmbolnăvise grav. Am o prietenă care le numeşte pe mătuşile salvatoare de copii „spărinţi” – „părinţi de schimb” – şi să ştiţi că lumea e plină de ele.

Chiar şi în comunitatea mea, îmi pot da seama unde anume am fost uneori importantă ca membră a Brigăzii Mătuşilor. Treaba mea nu este doar să-mi alint şi să-mi răsfăţ nepoata şi nepotul (deşi îndeplinesc această îndatorire cu multă dăruire), ci şi să fiu o mătuşă rătăcitoare prin lume – o mătuşă-ambasador – pe care o ai la îndemână oricând e nevoie de ajutor, indiferent în a cui familie. Există oameni pe care i-am putut ajuta, uneori susţinându-i total ani întregi, deoarece nu sunt obligată, aşa cum ar fi obligată o mamă, să-mi canalizez toată energia şi toate resursele în creşterea cu normă întreagă a unui copil. Există o mulţime de uniforme de baseball, de consultaţii la ortodonţie şi de taxe de facultate pe care nu va trebui niciodată să le plătesc, ceea ce îmi pune la

dispoziţie nişte resurse pe care le pot distribui în mai multe direcţii în comunitate. În felul acesta, ocrotesc şi eu viaţa. Există multe, foarte multe feluri de a ocroti viaţa. Şi, credeţi-mă, absolut fiecare dintre ele este esenţial.

Jane Austen îi scria cândva unei rude căreia tocmai i se născuse primul nepot: „Am susţinut întotdeauna, cât de mult a fost posibil, importanţa mătuşilor. Acum, că ai devenit mătuşă, eşti o persoană de mare însemnătate”. Jane ştia ce spune. Era ea însăşi o mătuşă fără copii, îndrăgită de nepoatele şi nepoţii ei, pentru care era o minunată confidentă, păstrată veşnic în memorie pentru „hohotele ei de râs”.

Şi dacă vorbim de scriitori: dintr-o perspectivă asumat părtinitoare, simt nevoia să amintesc aici că Lev Tolstoi şi Truman Capote şi surorile Brontë au fost cu toţii crescuţi de mătuşile lor fără copii, după ce mamele naturale fie au murit, fie i-au abandonat. Tolstoi susţinea că mătuşa Toinette a exercitat asupra lui cea mai mare influenţă în viaţă, învăţându-l „bucuria morală a iubirii”. Istoricul Edward Gibbon, rămas orfan de mic, a fost crescut de iubita lui mătuşă Kitty, care nu avea copii. John Lennon a fost crescut de mătuşa Mimi, care l-a convins pe băiat că avea să devină cândva un artist important. Credincioasa mătuşă Annabel a lui F. Scott Fitzgerald s-a oferit să-i plătească acestuia studiile universitare. Prima clădire a lui Frank Lloyd Wright a fost comisionată de mătuşile lui, Jane şi Nell – două minunate fete bătrâne care conduceau un internat în Spring Green, statul Wisconsin. Coco Chanel, rămasă orfană, a fost crescută de mătuşa ei Gabrielle, care a învăţat-o să coasă – şi cred că putem fi cu toţii de acord că a fost o îndeletnicire utilă pentru fata asta. Virginia Woolf a fost profund impresionată de mătuşa ei, Caroline, o fată bătrână quaker, care îşi dedicase viaţa actelor caritabile, care auzea voci şi vorbea cu spiritele şi care, după cum îşi amintea Woolf peste mulţi ani, părea „un soi de profetesă modernă”.

Vă amintiţi momentul acela de extraordinară importanţă pentru istoria literaturii în care Marcel Proust

muşcă din celebra lui madlenă, după care este copleşit de nostalgie într-o măsură atât de mare, încât nu poate face altceva decât să înceapă să scrie romanul în nenumărate volume *În căutarea timpului pierdut*? Întregul tsunami de elocventă nostalgie a fost declanşat de o anume amintire a lui Marcel despre iubita lui mătuşă Léonie, care în fiecare duminică după slujbă obişnuia să-i ofere băiatului madlene.

V-aţi întrebat vreodată cum arăta în realitate Peter Pan? Creatorul lui, J. M. Barrie, ne-a oferit răspunsul la această întrebare în 1911. Pentru Barrie, imaginea şi esenţa şi minunatul spirit binecuvântat al lui Peter Pan pot fi găsite peste tot în lume, reflectate ca prin ceaţă „pe chipurile numeroaselor femei care nu au copii".

Asta e Brigada Mătuşilor.

Dar această hotărâre a mea – hotărârea de a mă înrola în Brigada Mătuşilor în loc să mă înscriu în Divizia Mămicilor – mă punea în situaţia de a mă deosebi destul de mult de propria mea mamă, iar eu simţeam că în interiorul acestei distincţii încă mai persista ceva care avea nevoie de reconciliere. Probabil că de aceea, într-o noapte, în toiul călătoriilor mele alături de Felipe, am sunat-o din Laos pe mama, încercând să-mi clarific unele aspecte confuze privind viaţa şi alegerile ei, dar şi legătura pe care o aveau acestea cu viaţa şi alegerile mele.

Am vorbit mai mult de o oră. Mama era calmă şi profundă, ca de obicei. Nu a părut surprinsă de tirul întrebărilor mele – de fapt, mi-a răspuns de parcă ar fi aşteptat s-o întreb. Poate că aşteptase asta *ani întregi*.

Mai întâi, s-a grăbit să-mi amintească:

— Nu regret nimic din ce-am făcut pentru voi două.

— Nu regreţi că ai renunţat la munca pe care o iubeai? am întrebat.

— Refuz să trăiesc cu regrete, mi-a spus ea (ceea ce nu reprezenta chiar un răspuns la întrebarea aceea, dar părea un început plin de sinceritate). Au fost foarte multe lucruri pe care le-am iubit la anii aceia petrecuţi cu voi acasă. Vă cunosc pe amândouă într-un fel în care tata n-

are să vă cunoască niciodată. Eu am fost acolo, v-am văzut cum creşteţi. A fost un privilegiu să văd cum deveniţi adulte. N-aş fi vrut să ratez aşa ceva.

În plus, mama mi-a amintit că alesese să rămână căsătorită cu acelaşi bărbat de-a lungul anilor pentru că se întâmpla să-l iubească din tot sufletul pe tata – ceea ce era un bun argument, de care trebuia să ţin cont. Adevărul este că părinţii mei sunt legaţi nu doar ca prieteni, dar în foarte mare măsură şi la nivel corporal. Sunt împreună la nivel fizic în toate felurile – fac drumeţii, se plimbă cu bicicleta sau grădinăresc unul lângă celălalt. Îmi aduc aminte că odată, într-o noapte de iarnă din vremea studenţiei, am sunat acasă târziu şi i-am surprins pe amândoi abia trăgându-şi sufletul. „Ce faceţi pe-acolo?" am întrebat eu, iar mama mi-a răspuns chicotind: „Ne-am dat cu sania!" Luaseră pe furiş sania copilului de zece ani din vecini şi se dăduseră în toiul nopţii pe dealul îngheţat din spatele casei noastre – mama îmbrăţişând spatele tatei şi chiţăind de plăcere, plină de adrenalină, în timp ce el conducea în viteză sania sub lumina lunii. Cine *mai face* aşa ceva după ce atinge vârsta mijlocie?

Între părinţii mei a existat întotdeauna o anume chimie sexuală, încă din ziua în care s-au cunoscut. „Arăta ca Paul Newman", îşi aduce aminte mama de prima lor întâlnire, iar când sora mea l-a întrebat mai demult care e amintirea lui preferată cu mama, tata a răspuns fără să ezite: „Mereu mi-a plăcut natura agreabilă a formelor mamei tale". Şi încă îi place. Când mama merge prin bucătărie, tata o prinde tot timpul de pe unde apucă, se uită mereu la ea, îi admiră picioarele, pofteşte la ea. Mama îl dă la o parte, prefăcându-se şocată: „John! Termină!" Dar e clar că-i savurează atenţia. Am crescut văzând cum se petrec lucrurile astea, şi cred că să ştii că părinţii tăi se plac din punct de vedere fizic e un cadou rar. Aşa că, o bună parte din căsnicia părinţilor mei, după cum mi-a amintit mama, şi-a avut tot timpul sălaşul dincolo de raţionalitate, s-a ascuns undeva în adâncul corpului sexual. Iar un asemenea grad de intimitate este mai presus de

orice explicaţie, mai presus de orice argument.

Apoi mai este camaraderia. Părinţii mei sunt căsătoriţi de peste patruzeci de ani. În cele mai multe privinţe, au reuşit să se înţeleagă cum nu se poate mai bine. Trăiesc într-o rutină destul de lină, cu tabieturi lustruite de curenţii timpului. Orbitează zi de zi unul în jurul celuilalt conform aceluiaş tipar de bază: cafea, câine, mic dejun, ziar, grădină, facturi, treburi casnice, radio, prânz, cumpărături, câine, cină, lectură, câine, pat… şi de la capăt.

Poetul Jack Gilbert (nici o înrudire, din păcate pentru mine) scria că mariajul este ceea ce se petrece „în afara lucrurilor memorabile”. El spunea că ne privim adesea căsniciile peste ani şi ani, poate după ce unul din soţi a murit, şi tot ce ne putem aminti sunt „vacanţele şi urgenţele” – momentele bune şi momentele proaste. Restul se amestecă într-un soi de neclară monotonie zilnică. Dar exact monotonia aceea neclară, susţine poetul, constituie căsnicia. Căsnicia înseamnă *de fapt* cele două mii de conversaţii indistincte, pălăvrăgite de-a lungul a două mii de mic-dejunuri indistincte, în decursul cărora intimitatea se învârteşte asemeni unei roţi lente. Cum să măsori valoarea faptului de a deveni atât de familiar cuiva – atât de extrem de bine cunoscut şi atât de complet atotprezent – încât să ajungi o necesitate aproape invizibilă, la fel ca aerul?

În noaptea aceea când am sunat-o din Laos, mama a avut şi eleganţa să-mi aducă aminte că e departe de a fi o sfântă şi că, la rândul lui, tata a trebuit să renunţe şi el la părţi din sine pentru a putea rămâne căsătorit cu ea. După cum generos a recunoscut, mama nu este tot timpul persoana cea mai plăcută cu care să fii căsătorit. Tata a trebuit să înveţe cum să tolereze şi să îndure efectele faptului de a fi condus la fiecare pas de o soţie hiper-organizată. În privinţa asta, ei doi formează un cuplu absolut incompatibil. Tata ia viaţa aşa cum vine; mama face viaţa să se întâmple. Exemplu: într-o zi, tata era afară, trebăluia prin garaj, şi a zburătăcit din greşeală o pasăre

micuţă, care îşi avea cuibul printre grinzi. Năucă şi speriată, pasărea i s-a aşezat pe borul pălăriei. Fiindcă nu voia s-o sperie din nou, tata a stat cam o oră aşezat pe podeaua garajului, până când pasărea s-a hotărât să zboare de-acolo. Asta-i o poveste tipică pentru tata. Mamei nu i s-ar putea întâmpla niciodată un astfel de lucru. Ea e mult prea ocupată ca să lase păsărelele năuce să i se odihnească pe cap cât timp încă sunt treburi de făcut. Mama nu stă după nici o pasăre.

În plus, deşi adevărul este că mama a renunţat, pentru căsnicie, la mai multe ambiţii personale decât a făcut vreodată tata, ea cere de la căsnicie mult mai multe lucruri decât o va face vreodată tata. El este mult mai îngăduitor cu ea decât este ea cu el. („E cea mai bună Carole din câte poate ea să fie”, spune el adesea, în timp ce senzaţia pe care ţi-o lasă mama este că soţul ei ar putea fi – poate chiar ar trebui să fie – un bărbat mult mai bun.) Îi dă ordine la fiecare pas. E destul de subtilă şi are destul tact încât să nu-ţi dai seama de fiecare dată, dar credeţi-mă: mama e la timonă tot timpul.

Şi îşi asumă cu sinceritate această trăsătură. Toate femeile din familia ei fac asta. Iau în stăpânire absolut toate aspectele din viaţa soţilor, apoi, după cum adoră tata să spună, *refuză categoric să mai moară vreodată*. Nici un bărbat nu poate trăi mai mult decât o nevastă din neamul Olson. E un adevăr biologic simplu. Nu s-a întâmplat niciodată, oricum nimeni nu-şi aminteşte să se fi întâmplat. Şi nici un bărbat nu scapă fără să ajungă complet controlat de o nevastă din neamul Olson. („Te previn, i-a spus tata lui Felipe la începutul relaţiei noastre, dacă ai de gând să ai vreo viaţă cu Liz, trebuie să-ţi stabileşti de pe-acum un spaţiu, şi după aia să-l aperi la nesfârşit.”) Tata glumea – şi nu prea – pe vremuri că mama îi controlează cam 95 la sută din viaţă. Lucrul uimitor, se amuza el, este că ea e mult mai supărată din cauza celor cinci procente de viaţă pe care el nu vrea să i le cedeze decât e el din cauza celor 95 pe care ea i le domină completamente.

Robert Frost scria că „bărbatul trebuie să renunţe în

parte la a mai fi bărbat” pentru a putea intra într-o căsnicie – iar eu nu pot tăgădui sincer acest lucru când vine vorba despre familia mea. Am scris deja o mulţime de pagini în care căsnicia este descrisă drept instrument de represiune a femeilor, dar e important să ne amintim că, adesea, căsnicia este folosită şi ca instrument de represiune împotriva bărbaţilor. Căsnicia este un ham al civilizaţiei, care-l leagă pe bărbat de o serie de obligaţii, limitându-i astfel energiile nărăvaşe. Societăţile tradiţionale au recunoscut de mult că nimic nu este mai inutil într-o comunitate decât o ditamai mulţimea de bărbaţii tineri, celibatari şi fără copii (în afară de rolul lor, admis ca folositor, de carne de tun, bineînţeles). De cele mai multe ori, bărbaţii tineri celibatari au la nivel mondial reputaţia că-şi aruncă banii pe târfe şi pe băutură şi pe jocuri şi pe lenevie: nu au nici o contribuţie la nimic. Astfel de fiare trebuie stăpânite, priponite de nişte responsabilităţi – sau, cel puţin, ăsta a fost mereu discursul dominant. Pe bărbaţii tineri trebuie să-i convingi să-şi lase deoparte apucăturile copilăreşti şi să se înfăşoare în mantia maturităţii, să ridice case şi afaceri şi să-şi cultive interesul faţă de lucrurile care-i înconjoară. În nenumărate culturi foarte diferite există un străvechi truism conform căruia nu există unealtă cu care să poţi modela mai bine un tânăr iresponsabil ca o soţie bună şi de nădejde.

E clar că asta s-a întâmplat şi în cazul părinţilor mei. „M-a biciuit până mi-am intrat în formă”, este concluzia lui tata privind povestea lor de dragoste. În general, e mulţumit de asta, deşi uneori – în timpul vreunei adunări de familie, de exemplu, împresurat fiind de puternica lui soţie şi de la fel de puternicele lui fiice – tata seamănă leit cu un urs de circ bătrân şi derutat, care nu reuşeşte să-şi dea seama cum de-a ajuns să fie domesticit în aşa hal sau cum de-a ajuns cocoţat atât de sus pe uniciclul ăla ciudat. În astfel de momente, mă duce cu gândul la Zorba Grecul, care, întrebat dacă a fost vreodată căsătorit, a răspuns: „Păi, nu sunt şi eu bărbat? Sigur c-am fost căsătorit.

Nevastă, casă, copii, toată catastrofa!” (Apropo, teama melodramatică a lui Zorba mă duce cu gândul la un lucru ciudat, şi anume că, în cadrul Bisericii ortodoxe, căsnicia nu este privită atât ca taină, cât ca *martiriu sfânt* – în sensul că parteneriatele omeneşti reuşite pe termen lung presupun o anume Moarte a Sinelui celor care iau parte la ele.)

Cu siguranţă că părinţii mei au simţit amândoi această limitare în căsnicia lor, acel mic sentiment al morţii sinelui. Ştiu că acesta-i adevărul. Dar nici nu sunt sigură că i-a deranjat tot timpul faptul că şi-au stat în cale. Odată, când l-am întrebat pe tata ce soi de creatură i-ar plăcea să fie în viaţa viitoare, în caz că există o viaţă viitoare, mi-a răspuns fără să ezite o clipă:

— Cal.

— Ce fel de cal? am întrebat, închipuindu-mi-l armăsar în galop sălbatic de-a lungul unor câmpii nesfârşite.

— Un cal drăguţ, mi-a spus.

Mi-am ajustat în consecinţă imaginea din minte. Acum îmi imaginam un armăsar *prietenos* în galop sălbatic de-a lungul câmpiilor.

— Ce fel de cal drăguţ? am insistat.

— Unul scopit, a spus el.

Un cal *castrat*! La asta chiar nu mă aşteptasem. Imaginea din mintea mea se schimbase complet. Acum mi-l închipuiam pe tata ca un cal de povară blând, trăgând cuminte la o căruţă mânată de mama.

— De ce unul scopit? l-am întrebat.

— Am descoperit că viaţa e mai uşoară în felul ăsta, mi-a răspuns. Crede-mă.

Şi astfel, viaţa *a fost* mai uşoară pentru el. În schimbul constrângerilor aproape castratoare pe care le-a înghesuit căsnicia în jurul libertăţilor lui personale, tata a primit stabilitate, prosperitate, încurajări pentru eforturile lui, cămăşi curate şi cusute care apar ca prin minune în dulapuri, o masă copioasă la sfârşitul fiecărei zile de muncă zdravănă. În schimb, el a muncit pentru mama, i-a

fost credincios şi s-a supus vrerii ei într-un covârşitor procent de 95 la sută din timp – împingând-o cu cotul doar atunci când ea se apropia un pic prea mult de obţinerea stăpânirii mondiale complete. Termenii acestui contract trebuie să fie acceptabili pentru amândoi, pentru că – după cum mi-a atras mama atenţia când am sunat-o din Laos – căsnicia lor rezistă, a intrat în cel de-al cincilea deceniu al ei.

Probabil că termenii căsniciei părinţilor mei nu sunt valabili şi pentru mine. Dacă bunica a fost o soţie tipică de fermier şi mama a fost o feministă vârf de lance, eu am crescut cu idei complet noi despre instituţia familiei şi a căsătoriei. Relaţia pe care o voi construi pesemne cu Felipe este ceva ce eu şi sora mea am denumit „căsnicie fără soţie" – ceea ce înseamnă că nimeni din casa noastră nu va juca (sau nu va juca *exclusiv*) rolul tradiţional al soţiei. Corvezile cele mai puţin satisfăcătoare, care au căzut dintotdeauna pe umerii femeilor, vor fi distribuite mai echitabil. Şi, pentru că nu vor exista copii, bănuiesc că am putea-o numi şi „căsnicie fără mamă" – model de căsnicie pe care, evident, bunica şi mama nu l-au experimentat niciodată. La fel, responsabilitatea de a câştiga bani nu va cădea în întregime pe umerii lui Felipe, aşa cum a căzut pe umerii tatei şi ai bunicului; probabil că cea mai mare parte a câştigurilor va fi mereu adusă în casă de mine. Poate că din acest punct de vedere vom avea şi un soi de „căsnicie fără soţ". Căsnicii fără soţie, fără copii, fără soţ… în istorie n-au existat prea multe asemenea uniuni, aşa că nu prea avem aici un şablon cu care să lucrăm. Felipe şi cu mine va trebui să inventăm regulile şi graniţele poveştii noastre pe măsură ce vom înainta în ea.

Dar, nu ştiu, poate că toţi trebuie să inventeze regulile şi graniţele poveştii lor pe măsură ce înaintează în ea.

În orice caz, în noaptea aceea când am sunat-o din Laos pe mama şi am întrebat-o dacă de-a lungul anilor a fost fericită în căsnicie, ea m-a asigurat că de cele mai multe ori s-a simţit foarte bine alături de tata în căsnicia

lor. Când am întrebat-o care a fost cea mai fericită perioadă din viaţa ei, mi-a răspuns:

— Chiar acum. Să trăiesc cu tatăl tău, sănătoşi, stabili financiar, liberi. Eu şi cu taică-tău ne petrecem timpul văzându-ne fiecare de treabă ziua, după care ne întâlnim seară de seară la cină. Chiar şi după toţi anii ăştia, încă stăm ore întregi şi râdem şi vorbim, e chiar foarte frumos.

— Asta-i minunat… i-am spus.

A urmat o pauză.

— Pot să spun ceva care sper să nu te supere? s-a aventurat ea.

— Spune.

— Sinceră să fiu, cea mai bună perioadă din viaţa mea a început imediat după ce voi două v-aţi făcut mari şi aţi plecat de-acasă.

Am izbucnit în râs (*Doamne – mulţam', mama!*) dar ea a început să vorbească pe un ton imperios, peste râsetele mele.

— Vorbesc serios, Liz. Trebuie să înţelegi ceva despre mine: eu am crescut copii toată viaţa. Am crescut într-o familie mare şi a trebuit să am mereu grijă de Rod şi de Terry şi de Luana când erau mici. De câte ori nu m-am trezit în toiul nopţii când aveam zece ani, ca să curăţ după câte unul care făcuse pipi în pat! Aşa a fost toată copilăria mea. N-am avut niciodată timp pentru mine. După aia, când eram adolescentă, am avut grijă de copiii lui frate-meu mai mare, şi încercam mereu să mă descurc, să-mi fac şi temele în timp ce stăteam cu copiii. După care am avut de îngrijit chiar familia mea, şi a trebuit să dau foarte mult din mine pentru asta. Când tu şi sora ta aţi plecat la facultate, a fost primul moment din viaţa mea când n-am mai avut responsabilitatea nici unui copil. Şi mi-a plăcut la culme. Să-l am pe taică-tău numai pentru mine, să am eu timpul meu numai pentru mine – a fost o revoluţie. N-am fost niciodată mai fericită.

Atunci e bine, m-am gândit eu cu un oftat de uşurare. *Deci s-a împăcat cu toate. E bine.*

A urmat încă un moment de linişte.

După care mama a adăugat pe neaşteptate, cu un ton pe care nu-l mai auzisem la ea niciodată:

— Dar trebuie să-ţi mai spun ceva. Sunt momente în care refuz până şi să mă gândesc la primii ani de căsnicie şi la toate lucrurile la care a trebuit să renunţ. Dacă mă gândesc prea mult la asta, şi îţi jur că aşa e, mă înfurii atât de rău, că mi se pune o ceaţă pe ochi.

Aha.

Şi atunci, concluzia ultimă şi bine rânduită este că…???

Încet, încet, îmi devenea tot mai clar că poate n-o să mai existe nici o concluzie ultimă şi bine rânduită. Probabil că până şi mama renunţase cu mult timp în urmă să mai încerce să tragă ultime concluzii bine rânduite despre propria-i existenţă şi abandonase (aşa cum trebuie să facă foarte mulţi dintre noi după o anumită vârstă) luxul fanteziei inocente conform căreia avem dreptul să nutrim sentimente neamestecate privind viaţa noastră. Iar dacă eu aveam nevoie de sentimente neamestecate privind viaţa mamei, ca să-mi pot calma propriile temeri faţă de căsnicie, tare mă tem că greşisem adresa. Tot ce-am putut stabili cu certitudine a fost că mama descoperise cumva o cale de a-şi construi pe câmpia pietroasă a contradicţiilor intimităţii un loc de odihnă *îndeajuns* de liniştit. Şi sălăşluieşte acum acolo, într-o pace *îndeajuns* de satisfăcătoare.

Iar pe mine, bineînţeles, pe mine mă lasă să descopăr singură cum mi-aş putea construi şi eu într-o bună zi un asemenea habitat migălos.

CAPITOLUL ŞASE
Căsătoria şi autonomia

Căsătoria este un lucru frumos. Dar este şi o luptă continuă pentru supremaţia morală.

Marge Simpson

În octombrie 2006, Felipe şi cu mine călătoream deja de şase luni, iar moralul nostru era în scădere. După ce îi devoraserăm toate comorile, cu câteva săptămâni în urmă părăsiserăm oraşul laoţian sfânt Luang Prabang şi porniserăm din nou la drum, continuându-ne deplasarea la întâmplare, pierzând timpul, aşteptând să treacă orele şi zilele.

Speraserăm să plecăm acasă, dar cazul nostru de imigrare nu se mai mişcase deloc. Viitorul lui Felipe înţepenise într-un soi de punct mort: ajunseserăm să credem cumva iraţional că situaţia nu se va mai schimba niciodată. Despărţit de stocurile lui de marfă din America, neputând să facă planuri sau să câştige vreun ban, complet dependent de Departamentul de Securitate Internă al Statelor Unite care urma să-i hotărască soarta (şi implicit dependent de mine), cu fiecare zi care trecea, Felipe se simţea din ce în ce mai lipsit de putere. Situaţia nu era deloc ideală. Fiindcă, dacă de-a lungul timpului am învăţat vreun lucru despre bărbaţi, lucrul acela e că sentimentul lipsei de putere nu scoate de obicei la suprafaţă cele mai bune însuşiri ale lor. Felipe nu făcea excepţie. Devenea tot mai agitat, mai nervos, mai iritabil, era în permanenţă încordat.

Chiar şi în cele mai bune circumstanţe, Felipe are prostul obicei de a-şi pierde răbdarea şi uneori de a se răsti la oamenii care, crede el, fie nu se comportă cum ar trebui, fie au cumva o influenţă negativă asupra calităţii vieţii lui. Asta se întâmplă rar, dar eu mi-aş dori să nu se întâmple niciodată. L-am privit pe omul ăsta lătrându-şi dezaprobarea peste tot prin lume şi într-o mulţime de limbi către stewardese indolente, taximetrişti nelalocul lor,

vânzători fără scrupule, chelneri apatici şi părinţi de copii prost-crescuţi. Unele din aceste scene presupun şi datul din mâini sau ridicatul vocii.

Urăsc chestia asta.

Fiind crescută de o mamă cu bună stăpânire de sine din Vestul mijlociu şi de un tată yankeu taciturn, sunt genetic şi cultural incapabilă să mă obişnuiesc cu varianta braziliană ceva mai clasică a lui Felipe de a rezolva conflictele. Cei din familia mea n-ar vorbi aşa nici măcar cu un *borfaş*. În plus, de câte ori îl văd pe Felipe pierzându-şi firea în public, chestia asta îmi face zob toată povestea aia personală, dragă inimii mele, despre cât de blând şi de bun la suflet e tipul pe care am ales să-l iubesc, iar asta, sinceră să fiu, mă enervează mai tare decât orice. Dacă există vreo ofensă pe care n-o voi suporta niciodată cu eleganţă e să-i privesc pe oameni cum îşi bat joc de cele mai dragi poveşti pe care mi le spun mie însămi despre ei.

Mai rău de-atât: dorinţa mea arzătoare de a fi cea mai bună prietenă cu toţi oamenii din lume, combinată cu empatia mea cvasipatologică pentru cei defavorizaţi, mă face adesea să le apăr pe victimele lui Felipe, ceea ce nu reuşeşte decât să sporească tensiunea. În timp ce el manifestă toleranţă zero pentru idioţi şi incompetenţi, eu cred că în spatele fiecărui idiot incompetent de pe lume se ascunde o persoană foarte drăguţă care are o zi proastă. Toate astea pot duce la dispute şi, în puţinele ocazii în care ne certăm, de obicei acesta e motivul. Nu m-a lăsat niciodată să uit cum l-am obligat la un moment dat să se întoarcă într-un magazin de încălţăminte din Indonezia ca să-i ceară scuze unei tinere vânzătoare cu care, consideram eu, se purtase urât. Şi a făcut-o! S-a întors în magazinul ăla de pantofi mic şi exagerat de scump şi i-a oferit fetei mute de uimire o mostră de regret curtenitor pentru faptul că-şi ieşise din fire. Dar a procedat aşa doar pentru că i se păruse fermecător felul în care-i luasem apărarea vânzătoarei. Mie însă nu mi s-a părut nimic fermecător în întâmplarea respectivă. Nu mi se pare *nimic* fermecător niciodată în asemenea cazuri.

Din fericire, în viaţa noastră obişnuită exploziile lui Felipe sunt destul de rare. Dar lucrurile prin care treceam atunci nu erau viaţa noastră obişnuită. Cele şase luni de călătorie dificilă şi de camere mici de hotel şi de amânări birocratice frustrante îşi spuneau cuvântul, afectându-i lui Felipe starea emoţională într-o asemenea măsură, încât simţeam cum nerăbdarea lui atinge niveluri cvasipatologice (deşi cititorii ar trebui să nu ia chiar ad litteram cuvântul „patologic”, ţinând cont că hipersensibilitatea mea la cele mai vagi conflicte interumane mă face un judecător extrem de impresionabil în faţa oricăror fricţiuni emoţionale). Şi totuşi, dovezile păreau incontestabile: în perioada aceea nu ridica tonul doar la persoane complet străine, ci se răstea şi la mine. Aşa ceva era cu adevărat fără precedent, pentru că Felipe păruse în trecut imun la mine – de parcă eu singură, printre toţi ceilalţi oameni de pe pământ, eram cumva, în mod supranatural, incapabilă să-l enervez. Acum însă, perioada aceea dulce de imunitate părea să se fi sfârşit. Îl enervam fiindcă stăteam prea mult la computerele închiriate, îl enervam fiindcă-l târam să vadă „elefanţii naibii” la o costisitoare capcană pentru turişti, îl enervam fiindcă-l forţam să petreacă încă o noapte mizerabilă călătorind cu trenul, îl enervam ori fiindcă risipeam banii, ori fiindcă-i economiseam, îl enervam fiindcă voiam mereu să merg peste tot pe jos, îl enervam fiindcă încercam mereu să găsesc mâncare sănătoasă, chiar şi când era, în mod evident, imposibil…

Felipe părea înţepenit tot mai mult în starea aceea de spirit cumplită în care orice disfuncţie sau frecuş devine ceva intolerabil din punct de vedere fizic. Era regretabil, deoarece călătoriile – în mod special călătoriile ieftine şi murdare pe care le făceam noi – nu sunt altceva decât disfuncţii şi frecuşuri puse cap la cap, întrerupte doar de ocazionalul apus de soare uluitor, dar de acesta, evident, tovarăşul meu de drum nu mai ştia să se bucure. În timp ce târam un Felipe din ce în ce mai reticent de la o activitate sud-est-asiatică la alta (târguri exotice! temple! cascade!),

el devenea din ce în ce *mai puţin* relaxat, *mai puţin* drăguţ, *mai puţin* în largul lui. În schimb, eu reacţionam la starea lui de spirit mizerabilă aşa cum mă învăţase mama să reacţionez la starea de spirit mizerabilă a oricărui bărbat: devenind tot mai veselă, mai vioaie, mai enervant de vorbăreaţă. Îmi îngropasem propriile frustrări şi dorul de casă sub o mască de neobosit optimism, mergând înainte, fie ce-o fi, cu o atitudine agresiv-însorită, de parcă aş fi putut să-l aduc pe Felipe cu forţa într-o stare de fericire lipsită de griji prin simpla putere magnetică a voioşiei mele de neoprit.

În mod surprinzător, treaba asta n-a funcţionat.

Cu timpul, a ajuns şi el să mă irite – exasperată cum eram de lipsa lui de răbdare, de posomoreala şi de letargia lui. În plus, ajunsesem să mă irit *pe mine însămi* cu notele false din voce, pe care le scoteam încercând să-l antrenez pe Felipe în cine ştie ce altă ciudăţenie (*Vai, dragul meu – uite! Vând şobolani pe post de mâncare! Vai, dragul meu – uite! Mămica elefant îşi spală puiul! Vai, dragul meu – uite! Camera asta are o priveliţte extraordinar de interesantă către abator!*). Între timp, Felipe se ducea direct în baie şi revenea tunând şi fulgerând din cauza mizeriei şi a mirosului îngrozitor de acolo – indiferent de locul în care se întâmpla să ne aflăm –, plângându-se simultan de poluarea din aer care-l înţepa în gât şi de traficul care-i dădea dureri de cap.

Tensiunea lui mă tensiona şi pe mine, ceea ce mă făcea să devin neatentă la modul fizic, astfel că la Hanoi m-am lovit la un deget de la picior, în Chiang Mai m-am tăiat la deget cu lama lui de ras în timp ce scotoceam după pastă de dinţi prin geanta cu obiecte de toaletă, iar într-o noapte absolut îngrozitoare mi-am pus în ochi repelent de ţânţari în loc de picături, din cauză că nu mă uitasem cu atenţie la flaconul în variantă de călătorie. Ce-mi amintesc cel mai bine din acel ultim incident este cum urlam de durere şi mă autoînvinuiam în timp ce Felipe îmi ţinea capul deasupra chiuvetei şi-mi clătea ochii cu sticle după sticle pline cu apă călduţă, dregându-mă cum se pricepea

mai bine şi ţinându-mi simultan o tiradă furioasă, nesfârşită despre stupiditatea faptului că ne aflam în ţara aia mizerabilă, unde nu avuseserăm de la bun început ce căuta.

Toată acea tensiune a ajuns la apogeu (sau, mai degrabă, la nadir) în ziua în care l-am târât pe Felipe într-o călătorie de douăsprezece ore cu autobuzul, ca să vizităm ceva ce eu insistam că avea să fie un sit arheologic fascinant din centrul Laosului. Am împărţit autobuzul cu un număr deloc neglijabil de animale domestice, iar scaunele noastre erau mai tari decât băncile de lemn din casele de întâlnire ale quakerilor. Evident, nu exista aer condiţionat, iar ferestrele erau blocate şi nu se puteau deschide. Nu pot spune cu toată convingerea că dogoarea era de neîndurat, căci, în mod evident, am îndurat-o, dar trebuie să spun că era foarte, foarte cald. Nu i-am putut stârni lui Felipe interesul cu privire la situl arheologic în care urma să ajungem, dar n-am reuşit nici să-i stârnesc nervii în legătură cu condiţiile călătoriei noastre cu autobuzul – lucru cu adevărat notabil, dat fiind că a fost, pesemne, cea mai periculoasă dintre toate experienţele de transport public pe care le-am îndurat vreodată. Şoferul îşi conducea vehiculul străvechi cu o agresivitate maniacală, iar de câteva ori aproape că ne-a aruncat în nişte prăpăstii deosebit de impresionante. Dar Felipe n-a reacţionat la nimic şi n-a reacţionat nici la vreuna dintre cvasicoliziunile noastre cu ceilalţi participanţi la trafic. Era pur şi simplu inert. De oboseală, închisese ochii şi încetase cu desăvârşire să mai vorbească. Părea resemnat cu moartea. Sau poate chiar şi-o dorea cu disperare.

După alte câteva asemenea ore de pericole mortale, autobuzul nostru a luat dintr-odată o curbă şi a ajuns în faţa unui teribil accident de circulaţie: două autobuze asemănătoare celui în care ne aflam tocmai se ciocniseră frontal. Părea că nu există răniţi, însă vehiculele ajunseseră un morman de bucăţi de metal, răsucite şi fumegânde. În timp ce treceam încet pe lângă ele, l-am apucat de braţ pe Felipe şi i-am spus:

— Uite, dragul meu! S-au ciocnit două autobuze!

Fără să-şi deschidă măcar ochii, mi-a răspuns sarcastic:

— Vai, dar oare *cum* a fost posibil aşa ceva?

M-a cuprins dintr-odată furia.

— Tu ce *vrei* de fapt? l-am întrebat.

Nu mi-a răspuns, ceea ce n-a făcut decât să mă înfurie şi mai tare, aşa că am insistat:

— Încerc să găsesc partea pozitivă din toată situaţia asta, OK? Dacă ai tu vreo idee mai bună sau vreun plan mai bun – te rog, chiar insist, spune-mi-le şi mie. Şi sper din tot sufletul că eşti în stare să te gândeşti la ceva care să te facă fericit, fiindcă eu, sinceră să fiu, nu-ţi mai suport nefericirea, chiar nu ţi-o mai suport.

Brusc, a deschis ochii.

— Nu vreau decât o cafetieră, mi-a spus cu neaşteptată însufleţire.

— Ce vrei să spui, ce cafetieră?

— Nu vreau decât să fiu *acasă*, să trăiesc împreună cu tine într-un singur loc sigur. Vreau *rutină*. Vreau o cafetieră a noastră. Vreau să mă pot trezi în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră şi să pregătesc micul dejun pentru amândoi, în casa noastră, cu cafetiera noastră.

Într-un alt decor, poate că o astfel de conversaţie mi-ar fi stârnit compasiunea şi poate că ar fi trebuit să-mi stârnească şi atunci compasiunea, dar n-a făcut decât să mă înfurie şi mai tare: *de ce se încăpăţâna să se gândească la lucruri imposibile*?

— Nu putem avea nimic din toate astea *acum*, i-am spus.

— Dumnezeule, Liz – crezi că nu *ştiu* asta?

— Tu ce crezi, că nu-mi doresc şi eu aceleaşi lucruri? m-am răstit la el.

Tonul lui a urcat.

— Tu crezi că nu sunt *conştient* că vrei şi tu aceleaşi lucruri? Tu crezi că nu te-am văzut cum citeai anunţuri imobiliare on-line? Tu crezi că nu-mi dau seama că ţi-e dor de-acasă? Ai idee cum mă simt că în momentul ăsta nu-ţi

pot asigura o casă, că din cauza mea eşti înţepenită în camerele astea de hotel ca vai de capul lor, de la capătul pământului? Ai idee cât de umilitor e pentru mine că nu-mi permit să-ţi ofer în momentul ăsta o viaţă mai bună? Ai idee cât de *infect de inutil* mă face treaba asta să mă simt? *Ca bărbat*?

Uneori uit.

Trebuie să spun asta, deoarece cred că e un aspect extraordinar de important când vine vorba despre căsnicie: uneori uit cât de mult înseamnă pentru unii bărbaţi – pentru unii oameni – să fie în stare să le ofere în permanenţă celor dragi confort material şi protecţie. Uit cât de periculos de diminuaţi se pot simţi unii bărbaţi când se pomenesc lipsiţi de această capacitate de bază. Uit cât de mult contează asta pentru bărbaţi şi ce reprezintă pentru ei.

Încă îmi aduc aminte de expresia chinuită de pe chipul unui vechi prieten în timp ce-mi povestea, cu câţiva ani în urmă, că îl părăseşte soţia. Nemulţumirea ei consta, pare-se, în faptul că era copleşitor de singură, că el „nu fusese acolo pentru ea” – dar el nu reuşea nici măcar să înceapă să înţeleagă ce însemna asta. Simţea că îşi rupsese şalele ani întregi ca să aibă grijă de soţia lui.

— Da, recunoştea. Poate că n-am fost acolo pentru ea din punct de vedere *emoţional*, dar Dumnezeu ştie ce multe i-am asigurat femeii ăsteia! Pentru ea aveam două slujbe! Asta n-arată cât de mult o iubesc? Ar fi trebuit să ştie că aş fi făcut *orice*, numai să pot continua să-i ofer tot ce vrea şi s-o protejez! Dacă ne-ar fi lovit vreun holocaust nuclear, aş fi luat-o şi aş fi pus-o pe umăr şi aş fi dus-o printre ruine fumegânde până aş fi ştiut-o la adăpost – şi ea *ştia* asta despre mine! Cum a putut să spună că n-am fost acolo pentru ea?

Nu m-am simţit în stare să-i dau prietenului meu distrus vestea cea rea, şi anume că, din nefericire, în majoritatea zilelor nu se petrece nici un holocaust nuclear. Din nefericire, în majoritatea zilelor, singurul lucru de care avea cu adevărat nevoie soţia lui era ceva mai multă

atenţie.

În mod similar, singurul lucru de care aveam nevoie din partea lui Felipe în momentul acela era ca el să se calmeze, să fie mai drăguţ, să ne ofere mie şi tuturor celor din jur ceva mai multă răbdare, ceva mai multă generozitate emoţională. N-aveam nevoie din partea lui de siguranţă materială sau de protecţie. N-aveam nevoie de mândria lui masculină; în clipa aia nu servea la nimic. N-aveam nevoie decât ca el să se relaxeze şi să ia situaţia aşa cum era. Da, evident, ar fi fost mult mai frumos să fim înapoi acasă, lângă familia mea, locuind într-o casă adevărată – dar lipsa noastră de rădăcini din acele momente nu mă deranja nici pe departe pe cât mă sâcâia proasta lui dispoziţie.

Încercând să dezamorsez tensiunea, l-am atins pe picior şi i-am spus:

— Îmi dau seama că situaţia asta e chiar frustrantă pentru tine.

Învăţasem trucul ăsta dintr-o carte intitulată *Zece lecţii care îţi vor transforma căsnicia: Experţii americani din laboratorul dragostei îşi împărtăşesc strategiile care îţi vor întări relaţia*, de John M. Gottman şi Julie Schwartz-Gottman – doi cercetători (cu o căsnicie fericită) de la Institutul pentru Studiul Relaţiilor din Seattle, care în ultima veme se bucuraseră de multă atenţie în urma afirmaţiei lor cum că puteau prezice cu precizie de 90 la sută dacă un cuplu avea să mai fie căsătorit şi peste cinci ani, şi asta doar studiind transcrierea unei conversaţii obişnuite, de cincisprezece minute, dintre soţ şi soţie. (Din acest motiv, îmi imaginam că John M. Gottman şi Julie Schwartz-Gottman trebuiau să fie absolut terifianţi în chip de oaspeţi la cină.) Indiferent cât de întinse le erau puterile, cei doi Gottmani într-adevăr oferă câteva strategii practice pentru rezolvarea disputelor maritale, încercând astfel să salveze cuplurile de la ceea ce ei numesc Cei patru călăreţi ai Apocalipsei: Lipsa de dialog, Atitudinea defensivă, Critica şi Dispreţul. Trucul pe care tocmai îl folosisem – faptul că i-am repetat lui Felipe propria lui

frustrare ca să-i arăt că îl ascultasem şi că nu eram indiferentă – este ceva ce familia Gottman denumeşte „întoarcerea către partener”. Se presupune că dezamorsează certurile.

Nu merge de fiecare dată.

— Habar n-ai cum mă simt, Liz! a izbucnit Felipe. M-au *arestat*! Mi-au pus cătuşe şi m-au plimbat prin tot aeroportul ăla în timp ce toată lumea se holba – ştiai asta? Mi-au luat amprentele. Mi-au luat portofelul, mi-au luat până şi inelul de la tine. Mi-au luat tot. M-au băgat la puşcărie şi m-au aruncat afară din ţara ta. Treizeci de ani de călătorii, şi până atunci n-am găsit niciodată vreo graniţă care să-mi fie închisă, iar acum nu mă mai pot întoarce în Statele Unite ale Americii – din toate afurisitele de locuri de pe lumea asta de unde poţi fi dat afară! Altădată n-aş fi spus decât „Să-i ia naiba” şi aş fi trecut mai departe, dar acum *nu pot* – fiindcă America e locul în care vrei tu să locuieşti, şi eu vreau să fiu cu tine. Aşa că n-am de ales. Trebuie să-ndur tot rahatu’ ăsta şi trebuie să le servesc pe tavă birocraţilor şi poliţiştilor ălora toată viaţa mea privată, şi e *umilitor*. Şi nici măcar nu putem afla când o să se termine cu chestiile astea, fiindcă nici măcar *nu contăm*. Nu suntem decât nişte cifre pe biroul vreunui funcţionar de stat. Între timp, afacerea îmi moare şi eu ajung lefter. Aşa că *evident* că mă simt mizerabil. Şi acum mă mai târăşti şi tu prin toată afurisita asta de Asie, prin afurisitele astea de autobuze…

— Nu încerc decât să te fac fericit, m-am răstit înapoi la el, retrăgându-mi mâna, înţepată şi rănită. Dacă în autobuzul ăla ar fi existat vreun semnal de alarmă de care aş fi putut trage pentru a-i da de înţeles şoferului că există un pasager care vrea să coboare, jur în faţa lui Dumnezeu că l-aş fi tras. Aş fi sărit jos chiar acolo, l-aş fi lăsat pe Felipe în autobuz şi mi-aş fi încercat norocul prin junglă, de una singură.

El a inspirat adânc, de parcă voia să spună ceva dur, dar s-a controlat. Aproape că simţeam cum i se întind tendoanele gâtului, iar frustrarea mea a crescut şi ea.

Apropo, cadrul în care ne găseam n-avea nici el darul să ajute. Autobuzul se clătina mai departe, zgomotos şi cald şi nesigur, lovind ramurile joase, zburătăcind porcii şi găinile şi copiii de pe drumul dinaintea noastră, aruncând în urmă un nor puturos de gaze negre de eşapament, izbindu-mi la fiecare zgâlţâială vertebrele cefei. Şi mai aveam încă şapte ore de mers.

Mult timp nici unul n-a mai spus nimic. Voiam să plâng, dar mă abţineam, recunoscând că era posibil ca plânsul să nu fie de ajutor. Şi totuşi eram furioasă pe el. Îmi părea rău pentru el, da, sigur că da – dar eram mai ales furioasă. Şi pentru ce? Poate pentru că nu juca mai elegant? Pentru că era slab? Pentru că cedase înaintea mea? Da, situaţia noastră era mizerabilă, dar ar fi putut să fie infinit mai mizerabilă. Cel puţin eram *împreună*. Cel puţin îmi permiteam să stau lângă el în perioada aia de exil. În exact aceeaşi situaţie ca noi erau alte mii de cupluri, care ar fi făcut moarte de om doar pentru dreptul de a petrece o seară împreună în cursul unei astfel de perioade prelungite de separare forţată. Cel puţin, noi aveam consolarea *asta*. Şi cel puţin aveam educaţia necesară ca să citim actele de imigrare monstruos de aiuritoare, şi cel puţin aveam destui bani ca să ne angajăm un avocat bun care să ne ajute să parcurgem şi restul. În orice caz, chiar dacă s-ar fi întâmplat ce era mai rău, şi Statele Unite nu l-ar mai fi primit niciodată pe Felipe pe teritoriul lor, măcar noi aveam şi alte opţiuni. Doamne, Dumnezeule, ne-am fi putut muta oricând în Australia. Australia! O ţară minunată! O naţiune cu nivelul de normalitate şi de prosperitate al Canadei! Doar nu eram trimişi cu forţa în exil în nordul Afganistanului! Cine altcineva, în situaţia noastră, avea atâtea avantaje?

Şi de ce tot timpul *eu* trebuia să gândesc în termeni, până la urmă, atât de optimişti, în timp ce Felipe, sinceri să fim, nu făcuse mare lucru în ultimele săptămâni, se mărginise doar să fie nemulţumit din cauza unor circumstanţe pe care nu le puteam controla noi? De ce nu putea niciodată să se plece şi el înaintea adversităţilor cu

ceva mai multă graţie? Şi, apropo, murea dacă arăta *un pic* de entuziasm pentru situl ăla arheologic?

Am fost gata-gata să-i spun toate astea – fiecare cuvânt, toată tirada asta de rahat –, dar m-am abţinut. O asemenea revărsare de sentimente reprezintă ceea ce John M. Gottman şi Julie Schwartz-Gottman numesc „inundaţie” – punctul în care eşti atât de obosit sau atât de frustrat, încât mintea ţi se inundă de furie. Un indiciu infailibil al inundaţiei iminente e faptul că începi să foloseşti în timpul disputei cuvintele „mereu” sau „niciodată”. Gottmanii numesc asta „Intrarea în Universalitate” (de pildă: „Mă laşi *mereu* baltă în felul ăsta!” sau „Nu pot să contez *niciodată* pe tine!”). Un astfel de limbaj ucide orice şansă de a duce o discuţie cinstită sau inteligentă. Odată ce te-ai *inundat*, odată ce ai *intrat în universalitate* pe spinarea celuilalt, se dezlănţuie iadul. Cel mai bine este să nu ajungi până aici. Cum spunea o veche prietenă de-a mea, poţi măsura fericirea unei căsnicii după numărul cicatricilor pe care le poartă pe limbă fiecare partener, câştigate de-a lungul anilor în care şi-a muşcat limba, reprimându-şi cuvintele furioase.

Aşa că n-am spus nimic şi nici Felipe n-a mai spus nimic, şi tăcerea aceea fierbinte a durat foarte mult, până când, într-un final, el a întins mâna după a mea şi mi-a spus cu voce extenuată:

— Hai să fim atenţi acum, ok?

M-am relaxat, înţelegând perfect ce voia să spună. Era un vechi cod de-al nostru. Îl folosiserăm prima oară în timpul unei excursii din Tennessee în Arizona, pe la începutul relaţiei noastre. Eu predam tehnici literare la Universitatea Tennessee, locuiam împreună în acea stranie cameră de hotel din Knoxville, iar Felipe aflase despre o expoziţie de pietre preţioase organizată în Tucson, la care voia să meargă. Aşa că am plecat într-acolo cu maşina fără nici un plan, încercând să străbatem tot drumul dintr-o singură suflare, chiar dacă era lung. În cea mai mare parte, a fost o călătorie plăcută. Am cântat şi am vorbit şi am râs. Dar nu poţi să cânţi şi să vorbeşti şi să râzi la

nesfârşit, şi la un moment dat – după vreo treizeci de ore de condus – am ajuns amândoi într-o stare de epuizare totală. Benzina era pe sfârşite şi la propriu, şi la figurat. Nu era nici un hotel în jur, iar noi eram flămânzi şi la capătul puterilor. Îmi amintesc vag de o divergenţă clară de opinie între noi în legătură cu unde şi când ar trebui să facem următoarea oprire. Încă ne vorbeam pe un ton extrem de civilizat, dar tensiunea începuse să împresoare maşina ca o ceaţă uşoară.

— Hai să fim atenţi, a spus atunci Felipe, ca din senin.

— La ce? am întrebat eu.

— Hai doar să fim atenţi la ce ne spunem unul altuia în următoarele ore, a continuat el. Astea sunt momentele alea când oamenii obosesc şi apar certurile. Hai să ne alegem cu *foarte mare grijă* cuvintele până când găsim un loc unde să ne odihnim.

Încă nu se întâmplase nimic, dar Felipe avansase ideea că există, poate, momente în care un cuplu trebuie să practice soluţionarea anticipată a conflictelor, oprind o ceartă înainte chiar de a izbucni. Aşa că *hai să fim atenţi* devenise o propoziţie de cod pentru noi, un semn care ne avertiza să avem grijă la treaptă şi să ne păzim de pietrele care se prăvălesc de pe versant. Era o unealtă pe care o scoteam din când în când la lumină, în momente deosebit de tensionate. Funcţionase întotdeauna bine până atunci. Însă, ce-i drept, nu mai trecuserăm niciodată până atunci printr-o perioadă atât de tensionată ca exilul acela nedefinit în sud-estul Asiei. Pe de altă parte, poate că tensiunea călătoriei însemna doar că aveam nevoie de steagul galben mai mult ca niciodată.

Îmi aduc mereu aminte ce mi-au povestit prietenii mei Julie şi Dennis – despre o ceartă cumplită pe care au avut-o în timpul unei călătorii făcute în Africa, la începutul căsniciei lor. Nici până azi nu-şi amintesc din ce motiv a început cearta, dar iată cum s-a sfârşit: într-o după-amiază, în Nairobi, erau atât de furioşi unul pe celălalt, încât au ajuns să meargă fiecare pe alt trotuar către destinaţia lor

comună, căci nu-şi mai puteau tolera fizic apropierea. După ce au tot mers în paralel în felul acela ridicol, despărţiţi de patru benzi defensive de trafic rutier, într-un final Dennis s-a oprit. Şi-a deschis braţele şi i-a făcut semn lui Julie să traverseze şi să vină la el. Părea un gest de împăcare, aşa că ea a cedat. A traversat, calmându-se din mers, convinsă fiind că va avea parte de ceva care să semene a scuză. În loc de asta, odată ajunsă la o distanţă de la care se puteau auzi, Dennis s-a aplecat către ea şi i-a spus cu tandreţe:

— Auzi, Jules? Pupa-m-ai în cur!

Răspunsul ei a fost să dea fuga pe loc la aeroport, unde a încercat să vândă unui necunoscut biletul de avion către casă al soţului ei.

Până la urmă au rezolvat lucrurile în mod fericit. Decenii mai târziu, povestea lor poate fi o amuzantă anecdotă de istorisit prietenilor la cină, însă e şi ceva care te pune pe gânduri: n-ai prea vrea să laşi lucrurile să ajungă într-un astfel de punct. Aşa că am strâns uşor mâna lui Felipe şi i-am spus: *Quando casar, passa*, o expresie braziliană teribil de drăguţă care înseamnă „Până te însori, trece”. Aşa-i spunea maică-sa lui Felipe în copilărie când cădea şi îşi julea genunchii. E o mică şi nevinovată şoaptă de alinare maternă. În ultima vreme, Felipe şi cu mine ne-am tot spus-o unul altuia. În cazul nostru, este în foarte mare măsură adevărată: când aveam să ne căsătorim, foarte multe din problemele astea *vor fi* trecut.

Şi-a pus braţul pe umerii mei şi m-a tras mai aproape. M-am relaxat la pieptul lui. Pe cât era posibil m-am relaxat, vreau să zic, date fiind hurducăielile autobuzului.

Până la urmă, era un om bun.

În esenţă, era oricum un om bun.

Nu, era chiar bun. E bun.

— Ce-o să facem între timp? a întrebat el.

Înainte de conversaţia aceea, instinctul îmi spusese să ne mişcăm rapid încontinuu, să trecem mereu dintr-un loc în altul, în speranţa că priveliştile noi o să ne distragă

de la problemele noastre legale. În orice caz, pentru mine strategia asta funcţionase de fiecare dată până atunci. Ca pe un copil agitat care nu poate să adoarmă decât în maşina aflată în mişcare, tempoul călătoriilor mă liniştise mereu. Dat fiind că este cea mai călătorită persoană pe care o cunoscusem vreodată, am presupus că şi Felipe funcţiona după acelaşi principiu. Dar el nu părea să aprecieze defel călătoria noastră în derivă.

În primul rând – deşi uit asta foarte des – tipul *este* cu şaptesprezece ani mai bătrân decât mine. Aşa că trebuie să-l scuzăm dacă e mai puţin încântat decât mine de perspectiva traiului cu rucsacul în spate pe o durată de timp necunoscută, având asupra lui doar un rând de haine şi dormind în camere de hotel de optsprezece dolari pe noapte. Era clar că toate astea îşi puneau amprenta asupra lui. În plus, el văzuse deja lumea. Văzuse deja ditamai bucăţile din afurisita asta de lume şi călătorise prin Asia cu trenuri de clasa a treia pe vremea când eu eram în clasa a doua. De ce-l puneam s-o facă din nou?

Pe lângă asta, ultimele câteva luni mă făcuseră să observ o incompatibilitate importantă între noi – una pe care n-o mai văzusem până atunci. Adevărul este că Felipe şi cu mine călătorim în moduri foarte diferite. Realitatea – pe care eu abia treptat începeam s-o observ – este că Felipe e în acelaşi timp cel mai bun, dar şi (de departe) cel mai rău călător pe care l-am cunoscut vreodată. Urăşte toaletele dubioase şi restaurantele murdare şi trenurile incomode şi paturile străine – chestii care definesc în mare parte însăşi acţiunea de a călători. Dacă ar avea de ales, ar alege întotdeauna un stil de viaţă caracterizat prin rutină, familiaritate şi activităţi zilnice liniştitor de plicticoase. Lucruri care v-ar putea face să presupuneţi că tipul ăsta nu se potriveşte deloc cu ideea de călător. Dar aţi greşi, căci aici apare talentul de călător al lui Felipe, superputerea lui, arma lui secretă care-l face inegalabil: îşi poate crea *oriunde* un mediu familiar de activităţi zilnice liniştitor de plicticoase, cu condiţia să-i dai voie să stea într-un singur loc. Se poate integra în absolut orice loc de

pe planetă în decurs de aproximativ trei zile, după care e capabil să rămână acolo, fără să se plângă, şi un deceniu întreg.

Iată de ce a putut Felipe să locuiască prin toată lumea. Nu doar să călătorească, ci să *locuiască*. S-a pliat de-a lungul anilor după societăţi înşirate din America de Sud până în Europa, din Orientul Mijlociu până în sudul Pacificului. Ajunge în câte un loc complet nou, hotărăşte că-i place acolo, se instalează imediat, învaţă limba şi devine de-al locului instantaneu. De exemplu, lui Felipe i-a luat mai puţin de o săptămână de locuit împreună cu mine în Knoxville ca să-şi găsească o cafenea preferată pentru micul dejun, un barman preferat şi un local preferat pentru prânz. („Draga mea!” mi-a spus el într-o zi, teribil de încântat după o plimbare solitară prin centrul oraşului Knoxville. „Ştiai că ăştia au un restaurant pescăresc extrem de drăguţ şi de ieftin, care se numeşte John Long Silver's?”) Dacă aş fi vrut şi eu, ar fi rămas bucuros în Knoxville oricât de mult. Nu-l tulbura ideea de a locui cine ştie câţi ani în camera aia de hotel – cu condiţia să rămână într-un singur loc.

Toate astea îmi amintesc de o poveste pe care mi-a spus-o cândva Felipe despre copilăria lui. Pe când era băieţel în Brazilia, în timpul nopţii se speria uneori de vreun coşmar sau de un monstru imaginar şi de fiecare dată traversa în fugă odaia şi se cocoţa în patul lui Lily, minunata lui soră, care, fiind cu zece ani mai mare, întruchipa întreaga înţelepciune şi siguranţă din lume. O bătea pe umăr şi-i şoptea: *Me da um cantinho* – „Dă-mi şi mie un colţişor”. Somnoroasă, fără să protesteze vreodată, ea îi făcea loc şi îi oferea un colţişor cald din patul ei. Nu cerea foarte mult; doar un colţişor cald. În toţi anii de când îl cunosc pe omul ăsta, nu l-am auzit niciodată cerând mult mai mult de-atât.

Dar eu nu sunt aşa.

Dacă Felipe poate găsi oriunde în lume un colţişor în care să se poată stabili de tot, eu nu pot. Sunt mult mai neliniştită decât el. Neliniştea mă face să fiu o mult mai

bună călătoare activă decât ar putea să fie el vreodată. Sunt infinit de curioasă şi aproape infinit de răbdătoare în caz de încurcături, situaţii incomode sau dezastre minore. Aşa că eu pot să *mă duc* oriunde pe planetă – asta nu-i o problemă. Problema e că nu pot să *locuiesc* pur şi simplu oriunde pe planetă. Realizasem lucrul ăsta cu câteva săptămâni înainte, pe când încă eram în nordul Laosului, când Felipe s-a trezit într-o minunată dimineaţă din Luang Prabang şi a spus:

— Draga mea, hai să rămânem aici.

— Sigur, i-am răspuns. Dacă vrei, mai rămânem câteva zile.

— Nu, hai să ne *mutăm* aici. Hai s-o lăsăm baltă cu imigrarea mea în America. Prea mare bătaie de cap! E un oraş minunat. Îmi place atmosfera de-aici. Îmi aduce aminte de Brazilia de acum treizeci de ani. N-am avea nevoie de prea mulţi bani sau de prea mult efort ca să ne deschidem aici un hotel micuţ sau vreun magazin, ne închiriem un apartament, ne instalăm…

N-am zis nimic, m-am făcut doar albă ca hârtia.

Vorbea serios. Ar fi *făcut* toate astea, punct. S-ar fi mutat pur şi simplu în nordul Laosului pe perioadă nedeterminată şi şi-ar fi construit aici o viaţă nouă. Dar eu nu pot. Ceea ce-mi propunea Felipe era să călătoresc la un nivel pe care nu-l puteam atinge – o călătorie care nici măcar nu mai era călătorie, ci mai degrabă o disponibilitate de a te lăsa ingerat de un loc necunoscut pe o perioadă incertă. Nu eram în stare de aşa ceva. Călătoriile mele, după cum am înţeles atunci pentru prima dată, aveau un grad mult mai mare de diletantism decât îmi imaginasem. Oricât mi-ar plăcea să mă înfrupt din lume, când vine momentul să mă stabilesc undeva – să mă stabilesc *cu adevărat* undeva – vreau să locuiesc acasă, în ţara mea, în limba mea, lângă familia mea şi în compania oamenilor care gândesc şi cred aceleaşi lucruri pe care le gândesc şi le cred şi eu. Practic, lucrul ăsta mă limitează la o foarte mică porţiune din planeta Pământ, alcătuită din sudul statului New York, zonele rurale din centrul statului

New Jersey, nord-vestul Connecticutului şi câteva bucăţele din sudul Pennsylvaniei. Un habitat destul de redus pentru o pasăre care se declară migratoare. Pe de altă parte, Felipe – peştele meu zburător – nu are astfel de limitări domestice. Îi este de ajuns o găletuşă cu apă, în orice loc din lume.

Faptul că am realizat toate astea m-a ajutat să pun într-o perspectivă mai corectă irascibilitatea lui Felipe din ultima vreme. El trecea prin tot chinul – prin toată nesiguranţa şi umilinţa procesului de imigrare în America – numai şi numai pentru mine, îndurând nişte proceduri legale absolut abuzive cu toate că ar fi preferat să înceapă o viaţă nouă şi mult mai uşoară într-un apartament nou închiriat din Luang Prabang. În plus, între timp, îndura drumurile alea obositoare dintr-un loc într-altul – o chestie care nu-i place nici măcar pe departe – pentru că simţea că aşa voiam eu. De ce îl obligam să treacă prin toate astea? De ce nu-l lăsam pe omul ăsta să se odihnească, *oriunde*?

Aşa că mi-am schimbat planul.

— Ce-ar fi să mergem noi undeva câteva luni şi să rămânem acolo până când te cheamă înapoi în Australia la interviul de imigrare? i-am propus eu. Hai să mergem la Bangkok.

— Nu, mi-a răspuns. Nu la Bangkok. O să ne pierdem minţile dacă locuim în Bangkok.

— Nu, i-am spus. Nu ne *mutăm* la Bangkok; doar ne îndreptăm în direcţia aia, fiindcă e un centru mare. Hai să stăm în Bangkok o săptămână sau două, ne găsim un hotel drăguţ, ne odihnim şi vedem dacă reuşim să găsim nişte bilete de avion ieftine spre Bali. Şi odată ajunşi în Bali, o să vedem dacă putem să închiriem vreo căsuţă. După aia rămânem pur şi simplu în Bali şi aşteptăm până când se termină cumva toată chestia asta.

După expresia de pe chipul lui Felipe, mi-am dat seama că ideea i se pare bună.

— Ai face tu asta? m-a întrebat.

Am avut dintr-odată încă un moment de inspiraţie.

— Ia stai! Hai să vedem dacă nu putem să luăm

înapoi fosta ta casă din Bali! Poate că o s-o putem închiria de la noul proprietar. Şi pe urmă stăm acolo, în Bali, până când îţi primeşti înapoi viza pentru America. Cum ţi se pare?

Felipe a avut nevoie de puţin timp ca să-mi răspundă, dar – jur în faţa lui Dumnezeu – când a reuşit să-mi răspundă am crezut că bietul om o să plângă de uşurare.

Aşa că asta am făcut. Ne-am dus la Bangkok. Am găsit un hotel cu piscină şi cu un bar bine aprovizionat. L-am sunat pe noul proprietar al fostei case a lui Felipe, ca să vedem dacă se putea s-o închiriem. Ca prin minune, se putea, la accesibilul preţ de patru sute de dolari pe lună – un preţ suprarealist, dar perfect pentru o casă care a fost cândva a ta. Ne-am rezervat bilete de avion către Bali, cu plecarea peste o săptămână. Dintr-odată, Felipe era din nou fericit. Fericit şi răbdător şi cu suflet mare, aşa cum îl ştiam eu dintotdeauna.

Cât despre mine…

Ceva mă râcâia.

Ceva mă deranja. Vedeam cum Felipe se relaxează, cum stă pe marginea piscinei cu un roman poliţist într-o mână şi o bere în cealaltă, dar acum eu eram cea agitată. Nu voi fi niciodată genul de om care să vrea să stea la piscina hotelului cu o bere rece şi un roman poliţist. Gândurile mele se tot îndreptau către Cambodgia, *care se găsea fascinant de aproape*, imediat peste graniţa Thailandei… Îmi dorisem dintotdeauna să văd ruinele templului de la Angkor Wat, dar nu reuşisem niciodată să ajung până acolo în călătoriile mele din trecut. Aveam de pierdut o săptămână şi ar fi fost momentul perfect să merg acolo. Dar nu-mi închipuiam că aş mai putea să-l târăsc pe Felipe după mine în Cambodgia chiar atunci. De fapt, nu-mi puteam închipui nici un alt lucru pe care Felipe să-l dorească mai puţin decât să se urce într-un avion către Cambodgia doar ca să viziteze ruinele prăbuşite ale unui templu, într-o căldură sufocantă.

Însă ce-ar fi dacă aş merge singură în Cambodgia,

doar câteva zile? Dacă l-aş lăsa pe Felipe acolo, în Bangkok, să stea fericit la piscină? În ultimele cinci luni ne petrecuserăm aproape fiecare minut din zi unul în compania celuilalt, nu de puţine ori în locuri dificil de îndurat. Faptul că recenta noastră ceartă din autobuz fusese singurul conflict serios de până atunci era o minune. Oare n-am fi avut amândoi de câştigat de pe urma unei scurte despărţiri?

Acestea fiind spuse, fragilitatea situaţiei m-a făcut să mă îngrijorez la gândul că l-aş putea lăsa singur chiar şi câteva zile. Nu era momentul potrivit să mă fâţâi prin împrejurimi. Dacă mi se întâmpla ceva în timp ce eram în Cambodgia? Dacă i se întâmpla *lui* ceva? Dacă avea loc vreun cutremur, vreun tsunami, vreo revoluţie, vreun accident de avion, vreun caz sever de toxiinfecţie alimentară, vreo răpire? Dacă, într-o bună zi, în timp ce eu voi fi plecată, Felipe avea să hoinărească prin Bangkok şi-l va lovi o maşină, va suferi o gravă contuzie craniană şi se va pomeni în vreun spital misterios în care nimeni n-o să ştie cine este, şi dacă n-aveam să-l mai găsesc niciodată? Existenţa noastră pe această lume se afla într-un moment critic şi totul era atât de fragil! Plutisem pe suprafaţa planetei timp de cinci luni într-o aceeaşi barcă de salvare, legănându-ne incert împreună. Deocamdată, singura forţă de care dispuneam era uniunea noastră. De ce să riscăm să ne despărţim într-un astfel de moment nesigur?

Pe de altă parte, poate că sosise vremea s-o lăsăm ceva mai moale cu plutitul ăla fanatic. Nu aveam nici un motiv zdravăn să presupunem că până la urmă lucrurile nu aveau să ia o întorsătură bună pentru Felipe şi cu mine. Desigur, perioada noastră de exil urma să se încheie la un moment dat; desigur, lui Felipe avea să i se ofere viza americană; desigur, aveam să ne căsătorim; desigur, aveam să găsim o casă stabilă în Statele Unite; desigur, aveam de petrecut împreună mulţi ani de-acum înainte. Aşa stând lucrurile, probabil că cel mai bine era să fac chiar atunci o scurtă călătorie de una singură, chiar şi numai pentru a stabili un precedent solid pentru viitor.

Fiindcă ştiam deja despre mine un lucru: aşa cum există unele soţii care au nevoie să-şi ia câte o pauză de soţi ca să meargă la spa în weekend cu prietenele, eu voi fi genul de soţie care va avea nevoie din când în când de o pauză de soţ pentru a vizita Cambodgia.

Doar câteva zile!

Poate că şi lui i-ar prinde bine să facă o pauză de mine. Văzând cum deveniserăm în ultimele săptămâni din ce în ce mai enervaţi unul de celălalt şi dorindu-mi acum atât de tare un spaţiu departe de el, am început să mă gândesc la grădina părinţilor mei – metaforă la fel de aptă ca oricare alta să ilustreze cum trebuie să înveţe doi oameni căsătoriţi să se adapteze unul la celălalt şi uneori, pur şi simplu, să se ferească unul din calea celuilalt pentru a evita posibilele conflicte.

Iniţial, grădinarul familiei a fost mama; dar, de-a lungul anilor, pe tata a început să-l intereseze din ce în ce mai mult agricultura casnică, reuşind să se fofileze din ce în ce mai adânc în interiorul acestui domeniu al ei. Numai că, aşa cum Felipe şi cu mine călătorim în moduri diferite, mama şi tata grădinăresc în moduri diferite, iar asta a generat adesea tot felul de conflicte. Astfel că, de-a lungul anilor, ca să păstreze pacea printre zarzavaturi, şi-au împărţit grădina. De fapt, şi-au împărţit grădina într-un mod atât de complicat, încât, odată ajunşi în acest moment al istoriei, ţi-ar trebui o forţă ONU de menţinere a păcii pentru a înţelege sferele de influenţă horticolă atent împărţite ale mamei şi ale tatei. Salata, broccoli, verdeţurile, sfecla şi zmeura rămân în continuare sub dominaţia mamei, de pildă, pentru că tata nu a reuşit încă să găsească un mod de a-i smulge controlul asupra acelor plante. Dar morcovii, prazul şi sparanghelul se află cu totul în subordinea lui. Cât despre afine? Tata o goneşte pe mama de pe parcela lui cu afine ca pe o pasăre dăunătoare. Mama nu are voie să ajungă nicăieri în apropiere de afine: nici să le tundă, nici să le culeagă, nici măcar să le ude. Tata şi-a revendicat dominaţia asupra parcelei cu afine şi o *apără* cu îndârjire.

Dar grădina devine cu adevărat complicată atunci când vine vorba de roşii şi porumb. La fel ca Fâşia Gaza, Taiwanul sau Kashmirul, roşiile şi porumbul continuă să fie teritorii disputate. Mama plantează roşiile, dar tata e responsabil cu montarea aracilor, pentru ca, după aceea, roşiile să le culeagă mama. Nu mă-ntrebaţi de ce! Pur şi simplu, astea sunt regulile acordului. (Sau, cel puţin, astea erau regulile acordului de astă-vară. Situaţia roşiilor e în evoluţie continuă.) Pe de altă parte, există şi porumbul. Tata plantează porumbul, pe când mama culege porumbul, dar tata insistă să depănuşeze personal porumbul recoltat.

Şi uite-aşa muncesc în continuare împreună, dar separaţi.

Grădinărit fără de sfârşit, amin.

Straniul armistiţiu din grădina părinţilor mei îmi aminteşte de o carte pe care a publicat-o cu câţiva ani în urmă o prietenă de-a mea psiholoagă, Deborah Luepnitz, cu titlul *Porcii-spinoşi ai lui Schopenhauer*. Metafora centrală din cartea lui Deborah era o povestioară pe care o spunea filozoful antefreudian Arthur Schopenhauer despre dilema esenţială a intimităţii umane moderne. Schopenhauer credea că, în relaţiile amoroase, oamenii sunt ca nişte porci-spinoşi într-o noapte rece de iarnă. Ca să nu îngheţe, animalele se strâng unele lângă celelalte. Dar, imediat ce se apropie îndeajuns pentru a-şi oferi căldura atât de necesară, sunt străpunse de ţepii celor strânşi lângă ei. Din reflex, pentru a preveni durerea şi iritarea apropierii prea mari, porcii-spinoşi se depărtează unii de alţii. Dar, odată despărţiţi, li se face iar frig. Fiorii îi fac să se apropie din nou, doar pentru a se răni iarăşi în ţepii vecinilor. Aşa că se retrag din nou. Apoi se apropie din nou. La nesfârşit.

„Şi ciclul se reia, scria Deborah, iar ei se chinuie să găsească distanţa potrivită între încâlcirea ţepilor şi frig.”

Împărţindu-şi şi subîmpărţindu-şi controlul asupra unor chestiuni de importanţă atât de mare precum banii şi copiii, dar şi asupra unor chestiuni aparent minore, ca sfecla şi afinele, părinţii mei îşi ţes propria lor versiune a

dansului porcilor-spinoşi, avansând şi retrăgându-se fiecare pe teritoriul celuilalt, continuând să negocieze, continuând să recalibreze, continuând să lucreze, după toţi anii care au trecut, pentru a putea găsi distanţa corectă între autonomie şi cooperare – căutând un echilibru subtil şi insesizabil, care să facă intriga stranie a intimităţii să se dezvolte în continuare. În tot acest proces, amândoi fac o mulţime de compromisuri – renunţând uneori la un timp şi o energie de preţ, cu care, dacă persoana de lângă ei nu le-ar sta în drum, ar fi preferat să facă alte lucruri, fiecare de unul singur. Va trebui ca Felipe şi cu mine să facem acelaşi lucru în privinţa domeniilor noastre personale de grădinărit – şi cu siguranţă vom avea nevoie să învăţăm propriii noştri paşi din dansul porcilor-spinoşi în jurul subiectului călătoriilor.

Şi totuşi, când a sosit momentul să discut cu Felipe ideea mea de a mă duce un pic în Cambodgia fără el, am abordat subiectul codindu-mă atâta, încât am fost chiar eu surprinsă. Timp de câteva zile, n-am fost în stare să găsesc atitudinea potrivită. Nu voiam să pară că i-aş cere permisiunea să plec, pentru că asta l-ar fi situat într-un rol de stăpân sau de părinte – şi n-ar fi fost corect faţă de mine. Dar nici nu-mi imaginam că aş putea să am o discuţie în care să-l informez sec pe bărbatul acesta drăguţ şi grijuliu că aveam de gând să plec singură, indiferent dacă-i convenea sau nu. Asta m-ar fi situat pe mine într-un rol de tiran îndărătnic, ceea ce evident ar fi fost nedrept faţă de el.

Adevărul era că nu mai aveam deloc exerciţiu pentru astfel de lucruri. Înainte să-l cunosc pe Felipe, stătusem singură o perioadă destul de mare şi mă obişnuisem să-mi modelez singură programul, fără să trebuiască să iau în considerare dorinţele altcuiva. În plus, până în acel moment al poveştii noastre de dragoste, restricţiile de călătorie ce ne fuseseră impuse din afară (ca şi vieţile noastre duse pe continente diferite) ne oferiseră mereu o mulţime de timp pe care să-l petrecem separat. Dar, odată cu căsătoria, totul urma să se schimbe. Aveam să fim tot

timpul împreună, iar proximitatea aceea avea să aducă noi limitări solicitante, deoarece căsnicia, prin însăşi natura ei, este ceva care leagă, care îmblânzeşte. Căsnicia are o energie de bonsai: e un copac într-un ghiveci, cu rădăcinile tăiate şi ramurile scurtate. Nu uitaţi că bonsaii pot trăi secole întregi şi că frumuseţea lor nepământeană este rezultatul direct al acestui tip de constrângeri, dar nimeni n-o să confunde vreodată un bonsai cu un arbore liber să crească după plac.

Filozoful şi sociologul polonez Zygmunt Bauman a scris minunat pe această temă. El consideră că, atunci când li se spune cuplurilor moderne că pot şi trebuie să realizeze ambele lucruri – că în vieţile noastre ar trebui să avem intimitate şi autonomie în proporţii egale – li se vinde un balot de marfă angro. Bauman susţine că, în cultura contemporană, am ajuns cumva să credem în mod eronat că e suficient să ne gestionăm corect viaţa emoţională pentru ca fiecare dintre noi să poată trăi întreaga constanţă liniştitoare a căsniciei, fără să se simtă nici o clipă limitat sau îngrădit în vreun fel. Aici, cuvântul magic – cuvântul aproape fetişizat – este „echilibru”, şi aproape toţi cei pe care-i cunosc par să caute în ziua de azi echilibrul ăsta cu o perseverenţă cvasidisperată. Încercăm cu toţii, scrie Bauman, să ne forţăm căsniciile „a conferi putere fără a submina puterea, a da libertate fără a răpi libertatea, a împlini fără a împovăra”.

Dar oare nu e o aspiraţie nerealistă? Fiindcă dragostea *limitează*, aproape prin definiţie. Dragostea restrânge. Uriaşa expansiune pe care o simţim în suflete atunci când ne îndrăgostim nu este egalată decât de enormele restricţii care-i vor urma în mod necesar. Felipe şi cu mine avem una dintre cele mai degajate relaţii pe care vi le puteţi imagina, dar vă rog să nu vă lăsaţi păcăliţi: l-am revendicat pe omul ăsta ca aparţinându-mi cu totul mie, şi astfel l-am separat complet de restul cirezii. Energiile lui (sexuală, emoţională, creativă) îmi aparţin în mare măsură mie, şi nimănui altcuiva – nici măcar lui însuşi pe deplin. Îmi datorează lucruri, ca de pildă

informaţii, explicaţii, fidelitate, constanţă sau detalii despre cele mai prozaice şi insignifiante lucruri din viaţa lui. Nu e vorba că l-aş forţa pe bietul om să poarte o zgardă cu emiţător radio, dar nu trebuie să vă înşelaţi în privinţa asta: acum, el îmi aparţine mie. Iar eu îi aparţin lui în exact aceeaşi măsură.

Ceea ce nu înseamnă că nu mă pot duce în Cambodgia de una singură. Dar înseamnă totuşi că, înainte să plec, trebuie să-mi discut planurile cu Felipe – la fel cum ar face şi el cu mine dacă lucrurile ar sta invers. Dacă are obiecţii la dorinţa mea de a călători singură, îmi pot argumenta punctul de vedere în faţa lui, dar sunt obligată să-i ascult cel puţin obiecţiile. Dacă se opune cu vehemenţă, îl pot contrazice cu la fel de multă vehemenţă, dar trebuie să-mi aleg cu grijă bătăliile – la fel cum trebuie să facă şi el. Dacă protestează prea des în faţa dorinţelor mele, căsnicia noastră în mod sigur se va destrăma. Pe de altă parte, dacă eu pretind încontinuu să-mi trăiesc viaţa departe de el, căsnicia noastră se va destrăma la fel de sigur. Astfel că operaţiunea aceasta de opresiune reciprocă tacită, aproape ca de catifea, este un lucru delicat. Din respect, trebuie să învăţăm cum să ne eliberăm şi să ne îngrădim reciproc cu cea mai mare grijă, dar nu trebuie să ne prefacem vreodată – nici măcar o clipă – că nu suntem îngrădiţi.

După mult timp de gândire, într-o dimineaţă, în timpul unui mic dejun în Bangkok cu Felipe, am adus în discuţie, în sfârşit, subiectul Cambodgia. Mi-am ales cuvintele cu o grijă exagerat de mare, folosind un limbaj atât de abscons, încât o vreme bietul om nici măcar n-a înţeles despre ce vorbesc. Cu o doză sănătoasă de formalism ţeapăn şi un ditamai preambulul, am încercat să-i explic stângaci că, deşi îl iubeam şi ezitam să-l las singur chiar atunci, într-un moment atât de încordat al vieţii noastre, îmi doream foarte tare să văd templele din Cambodgia… şi, poate, pentru că el găsea ruinele atât de plictisitoare, călătoria aceea aş putea s-o fac de una singură, nu-i aşa?… şi poate că n-am muri dacă ne-am

despărţi pentru câteva zile, ţinând cont de cât de stresante deveniseră călătoriile noastre, nu?

Lui Felipe i-au trebuit câteva momente ca să priceapă aluzia din cuvintele mele, dar, când în sfârşit i-a căzut fisa, şi-a pus jos felia de pâine prăjită şi m-a privit cu o expresie de nedumerire sinceră.

— Dumnezeule mare, draga mea! mi-a spus. De ce mă mai întrebi? *Du-te şi gata*!

Aşa că m-am dus.

Iar călătoria mea în Cambodgia a fost…

Cum să explic?

Cambodgia nu e ca o zi la plajă. Cambodgia nu e ca o zi la plajă nici măcar dacă se întâmplă să petreci o zi mergând cu adevărat la plajă acolo. Cambodgia e dură. Am resimţit duritatea locului peste tot. Peisajul e dur şi aplatizat de aproape nu mai există. Istoria e dură, cu genocidul acela care încă persistă în memoria recentă. Feţele copiilor sunt dure. Câinii sunt duri. Sărăcia e mai dură decât orice văzusem până atunci. La fel ca sărăcia Indiei rurale, dar lipsită de verva Indiei. La fel ca sărăcia Braziliei urbane, dar lipsită de strălucirea Braziliei. E doar sărăcie, din aceea prăfuită şi obosită.

Dar, mai presus de orice, ghidul meu a fost dur.

După ce m-am cazat la un hotel din Siem Reap, am început să-mi caut un ghid care să-mi arate templele de la Angkor Wat, şi m-am pricopsit cu un bărbat pe nume Narith – un domn cu pronunţie clară, informat şi extrem de sever, de patruzeci şi un pic de ani, care mi-a arătat politicos magnificele ruine antice, dar care, ca să mă exprim blând, nu s-a bucurat deloc de compania mea. Narith şi cu mine nu ne-am împrietenit, deşi aş fi vrut foarte mult asta. Nu-mi place să fac cunoştinţă cu cineva şi să nu-mi fac totodată un nou prieten, dar între mine şi Narith prietenia nu avea să înflorească niciodată. O parte a problemei era atitudinea extraordinar de intimidantă a lui Narith. Cu toţii avem câte o emoţie predominantă; a lui Narith era dezaprobarea tăcută, care iradia din el la fiecare pas. Lucrul ăsta mi-a dat atât de rău peste cap

starea de spirit, încât, după două zile, abia dacă mai îndrăzneam să deschid gura. M-a făcut să mă simt ca un copil nătâng, lucru deloc surprinzător, dat fiind că slujba cealaltă a lui Narith – în afara celei de ghid – era de director de şcoală. Sunt gata să pariez că era şi teribil de eficient ca director. Mi-a mărturisit că-i este dor uneori de vremurile bune dinaintea războiului, când familiile cambodgiene erau mai închegate, iar copiii erau disciplinaţi prin bătăi aplicate regulat.

Dar nu doar austeritatea lui Narith ne-a împiedicat să dezvoltăm o caldă legătură interumană; a fost şi vina mea. Sinceră să fiu, n-am reuşit să-mi dau seama cum să vorbesc cu omul ăla. Eram dureros de conştientă de faptul că mă aflu în prezenţa unei persoane care crescuse în timpul unuia dintre cele mai brutale spasme de violenţă la care asistase vreodată omenirea. Nici o familie cambodgiană nu a rămas neatinsă de genocidul din anii 1970. În Cambodgia, cine n-a fost torturat sau executat în anii conducerii lui Pol Pot a îndurat doar inaniţia şi a suferit. Adică poţi presupune fără teamă să greşeşti că orice cambodgian care acum are patruzeci de ani a trăit în copilărie un adevărat infern. Ştiind toate astea, mi-a fost greu să iniţiez conversaţii lejere cu Narith. Nu reuşeam să găsesc nici un subiect neîncărcat cu potenţiale trimiteri către trecutul nu foarte îndepărtat. Ajunsesem la concluzia următoare: să călătoreşti prin Cambodgia alături de un cambodgian este ca şi cum ai vizita o casă care fusese de curând scena unei sinistre crime în masă asupra familiei, ghidat de singura rudă ce reuşise să scape cu viaţă. Asta te face să încerci cu disperare să nu pui întrebări de genul „Aşa, deci – ăsta-i dormitorul în care fratele tău ţi-a omorât surorile?” sau „Ăsta-i garajul unde tatăl tău ţi-a torturat verii?”. Aşadar, nu poţi decât să mergi politicos în urma ghidului tău, şi atunci când spune „Acesta e un element vechi deosebit de frumos al casei noastre”, tu doar să dai din cap şi să îngaimi: „Da, pergola asta e *chiar* foarte frumoasă…”

Şi să cazi pe gânduri.

În timp ce Narith şi cu mine făceam turul ruinelor antice şi evitam discuţiile despre istoria modernă, întâlneam peste tot grupuri de copii nesupravegheaţi, adevărate găşti în zdrenţe, care cerşeau insistent. Unii aveau membre lipsă. Copiii fără membre stăteau pe la colţurile câte unui vechi edificiu abandonat, arătând către picioarele lor amputate şi strigând: „Mină! Mină! Mină!” Când treceam pe lângă ei, copiii într-o formă fizică mai bună se luau după noi şi încercau să-mi vândă vederi, brăţări şi tot felul de alte nimicuri. Unii erau agresivi, dar alţii încercau o abordare mai subtilă.

— Din ce stat din America eşti? m-a întrebat un băieţel. Dacă-ţi spun capitala, poţi să-mi dai un dolar!

Băiatul în cauză m-a urmărit timp îndelungat, strigând numele unor state americane şi ale capitalelor lor de parcă spunea o stranie şi stridentă poezie.

— Illinois, doamnă! Springfield! New York, doamnă! Albany!

Pe măsură ce ziua trecea, devenea din ce în ce mai disperat.

— California, doamnă! SACRAMENTO! Texas, doamnă! AUSTIN!

Sugrumată de amărăciune, le-am oferit bani acelor copii, dar Narith nu făcea decât să mă certe pentru pomenile mele. Trebuia să-i ignor, îmi predica el. Dându-le bani nu reuşeam decât să înrăutăţesc lucrurile, m-a avertizat. Încurajam o cultură a cerşetoriei, ceea ce avea să însemne pentru Cambodgia sfârşitul. Oricum, copiii ăştia necivilizaţi erau prea mulţi ca să fie ajutaţi, şi dărnicia mea nu făcea decât să atragă şi mai mulţi. Într-adevăr, de câte ori mă vedeau scoţând bancnote şi monede, în jur se adunau încă mai mulţi copii, şi-au continuat să se îngrămădească şi după ce mi-am terminat banii cambodgieni. Mă simţeam otrăvită de câte ori spusesem cuvântul NU, care-mi ieşea încontinuu din gură, ca o teribilă incantaţie. Copiii deveneau tot mai insistenţi, până când Narith a hotărât că i-a ajuns şi i-a împrăştiat printre ruine cu câteva fraze lătrate.

Într-o după-amiază, pe când ne întorceam la maşină după ce vizitaserăm încă un palat de secol treisprezece, iar eu încercam să eludez subiectul copiilor cerşetori, am pus o întrebare despre pădurea din apropiere, interesându-mă de istoria ei. Aparent ilogic, Narith mi-a răspuns:

— Când tata a fost ucis de Kmerii Roşii, soldaţii ne-au luat casa drept trofeu.

Nu puteam să încropesc nici o replică la aşa ceva, aşa că am continuat să mergem în tăcere.

După o vreme, a adăugat:

— Mama fusese trimisă în pădure împreună cu noi, cu toţi copiii ei, ca să încercăm să supravieţuim acolo.

Am aşteptat restul povestirii, dar n-a mai existat nici un rest – sau, cel puţin, nici unul pe care să vrea să mi-l împărtăşească.

— Îmi pare rău, am spus într-un târziu. Trebuie să fi fost cumplit.

Narith mi-a aruncat o privire întunecată plină de… ce? Milă? Dispreţ? Apoi a trecut mai departe.

— Haideţi să ne continuăm vizita, a spus, arătând către o mlaştină fetidă aflată în stânga noastră. Aceasta a fost cândva un bazin de reflexie, folosit în secolul al XII-lea de regele Jayavarman VII pentru a studia noaptea imaginea stelelor care se oglindeau în el…

A doua zi dimineaţă, dorind să ofer ceva ţării lui atât de încercate, am încercat să donez sânge la un spital local. Văzusem prin tot oraşul anunţuri care semnalau lipsa sângelui pentru transfuzii şi-i rugau pe turişti să ajute, dar n-am avut noroc nici cu întreprinderea asta. Asistenta elveţiană severă care era de gardă a aruncat o privire la nivelul meu scăzut de fier şi a refuzat să-mi accepte sângele. N-a vrut să ia de la mine nici cât să umple un pahar.

— Eşti prea slăbită! m-a acuzat. E clar că n-ai avut deloc grijă de dumneata! N-ar trebui să te plimbi aşa! Ar trebui să stai acasă, să te odihneşti!

În seara aceea – ultima mea seară în Cambodgia – am hoinărit pe străzile din Siem Reap, încercând să mă

relaxez un pic. Dar în oraşul acela nu te puteai simţi deloc în siguranţă mergând singur pe stradă. Când mă plimb de una singură printr-un loc nou, de obicei mă cuprinde un sentiment anume, de calm şi de armonie (de fapt, senzaţia asta e chiar lucrul pe care venisem să-l caut în Cambodgia), dar n-am reuşit să-l regăsesc în călătoria aceea. Mai degrabă mă simţeam de parcă aş fi stat în calea cuiva, de parcă aş fi fost o fiinţă enervantă, o idioată sau chiar o ţintă. Am simţit că sunt jalnică şi lipsită de sânge. După cină, pe când mă întorceam la hotel, în jurul meu s-a strâns din nou o mică ceată de copii cerşetori. Unui băiat îi lipsea un picior şi, în timp ce şchiopăta insistent pe lângă mine, şi-a întins cârja înaintea mea şi mi-a pus piedică intenţionat. M-am poticnit, braţele mi-au fâlfâit ridicol, dar n-am căzut.

— Bani, a spus băiatul pe un ton plat. Bani.

Am încercat din nou să-l ocolesc. Şi-a întins imediat cârja încă o dată şi a trebuit să sar efectiv peste ea ca să mă feresc, ceea ce mi s-a părut cumplit şi dement. Copiii au râs, apoi s-au strâns încă mai mulţi copii: devenise un adevărat spectacol. Am grăbit pasul şi m-am îndreptat cât puteam de repede către hotel. Gloata de copii era în urma mea, în jurul meu, în faţă. Unii dintre ei râdeau şi-mi blocau drumul, iar o fetiţă mă trăgea încontinuu de mânecă şi striga „Mâncare! Mâncare! Mâncare!” Când am ajuns la hotel, alergam deja. A fost ruşinos.

Mă forţasem cu mândrie şi încăpăţânare să-mi păstrez cât de cât stăpânirea de sine de-a lungul celor câteva luni haotice din urmă, însă totul s-a prăbuşit în Cambodgia, şi s-a prăbuşit repede. Tot calmul meu de călător experimentat s-a făcut bucăţele – odată cu toată răbdarea şi, se pare, cu toată compasiunea mea omenească primară – când m-am pomenit cuprinsă de panică şi plină de adrenalină şi fugind cu viteză maximă de nişte copii flămânzi care-mi cerşeau de-a dreptul mâncare. Când am ajuns în hotel, m-am repezit în cameră şi am încuiat uşa în urma mea şi mi-am îngropat faţa într-un prosop şi am tremurat ca o laşă idioată tot restul nopţii.

Deci asta a fost călătoria mea în Cambodgia.

Bineînţeles, un mod evident în care se poate citi povestea este că n-ar fi trebuit să mă duc acolo de la bun început – sau cel puţin nu în momentul ăla. Poate că excursia mea fusese o mişcare excesiv de voluntară sau chiar una nesăbuită, ţinând cont de faptul că eram deja extenuată după câteva luni de călătorie şi ţinând cont de presiunea situaţiei nesigure în care ne găseam Felipe şi cu mine. Poate că nu fusese cel mai bun moment în care să-mi dovedesc independenţa sau să stabilesc precedente pentru libertăţi viitoare, sau să testez graniţele intimităţii. Poate că trebuia să stau pur şi simplu tot timpul cu Felipe în Bangkok, la piscină, bând bere, relaxându-mă şi aşteptând următoarea noastră mişcare.

Numai că eu nu beau bere şi nu m-aş fi relaxat. Dacă mi-aş fi învins impulsurile şi aş fi rămas la Bangkok în cursul săptămânii ăleia, bând bere şi observând cum ajungem să ne călcăm reciproc pe nervi, probabil că aş fi îngropat în mine un lucru important – ceva ce ar fi putut ulterior să devină fetid, ca bazinul regelui Jayavarman, generând în viitor ramificaţii contaminante. Am mers în Cambodgia pentru că a trebuit s-o fac. Se poate să fi fost o experienţă murdară şi de mântuială, dar asta nu înseamnă că nu trebuia să mă duc. Uneori viaţa e murdară şi de mântuială. Facem tot ce putem. Nu ştim tot timpul care e cea mai bună mişcare.

Ceea ce ştiu este că în ziua de după întâlnirea mea cu copiii cerşetori am zburat înapoi la Bangkok şi m-am reîntâlnit cu Felipe, care era calm şi relaxat şi care în mod evident se simţise bine în pauza fortifiantă. Ca să aibă o ocupaţie, îşi petrecuse bucuros zilele în care lipsisem învăţând cum să facă animale din baloane. Astfel că, la întoarcerea mea, mi-a prezentat o girafă, un câine şoricar şi un şarpe cu clopoţei. Era extraordinar de mândru. Eu, pe de altă parte, mă simţeam de-a dreptul distrusă şi nu eram deloc mândră de purtarea mea din Cambodgia. Dar eram extrem de bucuroasă să-l revăd pe omul ăla. Şi îi eram extrem de recunoscătoare că mă încuraja să încerc

lucruri care nu sunt mereu foarte sigure şi nu sunt mereu cu totul explicabile şi nu ies mereu pe cât de perfect mi-aş dori eu. Pentru asta sunt mai recunoscătoare decât aş putea spune vreodată – fiindcă, sinceră să fiu, sunt convinsă că am să mai fac genul ăsta de lucruri şi pe viitor.

Aşa că l-am lăudat pe Felipe pentru minunata lui menajerie de baloane, iar el a ascultat cu atenţie povestirile mele triste despre Cambodgia şi, când am fost amândoi laţi de oboseală, ne-am băgat în pat împreună şi ne-am aruncat încă o dată la apă barca de salvare şi ne-am continuat povestea noastră.

CAPITOLUL ŞAPTE
Căsătoria şi subversiunea

Dintre toate actele din viaţa unui om, actul căsătoriei îi priveşte în măsura cea mai mică pe ceilalţi; şi totuşi, dintre toate actele din viaţa noastră, acesta-i cel în care ceilalţi se amestecă în măsura cea mai mare.

John Selden, 1689

Pe la sfârşitul lui octombrie 2006, eram deja înapoi în Bali şi instalaţi din nou în vechea casă a lui Felipe dintre lanurile de orez. Acolo plănuiam să aşteptăm în linişte finalul procesului lui de imigrare, cu capetele plecate, fără să mai stârnim conflicte sau stres. Ne simţeam bine în locul acela familiar, era bine că ne opriserăm din călătorit. În casa aceea ne îndrăgostiserăm, cu aproape trei ani înainte. Era casa la care Felipe renunţase, cu doar un an în urmă, pentru a se muta „definitiv" în Philadelphia cu mine. Casa aceea era tot ce puteam găsi pe moment mai aproape de un acasă adevărat şi, Dumnezeule, ce fericiţi eram s-o revedem!

L-am văzut pe Felipe topindu-se de uşurare în timp ce se plimba prin vechea lui casă, atingând şi mirosind fiecare obiect familiar cu o plăcere aproape canină. Toate erau aşa cum le lăsase. Terasa descoperită de sus, cu canapeaua de ratan unde Felipe – cum îi place să spună – mă *sedusese*. Patul comod în care am făcut dragoste prima dată. Bucătăria cochetă, plină de farfurii şi de vase pe care i le cumpărasem lui Felipe imediat după ce ne-am cunoscut, pentru că vesela lui de burlac mă deprima. Biroul liniştit din colţ, unde lucrasem la ultima mea carte. Raja, bătrânul câine portocaliu al vecinilor (Felipe îl striga mereu „Roger"), lipăind vesel prin preajmă şi mârâind la propria lui umbră. Raţele din câmpurile de orez, care se plimbau peste tot şi bârfeau între ele despre ultimul scandal aviar.

Ba chiar şi o cafetieră.

Felipe redevenise dintr-odată cel pe care-l

cunoşteam: blând, atent, drăguţ. El avea tabieturile şi colţişorul lui. Eu aveam cărţile. Împreună aveam de împărţit un pat familiar. În perioada aceea, când aşteptam ca Departamentul de Securitate Internă să hotărască soarta lui Felipe, ne-am relaxat cât am putut de mult. În cele două luni care au urmat, ne-am cufundat într-o pauză aproape narcotică – ceva asemănător cu meditaţia broaştelor amicului nostru Keo. Eu citeam, Felipe gătea, uneori făceam câte o plimbare lentă prin sat şi ne vizitam vechii prieteni. Dar, din tot răstimpul petrecut în Bali, nopţile mi le amintesc cel mai bine.

Iată ceva ce nu te-ai aştepta neapărat să se întâmple în Bali: nopţile sunt afurisit de *zgomotoase*. Am locuit cândva într-un apartament din Manhattan care dădea către 14th Street, şi locul ăla nu era nici pe departe atât de zgomotos ca satul balinez despre care vorbesc. În Bali am petrecut nopţi în care ne trezeam amândoi în acelaşi timp din cauza gălăgiei făcute de câinii care se băteau sau de cocoşii care se certau sau de vreo procesiune religioasă entuziastă. Alte dăţi ni se întâmpla să ne trezească din somn vremea, care avea un comportament de un dramatism spectaculos. Dormeam mereu cu ferestrele deschise, şi în unele nopţi vântul sufla atât de puternic, încât ne trezeam amândoi înfăşuraţi în materialul plasei pentru ţânţari de deasupra patului, ca algele prinse în plasa unei bărci de pescuit. Apoi ne descurcam unul pe celălalt şi începeam să vorbim, tolăniţi în întunericul fierbinte.

Unul dintre pasajele mele literare preferate e din *Oraşele invizibile* de Italo Calvino. Calvino descrie aici un oraş imaginar numit Eufemia, în care neguţătorii de toate neamurile se adună la fiecare solstiţiu şi echinocţiu pentru a face schimb de mărfuri. Dar neguţătorii aceştia nu se strâng doar ca să facă schimb de mirodenii sau de bijuterii sau de animale sau de stofe, ci se adună mai degrabă ca să facă schimb de *poveşti* cu ei înşişi – ca să facă, pur şi simplu, comerţ cu chestiuni personale. Totul funcţionează, cum scrie Calvino, astfel: oamenii se strâng noaptea în

jurul focurilor şi fiecare lansează câte un cuvânt, de pildă „soră” sau „lup” sau „comoară îngropată”. Apoi fiecare îşi spune propria poveste despre surori, lupi sau comori îngropate. Iar în lunile care urmează, la multă vreme după ce neguţătorii au părăsit Eufemia, în timp ce călăresc în singurătate pe cămile de-a lungul deşertului sau străbat drumul lung pe mare spre China, fiecare îşi învinge plictiseala răscolind printre vechi amintiri. Şi astfel, acei oameni descoperă că au *făcut* cu adevărat comerţ de amintiri – că, aşa cum scrie Calvino, „sora le-a fost schimbată cu sora altuia, lupul cu lupul altuia”.

Cu timpul, intimitatea face cu noi acelaşi lucru. O căsnicie lungă, de pildă, ne face să ne preluăm şi să ne schimbăm poveştile între noi. În parte, în felul acesta devenim fiecare anexa celuilalt, aracul pe care poate să crească biografia celuilalt. Povestea personală a lui Felipe devine parte din amintirile mele; viaţa mea se ţese în fibra vieţii lui. Amintindu-mi de Eufemia, oraşul imaginar în care se face schimb de poveşti, şi gândindu-mă la minusculele cusături narative care alcătuiesc intimitatea omenească, îi spuneam uneori lui Felipe – pe la trei dimineaţa, în câte o noapte fără somn din Bali – un cuvânt anume, doar ca să văd ce amintiri puteam trezi în el. La semnalul meu, la auzul cuvântului pe care i-l ofeream, Felipe, întins lângă mine în întuneric, îmi spunea poveştile lui cu surori, cu comori îngropate, cu lupi şi cu multe altele – cu plaje, păsări, picioare, prinţi, întreceri…

Îmi amintesc de o noapte fierbinte şi umedă: m-am trezit pentru că pe lângă fereastra noastră trecuse huruind o motocicletă fără tobă de eşapament şi am simţit că şi Felipe era treaz. Am ales din nou un cuvânt la întâmplare.

— Spune-mi, te rog, o poveste despre peşti, i-am cerut.

Felipe s-a gândit mult timp.

Apoi, în încăperea luminată de lună, mi-a povestit fără grabă o amintire de pe vremea copilăriei lui în Brazilia, când se ducea noaptea la pescuit cu tatăl lui. Copil şi bărbat mergeau împreună către cine ştie ce râu

sălbatic, apoi îşi făceau tabără acolo zile întregi – tot timpul desculţi şi pe jumătate dezbrăcaţi, trăind din ce prindeau. Felipe nu era la fel de inteligent ca Gildo, fratele lui mai mare (toată lumea era de acord în privinţa asta), şi nu era la fel de fermecător ca Lily, sora lui mai mare (toată lumea era de acord şi în privinţa asta), dar în familie era cunoscut drept cel mai bun ajutor, aşa că doar el mergea în excursiile de pescuit ale tatălui lui, deşi era foarte mic.

În acele excursii, ocupaţia de căpătâi a lui Felipe era să-şi ajute tatăl să întindă plasele de-a curmezişul râului. Totul depindea de strategie. Tatăl lui nu vorbea prea mult cu el în timpul zilei (era prea ocupat cu pescuitul), dar, noapte de noapte, lângă foc, îşi dezvăluia planul – ca de la bărbat la bărbat – privind locul în care aveau să pescuiască a doua zi. Tatăl lui Felipe îşi întreba fiul în vârstă de şase ani:

— Ai văzut copacul ăla cam la vreo doi kilometri în susul râului, pe jumătate scufundat? Ce zici dacă mergem mâine acolo să vedem ce şi cum?

Iar Felipe se chircea lângă foc, serios şi atent din cap până-n picioare, ascultând bărbăteşte, concentrându-se asupra planului, dând aprobator din cap.

Tatăl lui Felipe nu era un tip ambiţios, nici vreun mare gânditor, nici vreun campion la hărnicie. Adevărul este că nu era deloc harnic. Dar era un înotător neînfricat. Strângea între dinţi cuţitul cel mare de vânătoare şi înota de-a curmezişul unor râuri late, verificându-şi plasele şi capcanele în timp ce băieţelul rămânea singur pe mal. Pentru Felipe era înfricoşător, dar şi captivant să-şi vadă tatăl cum se dezbracă, rămânând în chiloţi, strânge cuţitul între dinţi şi porneşte să înfrunte curentul puternic – ştiind foarte bine că, dacă tatăl lui ar fi fost luat de ape, ar fi rămas şi el acolo, abandonat în pustietate.

Dar tatăl lui nu era luat niciodată de ape. Era prea puternic. În arşiţa nopţilor din dormitorul nostru din Bali, sub plasele noastre pentru ţânţari umede şi unduitoare, Felipe îmi arăta ce înotător puternic fusese tatăl lui. Imita mişcarea frumoasă a tatălui: acolo, întins pe spate în aerul

umed al nopţii, *înota*. Braţele lui erau fantomatice şi nedesluşite. După atâtea decenii, Felipe încă putea imita *sunetul* precis pe care-l făceau braţele tatălui său în timp ce despicau apele repezi şi întunecate: *şuş-a, şuş-a, şuş-a…*

Iar acum, amintirea aceea – sunetul acela – înoată şi prin mine. Am simţit că pot chiar să-mi aduc aminte de el, în ciuda faptului că nu l-am cunoscut niciodată pe tatăl lui Felipe, care a murit cu ani în urmă. De fapt, în întreaga lume mai există probabil vreo patru oameni care şi-l mai amintesc pe tatăl lui Felipe, şi doar unul dintre ei – până în momentul în care Felipe mi-a împărtăşit şi mie povestea aceasta – îşi amintea cu exactitate cum arăta şi zgomotele pe care le făcea când înota peste latele râuri braziliene în anii de mijloc ai secolului trecut. Dar acum simt că, într-un mod straniu şi personal, mi-aş putea aminti şi eu de toate astea.

Aceasta e intimitatea: comerţul cu poveşti pe întuneric.

Pentru mine, actul acesta, actul de a vorbi liniştit în noapte, ilustrează mai mult decât orice alchimia ciudată a convieţuirii. Fiindcă, atunci când Felipe mi-a descris mişcarea de înot a tatălui lui, eu am preluat imaginea aceea acvatică şi am cusut-o cu grijă în tivul propriei mele vieţi, iar acum o voi purta cu mine peste tot şi pentru totdeauna. Cât voi trăi, şi chiar mult după ce Felipe nu va mai fi, amintirea lui din copilărie, tatăl lui, râul lui, Brazilia lui – toate astea vor fi, cumva, parte din mine.

La câteva săptămâni după ce ajunseserăm în Bali, dosarul nostru de imigrare a luat o nouă întorsătură.

După spusele avocatului nostru din Philadelphia, FBI-ul reuşise să-mi verifice cazierul. Trecusem cu brio de verificări. Acum se considera că nu reprezentam nici un risc în caz de căsătorie cu un străin, ceea ce însemna că Departamentul de Securitate Internă putea, în sfârşit, să înceapă procesarea solicitării de imigrare a lui Felipe. Dacă totul avea să meargă bine – dacă aveau să-i acorde viza de logodnă cea atât de greu de obţinut – putea obţine şi permisiunea de a se întoarce în America pe o perioadă

de trei luni. Începuse să se întrevadă finalul. Căsătoria noastră devenise iminentă. Actele de imigrare, presupunând că Felipe va face rost de ele, urmau să stipuleze foarte clar că omul ăsta avea din nou voie să intre în America, dar numai pentru maximum treizeci de zile, timp în care trebuia să se însoare cu o cetăţeană pe nume Elizabeth Gilbert, şi *numai* cu acea cetăţeană pe nume Elizabeth Gilbert, în caz contrar fiind susceptibil de expulzarea definitivă. Statul nu avea să emită şi o puşcă adevărată alături de toată hârţogăraia aia, dar cam asta era senzaţia pe care ţi-o dădea.

În timp ce vestea ajungea la toate rudele şi la toţi prietenii noştri răspândiţi prin lume, am început să primim întrebări cu privire la tipul de ceremonie pe care-l plănuiam. Când avea să fie nunta? Unde avea să fie? Pe cine voiam să invităm? M-am ferit de întrebările tuturor. Sinceră să fiu, nu plănuisem nimic special în privinţa ceremoniei de nuntă, pur şi simplu pentru că ideea unei nunţi cu mulţi invitaţi mi se părea extrem de obositoare.

În cursul cercetărilor mele, dădusem peste o scrisoare a lui A. P. Cehov pentru logodnica sa, Olga Knipper, datată 26 aprilie 1901; scrisoarea asta exprima la perfecţie suma temerilor mele. Cehov scria: „Dacă îmi dai cuvântul că nici un suflet din Moscova nu va şti nimic despre căsătoria noastră până după ce va avea loc, sunt gata să mă căsătoresc cu tine chiar în ziua sosirii mele. Din cine ştie ce motiv, sunt absolut înfricoşat de ceremonia de nuntă şi de felicitări şi de şampania pe care trebuie s-o ţii în mână, cu un vag zâmbet. Mi-aş dori să putem pleca de la biserică direct la Zvenigorod. Sau poate că ne-am putea căsători la Zvenigorod. Gândeşte-te, gândeşte-te, draga mea! Se spune că eşti foarte inteligentă.”

Da! Gândeşte-te!

Şi eu îmi doream să sar peste toată tevatura şi să mă duc direct la Zvenigorod – iar eu nici măcar nu *auzisem* de Zvenigorod. Nu voiam decât să mă căsătoresc cât de pe furiş şi de intim posibil, eventual fără să spun nimănui. Nu mai existau nicăieri judecători şi primari care să poată

îndeplini o astfel de treabă cât mai nedureros cu putinţă? Când mi-am mărturisit gândurile într-un e-mail trimis lui Catherine, sora mea, ea mi-a răspuns: „Faci din căsătorie un fel de colonoscopie”. Dar mărturisesc că, după luni de întrebări indiscrete din partea Departamentului de Securitate Internă, iminenta noastră nuntă începea să semene perfect cu o colonoscopie.

Cu toate astea, s-a dovedit că în vieţile noastre existau câţiva oameni care simţeau că acest eveniment ar trebui onorat printr-o ceremonie în toată regula, iar sora mea era printre cei mai vehementi dintre ei. Mi-a trimis din Philadelphia e-mailuri blânde, dar dese, privind posibilitatea ca, după întoarcerea noastră acasă, să facem o petrecere de nuntă în casa ei. Nimic pretenţios, promitea, dar orişicât…

Palmele mi se umezeau doar gândindu-mă la asta. M-am opus, spunând că nu e deloc nevoie, că Felipe şi cu mine nu suntem genul să facem aşa ceva. În următorul e-mail, Catherine mi-a scris: „Ce-ar fi dacă aş da o ditamai petrecerea de ziua mea, iar tu şi Felipe s-ar întâmpla să veniţi şi voi pe-acolo? Aş avea voie să ţin măcar un toast în cinstea căsătoriei voastre?”

N-am acceptat nici asta.

A încercat din nou: „Ce-ar fi dacă aş da o ditamai petrecerea în timp ce aţi fi pe la noi pe-acasă, iar tu şi Felipe nici măcar n-aţi coborî *de la etaj*? Aţi putea să vă şi încuiaţi sus, cu luminile stinse. Şi, când o să ţin toastul de nuntă, am să-mi îndrept ca din întâmplare paharul aproximativ în direcţia uşii de la pod… Şi chestia *asta* e prea ameninţătoare?”

În mod ciudat, imposibil de argumentat, pervers: *da*.

Când am încercat să-mi clarific reticenţa faţă de o ceremonie de nuntă cu invitaţi, a trebuit să recunosc că în mare parte era o problemă de simplă jenă. Cât de ciudat este să stai în faţa familiei şi a prietenilor tăi (din care mulţi au fost prezenţi şi la prima ta nuntă) şi să faci din nou jurăminte solemne pe viaţă! N-au văzut deja cu toţii filmul ăsta? Credibilitatea începe să ţi se piardă după prea

multe chestii de acest gen. Iar Felipe făcuse şi el cândva jurăminte pe viaţă, după care, şaptesprezece ani mai târziu, părăsise acea căsnicie. Ce mai pereche eram! Ca să-l parafrazez pe Oscar Wilde, un divorţ poate fi considerat ghinion, însă două încep să miroasă a indolenţă.

În plus, nu puteam uita ce spusese Miss Manners[29], cea cu rubrica de etichetă, pe tema asta. Cu toate că şi-a exprimat convingerea că oamenii ar trebui lăsaţi să se căsătorească de câte ori poftesc, ea e de părere că, în cursul vieţii, fiecare din noi are dreptul la o singură ceremonie mare de nuntă cu tot tam-tamul. (Asta ar putea să sune cam ultraprotestant şi cam opresiv, ştiu – dar, în mod destul de curios, şi etnicii hmong sunt de aceeaşi părere. Când am întrebat-o pe bunica din Vietnam despre obiceiurile tradiţionale hmong de la cea de-a doua căsătorie, ea mi-a răspuns: „A doua căsătorie e exact ca prima – doar că n-are la fel de mulţi porci.”)

Ca să nu mai vorbim de faptul că o a doua sau a treia nuntă de mari dimensiuni îi pune pe membrii familiei şi pe prieteni în situaţia incomodă de a se întreba dacă trebuie s-o copleşească din nou pe mireasa cu repetiţie cu o ploaie de cadouri şi cu atenţia lor maximă. Din câte se pare, răspunsul e nu. Aşa cum explica foarte detaşat mai demult Miss Manners cititorilor, tehnica cea mai corectă de a felicita o viitoare mireasă în serie este să treci peste toate darurile şi petrecerile şi pur şi simplu să-i scrii doamnei câteva rânduri în care să-ţi exprimi bucuria pentru fericirea ei, să-i urezi tot norocul din lume şi să ocoleşti cu grijă cuvintele „de data asta”.

Dumnezeule, cât mă înfricoşează aceste trei cuvinţele acuzatoare – *de data asta*. Da, e adevărat. Amintirile *de data trecută* îmi păreau mult prea recente, mult prea dureroase. În plus, nu mi-a plăcut ideea că invitaţii de la a doua nuntă a miresei se vor gândi atât la primul ei soţ, cât şi la cel de-al doilea – şi că probabil

29 Domnişoara Bune Maniere (engl.), Judith Martin (n. 1938), scriitoare americană bine cunoscută pentru longeviva ei rubrică de etichetă, preluată de peste 200 de publicaţii din întreaga lume. (*N.t.*)

mireasa însăşi îşi va aminti în ziua aceea de primul soţ. Am învăţat că primii parteneri nu dispar de fapt niciodată – nici măcar când nu mai vorbeşti deloc cu ei. Sunt fantome care sălăşluiesc în cotloanele noilor noastre poveşti de iubire, care nu pier niciodată cu totul din peisaj, care se materializează în minţile noastre după cum poftesc şi ne oferă comentarii nedorite sau frânturi de critici dureros de adevărate. „Vă cunoaştem mai bine decât vă cunoaşteţi voi înşivă" este ceea ce adoră să ne reamintească fantomele foştilor noştri parteneri şi, din nefericire şi cel mai adesea, ce ştiu ele despre noi nu e deloc frumos.

„În patul unui bărbat divorţat care se căsătoreşte cu o femeie divorţată există patru minţi", spune un text talmudic din secolul al IV-lea – şi, într-adevăr, foştii noştri parteneri ne bântuie adesea paturile. Eu încă îl visez pe fostul meu soţ, de pildă, şi mult mai des decât mi-aş fi imaginat când l-am părăsit. De obicei, sunt vise agitate şi confuze. În rare ocazii, sunt calde şi împăciuitoare. Dar asta nu contează deloc în realitate: nu le pot nici controla, nici opri. Fostul apare în subconştientul meu de câte ori are chef, intrând fără să bată. Are în continuare cheile casei ăsteia. Felipe îşi visează şi el fosta soţie. Până şi *eu* o visez pe fosta soţie a lui Felipe, pentru Dumnezeu! Uneori o visez chiar şi pe noua soţie a fostului meu soţ, pe care n-am întâlnit-o niciodată, a cărei fotografie n-am văzut-o niciodată – şi care, totuşi, îmi apare uneori în vise şi mă conversez acolo cu ea. (De fapt, avem şedinţe la nivel înalt.) Şi n-aş fi deloc surprinsă dacă, undeva pe lumea asta, a doua soţie a fostului meu soţ mă visează şi ea din când în când – încercând să rezolve în subconştient straniile cute şi tighele ale legăturii dintre noi.

Prietena mea Ann – divorţată acum douăzeci de ani şi fericită în a doua ei căsnicie cu un minunat tip mai în vârstă – mă asigură că toate astea vor dispărea odată cu trecerea timpului. Îmi jură că fantomele dispar până la urmă, că va veni o vreme când n-o să mă mai gândesc niciodată la fostul meu soţ. Dar, sincer, nu ştiu. Treaba asta mi se pare greu de imaginat. Îmi pot imagina că se va

mai *liniştii*, dar nu că va dispărea cu desăvârşire. Mai ales fiindcă prima mea căsnicie s-a încheiat atât de dezlânat, cu atât de multe lucruri rămase nerezolvate. Fostul meu soţ şi cu mine n-am căzut de acord nici măcar o dată în privinţa lucrurilor care n-au mers bine în relaţia noastră. Lipsa absolută a acordului dintre noi a fost şocantă. Probabil că nişte viziuni despre lume atât de complet diferite trimit totodată la motive pentru care încă de la început n-ar fi trebuit să ne căsătorim; noi am fost singurii doi martori oculari la decesul căsniciei noastre şi fiecare din noi a plecat cu o complet altă variantă a celor întâmplate.

De unde, probabil, vagul sentiment de bântuire. Aşadar, fostul meu soţ şi cu mine avem acum vieţi separate, şi cu toate astea el continuă să-mi viziteze visele în chip de avatar care măsoară şi dezbate şi regândeşte un etern registru de treburi nerezolvate, dintr-o mie de unghiuri diferite. E enervant. E straniu. E fantomatic, iar eu nu vreau să provoc fantoma aia cu o ditamai ceremonia de sărbătoare.

Poate că exista şi alt motiv pentru care Felipe şi cu mine eram atât de reticenţi faţă de schimbul de jurăminte: faptul că făcuserăm deja lucrul ăsta. Noi schimbaserăm deja jurăminte într-o ceremonie complet intimă, născocită chiar de noi. Se întâmplase în aprilie 2005, în Knoxville – când venise Felipe prima dată să locuiască cu mine în hotelul acela ciudat şi dărăpănat din piaţetă. Am ieşit într-o zi şi ne-am cumpărat o pereche de verighete simple de aur. Apoi ne-am scris fiecare promisiunile către celălalt şi le-am citit cu voce tare. Ne-am pus unul altuia inelul pe deget, ne-am pecetluit promisiunile cu un sărut şi ceva lacrimi, şi asta a fost tot. Simţiserăm amândoi că fusese de ajuns. Socoteam la vremea respectivă că, din toate punctele de vedere care contau, eram deja căsătoriţi.

Nimeni nu fusese martor la toate acestea, cu excepţia noastră (şi – nu pot decât să sper – a lui Dumnezeu). Şi nu mai e nevoie nici să spun că nimeni nu luase în considerare în vreun fel jurămintele acelea (în afară de noi doi şi – nu pot decât să sper din nou –

Dumnezeu). Vă invit să vă imaginaţi cum ar fi reacţionat funcţionarii Departamentului de Securitate Internă de la aeroportul Dallas /Fort Worth, de exemplu, dacă încercam să-i conving că, în urma unei ceremonii intime petrecute într-o cameră de hotel din Knoxville, Felipe şi cu mine eram ca şi căsătoriţi legal.

Adevărul este că oamenii – chiar şi cei care ne iubeau – păreau să considere enervant faptul că noi umblam cu verighetele pe deget fără să fi avut parte de nici o ceremonie de căsătorie oficială şi legală. Purtarea noastră, credea lumea, era în cel mai bun caz neclară şi, în cel mai rău, patetică. „Nu!" mi-a declarat vechiul meu amic Brian într-un e-mail trimis din Carolina de Nord, când i-am spus că Felipe şi cu mine ne făcuserăm de curând jurăminte în cadru intim. „Nu, *nu poţi* s-o faci pur şi simplu aşa! a insistat el. *Nu*-i de-ajuns! *Trebuie* să aveţi, cât de cât, şi o nuntă adevărată!"

Brian şi cu mine ne-am ciondănit săptămâni la rând pe tema asta, iar eu descopeream cu surprindere cât de neclintit era în convingerea lui. Crezusem că, dintre toţi, *el* ar putea înţelege de ce Felipe şi cu mine n-avem nevoie să ne căsătorim în mod public sau legal, doar pentru a satisface nişte convenţii stabilite de alţii. Brian e unul dintre bărbaţii cei mai fericiţi în căsnicie pe care-i cunosc (devotamentul lui faţă de Linda îl preface în definiţia vie a minunatului cuvânt latinesc *uxorius*, „subjugat soţiei"), dar s-ar putea să fie şi cel mai natural nonconformist dintre toţi prietenii mei. Nu se închină cu plăcere în faţa nici unei norme sociale acceptate. Practic, e un păgân cu doctorat, care locuieşte într-o cabană din munţi cu latrină în curte; ceea ce nu se prea potriveşte cu regulile lui Miss Manners. Dar Brian nu se lăsa: insista că jurămintele intime rostite doar în faţa lui Dumnezeu nu pot trece drept căsătorie.

CĂSĂTORIA NU E RUGĂCIUNE! s-a încăpăţânat el (italicele şi majusculele îi aparţin). „De aia *trebuie* s-o faceţi în faţa altor oameni, chiar şi în faţa mătuşii care miroase ca nisipul pisicii. E un paradox, dar căsătoria reuşeşte de fapt să reconcilieze o grămadă de paradoxuri:

libertatea cu angajamentul, puterea cu supunerea, înţelepciunea cu zevzeceala totală etc. Şi nu-i înţelegi sensul de bază – care nu e să-i „satisfaci” pe alţii. Mai degrabă tu trebuie să-i pui pe invitaţii la nuntă să-şi onoreze partea *lor* din înţelegere. *Ei* trebuie să te *ajute* pe tine cu căsătoria: ei trebuie să vă susţină, pe tine sau pe Felipe, în caz că unul din voi ezită.”

Singura persoană care a părut încă mai enervată decât Brian în legătură cu ceremonia noastră intimă a fost nepoata mea Mimi, în vârstă de şapte ani. În primul rând, Mimi s-a simţit enorm de nedreptăţită de faptul că n-am organizat o nuntă adevărată, pentru că ea chiar îşi dorea să fie domnişoara de onoare cu florile miresei măcar o dată în viaţă, şi nu i se oferise niciodată o astfel de ocazie. În acest timp, Moriya, rivala şi prietena ei cea mai bună, fusese *de două ori* domnişoara cu florile – şi, oameni buni, trebuie să recunoaştem, Mimi n-avea cum să întinerească!

În plus, ce făcuserăm noi în Tennessee îmi ofensase nepoata la nivel aproape semantic. Lui Mimi i se sugerase că acum, după schimbul de jurăminte intime din Knoxville, i-ar putea spune lui Felipe *unchiule* – dar ea n-avea de gând să înghită aşa ceva. Nici Nick, fratele ei mai mare, n-avea de gând să înghită aşa ceva. Nu era vorba de vreo lipsă de simpatie a celor doi copii ai surorii mele pentru Felipe. Doar că un unchi, după cum m-a instruit Nick (în vârstă de zece ani) cu severitate, este fie fratele tatălui tău, fie bărbatul cu care este căsătorită *legal* mătuşa ta. Astfel că Felipe nu era în mod oficial unchiul lui Nick şi al lui Mimi, aşa cum nu era în mod oficial nici soţul meu, iar eu nu i-aş fi putut convinge de contrariul niciodată. La vârsta asta, copiii sunt absolut habotnici în privinţa convenţiilor. La naiba, parc-ar lucra la Fisc! Ca să mă pedepsească pentru nesupunerea mea civilă, Mimi a început să-i spună lui Felipe „unchiule” făcând de fiecare dată în aer semnul sarcastic al ghilimelelor. Uneori chiar se referea la el ca la „soţul” meu – din nou, cu ghilimele aeriene şi cu un aer de dispreţ enervat.

Într-o seară, mai demult, în 2005, pe când Felipe şi

cu mine luam cina acasă la Catherine, am întrebat-o pe Mimi de ce anume ar fi nevoie pentru ca ea să considere angajamentul meu faţă de Felipe valid. Certitudinea ei a fost inflexibilă.

— Trebuie să faceţi o nuntă *adevărată*, mi-a spus.

— Şi ce e o nuntă adevărată? am întrebat-o eu.

— Trebuie să aveţi acolo o *persoană*. (Era deja exasperată). Nu poţi să faci promisiuni şi să nu vadă nimeni. Trebuie să fie şi o *persoană* care să vă vadă când faceţi promisiunile.

În mod destul de ciudat, Mimi dispunea aici de un argument intelectual şi istoric extrem de puternic. Filozoful David Hume spunea că martorii sunt necesari în toate societăţile în cazul jurămintelor importante. Motivul este acela că nu e posibil să-ţi dai seama dacă o persoană spune adevărul sau minte atunci când face o promisiune. Vorbitorul ar putea să aibă, cum a numit-o Hume, „o direcţie secretă a gândului", ascunsă în spatele unor cuvinte nobile şi solemne. Însă prezenţa martorului anulează orice intenţii ascunse. Acum nu mai contează dacă ai *crezut* ceea ce ai spus; contează doar faptul că ai *spus* ceea ce ai spus şi că o a treia parte a fost martoră la spusele tale. Martorul devine astfel legământul viu al promisiunii tale, conferind greutate reală jurământului. Chiar şi în Europa Evului Mediu timpuriu, înainte de vremurile căsătoriilor oficiale din biserică sau din faţa autorităţilor, pentru ca un cuplu să fie legat pe veci într-o căsătorie legală nu era nevoie decât de rostirea unui jurământ în faţa unui singur martor. Nu puteai face totul de capul tău nici măcar atunci. Trebuia să fie cineva de faţă.

— Te-ar mulţumi, am întrebat-o pe Mimi, dacă Felipe şi cu mine ne-am face jurămintele de nuntă chiar aici, în bucătărie, în faţa ta?

— Da, dar atunci cine ar fi *persoana*? m-a întrebat ea.

— Ce-ar fi să fii tu persoana? am sugerat. În felul ăsta te poţi asigura că totul e făcut cum trebuie.

Era un plan strălucit. Specialitatea lui Mimi este să se asigure că totul e făcut cum trebuie. Fetiţa asta s-a născut pentru a fi însăşi *persoana*. Şi sunt mândră să raportez că s-a ridicat la nivelul ocaziei. Chiar acolo, în bucătărie, în timp ce mama ei pregătea cina, Mimi ne-a rugat pe Felipe şi pe mine să ne ridicăm şi să ne întoarcem cu faţa spre ea. Ne-a rugat frumos să-i dăm „verighetele" noastre de aur (din nou, cu ghilimelele aeriene) pe care le purtam deja de câteva luni. A promis să păstreze inelele în siguranţă până la încheierea ceremoniei.

Apoi a improvizat un ritual matrimonial încropit, presupun, din câteva filme pe care le văzuse în cei şapte ani ai lungii ei vieţi.

— Promiteţi să vă iubiţi tot timpul? ne-a întrebat ea.

Am promis.

— Promiteţi să vă iubiţi la boală şi la neboală?

Am promis.

— Promiteţi să vă iubiţi la supărare şi la nesupărare?

Am promis.

— Promiteţi să vă iubiţi la bogăţie şi la nu prea bogăţie? (Se pare că ideea de pură şi simplă sărăcie era ceva ce Mimi nu-şi dorea să abată asupra noastră; „nu prea bogăţie" era suficient.)

Am promis.

Am păstrat cu toţii un moment de tăcere. Era evident că lui Mimi i-ar fi plăcut să mai rămână o vreme în poziţia încărcată de autoritate a *persoanei*, dar n-a mai reuşit să inventeze nimic ce-ar mai fi trebuit promis. Aşa că ne-a dat înapoi inelele şi ne-a instruit cum să ni le punem unul altuia pe deget.

— Acum poţi săruta mireasa, s-a pronunţat ea.

Felipe m-a sărutat. Catherine a scos o mică exclamaţie de încurajare şi s-a întors să amestece mai departe în sosul de scoici. Astfel s-a încheiat, chiar acolo, în bucătăria surorii mele, cea de-a doua ceremonie de căsătorie lipsită-de-implicaţii-legale pentru Liz şi Felipe. De data asta, în prezenţa unui martor adevărat.

Am îmbrăţişat-o pe Mimi.

— Mulţumită?

A dat din cap că da.

Dar de fapt – şi îi puteai citi asta pe toată faţa – nu era deloc mulţumită.

Până la urmă, *ce* anume face ca ceremonia de nuntă legală, cu invitaţi, să însemne atât de mult pentru toată lumea? Şi de ce îi rezistam eu cu atâta încăpăţânare (o încăpăţânare aproape belicoasă)? Se întâmplă să fiu o persoană care adoră ritualurile şi ceremoniile într-o măsură imposibil de cuantificat, astfel că aversiunea mea avea şi mai puţin sens. Ei bine, iată: l-am studiat pe Joseph Campbell[30], am citit *Creanga de aur*[31] – şi înţeleg. Recunosc categoric că ceremoniile sunt esenţiale pentru oameni: sunt nişte cercuri pe care le desenăm în jurul evenimentelor importante pentru a separa importantul de obişnuit. Iar ritualurile sunt un soi de hamuri de siguranţă magice, care ne ghidează dintr-un anumit stadiu al vieţii noastre către următorul, astfel încât să nu ne împiedicăm şi să nu ne rătăcim de-a lungul drumului. Ceremoniile şi ritualurile ne conduc în siguranţă exact prin mijlocul celor mai adânci spaime ale noastre legate de schimbare, cam la fel cum un grăjdar duce de căpăstru un cal legat la ochi exact prin mijlocul flăcărilor, şoptindu-i: „Nu te gândi prea mult la treaba asta, băiete, ok? Pune doar o copită în faţa celorlalte, şi încă una, şi o să ieşi pe partea cealaltă *în bună regulă*."

Înţeleg până şi de ce este atât de important pentru oameni să asiste la ceremoniile rituale ale celorlalţi. Tata – un om deloc conformist, indiferent cum l-ai privi – era întotdeauna de neclintit când se punea problema să participăm la priveghiurile şi înmormântările oricărei persoane decedate din oraşul nostru. Ideea, explica el, nu

---

30 Joseph John Campbell (1904-1987), scriitor şi profesor american, autor a numeroase lucrări de referinţă în domeniul mitologiilor şi religiilor comparate. (*N.t.*)

31 Lucrare de referinţă a antropologului scoţian James George Fraser (1854-1941), în care religia e interpretată în cheie culturală, şi nu din perspectivă teologică. (*N.t.*)

era neapărat de a-l onora pe cel decedat sau de a-i alina pe cei rămaşi. La astfel de ceremonii trebuia să te duci mai degrabă pentru a fi *văzut* – văzut în mod special, de pildă, de către văduva celui decedat. Trebuia să te asiguri că ţi-a catalogat chipul şi că a înregistrat faptul că ai participat la înmormântarea soţului ei. Lucrul ăsta nu avea ca scop câştigul de puncte la capitolul social sau vreun credit suplimentar pentru că eşti o persoană atentă; scopul era ca apoi, data viitoare când aveai să te întâlneşti cu văduva la supermarket, aceasta să nu suporte teribila incertitudine de a nu şti sigur dacă ai aflat sau nu trista veste. Faptul că te văzuse la înmormântarea soţului ei făcea ca ea să ştie că *ştii* deja. Astfel că ea nu trebuia să-ţi spună din nou povestea pierderii suferite, iar tu erai scutit de obligaţia neplăcută de a-ţi exprima condoleanţele tocmai acolo, în mijlocul raionului de fructe şi legume, căci ţi le exprimaseşi deja la biserică, unde astfel de cuvinte sunt mai potrivite. Aşadar, întreaga ceremonie mortuară publică făcea cumva ca tu şi văduva să fiţi chit – şi să mai fiţi şi *scutiţi* amândoi de disconfort şi incertitudine socială. Astfel, treburile erau rezolvate între voi. Eraţi la adăpost.

Asta îşi doreau prietenii şi familia mea, înţelesesem eu, când cereau ca Felipe şi cu mine să avem o ceremonie de nuntă cu invitaţi. Nu era vorba de dorinţa de a se îmbrăca în haine bune, de a dansa cu pantofi incomozi sau de a mânca puiul ori peştele din meniu. Ceea ce îşi doreau de fapt prietenii şi familia mea era să-şi vadă de viaţă ştiind cu certitudine unde se afla fiecare în raport cu toţi ceilalţi. Asta îşi dorea Mimi – să fie clar şi să ştie cum stă. Voia să se asigure că poate scoate cuvintele „unchi” şi „soţ” dintre ghilimelele aeriene şi că îşi poate continua viaţa fără să se întrebe tot timpul dacă de-acum înainte avea sau nu obligaţia să-l trateze pe Felipe ca pe un membru al familiei. Şi era destul de clar că singura cale prin care avea să-şi dăruiască întregul devotament acestei uniuni era să asiste ea însăşi la schimbul de jurăminte legale dintre noi.

Ştiam şi înţelegeam toate astea. Şi totuşi mă

încăpăţânam. Principala problemă era – chiar şi după câteva luni de citit despre căsnicie şi gândit la căsnicie şi vorbit de căsnicie – că încă nu eram complet *convinsă* în privinţa căsniciei. Încă nu eram sigură că voiam să cumpăr pachetul de bunuri pe care mi-l vindea căsnicia. Sinceră să fiu, încă mai eram enervată de faptul că Felipe şi cu mine trebuia să ne căsătorim doar pentru că statul ne cerea s-o facem. Şi, am realizat eu în final, probabil că toate astea mă deranjau atât de adânc şi la un nivel atât de fundamental dat fiind că sunt grecoaică.

Vă rog să înţelegeţi, nu vreau să spun că sunt la modul literal *grecoaică*, adică din Grecia, sau membră a vreunei organizaţii studenţeşti[32], sau inflamată de pasiunea sexuală dintre doi bărbaţi îndrăgostiţi. Sunt grecoaică în felul de a gândi. Pentru că, iată: cu mult timp în urmă, filozofii au înţeles că leagănul culturii occidentale are la bază două concepţii antagoniste asupra lumii – cea grecească şi cea ebraică –, iar concepţia pe care o îmbrăţişezi în măsura cea mai mare determină în bună parte felul în care percepi viaţa.

De la greci – de la cei din zilele de glorie ale Atenei antice, mai cu seamă – am moştenit ideile despre umanismul laic şi despre sanctitatea individului. Grecii ne-au dat conceptele noastre de democraţie şi egalitate şi libertăţi personale şi raţionament ştiinţific şi libertate intelectuală şi deschidere mintală, ca şi ceea ce astăzi numim „multiculturalism”. Astfel că atitudinea grecească asupra vieţii este urbană, sofisticată şi exploratorie, lăsând mereu loc dubiului şi dezbaterii.

De cealaltă parte se află felul ebraic de a vedea lumea. Iar când spun „ebraic” nu mă refer în mod expres la dogmele iudaismului. (De fapt, cei mai mulţi evrei americani contemporani pe care-i cunosc sunt extrem de greci în gândire, în timp ce fundamentaliştii creştini americani de astăzi sunt profund ebraici.) În sensul în care e folosit de filozofi, cuvântul „ebraic” înseamnă, pe scurt, o

32 Trimitere la frăţiile (*fraternities, sororities*) anglo-saxone, botezate cu câte o literă grecească. (*N.t.*)

perspectivă antică asupra lumii care implică tribalism, credinţă, obedienţă şi respect. Crezul ebraic este unul de clan, patriarhal, autoritarist, moralist, ritualic şi în mod instinctiv suspicios în privinţa străinilor. Gânditorii „ebraici” văd lumea ca pe o luptă străvezie între bine şi rău, în care Dumnezeu este întotdeauna de partea „noastră” cu toată convingerea. Acţiunile omeneşti sunt fie corecte, fie greşite. Nu există nici o zonă gri. Colectivul e mai important decât individul, moralitatea este mai importantă decât fericirea, iar jurămintele sunt inviolabile.

Există însă o problemă: cultura occidentală modernă a moştenit cumva ambele perspective antice asupra lumii – deşi n-am reuşit niciodată să le reconciliem, căci sunt ireconciliabile. (Aţi urmărit în ultima vreme cum se desfăşoară o campanie electorală americană?!) Astfel, societatea americană este un ciudat amalgam de gândire grecească şi ebraică. Codul nostru de legi este în mare măsură grecesc; codul nostru moral este în mare măsură ebraic. Nu avem nici o modalitate de a ne gândi la independenţă şi intelect şi sanctitatea individului care să nu fie grecească. Nu avem nici o modalitate de a ne gândi la virtute şi la voinţa lui Dumnezeu care să nu fie ebraică. Ideea noastră de dreptate este grecească; ideea noastră de justiţie este ebraică.

Cât despre ideile noastre privind dragostea – ei bine, aici avem o incredibilă încâlceală între amândouă. Sondaj după sondaj, americanii îşi exprimă credinţa în două idei despre căsnicie complet contradictorii. Pe de-o parte (pe partea ebraică), ca naţiune, credem în mod covârşitor în ideea după care căsătoria trebuie să fie un angajament pe viaţă, de neîncălcat vreodată. Pe de altă parte, cea grecească, credem la fel de mult că individul ar trebui să aibă dreptul să divorţeze oricând, din motive de ordin personal (ale soţului sau soţiei).

Cum ar putea fi aceste două idei adevărate în acelaşi timp? Nu-i de mirare că suntem atât de derutaţi. Nu-i de mirare nici că americanii se căsătoresc mai des şi divorţează mai des decât orice altă naţiune din orice altă

ţară din lume. Facem un ping-pong continuu între două perspective contradictorii despre dragoste. Perspectiva noastră ebraică (sau biblică/morală) asupra dragostei se bazează pe iubirea de Dumnezeu – care ţine cu totul de supunerea faţă de un crez sacrosanct –, iubire în care credem la modul absolut. Perspectiva noastră grecească (sau filozofică/etică) asupra dragostei se bazează pe iubirea de natură – care ţine cu totul de explorare, frumuseţe şi un adânc respect pentru exprimarea sinelui. Şi credem şi în această iubire tot la modul absolut.

Amantul grec perfect este erotic; amantul ebraic perfect este credincios.

Pasiunea este grecească; fidelitatea este ebraică.

Ideea asta a ajuns să mă bântuie pentru că eu una mă apropii mult mai mult de capătul grecesc al spectrului greco-ebraic. Asta făcea oare din mine o candidată la căsătorie atât de nepotrivită? Mă temeam că aşa era. Noi, grecii, nu ne simţim prea bine când trebuie să sacrificăm Sinele pe altarul tradiţiei; pur şi simplu ni se pare un act despotic şi înspăimântător. Mi-am făcut şi mai multe griji despre toate astea după ce-am dat peste o măruntă, dar extrem de importantă informaţie din uriaşul studiu Rutgers privitor la căsnicie. Cercetătorii descoperiseră, pare-se, dovezi ce susţineau ideea conform căreia căsniciile în care atât soţul, cât şi soţia cred cu toată convingerea în sanctitatea căsătoriei au şanse mult mai mari să reziste decât cele în care cuplurile sunt un pic mai circumspecte în privinţa acestei instituţii. Aşadar, se pare că una dintre premisele unei căsnicii durabile este respectul faţă de căsătorie.

Presupun că toate astea au sens, nu-i aşa? Pentru ca promisiunea ta să aibă valoare trebuie să crezi în ceea ce juri, nu? Căci căsătoria nu este doar un simplu jurământ făcut unui alt individ; asta-i partea uşoară. Căsătoria este şi un jurământ făcut unui *jurământ*. Ştiu sigur că există oameni care rămân căsătoriţi toată viaţa nu pentru că şi-ar iubi perechea, ci pentru că-şi iubesc principiile. Rămân până la moarte într-o căsnicie legală cu o persoană pe care

se prea poate s-o deteste din toată inima, şi asta doar pentru că i-au făcut acelei persoane un jurământ în faţa lui Dumnezeu şi n-ar mai reuşi să se recunoască pe sine dacă ar dezonora o asemenea promisiune.

În mod clar, eu nu sunt o astfel de fiinţă. În trecut mi s-a oferit alegerea tranşantă între a-mi onora jurământul dat şi a-mi onora întreaga viaţă, iar eu m-am ales pe mine în detrimentul jurământului. Refuz să spun că asta m-ar transforma în mod *necesar* într-o persoană lipsită de etică (unii ar putea spune că alegerea libertăţii în detrimentul nefericirii e o modalitate de a onora miracolul vieţii), dar, când s-a pus problema să mă căsătoresc cu Felipe, m-am confruntat din această cauză cu o dilemă. Deşi eram destul de ebraică pentru a-mi dori din tot sufletul ca de data asta să rămân căsătorită toată viaţa (da, haideţi să folosim până la urmă cuvintele ruşinoase: *de data asta*), încă nu găsisem o modalitate de a respecta din toată inima instituţia matrimonială în sine. Încă nu-mi găsisem în istoria căsniciei nici un loc de care să simt că aparţin, în care să simt că mă pot recunoaşte pe mine însămi. Această lipsă a respectului şi a autorecunoaşterii m-a făcut să mă tem că nici măcar eu n-aveam să mai cred jurămintele pe care urma să le rostesc în ziua nunţii.

Încercând să rezolv cumva chestiunea, am discutat cu Felipe. Ei bine, ar trebui să menţionez că Felipe e cu mult mai relaxat decât mine cu privire la toată tărăşenia. Deşi nu simţea pentru instituţia căsătoriei mai multă afecţiune decât mine, îmi spunea mereu:

— Draga mea, deja totul a ajuns un joc. Statul a stabilit regulile, şi acum noi trebuie să-i jucăm jocul ca să obţinem ce vrem. Personal, eu sunt dispus să joc orice joc dacă asta înseamnă că până la urmă o să pot să-mi trăiesc viaţa liniştit lângă tine.

Modul ăsta de gândire funcţiona pentru el, dar eu căutam altceva decât jocuri de jucat; eu aveam nevoie de un anumit nivel de sinceritate şi de autenticitate. Felipe îmi vedea agitaţia privind subiectul şi – Dumnezeu să-l binecuvânteze pe omul ăsta – era atât de bun, încât îmi

asculta răbdător dilemele privind filozofiile antagoniste ale civilizaţiei occidentale şi modul în care îmi afectau percepţia asupra căsătoriei. Când l-am întrebat însă dacă se simţea mai degrabă grec sau mai degrabă ebraic în gândire, mi-a răspuns:

— Draga mea, la mine nu se aplică nici una din ele.

— De ce nu? l-am întrebat.

— Eu nu sunt *nici* grec, *nici* ebraic.

— Atunci ce eşti?

— Sunt brazilian.

— Şi, mă rog, ce înseamnă asta?

Felipe a râs.

— Nimeni nu ştie sigur! Asta-i chestia mişto când eşti brazilian. Nu-nseamnă nimic! Deci îţi poţi folosi brazilianitatea ca scuză ca să-ţi trăieşti viaţa cum vrei. E o strategie strălucită, de fapt. Pe mine m-a dus departe.

— Şi pe mine cu ce m-ajută?

— Te-ar putea ajuta să te relaxezi, probabil! Eşti pe cale să te măriţi cu un brazilian. De ce n-ai începe să gândeşti ca o braziliancă?

— Cum?

— Alegând ce vrei! Ăsta-i stilul brazilian, nu-i aşa? Împrumutăm idei de la toată lumea, le amestecăm şi facem din ele ceva nou. Ascultă, ce-ţi place ţie aşa de mult la greci?

— Umanismul lor, am spus.

— Şi ce-ţi place – dacă ţi-o fi plăcând ceva – la ebraici?

— Onoarea lor, am spus.

— OK, atunci uite: le luăm pe amândouă. Umanismul şi onoarea. Din combinaţia asta o să facem o căsnicie. O s-o numim de soi brazilian. O să modelăm treaba asta după un cod al nostru.

— Păi… chiar putem să facem aşa ceva?

— Draga mea! a exclamat Felipe, apoi mi-a luat faţa în mâini cu o subită exasperare frustrată. Când ai de gând să înţelegi? De cum facem rost de afurisita aia de viză şi ne căsătorim cum trebuie în America, *putem să facem, fir-ar*

să fie, tot ce vrem noi!

Chiar putem?

Mă rugam ca Felipe să aibă dreptate, dar nu eram sigură. Dacă săpam până jos de tot, până la fund, cea mai adâncă temere a mea privind căsătoria era că, până la urmă, ea ne va modela pe noi mult mai mult decât puteam noi s-o modelăm pe ea. După toate lunile acelea în care studiasem căsătoria mă temeam de o asemenea perspectivă mai mult ca niciodată. Ajunsesem să cred că instituţia căsătoriei era impresionant de puternică. Cu siguranţă era mult mai vastă şi mai veche şi mai complicată decât am putea fi vreodată eu sau Felipe. Indiferent cât de moderni şi de sofisticaţi ne-am fi simţit Felipe şi cu mine, mă temeam că urma să păşim pe linia de asamblare a căsniciei şi că, în scurt timp, aveam să ne pomenim transformaţi în *soţi* – înghesuiţi cu forţa în vreo formă complet convenţională de pe urma căreia să câştige societatea, chiar dacă noi nu câştigam prea mult.

Toate astea erau neliniştitoare din cauză că, indiferent cât de enervant ar suna, îmi place să mă gândesc la mine ca la o persoană vag boemă. Nu sunt vreo anarhistă sau ceva asemănător, dar îmi face plăcere să-mi privesc viaţa în termenii unei anume rezistenţe instinctive faţă de conformism. Ca să fim cinstiţi, şi lui Felipe îi place să se privească pe sine cam la fel. OK, haideţi să fim cu toţii sinceri aici şi să recunoaştem că *celor mai mulţi* dintre noi le place să se gândească la ei înşişi în astfel de termeni, nu-i aşa? Până la urmă e încântător să te imaginezi drept un nonconformist excentric chiar şi când ţi-ai cumpărat doar o cafetieră, nimic mai mult. Deci poate că toată ideea asta de a mă încovoia sub conformismul căsniciei m-a înţepat un pic – m-a înţepat la nivelul ăla vechi al mândriei greceşti anti-autoritate. Cu toată sinceritatea, nu eram sigură că aveam să trec vreodată cu bine peste subiectul ăsta.

Asta până l-am descoperit pe Ferdinand Mount.

Într-o zi, în timp ce scormoneam internetul după noi indicii referitoare la căsnicie, am dat peste o veche lucrare

academică cu aspect ciudat, denumită *Familia subversivă*, scrisă de un autor britanic pe nume Ferdinand Mount. Am comandat imediat cartea şi am rugat-o pe sora mea să mi-o expedieze în Bali. Îmi plăcuse titlul şi eram sigură că textul ăla avea să-mi ofere extraordinare poveşti despre nişte cupluri care reuşiseră cumva să învingă sistemul şi să submineze autoritatea socială rămânând fidele rădăcinilor lor rebele, toate astea în timp ce se aflau în interiorul instituţiei căsătoriei. Poate că aveam să-mi găsesc acolo modele!

Într-adevăr, subiectul cărţii era subminarea, dar nu de felul celei la care mă gândisem eu. Nu era deloc vorba de un manifest al răzvrătirii, lucru care n-ar fi trebuit să mă surprindă, având în vedere că Ferdinand Mount (iertăciune, *Sir* William Robert Ferdinand Mount, al treilea baronet deţinător al titlului) este un cronicar conservator de la *Sunday Times*, Londra. Pot spune cu mâna pe inimă că n-aş fi comandat niciodată cartea dacă aş fi ştiut asta de la început. Dar mă bucur că am descoperit-o, fiindcă, uneori, izbăvirea ajunge la noi în chipurile cele mai neaşteptate, iar Sir Mount (*surmount*[33]?) mi-a întins un soi de colac de salvare, oferindu-mi o perspectivă asupra căsătoriei radical diferită de tot ce dezgropasem până atunci.

Mount – de acum înainte voi sări peste titlul de nobleţe – sugerează că toate căsătoriile sunt automat acte de subversiune la adresa autorităţii. (Adică toate căsătoriile nearanjate. Ceea ce înseamnă toate căsătoriile care nu sunt tribale, de clan sau bazate pe proprietăţi. Ceea ce înseamnă căsătoriile occidentale.) Familiile care apar prin astfel de uniuni consensuale şi personale sunt şi ele unităţi subversive. Cum spune Mount: „Familia *este* o organizaţie subversivă. De fapt, este organizaţia subversivă supremă şi singura subversivă în mod constant. De-a lungul istoriei, numai familia a continuat, şi continuă şi astăzi, să submineze statul. Familia este duşmanul etern şi rezistent al tuturor ierarhiilor, bisericilor şi ideologiilor.

33 A surmonta, a birui (engl.). (*N.t.*)

Nu doar dictatorii, episcopii şi comisarii, ci şi modeştii preoţi de parohie sau intelectualii de cafenea se pomenesc puşi neîncetat faţă în faţă cu ostilitatea împietrită a familiei şi cu decizia neclintită a acesteia de a rezista până la capăt oricărui amestec din exterior."

Iată nişte cuvinte extrem de dure, dar Mount îşi construieşte o argumentaţie copleşitoare. El susţine că, de vreme ce persoanele din căsniciile nearanjate stau împreună din motive adânc personale şi de vreme ce respectivele cupluri îşi creează vieţi extrem de secrete în interiorul uniunilor proprii, aceste cupluri reprezintă ameninţări intrinseci la adresa oricui ar dori să conducă lumea. Întâiul scop al oricărui organism autoritar este să-şi impună controlul asupra unei populaţii date prin intermediul coerciţiei, îndoctrinării, intimidării sau propagandei. Dar, spre marea lor frustrare, instanţele autorităţii n-au reuşit niciodată să controleze cu desăvârşire, şi nici măcar să monitorizeze, cele mai ascunse intimităţi care se petrec între doi oameni care se culcă împreună în mod regulat.

Nici măcar STASI-ul din Germania comunistă – cea mai eficientă poliţie totalitară pe care a cunoscut-o vreodată omenirea – nu putea asculta absolut toate conversaţiile private de la ora trei noaptea din absolut toate casele private. Nimeni n-a fost vreodată în stare să facă aşa ceva. Indiferent cât de modeste sau de triviale sau de serioase ar fi discuţiile din pat, astfel de ceasuri discrete aparţin în mod exclusiv celor două persoane în cauză. Ceea ce se petrece într-un cuplu pe întuneric este însăşi definiţia cuvântului „privat". Şi aici nu mă refer doar la sex, ci şi la aspectul său cu mult mai subversiv: *intimitatea*. Cu timpul, orice cuplu din lume are potenţialul de a deveni o naţiune mică şi izolată, formată din doar doi oameni – care să-şi creeze propria cultură, propriul limbaj şi propriul cod moral la care să nu poată lua parte nimeni altcineva.

Emily Dickinson scria: „Din toate Sufletele aflate pe lume / Eu am ales – Unul". Exact ideea asta – că, din

motivele noastre personale, mulţi ajungem să alegem o singură persoană pe care s-o iubim şi s-o apărăm, mai presus decât oricare altele – este o situaţie care a exasperat dintotdeauna rudele, prietenii, instituţiile religioase, mişcările politice, oficialii de la birourile de imigrare şi corpurile de armată. Selecţia aceea, strâmtimea intimităţii, este înnebunitoare pentru oricine îşi doreşte să te controleze. De ce credeţi că sclavilor americani le era interzis să se căsătorească legal? Din cauză că, pentru proprietarii de sclavi, posibilitatea de a-i permite unei persoane aflate în captivitate să trăiască larga paletă de libertăţi emoţionale şi de secrete împărtăşite pe care le poate cultiva căsnicia era un lucru mult prea periculos. Căsătoria reprezenta un soi de libertate a inimii, şi în interiorul unei populaţii ţinute în sclavie nu putea fi tolerat nimic de genul ăsta.

După Mount, de aceea au încercat mereu, de-a lungul secolelor, entităţile puterii să taie legăturile fireşti dintre oameni: ca să-şi sporească propria putere. Ori de câte ori apare undeva o nouă mişcare revoluţionară sau sectă, sau religie, jocul reîncepe mereu la fel: printr-un efort de a te separa pe tine – individul – de cei cărora le-ai fost credincios până atunci. Noului tău stăpân, domn, zeu, crez sau popor trebuie să-i faci un jurământ de sânge prin care să-ţi declari credinţa totală. Aşa cum scrie Mount: „Trebuie să renunţi la toate celelalte bunuri şi legături lumeşti şi să urmezi Steagul sau Crucea sau Semiluna sau Secera şi Ciocanul”. Pe scurt, trebuie să-ţi dezmoşteneşti familia cea adevărată şi să juri că *noi suntem familia ta de-acum înainte*. În plus, trebuie să adopţi acele forme noi, exterioare, ce copiază familia care îţi sunt impuse (mânăstirea, kibuţul, partidul, comuna, plutonul, gaşca etc.). Şi dacă alegi să-ţi aşezi soţia sau soţul sau amantul mai presus de colectiv, cumva reuşeşti să dezamăgeşti şi să trădezi mişcarea şi eşti denunţat drept egoist, retrograd sau poate chiar trădător.

Dar oamenii continuă. Continuă să reziste colectivului şi să aleagă din mulţime o singură persoană pe

care s-o iubească. Am văzut cum s-a întâmplat acest lucru la începuturile creştinismului – mai ţineţi minte? Părinţii Bisericii propovăduiau destul de clar că, pe viitor, oamenii trebuiau să aleagă celibatul în defavoarea căsniciei. Acesta urma să fie noul construct social. Însă, deşi unii nou-convertiţi au ales celibatul, este evident că cei mai mulţi n-au făcut-o. Până la urmă, conducătorii creştini au trebuit să cedeze şi să admită că mariajul n-avea să dispară. Marxiştii s-au confruntat cu aceeaşi problemă când au încercat să creeze o nouă ordine mondială unde copiii să fie crescuţi în creşe comune şi unde să nu existe nici un fel de legături speciale în interiorul cuplurilor. Dar nici comuniştii n-au avut mai mult noroc decât primii creştini cu impunerea acestei idei. Fasciştii n-au avut nici ei noroc cu ea. Au reuşit să *influenţeze* forma căsniciei, dar n-au reuşit să *elimine* căsnicia.

Nici feministele n-au reuşit, şi trebuie să fiu corectă şi să recunosc asta. La începuturile revoluţiei feministe, unele dintre activistele cele mai radicale împărtăşeau un vis utopic conform căruia, dacă ar fi avut de ales, femeile emancipate ar fi optat de fiecare dată să aibă legături de prietenie şi de solidaritate între ele, în detrimentul opresivei instituţii a căsătoriei. Asemeni separatistei feministe Barbara Lipschutz, unele dintre acele activiste au mers atât de departe, încât au propus ca femeile să înceteze cu desăvârşire să facă sex – nu doar cu bărbaţi, ci şi cu alte femei – deoarece sexul avea să fie întotdeauna un act înjositor şi oprimant. Prin urmare, celibatul şi prietenia trebuiau să fie noile modele pentru relaţiile femeilor. „Nobody Needs to Get Fucked” era titlul scandalosului eseu al lui Lipschutz – o formulare pentru care Sfântul Pavel cu siguranţă n-ar fi optat, dar care, în esenţă, trimite la exact aceleaşi principii: că relaţiile carnale pângăresc şi că, în cel mai bun caz, partenerii romantici ne abat atenţia de la destinele noastre mai elevate şi mai onorabile. Dar Lipschutz şi adeptele ei n-au avut nici ele mai mult noroc decât primii creştini, comuniştii sau fasciştii în privinţa eradicării dorinţei de a împărtăşi intimitatea sexuală. O

mulţime de femei – chiar femei foarte inteligente şi emancipate – au sfârşit prin a deveni în viaţa privată partenerele unor bărbaţi. Şi pentru ce anume se luptă astăzi cele mai multe dintre activistele feministe lesbiene? *Pentru dreptul de a se căsători*. Pentru dreptul de a deveni mame, de a-şi întemeia familii, de a avea acces la uniuni recunoscute legal. Vor să fie *înăuntrul* căsniciei, să-i modeleze forma din interior, nu să stea în afara ei şi să arunce cu pietre către faţada veche şi dizgraţioasă a acestei instituţii.

Până şi Gloria Steinem, emblema mişcării feministe americane, a hotărât în 2000 să se căsătorească pentru prima oară. În ziua nunţii avea şaizeci şi şase de ani şi era la fel de sclipitoare ca întotdeauna; e cazul să presupunem că ştia foarte bine ce face. Însă unele dintre adeptele ei au considerat acest lucru o trădare, de parcă o sfântă decăzuse din graţia divină. E important de observat că Steinem şi-a perceput ea însăşi mariajul ca pe o sărbătorire a victoriilor feminismului. După cum a explicat chiar ea, dacă s-ar fi căsătorit în anii 1950, pe vremea când „ar fi trebuit s-o facă", ar fi devenit sclava soţului ei – sau, în cel mai bun caz, ajutorul lui de nădejde, asemeni lui Phyllis cea talentată la matematică. Însă, în mare parte datorită chiar propriilor ei eforturi neobosite, în anii 2000 căsătoria din America a evoluat până la punctul în care o femeie poate fi atât soţie, cât şi fiinţă omenească, păstrându-şi intacte toate libertăţile civile. Decizia lui Steinem tot a dezamăgit însă o mulţime de feministe pătimaşe, care n-au putut trece peste insulta usturătoare adusă lor de lidera neînfricată care a ales un bărbat în locul colectivităţii de surori. Dintre toate sufletele aflate pe lume, până şi Gloria a ales *unul* – iar această decizie a lăsat pe dinafară tot restul lumii.

Dar nu poţi opri oamenii să-şi dorească ce-şi doresc şi, după câte se pare, enorm de mulţi oameni îşi doresc intimitatea cu o persoană specială. Şi, cum nu există intimitate în lipsa unui spaţiu privat, oamenii tind să respingă foarte puternic orice persoană sau lucru care

interferează cu dorinţa lor simplă de a fi lăsaţi în pace, alături de persoana iubită. Deşi de-a lungul istoriei figurile autoritare au încercat să limiteze această dorinţă, nu ne-au putut face să ne dezicem de ea. Pur şi simplu insistăm asupra îndreptăţirii noastre de a ne lega de un alt suflet în mod legal, emoţional, fizic, material. Insistăm să încercăm mereu, indiferent cât de neinspirat ar fi acest lucru, să recreăm fiinţa uniunii omeneşti perfecte a lui Aristofan, cea cu două capete şi opt membre.

Văd cum nevoia asta teribilă îşi face de cap peste tot în jurul meu, luând uneori cele mai surprinzătoare forme. Se căsătoresc unii dintre cei mai neconvenţionali, mai acoperiţi cu tatuaje, mai antisistem şi mai rebeli oameni pe care-i cunosc. Se căsătoresc unii dintre oamenii cei mai promiscui din punct de vedere sexual pe care-i cunosc (uneori cu efecte dezastruoase – şi totuşi, măcar încearcă). Se căsătoresc unii dintre cei mai mizantropi oameni pe care-i cunosc, în ciuda a ceea ce pare a fi dezgustul lor generalizat faţă de întreaga omenire. De fapt, cunosc foarte puţini oameni care să nu fi *încercat* măcar o dată în viaţă, într-o formă sau alta, un parteneriat monogam pe termen lung – chiar dacă nu şi-au oficializat sau legalizat niciodată jurămintele într-o biserică sau în faţa unui judecător. De fapt, cei mai mulţi oameni pe care-i cunosc au încercat chiar de mai multe ori parteneriate monogame de lungă durată – deşi inima le fusese în trecut sfâşiată în urma unui asemenea efort.

Chiar Felipe şi cu mine – doi încercaţi supravieţuitori de divorţuri, care ne mândream cu un anume grad de autonomie boemă – începuserăm să ne creăm o mică lume doar pentru noi care semăna suspect de mult cu căsnicia, şi asta cu mult înainte ca autorităţile de la Imigrări să se bage în viaţa noastră. Înainte să fi auzit măcar de funcţionarul Tom, trăiam deja împreună, făceam planuri împreună, dormeam împreună, împărţeam resurse, ne construiam vieţile unul în jurul celuilalt, excludeam din relaţia noastră alte persoane – şi cum ai putea numi toate astea, dacă nu căsnicie? Am avut chiar şi o ceremonie în

care ne-am jurat fidelitate. (La naiba, avuseserăm *două*!) Ne modelam vieţile în acea formă de parteneriat tocmai pentru că tânjeam după ceva. La fel cum fac atâţia dintre noi. Tânjim după intimitate chiar dacă este riscantă emoţional. Tânjim după intimitate chiar dacă nu ne pricepem deloc la ea. Tânjim după intimitate chiar dacă este ilegal să iubim persoana pe care o iubim. Tânjim după intimitate chiar dacă ni se spune că ar trebui să tânjim după altceva, ceva mai rafinat, ceva mai nobil. Pur şi simplu *continuăm să tânjim după intimitate*, şi asta din motivele noastre profund personale. Nimeni n-a fost vreodată în stare să explice complet acest mister şi nimeni n-a fost vreodată în stare să ne înăbuşe dorinţa.

Aşa cum scrie Ferdinand Mount: „În ciuda tuturor eforturilor oficiale de a retrograda familia, de a-i reduce rolul şi chiar de a o elimina, bărbaţii şi femeile continuă cu încăpăţânare nu doar să se împerecheze şi să producă copii, ci şi să insiste să trăiască împreună în perechi.” (Apropo, eu aş adăuga ceva la ideea asta: că şi bărbaţii şi bărbaţii insistă să trăiască împreună în perechi; că şi femeile şi femeile insistă să trăiască împreună în perechi. Ceea ce înnebuneşte autorităţile şi mai mult.)

Puse faţă în faţă cu această realitate, autorităţile represive cedează întotdeauna într-un final, înclinându-se în faţa inevitabilităţii parteneriatului omenesc. Dar acei enervanţi reprezentanţi ai puterii instituţionale nu cedează fără luptă. Cedările lor au un anume tipar, un tipar despre care Mount susţine că ar fi consecvent de-a lungul istoriei occidentale. Mai întâi, autorităţile realizează încet-încet că sunt incapabile să-i oprească pe oameni să aleagă credinţa faţă de un partener în locul loialităţii faţă de vreo cauză mai înaltă şi că, prin urmare, căsătoria nu dispare. Dar, de îndată ce renunţă să mai încerce să elimine căsătoria, autorităţile încearcă în pasul doi s-o controleze, stabilind tot felul de limitări şi legi restrictive cu privire la această cutumă. De exemplu: în Evul Mediu, când, în final, Părinţii Bisericii au cedat în faţa existenţei căsătoriei, ei au îngrămădit imediat asupra instituţiei un uriaş morman de

condiţii noi şi dure. Nu trebuia să existe divorţ; căsătoria urma să fie o taină sfântă şi inviolabilă; nimeni nu avea dreptul să se căsătorească fără încuviinţarea unui preot; femeile urmau să se supună regulii de *coverture* etc. Iar apoi, Biserica a luat-o un pic razna, încercând să impună toate aceste forme de control asupra căsătoriei până la cele mai intime niveluri ale intimităţii sexuale maritale.

De exemplu, în Florenţa anilor 1600, unui călugăr (deci unui celibatar) pe nume Fratele Cherubino i-a fost încredinţată extraordinara însărcinare de a scrie un manual pentru soţii şi soţiile creştine, care avea să facă limpezi regulile privitoare la ce era şi ce nu era socotit act sexual acceptabil în interiorul unei căsnicii creştine. „Activitatea sexuală, susţinea Fratele Cherubino, nu trebuie să implice ochii, nasul, urechile, limba şi nici o altă parte a trupului care nu e necesară procreaţiei”. Soţia putea privi părţile intime ale soţului ei, dar numai dacă acesta era bolnav, şi nu pentru că ar fi fost ceva excitant. Şi: „… Femeie, nu te lăsa niciodată văzută despuiată de către soţul tău!” Deşi creştinii aveau permisiunea de a se îmbăia din când în când, să încerci să miroşi bine pentru a-ţi atrage perechea din punct de vedere sexual era, evident, un lucru teribil de păcătos. În plus, nu trebuie să-ţi săruţi niciodată soţul sau soţia folosindu-te de limbă. *Nicăieri*! „Diavolul ştie cum să facă atât de multe între soţ şi soţie”, se lamenta Fratele Cherubino. „El îi face să atingă şi să sărute nu doar părţile cinstite, ci şi pe cele necinstite. Numai gândindu-mă la acest lucru sunt copleşit de oroare, groază şi minunare…”

Bineînţeles, din perspectiva Bisericii, cel mai oribil, îngrozitor şi plin de minunare lucru era faptul că patul conjugal se dovedea atât de intim şi deci, în ultimă instanţă, atât de puţin controlabil. Nici măcar cei mai vigilenţi călugări florentini nu puteau opri explorările a două limbi intime dintr-un dormitor intim la miez de noapte. Şi nici un călugăr nu putea controla nimic din ce vorbeau cele două limbi, odată încheiat actul iubirii – ceea ce pesemne era cea mai ameninţătoare realitate dintre

toate. Chiar şi în acea epocă restrictivă, odată ce uşile se închideau şi oamenii puteau hotărî singuri, fiecare cuplu îşi definea propriii termeni de exprimare intimă.

Într-un final, cuplurile tind să câştige.

Odată ce autorităţile eşuează în încercarea de a *elimina* căsătoria şi odată ce eşuează în încercarea de a *controla* căsnicia, ele renunţă şi adoptă întreaga tradiţie matrimonială. (Lucru amuzant, Ferdinand Mount numeşte acest lucru semnarea unui „tratat de pace unilateral”.) Dar urmează un stadiu şi mai curios. Cu exactitate de ceasornic, autorităţile instituţionale încearcă de acum înainte să-şi însuşească noţiunea de căsătorie, mergând atât de departe încât să pretindă că ele au inventat căsnicia de la bun început. Este ceea ce au făcut în Occident liderii creştini conservatori în cursul ultimelor câteva secole, comportându-se de parcă ei ar fi *creat* întreaga tradiţie a căsătoriei şi a valorilor familiale, când adevărul este că religia lor a început printr-un grav atac la adresa căsătoriei şi a valorilor familiale.

Este tiparul sovietic, care s-a repetat în cazul chinezilor secolului XX. Mai întâi, comuniştii au încercat să elimine căsătoria; apoi au încercat să controleze căsătoria; după care au fabricat o mitologie complet nouă, care susţinea că „familia” fusese oricum dintotdeauna coloana vertebrală a societăţii comuniste, în caz că nu ştia toată lumea treaba asta.

Între timp, de-a lungul acestei istorii contorsionate, de-a lungul tuturor crizelor şi nervilor dictatorilor şi despoţilor şi preoţilor şi altor zbiri, oamenii au continuat pur şi simplu să se căsătorească – sau oricum am vrea să numim treaba asta. Indiferent cât de disfuncţionale sau distrugătoare sau neinspirate le-au fost uniunile – sau chiar secrete, ilegale, fără nume sau redenumite –, oamenii continuă să insiste să se contopească unii cu ceilalţi, în termenii lor. Se adaptează la toate legile schimbătoare şi reuşesc să treacă peste toate restricţiile şi limitările prezentului în care trăiesc! Aşa cum se plângea în 1750 un pastor anglican din colonia americană Maryland, dacă ar fi

fost obligat să recunoască drept „căsătorite” numai cuplurile care îşi rostiseră jurămintele în mod legal, în biserică, ar fi trebuit să-i „declare bastarzi pe nouă din zece din oamenii acestei parohii”.

Oamenii nu aşteaptă permisiunea; îşi văd de treabă şi realizează lucrurile de care au nevoie. Chiar şi cei dintâi sclavi africani din America inventaseră o formă de ceremonie profund subversivă, numită „căsătoria târnului”, în care cuplul sărea peste o măturăde nuiele rezemată pieziş în cadrul unei uşi, după care se declara căsătorit. Şi nimeni nu-i putea opri pe sclavii aceia să-şi facă jurăminte pe ascuns, într-un moment de intimitate furată.

Văzută în această lumină, întreaga noţiune occidentală de căsătorie se schimbă pentru mine – se schimbă într-o asemenea măsură, încât ajunge să pară, în chip tăcut şi personal, revoluţionară. De parcă întregul tablou istoric se mută cu câţiva centimetri nevăzuţi şi, deodată, totul se reordonează şi capătă o formă nouă. Deodată, căsnicia legală începe să semene mai puţin cu o instituţie (un sistem strict, imuabil, anchilozant şi dezumanizant, impus de autorităţi asupra unor indivizi neajutoraţi) şi mai mult cu o *concesie* (încercarea unor autorităţi neajutorate de a monitoriza comportamentul imposibil de gestionat a doi indivizi cumplit de puternici).

Aşa că nu noi, ca indivizi, trebuie să ne mulăm incomod în jurul instituţiei căsătoriei; mai degrabă instituţia căsătoriei trebuie să se muleze incomod în jurul *nostru*. Fiindcă „ele” (autorităţile instituţionale) n-au fost niciodată cu adevărat în stare să ne oprească pe „noi” (doi oameni) să ne legăm vieţile laolaltă şi să ne creăm propria lume intimă. Şi astfel, până la urmă, „ele” n-au de ales şi trebuie să ne permită „nouă” să ne căsătorim în mod legal în vreo formă sau alta, indiferent cât de restrictive pot să pară condiţiile lor. Statul şontâcăie în urma propriilor cetăţeni, luptându-se să ţină pasul, creând tardiv şi disperat (şi adesea ineficient şi chiar ilar) reguli şi moravuri în jurul a ceva ce noi vom continua să facem

oricum, fie că le place sau nu.

Deci poate că, în mod delicios, am înţeles eu totul pe dos. Probabil că e absurd să insinuezi cumva că societatea ar fi inventat căsătoria şi apoi i-ar fi forţat pe oameni să-şi creeze între ei legături. Este ca şi când ai sugera că societatea a inventat dentiştii, apoi i-a forţat pe oameni să le crească dinţi. *Noi* am inventat căsătoria. Cuplurile au inventat căsătoria. Şi nu uitaţi că tot noi am inventat divorţul. Ba am inventat şi infidelitatea, ca şi nefericirea în dragoste. De fapt, noi am inventat toată afurisita asta de încurcătură haotică a dragostei şi a apropierii şi a aversiunii şi a euforiei şi a eşecului. Dar, mai important decât orice, mai subversiv decât orice, mai încăpăţânat decât orice, noi am inventat *intimitatea*.

Înseamnă că Felipe avea dreptate într-o anumită măsură: căsătoria este un joc. Ei (cei fricoşi şi puternici) hotărăsc regulile. Noi (cei de rând şi subversivi) ne plecăm obedienţi în faţa acelor reguli. *Apoi mergem acasă şi putem să facem, fir-ar să fie, tot ce vrem noi!*

Vi se pare că încerc să mă conving singură de ceva?

Oameni buni, păi *chiar încerc* să mă conving singură de ceva.

Toată cartea asta – absolut fiecare pagină a ei – a fost un efort de a scormoni prin istoria complexă a căsătoriei occidentale până când am reuşit să-mi găsesc un locşor al meu în care să mă simt confortabil. Un astfel de confort nu e neapărat uşor de găsit. Cu treizeci de ani în urmă, în ziua nunţii ei, prietena mea Jean şi-a întrebat mama: „Oare toate miresele sunt la fel de îngrozite înainte să se căsătorească?”, iar mama ei i-a răspuns în timp ce, calmă, încheia nasturii rochiei albe a fiică-sii: „Nu, draga mea. Doar cele care chiar gândesc.”

Ei bine, eu m-am gândit foarte mult la toate astea. Pentru mine n-a fost uşor să fac saltul în căsătorie, dar poate că nici n-ar trebui să fie uşor. Poate că mi-a priit să fiu convinsă să mă căsătoresc – ba chiar să existe o luptă de convingere –, mai ales pentru că sunt femeie şi mariajul nu a fost mereu blând cu femeile.

Unele culturi par să înţeleagă mai bine decât altele nevoia persuasiunii maritale în ce priveşte femeile. În unele culturi, sarcina de a ispiti cu adevărat femeia să accepte propunerea de căsătorie a evoluat până la stadiul de ceremonie şi chiar de artă în toată puterea cuvântului. La Roma, în cartierul muncitoresc Trastevere, o puternică tradiţie încă dictează ca tânărul care doreşte să se însoare cu o anumită fată să-i facă acesteia o serenadă în public, în faţa casei. Trebuie s-o implore prin cântec să-i acorde mâna chiar acolo, în stradă, unde-l poate vedea oricine. Bineînţeles că numeroase alte culturi mediteraneene au tradiţii asemănătoare, dar în Trastevere lucrul ăsta chiar se practică până la capăt.

Scena începe de fiecare dată la fel. Tânărul vine la casa iubitei lui împreună cu un grup de prieteni şi câteva chitare. Se strâng cu toţii sub fereastra fetei şi încep să cânte cât îi ţine gura – în sonorul şi asprul dialect local – un cântec cu titlul extrem de neromantic *Roma, nun fa'la stupida stasera!* (*Roma, nu face pe proasta-n seara asta!*). Fiindcă, de fapt, băiatul nu-i cântă direct iubitei; nu îndrăzneşte s-o facă. Ceea ce vrea el de la ea (mâna, viaţa, corpul, sufletul, credinţa ei) este ceva atât de monumental, încât e prea terifiant ca să fie cerut în mod direct. În loc, el îşi îndreaptă cântecul către întreaga Romă, strigându-i totul cu o disperare emoţională vie, directă, insistentă. Din toată inima, el imploră însăşi cetatea să-l ajute în acea seară pentru a-şi ademeni iubita către căsătorie.

„Roma, nu face pe proasta-n seara asta!" cântă tânărul sub fereastra fetei. „Ajută-mă! Spulberă norii de pe chipul lunii, doar pentru noi doi! Fă să strălucească cele mai luminoase stele ale tale! Hai, bate, vântule de Apus, bate, afurisitule! Suflă aer înmiresmat de primăvară!"

Când prin cartier încep să adie primele acorduri ale acestei cunoscute melodii, toată lumea iese la ferestre şi astfel începe uimitorul fragment al spectacolului de seară la care participă şi publicul! Toţi bărbaţii din casele dimprejur se apleacă pe fereastră şi îşi agită pumnii către cer, mustrând cetatea Romei că nu-l ajută mai cu viaţă pe

bietul băiat care face cererea în căsătorie. Toţi bărbaţii strigă într-un singur glas: „Roma, nu face pe proasta-n seara asta! Ajută-l!”

Apoi, fata – obiectul dorinţei – iese la fereastră. Are de cântat partea ei din serenadă, dar cu complet alte cuvinte. Când îi vine rândul, şi ea imploră Roma să nu fie proastă-n seara asta. Şi ea roagă cetatea s-o ajute. Dar lucrul pe care-l cere ea este cu totul diferit. Fata imploră Roma să-i dea puterea de a refuza propunerea de căsătorie.

„Roma, nu face pe proasta-n seara asta!” imploră ea cântând. „Te rog să tragi norii înapoi peste chipul lunii! Ascunde-ţi cele mai luminoase stele! Nu mai bate, vântule de Apus, nu mai bate, afurisitule! Nu mai sufla aer înmiresmat de primăvară! Ajută-mă să rezist!”

Toate femeile din cartier se apleacă de la ferestrele *lor* şi cântă cu putere alături de fată: „Te rugăm, Roma, ajut-o!”

Totul se transformă într-un duel disperat între vocile bărbaţilor şi vocile femeilor. Scena devine atât de încărcată, încât începe să ţi se pară că toate femeile din Trastevere se roagă pentru însăşi viaţa lor. Însă, în mod straniu, ţi se pare că bărbaţii din Trastevere se roagă şi ei, tot pentru însăşi viaţa lor.

În agitaţia schimbului de replici, e uşor să pierzi din vedere că, la urma urmei, totul nu e decât un joc. Oricum, toată lumea ştie încă de la prima notă a serenadei cum se va încheia povestea. Dacă fata a ieşit la fereastră, dacă a privit chiar şi în fugă către pretendentul ei aflat jos în stradă înseamnă că i-a acceptat cererea în căsătorie. Prin simpla participare la jumătatea ei de spectacol, fata şi-a demonstrat iubirea. Dar, din mândrie (sau poate dintr-un foarte explicabil sentiment de teamă), tânăra trebuie să tragă de timp – chiar şi numai pentru a da glas dubiilor şi ezitărilor ei. Trebuie să arate extrem de limpede că va fi nevoie de toată enorma putere a dragostei băiatului, combinată cu întreaga frumuseţe maiestuoasă a Romei, cu toată strălucirea stelelor şi cu toată puterea de seducţie a

lunii pline şi cu tot parfumul afurisitului ăluia de vânt de Apus înainte ca ea să binevoiască să spună *da*.

Având în vedere ce acceptă să facă, putem spune că întregul spectacol şi întreaga ei împotrivire sunt absolut necesare.

În orice caz, de asta aveam şi eu nevoie – de un cântec gălăgios de autoconvingere, strigat din toate puterile chiar la mine pe stradă, sub fereastra mea, până când aveam să mă relaxez, finalmente, în propria mea acceptare. Ăsta a fost încă de la început scopul întregului efort. Aşa că, să mă iertaţi dacă la sfârşitul povestirii mele vi se va părea că mă agăţ de nişte fire de paie ca să ajung la concluzii mângâietoare în privinţa căsniciei. Am nevoie de firele astea de paie; am nevoie de acele mângâieri. Am avut cu siguranţă nevoie de teoria încurajatoare a lui Ferdinand Mount, conform căreia, dacă priveşti căsătoria dintr-o anumită perspectivă, poţi construi o argumentaţie cu care să susţii caracterul intrinsec subversiv al acestei instituţii. Am primit teoria asta ca pe un minunat balsam vindecător. Bine, poate că respectiva teorie nu funcţionează şi pentru voi. Poate că voi n-aveţi nevoie de ea în acelaşi fel ca mine. Poate că teza lui Mount nici măcar nu este complet corectă din punct de vedere istoric. Oricum ar fi, *eu o accept*. Ca o bună aproape-braziliancă ce sunt, voi accepta acest unic vers al cântecului de convingere şi mi-l voi însuşi – nu doar pentru că-mi dă curaj, ci şi pentru că mă încântă.

Procedând astfel, mi-am găsit, în sfârşit, colţişorul meu înăuntrul lungii şi ciudatei istorii a căsătoriei. Aşa că am să mă parchez aici – chiar aici, pe locul ăsta de subversiune tăcută, amintindu-mi mereu de toate celelalte cupluri care, de-a lungul timpului, s-au încăpăţânat să se iubească şi care au îndurat tot felul de rahaturi enervante şi agresive pentru a putea obţine ceea ce şi-au dorit în ultimă instanţă: un pic de intimitate în care să practice iubirea.

Singură, în sfârşit, în colţişorul meu şi împreună cu iubitul meu, totul va fi bine şi totul va fi bine, şi totul va fi

bine, şi toate lucrurile vor fi bine.

CAPITOLUL OPT
Căsătoria şi ceremoniile

Nimic nou pe-aici, cu excepţia faptului că m-am căsătorit.

Lucru care, pentru mine, e un motiv de profundă uimire.

Abraham Lincoln, într-o scrisoare din 1842 către Samuel Marshall

Lucrurile s-au mişcat foarte repede după aceea.

În decembrie 2006, Felipe nu reuşise încă să obţină actele de imigrare, dar simţeam amândoi că victoria era aproape. De fapt, *am hotărât* că victoria era aproape, aşa că am făcut exact lucrul pe care cei de la Departamentul de Securitate Internă îţi spun în mod special să nu-l faci atunci când aştepţi ca perechea ta să obţină viza de imigrare: planuri.

Prioritatea numărul unu? Odată căsătoriţi, urma să avem nevoie de un loc în care să ne stabilim definitiv. Destul cu închiriatul, destul cu hoinăreala. Aveam nevoie de o casă numai a noastră. Aşa că, în timp ce eram încă în Bali cu Felipe, am început să caut case pe internet la modul serios şi pe faţă, ceva într-o zonă rurală şi liniştită, o casă situată la o distanţă uşor de parcurs cu maşina faţă de casa din Philadelphia a surorii mele. Să cauţi case într-un moment în care nu te poţi *uita* de fapt la nici una e o chestie nebunească, dar eu aveam o viziune clară a ceea ce ne trebuia – un cămin inspirat de o poezie scrisă cândva de prietena mea Kate Light despre atmosfera casnică perfectă, cel puţin în versiunea ei personală: „O casă la ţară ca să afli ce-i bine / Câteva cămăşi de in, un pic de artă / Şi cu tine.”

Ştiam că, dacă o găseam, aveam s-o recunosc. Şi am găsit-o, ascunsă într-un mic oraş de provincie din New Jersey. La drept vorbind, nu era o casă, ci o biserică – o minusculă capelă presbiteriană construită în 1802, pe care cineva o transformase în mod inteligent în spaţiu de locuit.

Două dormitoare, o bucătărie compactă şi un sanctuar mare şi spaţios în care se adunau pe vremuri enoriaşii. Ferestre de sticlă vălurită, înalte de patru metri şi jumătate. Un arţar mare în curtea din faţă. Asta era. De la celălalt capăt al planetei, am făcut o ofertă de cumpărare fără să fi văzut măcar proprietatea cu ochii mei. Câteva zile mai târziu, în îndepărtatul New Jersey, proprietarii mi-au acceptat oferta.

— Avem casă! l-am anunţat triumfătoare pe Felipe.

— Minunat, draga mea, mi-a spus el. Acum nu mai avem nevoie decât de o ţară.

Aşa că, fir-ar să fie, m-am pus pe treabă ca să facem rost şi de ţară. M-am întors singură în Statele Unite chiar înainte de Crăciun şi m-am ocupat de toate chestiunile de care trebuia să mă ocup. Am semnat actele de cumpărare pentru noua casă, am scos lucrurile noastre de la păstrare, am închiriat o maşină, am cumpărat o saltea. Am găsit un spaţiu de depozitare într-un sat din apropiere, în care puteam să mut lucrurile personale şi pietrele preţioase ale lui Felipe. I-am înregistrat afacerea pe o nouă firmă din New Jersey. Toate astea înainte să ştiu sigur dacă mai avea să fie primit vreodată înapoi în ţară. Cu alte cuvinte, am pus la locul lor toate lucrurile noastre înainte de a exista un „noi” din punct de vedere oficial.

În acest timp, în Bali, Felipe a plonjat în ultimele pregătiri frenetice pentru viitorul lui interviu de la consulatul american din Sydney. Pe măsură ce se apropia data interviului (se presupunea că avea să aibă loc cândva prin ianuarie), conversaţiile noastre la distanţă deveneau tot mai administrative. Ne-am pierdut orice zvâcnire romantică – nu aveam timp pentru aşa ceva –, în timp ce eu studiam de mii de ori listele cu solicitări birocratice, asigurându-mă că adunase până şi ultima bucăţică de hârtie de care putea avea nevoie ca s-o prezinte ulterior autorităţilor americane. În loc să-i trimit mesaje de dragoste, acum îi trimiteam e-mailuri în care scriam: „Dragule, avocatul spune că trebuie să merg până în Philly şi să iau personal formularele de la el, fiindcă au un cod de

bare special şi nu poate să mi le trimită prin fax. După ce ţi le trimit ţie prin poştă, primul lucru pe care trebuie să-l faci e să completezi formularul DS-230 Partea I şi să-l trimiţi la consulat împreună cu anexa. Când ai să mergi la interviu, o să trebuiască să ai la tine formularul original DS-156 şi toate celelalte acte de imigrare – dar nu uita: până nu ajungi în faţa funcţionarului american de la interviuri, NU SEMNA FORMULARUL DS-156!!!!”

Numai că, în aproape ultimul moment, cu doar câteva zile înainte de interviul programat, am realizat că bâjbâisem degeaba. Ne lipsea o copie după cazierul judiciar brazilian al lui Felipe. Sau, mai bine zis, ne lipsea un act care să dovedească faptul că Felipe *nu avea* cazier judiciar în Brazilia. Acea hârtie extrem de importantă pentru dosar ne scăpase cumva din vedere. Ce a urmat a fost un oribil atac de panică. Oare asta avea să întârzie din nou toată procedura? Era măcar posibil să obţinem un certificat de cazier judiciar brazilian fără ca Felipe să fie nevoit să zboare până în Brazilia şi să-l obţină personal?

După câteva zile de telefoane transplanetare incredibil de complicate, Felipe a reuşit s-o convingă pe Armenia, prietena noastră braziliancă – femeie cu o extraordinară carismă şi cu un nesecat izvor de resurse –, să stea o zi întreagă la coadă într-o secţie de poliţie din Rio de Janeiro şi să-l ameţească pe unul din funcţionarii de-acolo să-i dea *ei* certificatul de cazier curat al lui Felipe. (Faptul că Armenia ne-a salvat în final a fost un soi de simetrie poetică, având în vedere că ea este cea care ne-a făcut cunoştinţă cu trei ani în urmă în Bali, la o petrecere.) Apoi Armenia a trimis actele prin curier din Brazilia în Bali, la Felipe – exact la timp ca el să zboare la Djakarta în plin muson ca să găsească un traducător autorizat capabil să transcrie toate documentele lui braziliene în engleza necesară, în prezenţa singurului notar autorizat vorbitor de portugheză recunoscut de statul american din întregul stat indonezian.

— Totul este extrem de clar, m-a asigurat Felipe când m-a sunat în toiul nopţii dintr-o ricşă, sub ploaia

torenţială din Java. O s-o facem noi şi pe-asta. O s-o facem noi şi pe-asta. O s-o facem noi şi pe-asta.

În dimineaţa zilei de 18 ianuarie 2007, Felipe era prima persoană din coada de la consulatul american din Sydney. Nu dormise de câteva zile, dar era pregătit şi avea la el un înfricoşător de complex vraf de acte: dosare oficiale, examene medicale, certificate de naştere şi o sumedenie de alte documente de diverse tipuri. Nu se mai tunsese de o grămadă de vreme şi încă purta sandalele de călătorie. Dar a fost bine. Nu le-a păsat cum arăta, nu le-a păsat decât că avea la el tot ce trebuia. Şi în ciuda câtorva întrebări-capcană ale oficialului de la Imigrări cu privire la ce anume căutase Felipe în Peninsula Sinai în 1975 (răspunsul? se îndrăgostise de o frumoasă israeliancă în vârstă de şaptesprezece ani, evident), interviul a decurs bine. La capătul lui, în sfârşit – cu acel satisfăcător *bum* (ca de bibliotecar) al ştampilei aplicate pe paşaport –, i-au dat viza.

— Mult noroc în căsnicie, i-a spus oficialul american logodnicului meu brazilian, iar Felipe a devenit liber.

A doua zi dimineaţă a prins un zbor din Sydney al companiei Chinese Airlines, care l-a plimbat prin Taipei, apoi până în Alaska. În Anchorage a trecut cu bine de vamă şi de serviciul de imigrare american, apoi s-a urcat într-un avion către JFK[34]. Peste câteva ore, într-o noapte friguroasă de iarnă, mergeam cu maşina să-l iau de la aeroport.

Şi deşi îmi place să cred că în cele zece luni care trecuseră reuşisem să mă controlez cu un minim efort stoic, trebuie să recunosc că, de cum am ajuns la aeroport, m-am dezintegrat. Toate temerile pe care mi le înăbuşisem de la arestarea lui Felipe au năvălit la suprafaţă acum, când eram atât de aproape de întoarcerea lui acasă în siguranţă. Ameţisem, începusem să tremur şi-mi era dintr-odată frică de orice. Îmi era teamă să nu fi ajuns în alt aeroport decât trebuia, la altă oră sau în altă zi. (Cred că

34 John Fitzgerald Kennedy, principalul aeroport internaţional din apropierea oraşului New York. (*N.t.*)

mă uitasem la itinerar de vreo şaptezeci şi cinci de ori, dar tot îmi făceam griji.) Îmi era teamă că avionul lui Felipe se prăbuşise. Îmi era o teamă retrospectivă, nebunească, să nu-şi fi ratat interviul pentru viză din Australia – când, de fapt, el tocmai *trecuse* de interviul cu pricina, cu doar o zi în urmă.

Şi, chiar dacă panoul cu Sosiri anunţa limpede că zborul lui aterizase, eu simţeam o teamă perversă că zborul lui de fapt *nu* aterizase şi că nu mai avea să aterizeze niciodată. *Dacă n-a coborât din avion? Dacă a coborât şi l-au arestat din nou? De ce-i trebuie atâta timp ca să coboare din avion?* Scanam feţele tuturor pasagerilor care ieşeau de pe coridorul de la Sosiri, căutându-l pe Felipe sub cele mai improbabile înfăţişări. În mod iraţional, trebuia să mă uit de două ori la fiecare bătrânică chinezoaică cu baston şi la fiecare copilaş care abia învăţase să meargă, doar ca să mă asigur că nu era el. Nu puteam să mai respir. Exact ca un copil rătăcit, aproape că am dărâmat un poliţist căruia i-am cerut ajutorul – dar *cum anume* m-ar fi putut ajuta?

Apoi, deodată, l-am văzut.

L-aş recunoaşte oriunde. Cea mai familiară faţă din lume, pentru mine. Alerga prin coridorul de la Sosiri, căutându-mă cu aceeaşi expresie îngrijorată pe care sunt sigură că o aveam şi eu. Era îmbrăcat cu aceleaşi haine pe care le purtase cu zece luni în urmă, când fusese arestat pe aeroportul din Dallas – aceleaşi haine pe care le purtase aproape în fiecare zi a întregului an care trecuse, prin toată lumea. Da, era un pic uzat pe ici, pe colo, dar mie îmi părea impunător chiar şi-aşa, cu ochii arzând de efortul de a mă descoperi în mulţime. Nu era vreo bătrânică chinezoaică, nu era vreun copilaş, nu era nimeni altcineva. Era Felipe – Felipe al meu, omul meu, ghiuleaua mea – şi apoi m-a văzut şi s-a năpustit asupra mea şi aproape că m-a dărâmat cu forţa impactului dintre noi.

„Noi doi ne-am rotit şi ne-am rotit până ce am ajuns înapoi acasă”, scria Walt Whitman. „Ne-am golit de toate în afară de libertate şi de toate în afară de fericirea

noastră.”

Iar acum nu ne mai puteam desprinde unul de celălalt şi, din cine ştie ce motiv, nu mă mai puteam opri din plâns.

După doar câteva zile, ne-am căsătorit.

Ne-am căsătorit în noua noastră casă – în biserica aceea veche şi ciudată – într-o după-amiază rece de duminică din februarie. Din câte se pare, să ai o biserică e un lucru foarte la îndemână în caz că vrei să te căsătoreşti.

Certificatul de căsătorie ne-a costat douăzeci şi opt de dolari şi fotocopia unei facturi de utilităţi. Invitaţii au fost: părinţii mei (căsătoriţi de patruzeci de ani); unchiul meu Terry şi mătuşa mea Deborah (căsătoriţi de douăzeci de ani); sora mea şi soţul ei (căsătoriţi de cincisprezece ani); prietenul meu Jim Smith (divorţat de douăzeci şi cinci de ani); şi Toby, căţelul familiei (necăsătorit niciodată, având curiozităţi bisexuale). Ne-am fi dorit cu toţii să fi putut veni şi copiii lui Felipe (necăsătoriţi), dar nunta fusese organizată atât de rapid, încât nu am avut cum să-i aducem din Australia la vreme. A trebuit să ne descurcăm cu câteva apeluri telefonice pline de bucurie, dar nu puteam risca vreo întârziere. Trebuia să facem imediat totul pentru a-i proteja lui Felipe dreptul de şedere pe teritoriul american prin intermediul unei proceduri legale inviolabile.

În final, am hotărât că ne dorim totuşi câţiva martori la nunta noastră. Prietenul meu Brian avusese dreptate: căsătoria nu e un act de rugăciune privat. De fapt, este atât o chestiune de interes public, cât şi una de interes privat, cu consecinţe în lumea reală. În timp ce termenii intimi ai relaţiei noastre aveau să ne aparţină numai mie şi lui Felipe, era important să nu uităm nici că o mică parte din căsnicia noastră avea să aparţină pentru totdeauna şi familiilor noastre – tuturor acelor oameni care aveau să fie serios marcaţi de succesul sau de eşecul nostru. Aşa că trebuia să fie şi ei prezenţi în ziua aceea. A mai trebuit să recunosc şi că, indiferent dacă-mi plăcea sau nu, o altă mică parte din căsătoria noastră avea să aparţină pentru

totdeauna statului. La urma urmei, exact lucrul ăsta ne făcuse să avem o căsătorie legală.

O foarte mică parte, de o formă ciudată, a jurămintelor noastre a aparţinut istoriei – la ale cărei picioare impozante trebuie să îngenunchem cu toţii finalmente. De locul din istorie în care ai aterizat depinde în mare măsură felul în care vor arăta şi se vor auzi jurămintele tale de nuntă. Cum s-a întâmplat ca Felipe şi cu mine să aterizăm chiar acolo, în micul oraş de provincie din Garden State, în anul 2007, am hotărât să nu ne scriem noi nişte jurăminte din cale-afară de personalizate (oricum, făcusem deja treaba asta în Knoxville), ci să ne recunoaştem locul în istorie repetând jurămintele laice care se folosesc de obicei în statul New Jersey. Pur şi simplu am simţit că aşa se cuvine, date fiind împrejurările.

Bineînţeles că nepoata mea a participat şi ea la nuntă. Nick, un geniu teatral, a fost pe-aproape şi ne-a citit o poezie cu aduceri-aminte. Iar Mimi? Mă încolţise cu o săptămână înainte şi mă întrebase:

— Asta o să fie o nuntă *adevărată* sau nu?

— Depinde, i-am spus eu. Ce crezi tu că înseamnă nuntă adevărată?

— Nuntă adevărată înseamnă că trebuie să fie şi o fetiţă care să ducă florile, mi-a răspuns Mimi. Şi fetiţa cu florile trebuie să poarte o rochie roz. Şi fetiţa cu florile trebuie să ducă florile. Dar nu un *buchet* de flori, trebuie un *coş* cu petale de trandafiri. Şi să nu fie petale de trandafiri roz, să fie petale de trandafiri *galbeni*. Şi fetiţa cu florile trebuie să meargă în faţa miresei şi să arunce petalele de trandafiri galbeni pe jos. O să ai aşa ceva?

— Nu prea ştiu, i-am răspuns. Totul depinde de un lucru: dacă găsim pe undeva vreo fetiţă care să fie în stare să facă treaba asta. Ştii tu pe cineva?

— Bănuiesc că pot s-o fac *eu*, mi-a răspuns ea rar, privind în altă parte cu o teribilă atitudine de falsă indiferenţă. Adică, dacă nu găseşti pe altcineva…

Aşa că, după câte se pare, am avut o nuntă adevărată, chiar şi după standardele severe ale lui Mimi.

Dar, în afară de fetiţa cu florile, care era elegant îmbrăcată, a fost o ocazie destul de nesimandicoasă. Am purtat puloverul meu roşu preferat. Mirele şi-a purtat cămaşa albastră (pe cea curată). Jim Smith a cântat la chitară, iar mătuşa Deborah – cântăreaţă profesionistă de operă – a cântat *La vie en rose* doar pentru plăcerea lui Felipe. Nimeni n-a părut deranjat de faptul că lucrurile din casă nu erau încă despachetate, şi casa – în mare parte nemobilată. Singura încăpere complet utilizabilă la momentul respectiv era bucătăria, iar asta se întâmpla doar pentru ca Felipe să poată prepara un prânz de nuntă pentru toată lumea. De două zile tot gătea; când a venit momentul să ne căsătorim cu adevărat, a trebuit să-i atragem atenţia să-şi dea jos şorţul. („Semn tare bun”, a remarcat mama.)

Jurămintele noastre de nuntă au fost consemnate de un domn drăguţ pe nume Harry Furstenberger, primarul acelui orăşel din New Jersey. Când primarul Harry a intrat pe uşă, tata l-a întrebat direct:

— Sunteţi democrat sau republican? (Fiindcă ştia că pentru mine contează.)

— Sunt republican, a răspuns primarul Harry.

A urmat un moment de tăcere tensionată. Apoi sora mea a şoptit:

— Liz, de fapt, pentru o treabă ca asta, un republican e chiar ceva de dorit. Doar ca să fii sigură că cei de la Securitate Internă îţi acceptă căsătoria, ştii?

Aşa că am continuat.

Ştiţi cu toţii cum decurge o ceremonie clasică de nuntă americană, aşa că n-am să repet etapele aici. E suficient să spun că le-am parcurs şi noi pe toate. Fără ironie sau ezitări, ne-am spus unul celuilalt jurămintele în prezenţa familiei mele, în prezenţa prietenosului nostru primar republican, în prezenţa unei adevărate domnişoare cu flori şi în prezenţa căţelului Toby. De fapt, Toby – simţind că momentul e important – s-a ghemuit pe podea exact între mine şi Felipe tocmai când ne pregăteam să ne rostim jurămintele. A trebuit să ne aplecăm peste căţel ca

să ne sărutăm. Treaba asta mi s-a părut ciudată; în portretele medievale de nuntă, între personajele cuplului proaspăt căsătorit se poate observa adesea şi imaginea unui câine – simbolul absolut al *fidelităţii*.

După toate astea – care nici n-au durat prea mult, având în vedere magnitudinea evenimentului – Felipe şi cu mine eram, în sfârşit, căsătoriţi legal. Ne-am aşezat apoi cu toţii la o masă de prânz prelungită – primarul şi prietenul meu Jim şi familia mea şi copiii şi proaspătul meu soţ. În după-amiaza aceea n-aveam cum să ştiu cu certitudine de câtă linişte şi mulţumire urma să am parte în această căsnicie (traducere: *acum ştiu*), dar, chiar şi aşa, mă simţeam calmă şi recunoscătoare. Era o zi minunată. Am avut mult vin şi s-au ţinut multe toasturi. Baloanele pe care le aduseseră cu ei Nick şi Mimi s-au înălţat încet până în tavanul prăfuit al vechii biserici şi unduiau acolo, deasupra tuturor. Oaspeţii ar fi rămas chiar mai mult la noi, dar la căderea serii a început să burniţeze, aşa că şi-au strâns hainele şi lucrurile, nerăbdători să pornească la drum înainte ca vremea să se strice de tot.

În scurt timp, plecaseră toţi.

Iar Felipe şi cu mine am rămas, în sfârşit, singuri, să strângem vasele de pe masă şi să începem să ne despachetăm casa.

Mulţumiri

Această carte este o lucrare de nonficţiune. Am recreat pe cât de bine m-am priceput toate conversaţiile şi întâmplările, dar, uneori – de dragul coerenţei narative – am scurtat evenimente şi discuţii care s-au desfăşurat în decursul a câteva zile, restrângându-le într-un singur episod. În plus, am schimbat şi câteva – nu toate – dintre numele personajelor din această povestire, pentru a proteja intimitatea unor oameni care, atunci când drumurile li s-au încrucişat accidental cu al meu, se poate să nu fi avut intenţia să apară ulterior într-o carte. Îi mulţumesc lui Chris Langford pentru ajutorul dat la găsirea unor pseudonime potrivite pentru toţi aceşti oameni minunaţi.

Nu sunt cercetătoare de profesie, nici sociolog, nici psiholog, nici vreo expertă în căsătorie. În cartea aceasta m-am străduit să discut istoria căsătoriei într-un mod cât mai obiectiv, dar, ca să reuşesc, a trebuit să mă bazez în foarte mare măsură pe lucrările unor cercetători şi ale unor scriitori care şi-au dedicat întreaga viaţă profesională acestei teme. Nu voi înşira aici bibliografia completă, dar trebuie să-mi declar enorma gratitudine faţă de câţiva autori:

În ultimii trei ani de studiu, lucrările istoricului Stephanie Coontz au fost pentru mine un far luminos şi n-am destule cuvinte ca să recomand pe cât merită cartea ei *Marriage: A History*, fascinantă şi extrem de uşor de citit. Le mai datorez enorm şi următorilor: Nancy Cott, Eileen Powers, William Jordan, Erika Uitz, Rudolph M. Bell, Deborah Luepnitz, Zygmunt Bauman, Leonard Shlain, Helen Fisher, John Gottman şi Julie Schwartz-Gottman, Evan Wolfson, Shirley Glass, Andrew J. Cherkin, Ferdinand Mount, Anne Fadiman (pentru extraordinarele ei scrieri despre etnia hmong), Allan Bloom (pentru consideraţiile lui privind falia filozofică greco-ebraică), numeroşii autori ai studiului despre căsnicie realizat la Universitatea Rutgers şi – cel mai delicios şi mai neaşteptat dintre toţi – Honoré

de Balzac.

Pe lângă aceşti autori, persoana care a avut cea mai mare influenţă în modelarea acestei cărţi a fost prietena mea Anne Connell, care a editat, a verificat şi a corectat manuscrisul până la ultima literă, folosindu-se de ochii ei bionici, de fermecatul ei condei de aur şi de experienţa inegalabilă din domeniul „reţelelor de pe internet”. Nimeni – dar absolut nimeni – nu rivalizează în privinţa minuţiei editoriale cu Scrutatrix. Trebuie să-i mulţumesc lui Anne pentru faptul că acest volum este împărţit pe capitole, pentru că *actually* („de fapt”) nu apare de câte patru ori în fiecare paragraf şi pentru că fiecare broască din aceste pagini a fost corect numită amfibian, şi nu reptilă.

Îi mulţumesc surorii mele Catherine Gilbert Murdock, care nu este doar o talentată scriitoare de ficţiune pentru tineri (minunata ei carte *Dairy Queen* e o lectură obligatorie pentru orice fată care gândeşte, cu vârsta cuprinsă între zece şi şaisprezece ani), ci şi o scumpă prietenă şi cel mai important model intelectual al vieţii mele. Şi ea a citit cu grijă cronofagă această carte, scutindu-mă de numeroase greşeli de gândire şi de concordanţă. Acestea fiind spuse, ceea ce mă uimeşte nu este atât extraordinara şi completa înţelegere a lui Catherine privind istoria Occidentului, cât misteriosul ei talent de a şti mereu în ce moment este nevoie să-i trimită surorii ei bolnave de dor de acasă o pijama nouă, chiar şi atunci când respectiva soră se află tocmai la Bangkok şi se simte extrem de izolată. Ca mulţumire pentru toată bunătatea şi generozitatea lui Catherine, i-am oferit în această carte o notă de subsol alcătuită cu dragoste.

Pentru ideile şi încurajările lor, le mulţumesc tuturor celorlalţi care s-au numărat printre primii cititori ai acestei cărţi: Darcey, Cat, Ann (cuvântul „pachiderm” este pentru ea), Cree, Brian (între noi doi, cartea aceasta se va numi întotdeauna *Nunţi şi luări în posesie*), mama, tata, Sheryl, Iva, Bernadette, Terry, Deborah (care mi-a sugerat cu delicateţe că poate doresc să menţionez şi cuvântul „feminism” într-o carte despre căsătorie), unchiul Nick (cel

mai credincios susţinător al meu de când mă ştiu), Susan, Shea (care a ascultat ore şi ore şi ore nesfârşite primele mele idei pe această temă), Margaret, Sarah, Johnny şi John.

Îi mulţumesc lui Michael Knight pentru că în 2005 mi-a oferit o slujbă şi o cameră în Knoxville şi pentru că mă cunoaşte îndeajuns ca să înţeleagă că prefer să locuiesc într-un vechi hotel nebunesc decât în oricare alt loc din oraş.

Le mulţumesc lui Peter şi lui Marianne Blythe că i-au oferit lui Felipe canapeaua şi încurajările lor când a aterizat în Australia disperat şi ieşit nu demult din închisoare. Cu doi copii mici, un câine, o pasăre şi cu minunata Tayla sub un singur acoperiş, casa familiei Blythe era deja suprapopulată, dar Peter şi Marianne au reuşit cumva să-i facă loc încă unui refugiat aflat la ananghie. Le mulţumesc şi lui Rick şi Clarei Hinton din Canberra pentru că au dirijat capătul australian al procesului de imigrare al lui Felipe şi au păzit cu străşnicie poşta. Chiar şi la o distanţă cât jumătate de lume, ei ne sunt vecini perfecţi.

Dacă tot a venit vorba despre australieni extraordinari, le mulţumesc lui Erica, Zo şi Tara – minunaţii mei copii vitregi şi nora mea vitregă – pentru că m-au primit cu atâta căldură în vieţile lor. Îi sunt în mod special recunoscătoare Ericăi pentru a-mi fi făcut cel mai minunat compliment din viaţa mea: „Liz, îţi mulţumesc că nu eşti vreo piţipoancă.” (Plăcerea e a mea, iubito. Asemenea.)

Le mulţumesc lui Ernie Sesskin şi lui Brian Foster şi lui Eileen Marolla pentru că au condus – din pura bunătate a inimilor lor iubitoare de imobiliare – întreaga tranzacţie complicată prin intermediul căreia Felipe şi cu mine ne-am cumpărat casa din New Jersey în timp ce ne aflam la celălalt capăt al lumii. Nu există nimic care să se compare cu primirea la ora trei noaptea a unui plan al casei desenat de mână, având convingerea că cineva are grijă de tine.

Îi mulţumesc Armeniei de Oliveira că a intrat în

acţiune la Rio de Janeiro pentru a salva de acolo procesul de imigrare al lui Felipe. Tot pe frontul brazilian, pe care rezistă ca de obicei, s-au aflat şi minunaţii Claucia şi Fernando Chevarria – care au fost la fel de neobosiţi în căutările lor de antice livrete militare pe cât au fost în privinţa dragostei şi a încurajărilor pe care ni le-au oferit.

Îi mulţumesc lui Brian Getson, avocatul nostru de imigrări, pentru atenţia şi răbdarea lui şi îi mulţumesc lui Andrew Brenner că ne-a ajutat să-l găsim pe Brian.

Îi mulţumesc Tanyei Hughes (pentru că mi-a oferit o cameră doar a mea la începutul acestui proces) şi lui Rayya Elias (pentru că mi-a oferit o cameră doar a mea la sfârşitul lui).

Le mulţumesc lui Roger LaPhoque şi doctorului Charles Henn pentru ospitalitatea lor şi pentru eleganţa din oaza accesibilă a hotelului Atlanta din Bangkok. Atlanta este o minunăţie care trebuie văzută pentru a putea fi crezută, şi nici măcar aşa nu devine mai credibilă.

Îi mulţumesc lui Sarah Chalfan pentru nesfârşita ei încredere în mine şi pentru anii în care mi-a oferit protecţia ei continuă şi învăluitoare. Le mulţumesc lui Kassie Evashevski, Ernie Marshall, Miriam Feuerle şi Julie Mancini pentru că încununează acest cerc al protecţiei.

Le mulţumesc lui Paul Slovak, Clare Ferraro, Kathryn Court şi tuturor celor de la Viking Penguin pentru răbdarea lor din perioada în care am scris această carte. În lumea editorială nu mai există mulţi oameni care să spună „Ai la dispoziţie oricât timp vrei” unui scriitor care tocmai şi-a încălcat unul dintre cele mai importante termene de predare. De-a lungul acestui întreg proces, nimeni (cu excepţia mea) nu a exercitat asupra mea nici o urmă de presiune, iar acest lucru a fost un dar nepreţuit. Grija lor este reflectarea unui mod mai vechi şi mai elegant de a face afaceri, iar eu sunt recunoscătoare că am fost destinatara unei astfel de amabilităţi.

Mulţumesc familiei mele – mai ales părinţilor şi bunicii mele Maude Olson – pentru că nu au ezitat când mi-au permis să explorez pe hârtie sentimentele mele

personale în legătură cu unele dintre cele mai complicate decizii din vieţile lor.

Îi mulţumesc funcţionarului Tom de la Departamentul de Securitate Internă al Statelor Unite pentru că l-a tratat pe Felipe cu atâta neaşteptată bunătate în perioada arestului şi a detenţiei lui. Iar aceasta e cea mai ireală frază pe care am scris-o în cursul întregii mele vieţi, dar trebuie s-o introduc aici. (Stimate domn, nu suntem foarte siguri că vă numiţi cu adevărat „Tom”, dar acesta e numele cu care vă ţinem minte amândoi şi sper că măcar dumneavoastră ştiţi cine sunteţi: un extrem de neobişnuit agent al destinului, care a făcut dintr-o experienţă neplăcută una cu mult mai puţin neplăcută decât putea să fie.)

Le mulţumesc celor de la Frenchtown pentru că ne-au adus acasă.

În final, marea mea recunoştinţă omului care îmi este acum soţ. E o persoană prin natura sa discretă, dar, din păcate, intimitatea lui a luat sfârşit în ziua în care m-a cunoscut. (Acum, o mulţime de străini din toată lumea îl cunosc drept „tipul ăla brazilian din *Mănâncă, roagă-te, iubeşte*.) În apărarea mea, trebuie spus că i-am oferit încă de la început ocazia să scape de toată această expunere. Pe vremea când încă ne curtam, am trăit şi momentul incomod în care a trebuit să-i mărturisesc că sunt scriitoare; i-am spus şi ce avea să însemne asta pentru el. L-am avertizat că, dacă o să rămână cu mine, până la urmă o să apară în cărţile şi în povestirile mele. Nu exista nici o modalitate de a evita acest lucru; pur şi simplu aşa stăteau lucrurile. Singura lui şansă, i-am explicat, era să mă părăsească chiar atunci, când încă mai avea timp să scape cu demnitatea şi cu intimitatea intacte.

Însă, în ciuda tuturor avertismentelor mele, a ales să rămână. Şi continuă să-mi fie alături. Cred că acest lucru a reprezentat un extraordinar act de iubire şi de compasiune din partea lui. Pe undeva, de-a lungul drumului, se pare că acest bărbat minunat şi-a dat seama că viaţa mea n-ar mai avea un fir narativ coerent dacă el nu s-ar mai afla în

centrul ei.